

GİRESUN
ÜNİVERSİTESİ . UNIVERSITY

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Graduate School of Social Sciences

TARİH ANABİLİM DALI
Yüksek Lisans Tezi

Emel ÇETİNKOL
20142004005

2019

GİRESUN

**T.C.
GİRESUN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**SELÇUKLULAR ZAMANINDA GAYRİMÜSLİM ÜLKE VE TOPLUMLAR
İLE SOSYO-POLİTİK YAKINLAŞMALAR**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EMEL ÇETİNKOL

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Emrullah KALELİ

GİRESUN, 2019

JÜRİ ÜYELERİ ONAY SAYFASI

Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün... tarihli toplantısında oluşturulan jüri, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek lisans / Doktora / Sanatta Yeterlilik öğrencisi Emel ÇETİNKOL'un Selçuklular Zamanında Gayrimüslim Ülke ve Toplumlar ile Sosyo – Politik Yakınlaşmalar başlıklı tezi incelenmiş olup aday ... tarihinde saat da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Aday çalışma, sınav sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek lisans / Doktora / Sanatta Yeterlilik Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sınav Jürisi	Unvan, Adı Soyadı	İmzası
Üye (Başkan)	Dr. Öğr. Üy. Emrullah KALELİ	
Üye	Dr. Öğr. Üy. H. Hilal Şahin	
Üye	Dr. Öğr. Üy. Burak Gani EZOL	
Üye		
Üye		

ONAY

..... / / 2019

Prof. Dr. Güven ÖZDEM
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Selçuklular Zamanında Gayrimüslim Ülke ve Toplumlar ile Sosyo-Politik Yakınlaşmalar” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

03/06/2019

Emel ÇETİNKOL

ÖN SÖZ

Anadolu coğrafyası bilinen en eski çağlardan itibaren Asya ve Avrupa arasında köprü vazifesi görerek stratejik ve jeopolitik öneme sahip olmuş ve ayrıca çeşitli toplulukların birbiriyle kaynaştığı bir yer haline gelmiştir.

Türklerin Anadolu'da ki hâkimiyetine kadar bu coğrafyada büyük devletler kurulmuş ve uzun süre varlıklarını korumuşlardır. Türklerin Anadolu'ya akınları İskitlere kadar geri giderken bu akınlar daha çok coğrafyaya yerleşmek amaçlı olmayıp askerî amaçlı kısa vadede kazanç elde etmek için düzenlenen akınlardan oluşmuştur.

Büyük Selçuklu Devleti hükümdarı Tuğrul Bey ve ağabeyi Çağrı Bey'in Karahanlı ve Gazneli baskısından kurtulabilmek için Anadolu'ya daha planlı akınlar yapmaya başlanmış ve bu bölgeyi yurt tutmak ve yerleşmek için askerî faaliyetler düzenlemişlerdir. Bu akınlar esnasında bölgede Ermeniler, Gürcüler, Yahudiler olsa da etkin güç olarak Bizans Devleti görülmektedir. 23 Mayıs 1040'da Tuğrul Bey'in Gaznelilere karşı kazandığı Dandanakan Savaşı ile Horasan coğrafyasında bağımsız bir Selçuklu Devleti kuruldu.

Selçuklu Devleti kazandığı bu savaşla birlikte devlet teşkilatını şekillendirmiş ve Anadolu'ya yönelmiştir. Bu yönelmeyle birlikte Anadolu'da etkin güç olan Bizans Devleti ile bazen savaşarak bazen de dostane ilişkiler kurmuşlardır. Bu durum Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurulmasının ardından yıkılmasına kadar ki süreçte devam etmiştir. İşte çalışmamızda bahsetmek istediğimiz şey özellikle Ortaçağ döneminde Anadolu'da etkin olan Bizans Devleti'nin ardından diğer gayrimüslim devlet ve toplulukların barış döneminde de sürdürdükleri siyasî, ticarî ve iktisadi ilişkileri kapsamaktadır.

Var olan tentit eserlerden genel bir değerlendirme yaparak hazırlanan çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde hem Büyük Selçuklu Devleti hem de Türkiye Selçuklu Devletinde gayrimüslim devletler ile diplomatik, ticarî ve hususi ilişkilere yer verilmiştir. Bu bölümde devletlerarasında ki ittifaklar, gelen-giden elçiler, elçiler vesilesi ile gönderilen mektup ve hediyeler, ticarî anlaşmalar, gayrimüslim devletlerle anlaşma yapmak için ya da dostane ilişkiler yürütmek için

yapılan evlilikler ve bu doğrultuda oluşan akrabalıklardan söz edilmektedir. İkinci bölümde ise hem Büyük Selçuklu Devleti hem de Türkiye Selçuklu Devletinin gayrimüslim toplumlar ile ilişkilerinden bahsedilmektedir. Burada Selçuklu tebaası olan gayrimüslim halkın devletin hoşgörüsünden yararlanıp elde ettikleri haklar, yapmış oldukları meslekler, kendilerine gösterilen hoşgörüden etkilenerek Müslümanlığa geçen insanlara ve gayrimüslim tarihçilerin zamanla Türklere olumlu yönde değişen üsluplarından bahsedilmiştir.

Çalışma konumun belirlenmesinde ve tez yazım aşmasında bana önemli katkıları olan değerli hocam ve danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Emrullah KALELİ'ye yüksek lisans hayatımda gerek ders aşamasında gerekse projemi hazırlarken bana bilgi ve deneyimlerini aktardığı için teşekkürü bir borç bilirim. Aynı zamanda bu aşamada bana destek olan aileme, akrabalarım ve dostlarıma teşekkür ederim.

Emel ÇETİNKOL

ÖZET

SELÇUKLULAR ZAMANINDA GAYRİMÜSLİM ÜLKE VE TOPLUMLAR
İLE SOSYO-POLİTİK YAKINLAŞMALAR

EMEL ÇETİNKOL

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Emrullah KALELİ

Bu tezin amacı Anadolu'daki mevcudiyeti günümüze kadar gelen Selçuklu Türkleri tarihinin sıradan bir fütihat olmadığını vurgulayarak onların arka planda yatan diplomatik becerilerini ve kendisinden farklı kültürlere sahip olan topluluklara kötü muamele etmemekte, farklı din ve mezheplere mensup insanlarla bir arada yaşama ve ülkeyi hoşgörülü bir şekilde yönetme becerisini ortaya koyduğunu göstermektedir.

Çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Büyük Selçuklu Devleti ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin gayrimüslim devletler ile diplomatik, ticarî ve hususi ilişkileri yer almaktadır. İkinci bölümde ise yine Büyük Selçuklu ve Türkiye Selçuklu devletlerinin gayrimüslim toplumlar ile ilişkilerinden söz edilmektedir. İlk bölümde devletlerarası ilişkilerden söz edilirken ikinci bölümde Selçuklu Devleti tebaası olan gayrimüslim halka verilen haklardan, yapmış oldukları mesleklerden ve din değişikliklerinden bahsedilmiştir.

Sonuç olarak, kendi içinde kaybolmayan dış dünyaya açık bir politika izleyen ve kendi kimliklerini muhafaza ederek farklı medeniyetler ile kaynaşan Selçuklu Türklerinin Hristiyan dünyası içindeki çeşitli ülke ve toplumlar ile oluşturduğu münasebetler sayesinde Anadolu'da kalıcı hale gelerek burayı Türk yurdu olmasını sağlamışlardır.

Anahtar Sözcükler: Selçuklular, Hristiyanlar, Gayrimüslim Topluluklar, Diplomatik İlişkiler, Hoşgörü

ABSTRACT

Sociopolitical Rapprochements With Non-Muslim Countries And Societies In The Time of Seljuks**Emel ÇETİNKOL**

Advisor: Dr. Asistant Professor Emrullah KALELİ

The aim of this thesis is to emphasize the history of the Seljuk Turks, whose existence in Anatolia is still an ordinary conquest, and to show that the plan aims to focus on diplomatic skills and the ability to live together with people from different religions and sects.

Our work takes two parts. In the first part of the Great Seljuk Empire and Seljuk Empire Turkey's non-Muslim states with diplomatic, located in the commercial and private relationships. Great Seljuk speaks of his relationship with the Muslim communities of the Seljuk State. In the first part, interstate relations are mentioned and in the second part, the rights given to the non-Muslim people who are Seljuk subjects, their occupations and religious changes are mentioned.

As a result, it was understood how Seljuk Turks, following an open policy to the outside world that was not lost within themselves and fused with different civilizations by preserving their own identities, transformed Anatolia into a Turkish homeland by means of relations with various countries and communities within the Christian world.

Key Words: Seljuks, Non-Muslims Communities, Diplomatic Relations, Tolerance

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖN SÖZ.....	I
ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
KISALTMALAR	XIV
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
SELÇUKLULARDA GAYRİMÜSLİM DEVLETLER İLE DİPLOMATİK-TİCARİ VE HUSUSİ İLİŞKİLER	
1. İttifaklar.....	7
1.1. Büyük Selçuklu Devleti Zamanında Gayrimüslim Devletler ile İttifaklar.....	7
1.1.1. Tuğrul Bey Dönemi.....	7
1.1.2. Melikşah Dönemi.....	8
1.2. Türkiye Selçuklu Devleti Zamanında Gayrimüslim Devletler ile İttifaklar.....	9
1.2.1. Türkiye Selçuklu Devleti- Bizans Devleti İttifakları.....	9
1.2.1.1. Selçuklu Sultanı Süleymanşah'ın Kardeşi Mansur'un Bizans İttifakı.....	9
1.2.1.2. Süleymanşah- III. Nikepheros Botaniates İttifakı.....	11
1.2.1.3. Ebu'l Kasım- Bizans İttifakı.....	14
1.2.1.4. I. Rükneddin Mes'ud – Bizans İttifakları.....	16
1.2.1.4.1. I. Rükneddin Mes'ud'un Kardeşi Arab'a Karşı Bizans İttifakı.....	16

1.2.1.4.2. I. Rükneddin Mes'ud'un Danişmendlilere Karşı İttifakı.....	17
1.2.1.4.3. I. Rükneddin Mes'ud'un Ermenilere Karşı İttifakı.....	18
1.2.2. Türkiye Selçuklu Devletinin Diğer Devletler ve Toplumlarla İttifakları.....	19
1.2.2.1. Süleymanşah-Bizans Ordu Komutanı Nikephoros Melissenos İttifakı.....	19
1.2.2.2. I. Gıyaseddin Keyüsrev-Trabzon Rum İmparatoru III. Aleksios İttifakı.....	21
1.2.2.3. II. Süleymanşah (Rükneddin) – Ermeni Senyörü Oşin İttifakı	23
1.2.2.4. I. Alâeddin Keykubat - Ermeni İttifakı.....	24
1.2.2.5. I. Alâeddin Keykubat- Antakya Haçlı Prensi IV. Bohemund İttifakı.....	25
1.2.2.6. II. Gıyaseddin Keyhüsrev- İznik İmparatoru III. Ioannes Dukas Vatatzes ile İttifak Girişimi.....	27
1.2.3. İttifakı Bozmak İçin Yapılan İttifaklar.....	28
1.2.3.1. Bizans Devleti'nin I. Kılıçarslan ile Çaka Bey İttifakını Bozması.....	28
1.2.3.2. II. Kılıçarslan'ın Danişmend Meliki Yağıbasan ile Bizans İttifakını Bozması	30
1.2.4. Türkiye Selçuklu Devleti'nin Haçlılar ile İttifakları.....	33
2. Elçiler.....	35
2.1. Selçuklu Devletlerinde Elçilik Makamı.....	35
2.2. Büyük Selçuklu Devleti Zamanında Gelen – Giden Elçiler.....	40
2.2.1. Büyük Selçuklu Devleti'ne Gelen Elçiler.....	40
2.2.1.1. Tuğrul Bey Zamanında Bizans Devleti'ne Gelen Elçiler.....	40
2.2.1.2. Alp Arslan'a Gürcü Kralı Bagrat'tan Gelen Elçiler.....	41

2.2.1.3. Alp Arslan'a Bizans Devleti'nden Gelen Elçiler.....	41
2.2.1.4. Melikşah'a Bizans'tan Devleti'nden Gelen Elçiler.....	43
2.2.1.5. Melikşah'a Ermenilerden Gelen Elçiler.....	44
2.2.1.6. Muhammed Tapar'a Bizans Devleti'nden Gelen Elçiler.....	45
2.2.2. Büyük Selçuklu Devleti'nin Yolladığı Elçiler.....	45
2.2.2.1. Tuğrul Bey'in Bizans Devleti'ne Yolladığı Elçiler.....	45
2.2.2.2. Alp Arslan'ın Ermenilere Yolladığı Elçiler.....	47
2.2.2.3. Alp Arslan'ın Gürcülere Yolladığı Elçiler.....	48
2.2.2.4. Alp Arslan'ın Bizans Devleti'ne Yolladığı Elçiler.....	48
2.2.2.5. Melikşah'ın Bizans Devleti'ne Yolladığı Elçiler.....	50
2.3. Türkiye Selçuklu Devleti Zamanında Gelen – Giden Elçiler.....	51
2.3.1. Türkiye Selçuklu Devleti'ne Gelen Elçiler.....	51
2.3.1.1. Bizans Devleti'nden Gelen Elçiler.....	51
2.3.1.1.1. I. Rükneddin Mes'ud'a Gelen Elçiler.....	51
2.3.1.1.2. II. Kılıçarslan'a Gelen Elçiler.....	52
2.3.1.1.3. I. Gıyaseddin Keyhüsrev'e Gelen Elçiler.....	54
2.3.1.1.4. II. Süleymanşah'a (Rükneddin) Gelen Elçiler.....	55
2.3.1.2. Gürcülerden Gelen Elçiler.....	55
2.3.1.3. Ermenilerden Gelen Elçiler.....	56
2.3.1.3.1. I. Rükneddin Mes'ud'a Gelen Elçiler.....	56
2.3.1.3.2. II. Kılıçarslan'a Gelen Elçiler.....	56
2.3.1.4. İznik İmparatorluğu'ndan Gelen Elçiler.....	57
2.3.1.5. Haçlılardan Gelen Elçiler.....	58
2.3.1.6. Venediklilerden Gelen Elçiler.....	58
2.3.1.7 Rus Knezliği'nden Gelen Elçi.....	59
2.3.2. Türkiye Selçuklular Devleti'ne Giden Elçiler.....	59
2.3.2.1. Bizans Devleti'ne Giden Elçiler.....	59

2.3.2.1.1. I. Kılıçarslan Zamanında Giden Elçiler.....	59
2.3.2.1.2. Şahinşah Zamanında Giden Elçiler.....	60
2.3.2.1.3. I. Rükneddin Mes'ud Zamanında Giden Elçiler.....	60
2.3.2.1.4. II. Kılıçarslan Zamanında Giden Elçiler.....	61
2.3.2.1.5. I. Gıyaseddin Keyhüsrev Zamanında Giden Elçiler.....	63
2.3.2.1.6. II. Süleymanşah (Rükneddin) Zamanında Giden Elçiler.....	63
2.3.2.2. Ermenilere Giden Elçiler.....	64
2.3.2.2.1. I. Rükneddin Mes'ud Zamanında Giden Elçiler.....	64
2.3.2.2.2. II. Kılıçarslan Zamanında Giden Elçiler.....	65
2.3.2.2.3. I. İzzeddin Keykâvus Zamanında Giden Elçiler.....	65
2.3.2.2.4. II. Gıyaseddin Keyhüsrev Zamanında Giden Elçiler.....	66
2.3.2.3. İznik İmparatorluğu'na Giden Elçiler.....	67
2.3.2.3.1. I. Gıyaseddin Keyhüsrev Zamanında Giden Elçiler	67
2.3.2.3.2. I. İzzeddin Keykâvus Zamanında Giden Elçiler.....	68
2.3.2.3.3. II. Gıyaseddin Keyhüsrev Zamanında Giden Elçiler.....	68
2.3.2.3.4. II. İzzeddin Keykâvus Zamanında Giden Elçiler.....	69
2.3.2.1.4 Haçlılara Giden Elçiler.....	69
2.3.2.1.5. İstanbul Latin İmparatorluğu'na Giden Elçiler.....	70
3. Antlaşmalar.....	70
3.1. Barış Antlaşmaları.....	70
3.1.1. Tuğrul Bey'in Bizans Devleti ile Antlaşması.....	70
3.1.2. Alp Arslan'ın Bizans Devleti IV. Romanos Diogenes ile Antlaşması.....	71
3.1.3. Muhammed Tapar'ın Bizans Devleti ile Antlaşması.....	73
3.1.4. Drogos Suyu Antlaşması.....	73
3.1.5. II. Kılıçarslan'ın 1162 Yılında Bizans Devleti ile Antlaşması.....	75
3.1.6. Myriocephelon Savaşı'ndan Sonra İmzalanan Antlaşma.....	76
3.2. Anlaşma Yolu ile Toprak Elde Edilmesi.....	76

3.2.1. Urfa'nın Elde Edilmesi.....	77
3.2.2. Antakya'nın Elde Edilmesi.....	79
3.2.3. Antalya'nın Elde Edilmesi.....	81
4. Ticarî İlişkiler.....	82
4.1. Selçuklu Devleti Zamanında Önemli Ticarî Yollar, Şehirler, Pazarlar ve Limanlar.....	84
4.1.1. Ticarî Yollar.....	84
4.1.1.1. Kervan Yolları ve Güvenliği.....	87
4.1.2. Ticarî Şehirler.....	88
4.1.2.1 Konya - Sivas - Kayseri.....	88
4.1.2.2. Diğer Ticarî Şehirler.....	90
4.1.3. Ticarî Limanlar.....	91
4.1.4. Ticarî Pazarlar.....	92
4.2. Ticarî Antlaşmalar.....	94
4.2.1. Türkiye Selçuklu Devleti'nin Kıbrıs ile Antlaşma.....	94
4.2.2. Türkiye Selçuklu Devleti'nin Venedik ile Antlaşma.....	96
4.3. Ticarî Alt Yapı ve Güvenlik.....	98
4.3.1 Kervansaraylar.....	98
4.3.2. Güvenlik - Sigorta.....	102
4.3.3. Ticarî Vergilendirme.....	104
4.3.4. İhracat- İthalat.....	106
4.3.4.1. İhraç Mallar.....	106
4.3.4.2.. İthal Mallar.....	110
5. Hususi İlişkiler.....	111
5.1. Selçuklu Devleti'nin Gayrimüslim Devletlerle Mektuplaşmaları.....	111

5.1.1. Büyük Selçuklu Devleti Zamanında Gelen – Giden Mektuplar.....	111
5.1.1.1. Tuğrul Bey'in Bizans Devleti'ne Mektubu.....	111
5.1.1.2. Alp Arslan'ın Gürcü Kralına Mektubu.....	112
5.1.1.3. Alp Arslan'ın Bizans İmparatoru IV. Romanos Diogenes'e Mektubu.....	112
5.1.1.4. Bizans İmparatoru IV. Romanos Diogenes'in Alp Arslan'a Mektubu.....	113
5.1.1.5. Melikşah'ın Bizans Devleti'ne Mektubu.....	114
5.1.1.6. Bizans Devleti'nin Melikşah'a Mektubu.....	114
5.1.1.7. Haçlı Birliklerinin Selçuklu Emiri Gür-Buğa'ya Mektubu.....	115
5.1.1.8. Sencer'in Bizans Devleti'ne Mektubu.....	116
5.1.2. Türkiye Selçuklu Devleti Zamanında Gelen–Giden Mektuplar.....	116
5.1.2.1. Bizans Devleti'nin Ebu'l Kasım'a Yolladığı Mektup.....	116
5.1.2.2. I. Aleksios Komnenos'un I. Kılıçarslan'a Mektubu.....	117
5.1.2.3. I. Rükneddin Mes'ud'un Ermeni Kralı II. Toros ile Mektuplaşması...	117
5.1.2.4. II. Kılıçarslan'ın Bizans Devleti'ne Mektubu.....	118
5.1.2.5. II. Kılıçarslan'ın Süryani Patriğine Mektubu.....	118
5.1.2.6. II. Kılıçarslan'a Fredrich Barbarossa'dan Gelen Mektubu.....	119
5.1.2.7. Gürcü Kraliçesi Tamara'nın Mektubu.....	119
5.1.2.8. I. İzzeddin Keykâvus'un Kıbrıs Kralı ile Mektuplaşması.....	120
5.1.2.9. I. İzzeddin Keykâvus'a Ermeni Kralı Leon'dan Gelen Mektup.....	121
5.1.2.10. Ermenilerin I. Alâeddin Keykubat'a Yolladığı Mektup.....	121
5.1.2.11. II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in İznik İmparatoruna Yolladığı Mektup.....	122
5.2. Misafirlik.....	122
5.2.1 Alp Arslan'ın Kars Hâkimi Gagik Misafirliği.....	122
5.2.2. Gürcü Kralı II. Giorgi (Georgi)'in Melikşah Misafirliği.....	122
5.2.3. Liparit'in Sultan Melikşah Misafirliği.....	123
5.2.4. Ebu'l Kasım'ın Bizans Devleti'ne Misafirliği.....	124
5.2.5. II. Kılıçarslan'ın Bizans Devleti'ne Misafirliği.....	124
5.2.6. I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Bizans Devleti'ne Misafirliği.....	125
5.3. Sığınma.....	128

5.3.1. El- Basan'ın (Er- Basan) Bizans Devleti'ne Sığınması.....	128
5.3.2. Kutalmış Soyundan Bizans Devleti'ne Sığınma.....	130
5.3.3. İsaakios ve İonnes'in Selçuklu Devleti'ne Sığınması.....	130
5.3.4. II. İzzeddin Keykâvus'un Bizans Devleti'ne Sığınması	131
5.3.5. Mikhail Palaiologos'un Selçuklu Devleti'ne Sığınması.....	134
5.4. Evlilik.....	135
5.4.1. I. Kılıçarslan	137
5.4.2. I. Rükneddin Mes'ud.....	138
5.4.3. II. Kılıçarslan.....	138
5.4.4. I. Gıyaseddin Keyhüsrev.....	139
5.4.5. II. Rükneddin Süleymanşah.....	140
5.4.6. I. Alâeddin Keykubat.....	140
5.4.7 II. Gıyaseddin Keyhüsrev.....	141
5.5. Akrabalık.....	142
5.5.1. I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Kayınpederi.....	142
5.5.2. II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Gürcü Eşi ve Akrabaları.....	144
5.5.3. II. İzzeddin Keykâvus'un Hristiyan Akrabaları.....	145
5.6. Hediyeler.....	147
5.7. Esirler.....	151
5.7.1. Bizans İmparatoru IV. Romanos Diogenes'in Esirliği.....	151
5.7.2. Melikşah Zamanında İsaakios'un Esirliği.....	155
5.7.3. I. Kılıçarslan'ın Eşinin Esareti.....	155
5.8. Din Değiştirme.....	156
5.8.1. Alp Arslan Zamanında Ermeni Bogusag'un Müslüman Olması.....	156
5.8.2. Gürcü Kalesinin Müslüman Olması	156
5.8.3 Alp Arslan Zamanında Kars Şehrinin Müslüman Olması.....	156
5.8.4 Melikşah Zamanında Ahsartan'ın Müslüman Olması.....	157
5.8.5 Melikşah Zamanında Siyavuş'un Hristiyan Olması.....	158
5.8.6 Melikşah Zamanında Philaretos Müslüman Olması.....	158
5.8.7 Muhammed Tapar Zamanında Din Değiştirme.....	159
5.8.8. I. Kılıçarslan Zamanında Emir Muhammed'in Hristiyan Olması.....	159
5.8.9. I. Rükneddin Mes'ud Zamanında Bizans Prensini Müslüman Olması....	159

İKİNCİ BÖLÜM

SELÇUKLU DEVLETİNİN GAYRİMÜSLİM TOPLUMLAR İLE İLİŞKİLERİ

1. Gayrimüslim Topluların Selçuklu Devletlerinde Yaşayışları ve Hakları.....	161
1.1. Anadolu'da Gayrimüslim Toplular ve Selçuklu Devleti ile İlişkileri.....	161
1.1.1. Rumlar.....	161
1.1.2 Ermeniler.....	162
1.1.3. Süryaniler.....	164
1.1.4 Yahudiler.....	167
1.1.5 Gürcüler.....	168
1.2. Selçuklu Devletlerinde Gayrimüslim Halkın Yerleşim Yerleri.....	169
1.3. Selçuklu Devletlerinde Gayrimüslimlere Verilen Haklar.....	174
1.4. Selçuklu Devletlerinde Gayrimüslimlerin İstihdam-Çalışma- Meslekleri.....	175
1.4.1. Devlet İşleri Uğraşan Gayrimüslimler.....	175
1.4.2. İğdiş.....	176
1.4.3. Gayrimüslimlerin Bilim ve Tıp Alanında Meslekler.....	177
1.4.4. Sanat Alanında Meslekler.....	179
1.4.5. İşçiler ve Diğer Mesleklerle Uğraşan Gayrimüslimler.....	181
1.4.5.1. Dokumacı-Çulha.....	181
1.4.5.2. Çiftçi ve Kasap.....	181
1.4.5.3. Hizmetli- Cariye.....	182
1.4.5.4. Mimar ve İnşaat Ustaları.....	183
1.4.5.5. Banker- Tüccar.....	184
1.5. Gayrimüslim Halkın Müslümanlarla Sosyal Yaşamları.....	185

1.5.1. Selçuklu Sultanlarının Gayrimüslim Halka Yaklaşımları.....	185
1.5.2. Gayrimüslim Kaynaklarında Selçuklu Sultanları.....	187
1.5.3. Gayrimüslimlerin Sosyal Yaşantıları.....	189
1.5.4. Selçuklu ve Gayrimüslimlerin Etkileşimleri.....	194
1.5.5. Eğitim.....	198
1.5.6. Ordu.....	200
1.5.6.1. Selçuklu Devletlerinin Ordusu İçinde Gayrimüslimler.....	200
1.5.6.2. Bizans Ordusu İçinde Türk Askerleri	203
SONUÇ.....	205
KAYNAKÇA.....	211
EKLER.....	229
TABLO.....	236

KISALTMALAR

AÜ :	Atatürk Üniversitesi
Bkz. :	Bakınız
C. :	Cilt
Çev. :	Çeviri
DİA:	Türkiye Diyânet İslâm Ansiklopedisi
Haz.:	Hazırlayan
İA:	İslam Ansiklopedisi
Mad.:	Madde
MEB:	Milli Eğitim Bakanlığı
MEB:	Milli Eğitim Bakanlığı
MÖ:	Milattan Önce
nşr. :	neşreden
s. :	Sayfa
S. :	Sayı
SAÜ:	Sakarya Üniversitesi
SBE :	Sosyal Bilimler Enstitüsü
TC:	Türkiye Cumhuriyeti
TDK:	Türk Dil Kurumu
TKİD:	Türk Kültürü İnceleme Dergisi
trc.:	Tercüme
TTK:	Türk Tarih Kurumu
yay. :	yayın
yy. :	yüzyıl

GİRİŞ

Türkler; tarih boyunca çeşitli coğrafyalara yayılmış, büyük devletler kurmuş, tarihe yön vermiş, hoşgörüsü ve medeniyeti ile tüm dünyaya örnek olmuştur. Savaş meydanlarında elde edilen zaferlerin ancak aynı zamanda politik bir başarıyla pekiştirildiğinde bir anlam ifade edeceğini bilen Türkler, kurmuş oldukları devletlerin büyük ve güçlü olabilmesi için askerî zaferlerinin yanında siyasî ve ticarî anlaşmalarla beraber devlet ve toplumlarıyla hususi yakınlaşmalar kurmuştur. Geniş coğrafyalara yayılan Türk devletleri farklı din ve ırktan topluluklarla kendi çıkarları doğrultusunda siyasî, ticarî ve sosyal ilişkiler kurmaktan çekinmemişlerdir.

Devletlerarası ilişkiyi düzenleyen en önemli kurum şüphesiz elçilik makamıdır. Devletlerarası hukukta siyasî ilişkilerin düzenlenmesinde yapılacakları tespit etmek, barışı sağlamak amaçlı bazen bir mektup bazen de bir hediye yollamak üzere elçiler gönderilmekteydi.¹ İki devlet arasında kurulan ilişkilere yön veren elçiler sıradan insanlar olmayıp; bilgili, deneyimli, gözü tok, asil ve yüksek bir mertebe de görev alan biri olmalıydı.² Hun töresine göre hiçbir elçi hakanın karşısına mektubunu ve hediyesini vermeden hakanın çadırına giremezdi. Elçilere çoğu zaman büyük ilgi gösterilmiştir. Bunun nedeni aslında onları etkilemek psikolojik baskı altında tutarak onların üzerinde güçlü bir izlenim oluşturmaktır.³ Mesela Asya Hun Devletinde elçiler önemli Türk sülalelerinden seçilirdi. M.Ö. 107'de Çin imparatoru, Hun Hükümdarı Wu-Wei'ye (MÖ 114-105) sıradan bir elçi yollaması ve bu elçinin küstahça tavırları sergilemesinin ardından Hun halkı tarafında duyulmasına engel olabilmek için Wu-Wei bu hadiseyi gören herkesi öldürmüştür.⁴ Hun hükümdarı gelen bu elçinin soylu olmadığını söyleyerek elçiyi azarlayıp geri gönderdikten sonra aynı yıl Çin imparatorunun Hun töresini iyi bilen Wang Wu başkanlığında bir elçi heyeti yollayarak yaptığı hatayı düzeltmeye çalıştığı bilinmektedir.⁵ Avrupa Hun

¹ Sezen Yılmaz, **Büyük Selçuklu Devleti'nde Elçilik Kurumu**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2010, s. 2; Mehmet İpşirli, "Elçi", **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. XI, İstanbul 1995, s. 3. Elçi (ilçi); halk, devlet anlamına gelen el (il) kökünden türetilmiş olup bir devleti temsil etmek üzere devlet nezdinde görevlendirilen diplomat anlamına gelmektedir.

² Özgür Tokan, **İslamiyet Öncesi Türklerde Diplomasi ve Hunlar Dönemi Diplomatik İlişkiler**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2011, s. 24.

³ Ömer Düzbakar, "XV-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde Elçilik Geleneği ve Elçi İaşelerinin Karşılanmasında Bursa'nın Yeri", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2009, s. 183.

⁴ Bahaeddin Ögel, **Türklerde Devlet Anlayışı**, Ötüken Neşriyat, (3. Baskı), İstanbul 2016, s. 137.

⁵ Ö.Tokan, **Hunlar...**, s. 23.

Devleti Hükümdarı Atilla (395-453) kendisine ve Hun ileri gelenlerine gönderilecek hediyelerin de nüfuza göre seçilmesi yönünde emir vermiştir.⁶ Doğu Roma, Hun boyu Akaziri (Ağaçeri) reislerine, anlaşma yapmak üzere gönderilmiş olan bir elçinin getirdiği hediyeleri, unvan sırasına göre dağıtmadığını gören Ağaçeri Reisi kızarak Attila'ya haber vermiştir.⁷ Roma elçisinin yapmış olduğu bu hata yüzünden anlaşma sağlanamamıştır.

Türkler ile Bizans arasındaki münasebetler Hunlar zamanına kadar gitmektedir. Avrupa Hun Devleti Hükümdarı Atilla Bizans'a yaptığı sefer sırasında Trakya'ya girip başkent İstanbul'u kuşatmak üzere Büyük Çekmece önlerine kadar gelmesinin ardından Bizans İmparatoru II. Theodosios (401-450) barış isteyerek 447'de Anadolius Antlaşmasını imzalayarak Tuna Nehri'nin güneyinde asker bulundurmayıp ödediği vergiyi arttırmayı kabul etmiştir.⁸ Bizans İmparatoru Theodosios, Attila ile arasında yapılan anlaşmanın şartlarının yerine getirilmesinin gecikeceğini bildiren bir mektup gönderdi. Attila bunun üzerine elçisi Edoko'yu Doğu Roma'ya şartların yerine getirilmezse savaşın olacağını bildiren bir mektup göndermiş ve aynı zamanda kendisine yollanan elçilerin önemsiz subaylardan değil, en yüksek düzeyli konsüllerden gönderilmesini talep etmiştir. Aksi takdirde Tuna'yı geçip Sardica (Sofya)'ya kadar ilerleyeceğini bildirmiştir.⁹

Türklerin Bizans ile elçilik münâsebetleri 558 yılına başladığı bilinmekte olup bu Türk elçisi, İstanbul'a iki amaçla gönderilmişti. Birincisi; Bizans ile kurulmak istenilen münasebetlerin imkân ve hedefini belirlemek, ikincisi de Bizans'ın Göktürklerin düşmanı Avarlara yardımını engellemek amacıyla Bizans'a Avarlar hakkında olumsuz bilgi vermektir.¹⁰

⁶ Ali Ahmetbeyoğlu, **Avrupa Hun İmparatorluğu**, TTK, Ankara 2001, s. 156; Aynı Yazarın, **Grek Seyyahı Priskos (V. Asır)'a Göre Avrupa Hunları**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1995, s. 30.

⁷ Ö. Tokan, **Hunlar...**, s. 24; Elizabeth A.Thompson, **Hunlar...**, (çev. Sibel Dinçel), Phonex Yayınevi, Ankara 2008, s. 125-127.

⁸ A. Ahmetbeyoğlu, **Grek Seyyahı...**, s. 35.

⁹ Nazım Tektaş, **Tanrının Askerleri -1- (Hunlar-Tabgaçlar- Siyenpiler)**, Burak Yayınları, İstanbul 2006, s. 315; A. Ahmetbeyoğlu, **Grek Seyyahı...**, s. 29; Mustafa Gülem, **Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'nun Dış Politikası (Erken Bizans Dönemi (330-718))**, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Sivas 2015, s. 37.

¹⁰ İsmail Mangaltepe, **Bizans Kaynaklarında Türkler**, İstanbul, Doğu Kütüphanesi Yay., 2009, s.52.

Avarlar İstanbul'u kuşattıklarında Bizans kuşatmanın kaldırılması için müzakerelerde bulundu. Avar hakanı, Bizans'tan şartlarını bildirmesi için elçi göndermesini isteyince Bizans da beş kişilik bir heyetin gönderilmesi kararını verdi. Bu heyette, Patrik Georgios Theodosos, Commerkiaroslu Theodoras, Athanios ve Theodoros Synkellos yer alarak hakanın huzurunda veliaht İmparator Konstantinos adına hediyeleri takdim etmişler ama o sırada orada bulunan Pers elçilerinden de rahatsız olmuşlardır.¹¹ Yapılan görüşmeler işe yaramamış Avar hakanı Persler ile ittifak yaparak İstanbul'u kuşatmaya devam etmiş ve ayrıca bu heyetteki üç elçiyi kuşatma sırasında Persler ödürmüştür.

620'li yılların sonlarına doğru Bizans İmparatoru Herakleios (610-641), Sasani İmparatoru II. Husrev Pervis (590-628) yönetimindeki Pers imparatorluğuna karşı savaşa girdiyse de bu savaşı kaybetmişti.¹² Bizans bu tehlikeden tamamen kurtulabilmek için Batı Türklerin (Hazarlar bu zamanda bu topluluğun içindeydi) yardımına ihtiyaç duyarak Andreas adındaki elçisini Türklere gönderdi.¹³ 626'da Tiflis yakınlarında bulunan İmparator Herakleios, Türk Yabgu Hakanı Ziebil, ile görüşmede bulunmuştur. Bu görüşmede; Ziebil ve yanındakiler imparatorun önünde eğilince, imparator tacını kendi kafasından çıkarıp Ziebil'in kafasına koyduktan sonra büyük bir ziyafet tertip etti. Bunun ardından Herakleios, Türklere mücevherler, gümüş küpeler, ipek ve altın hediye etti.¹⁴ Aynı zamanda Herakleios'un, Epifania veya Eudokia adında bekar bir kızını Ziebil ile evlendireceğini vaat ederek 40.000 savaçısını Bizans ordusuna yardımcı bir kuvvet olarak vermesini sağlamasına rağmen ülkesine döndüğünde iç karışıklıklarla karşılaşmış ve bu karışıklıklar sonucunda öldürülmesi sebebiyle bahsi geçen evlilik gerçekleşmemiştir.¹⁵

Bizans İmparatoru II. Iustinianos (685-695/705-711) 695 yılında bir isyan sonucunda tahttan indirilerek Kırım'a sürgün edilmiştir. Iustinianos, Hazar Hakanı

¹¹ İsmail Mangaltepe, "Avar Tarihinin En Önemli Savaşı: 626 İstanbul Muhasarası", **Karadeniz Araştırmaları**, S.10, Ankara, Karam Yay., Yaz/2006, s.17.

¹² Kevin Alan Brook "Hazar-Bizans İlişkileri", **Türkler Ansiklopedisi**, C. II ,Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 473.

¹³ Movses Dasxuranci, *The History of Caucasian Albania (Kafkasyalı Albanya'nın Tarihi)*, (çev., C.J.F.Dowsett), Oxford Univestiy Press, New York 1961, **zıkreden**; Brook, "Hazar-Bizans...", II, s.473.

¹⁴Theophanes, *The Chronicle of Theophanes Confessor*, mütercimler Cyril Mango and Roger Scott (Oxford: Clarendon Press, 1997) s. 447, **zıkreden**; Brook "Hazar-Bizans...", II, s. 474.

¹⁵ K. Brook, "**Hazar-Bizans...**", II, s. 474.

Bazir Yilbos'tan sığınma istemiştir. Hakan onun bu isteğini yerine getirmekle kalmayıp kız kardeşi ile evlenmesine izin vermiştir. Justinian'la 704 yılında evlenip vaftiz edildikten sonra Theodora ismini alan hakanın kız kardeşi Hristiyan olmuş ve kısa bir süre için Tmutorokan'a yerleşerek ve bir erkek çocuk doğurmuştur.¹⁶

Peçenekler, Bizans ile sınırı olan Tuna Nehri'ni savaş yapmadan geçebilmek için Bizans'a 150 kişilik bir elçi heyeti göndererek imparator isteklerine razı olursa, imparatora gönderilmek üzere 30.000 atlı verileceğini bildirdi. Fakat imparator bu elçi heyetinden şüphe duymuş ve kurulu reddetmiştir.¹⁷

Elçilerin kullandıkları yollar güvenli, su kaynakları ve konaklama yerleri bakımından zengin olmalıydı. Dağ ve geçitler üzerindeki yollarda yolcuların kısa süreli barınmalarını sağlamak için inşa edilen Emevî, Abbasî, Karahanlı, Memlûk Devletleri'ndeki ribâtlar, Selçuklu Devleti'nde yerlerini daha teşkilatlı kervansaraylara bırakmıştır.¹⁸

Selçuklu Devletine adını veren Selçuk Bey'in yaklaşık 1007 yılında ölmesinin ardından Selçuklu Türkleri Cend şehrinden ayrılarak Buhara'ya gelmiş burada yeterli güce sahip olmadıkları için Karahanlı Devletinin hizmetine girmişlerdi. İlk başlarda Selçuklu Türklerine tutumları iyi olan Karahanlılar daha sonra Selçuklulara düşmanca tavırlar sergilemeye başladılar.¹⁹ Yer sıkıntısı yaşayan Selçuklu Türkleri bu sorunu çözmek için yeni yerler aramaya başladılar. 1016-1021 yıllarında Çağrı Bey önderliğinde yaklaşık üç bin kişilik askerî kuvvetle Doğu Anadolu'ya sefer düzenlediler.²⁰ 1040 Dandanakan Savaşı ile kurulan Selçuklu Devleti daha devlet olmadan Anadolu'ya gelmiş ve buradaki siyasî yapıdaki

¹⁶ K. Brook, "Hazar-Bizans...", II, s. 475.

¹⁷ Anna Komnena, **Alexiad: Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexios Komnenos Döneminin Tarihi**, (Çev. Bilge Umar), İnkılap Kitapevi, İstanbul 1996, s. 217.

¹⁸ M. Yaşar Ertaş, "İstanbul-Şam Hac Güzergâhındaki Menzil Külliyelerinin Bakım ve Onarımı (1729-1732)", **TKİD**, S.15, İstanbul, Kocav Yay. , 2006, s.2.

¹⁹ Yusuf Ayönü, **Selçuklular ve Bizans**, TTK, Ankara 2014, s. 7.

²⁰ Çağrı Bey'in yaptığı bu seferin tarihi ve askeri sayısı birçok kaynakta farklılık göstermektedir. Mesela Yusuf Ayönü Çağrı Bey'in askeri kuvvetinin bin ile iki bin arasında olduğunu ve zaman olarakta 1015-1018 olarak göstermektedir. Fakat genel olarak 1016 ile 1021 arasında üç bine yakın bir keşif kolu ile bu seferi yaptığı varsayılmaktadır. Çağrı Bey'in Horasan'dan Vaspurakan Ermeni Krallığına daha sonra Gürcü Krallığına kadar gitmiş krallık Çağrı Bey'in karşısına çıkamadı. Bir çok ganimet ile geri dönmüştür. Bkz. Arslan Tekin, **Selçuklu Tarihi**, Kariyer Developer Yayını, (2. Baskı), İstanbul 2015, s. 84; **Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)**, (Çev. Hrnt D. Andreasyan), Türk Tarih Kutumu Yayınları, (2. Baskı), Ankara 1987, s.48; Y. Ayönü, **Selçuklular...**, s. 8.

topluluklarla temasta bulunmuşlardır. Devlet kurulduğunda Tuğrul Bey başkent Nişabur'da Çağrı Bey melik ve ordu komutanı olarak Merv'de amcaları Musa İnanç Yabgu ise Herat'ta Türk akınlarına başladılar.²¹ Büyük Selçuklu Devleti en parlak ve en geniş sınırlara ulaştığı dönem Melikşah zamanıdır. Bu dönemde sınırlar doğuda Orta Asya'dan batıda Marmara ve Ege Denizi'ne, kuzeyde Aral Gölü'nden güneyde Umman Denizi'ne kadar uzanmıştır.

Çağrı Bey Anadolu coğrafyasının Türk yaşayışına uygun olduğunu ve bu coğrafyada kendilerine karşı büyük bir gücün olmadığını Tuğrul Bey'e iletmişse de Tuğrul Bey Anadolu'ya tamamen yerleşmek yerine bu coğrafyaya akınlar düzenlemeyi tercih etmiştir. Ayrıca Anadolu'ya yapılan bu akınlar Bizans'ı da zor duruma sokmuş ve bu tarihlerde yapılan seferler iki taraf arasında olumsuz bir ilişki kurulmasına neden olmuştur.²² Kurulduğu coğrafya bakımından daha çok Müslüman nüfusa sahip olan Büyük Selçuklu Devleti genellikle gayrimüslim coğrafyalara akınlar yapmışlardır. Tuğrul Bey'in emri ile Çağrı Bey ve diğer Türk beyleri Anadolu'ya akınlar düzenlemeye başlamıştır. Selçuklu ve Bizans düzenli orduları ilk kez 1048 Pasinler Savaşı'nda karşılaşmış ve daha sonra 1071 Malazgirt Savaşı'nda elde ettikleri büyük zaferler Türklere Anadolu'nun kapılarını açmıştır.

İslam hukuku kişinin hayatını yönlendiren emir ve kurallardan oluşmaktadır. Bu kurallar Müslümanların gayrimüslimlerle ilişkilerini şekillendirmiştir. İslam tarihinde ilk kez Hz. Muhammed'in 622 yılında gayrimüslimlerle ilişkilerine hukuki bir yön vermek için "Medine Sözleşmesi" Medineli Yahudiler ile yapılmıştır. Bu sözleşme ile birlikte Müslüman ve gayrimüslim halk ile siyasi, ekonomi ve hususi ilişkiler düzenlenmiştir. Mesela savaş zamanında gayrimüslimler ile ticaret yapılması mekruh olarak görünmüş bu durum barış zamanında serbest bırakılmıştır.²³

Büyük Selçuklu Devleti, Türkiye Selçuklu Devleti kadar Anadolu'daki gayrimüslimler ile siyasî bir ilişkiye girememiştir. Fakat devlet çıkarları söz konusu

²¹ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s. 27.

²² A. Zeki Velidi Togan, **Umumi Türk Tarihine Giriş**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul 1970, s. 180.

²³ Ali Aslan Topçuoğlu, "Gayrimüslimlerle Sosyal İlişkiler Hakkında İslâm Hukuku Açısından Bazı Mülâhazalar", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. 3 / 10 Kış 2010, s. 594.

olduğunda Anadolu'daki Bizans ve diğer siyasî yapılanmalar ile ilişkiler kurup elçilerle birlikte hediyeler göndermiş, evlilik tekliflerinde bulunmuş, bir düşmana karşı ittifak etmekten çekinmemişlerdir. Anadolu'ya hâkim olan Selçuklu Türkleri kısa zamanda kültür ve medeniyetlerini Bizans baskısı ile ezilen bu topraklara yaymıştır. Selçuklu Devleti'nin uygulamış olduğu bu hoşgörü politikası ile Anadolu'daki gayrimüslim halkın dikkatini çekerek Bizans'a karşı kendi himayesine almakta da gecikmemişlerdir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SELÇUKLULARDA GAYRİMÜSLİM DEVLETLER İLE DİPLOMATİK- TİCARİ VE HUSUSİ İLİŞKİLER

1. İttifaklar

1.1. Büyük Selçuklu Devleti Zamanında Gayrimüslim Devletler ile İttifaklar

1.1.1. Tuğrul Bey Dönemi (1029-1063)

Büyük Selçuklu Devleti Sultanı Tuğrul Bey (1029-1063), üvey kardeşi İbrahim Yinal'ın isyanını 1059'da bastırdıktan sonra, Bizans içindeki taht mücadelelerine taraf olarak Selçuklular için oluşabilecek fırsatlardan yararlanmaya çalıştı. Bizans İmparatoru I. İsaakios Komnenos'a (1057-1059) karşı taht mücadelesi başlatmış olan Bizanslı Komutan Konstantinos Dukas'ın yanında yer almak üzere İstanbul'a hareket etti.²⁴ Bir yandan Tuğrul Bey'in yardımıyla tahta geçen Bizans İmparatoru X. Konstantinos Dukas'ın (1059-1067) askerî kabiliyetinin zayıf olması, diğer taraftan İbrahim Yinal tehlikesinin bertaraf edilmiş olmasının rahatlığıyla Türkler, Anadolu'ya seferlerini arttırmak için elverişli ortam bulmuşlardır.²⁵

Balkanlardaki Türk baskısının yanında Anadolu'daki Süryani ve Ermenilerin, kendileri de Hristiyan olmalarına rağmen, ibadet şekilleri farklı olan Rumlara karşı düşmanca tavırları Bizans'ın Türklere karşı savunmasını zor duruma sokmakla birlikte bu Hristiyan grupların Türkler tarafında yer almaları Anadolu'nun fethini kolaylaştırmaktaydı.²⁶

Tuğrul Bey, Anadolu'nun içindeki çatışmalar ve Bizans sarayındaki taht mücadelelerine dâhil oldu. Bizans'ın taht değişikliğinde etkili olan Tuğrul Bey Türk akınları düzenleyerek Anadolu'yu Türkleştirmeye başlamıştır.

²⁴ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, (13. Basım), Ötüken Neşriyat, 2010 İstanbul, s. 152.

²⁵ A. Sevim, E. Merçil, *Selçuklu...*, s. 39.

²⁶ O. Turan, *Türk-İslam Medeniyeti...*, s. 152.

1.1.2. Melikşah Dönemi (1072-1092)

Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan'ın Bizans İmparatoru Romanos Diogenes ile yaptığı Malazgirt Savaşı'ndan sonra Türkmen akınlarından rahatsız olan yeni Bizans İmparatoru VII. Mikhail Dukas (1071-1078), hemen bir ordu toplayarak Aleksios Komnenos ile Bizans ordusu içinde istihdam edilen ücretli Frank askerlerinin lideri Roussel de Ballieul komutasında Anadolu'ya birlikleri yolladı.²⁷ Bu ordu Kayseri bölgesine geldiğinde Aleksios Komnenos ve Roussel de Ballieul depremden zarar gören halka zulmeden ismi kaynaklarda geçmeyen bir Franklıya karşı ceza vermek konusunda tartışmaya başladılar.²⁸ Roussel, ordusunu Bizans kuvvetlerinden ayırarak önüne gelen ilk küçük Türk birliğini yok ederek yoluna devam etti.

Roussel'in, Anadolu'da zaman içinde güçlenmesi Bizans'ı rahatsız etmiş ve içlerinde tecrübeli büyük komutanların bulunduğu bir kuvvet üzerine yollandıysa da 1073'de bu birlikler başarılı olamamış ve İonnes Dukas ve oğlu Andronikos Dukas, Roussel tarafından esir alınmıştır.²⁹

Kazandığı bu zafer ile cesaretlenen Roussel, Bizans tahtını ele geçirmeyi düşündü. Bu maksatla İonnes Dukas'ı "imparator" ilan ederek İstanbul'u almak için hazırlıklar yapmaya başladı.³⁰ Bu durumda çok çaresiz kalan Bizans imparatoru, Roussel ile anlaşma yoluna gitmeye dahi niyetlenmiş olsa da tecrübeli devlet adamı Nikephoros'un araya girmesi ile bu düşüncesinden vazgeçerek isyancı lidere karşı Türklerle ittifak kurmanın daha doğru bir yol olduğuna karar verdi.³¹

Bu amaçla İmparator Mikhail Dukas, Anadolu'daki Selçuklu beylerinden ve Artuk Bey'inden yardım isteyip karşılığında para ve birçok vaatte bulundu.³² Bizans'ın teklifini kabul eden Türkler, Roussel'in ordusunu imha ederek hem onu hem de İonnes Dukas'ı esir aldılar.³³ Ancak, Artuk Bey komutasında Selçuklu

²⁷ Ali Sevim, "Artukluların Soy ve Artuk Bey'in Siyasî Faaliyetleri", *Bellekten*, XXVII/101,1962, s. 126.

²⁸ İbrahim Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, (2. Basım), Ötüken Neşriyat, İstanbul 2014, s. 87-88; Y. Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, s.56-57 Kaynaklarda sadece Franklı olarak geçen kişinin adı ve yapmış olduğu meslek ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

²⁹ A. Sevim, "Artukluların Soy...", s. 126; Y. Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, s. 58-59.

³⁰ A. Tekin, *Selçuklu...*, s. 276.

³¹ Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s.59.

³² A. Tekin, *Selçuklu...*, s. 276.

³³ Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 59; A. Tekin, *Selçuklu...*, s. 276.

ordusu iki tutsağı kurtuluş akçesi ile serbest bırakmış ve gizlice Anadolu'ya geçen Roussel yeniden faaliyetlerine devam etmiştir.³⁴

Bizans İmparatoru VII. Mikhail Dukas, Roussel'in büyük bir güç toplayarak tekrar tehlikeli bir hale dönüşmesini engellemek için bu defa Aleksios Komnenos liderliğinde bir orduyu Anadolu'ya yolladı. Tecrübeli ve başarılı bir komutan olan Aleksios Komnenos'un karşısında şansının olmadığını gören Roussel, bu durumdan kurtulmak için daha önceden kendisine karşı Bizans ile ittifak yapmış olan Amasya yakınlarında bulunan Selçuklu Emiri Tutak'ın yanına giderek ona işbirliği teklif etti.³⁵ Bu ittifakın karşılığında Roussel, Tutak'a Bizans'ın elindeki bütün toprakları ele geçirmeyi vaat etti.³⁶

Aleksios Komnenos bu güçlü ittifakı yenemeyeceğini anlayınca söz konusu anlaşmanın bozulması için girişimde bulundu. Aleksios, Tutak'a bir elçi göndererek Roussel'in Bizans gibi Türklerin de düşmanı olduğunu söyleyerek Selçuklu ve Bizans arasındaki dostluğu hatırlattı ve yine para ve değerli hediyeler vererek onu Roussel ile yapılmış olan ittifaktan vazgeçirmeye çalıştı.³⁷ Bu şekilde Aleksios tarafından ikna edilen Tutak, bir şekilde Roussel'i huzuruna çağırdı ve onu tutuklayarak Aleksios Komnenos'a gönderdi.³⁸ Karşılığında Aleksios Komnenos, daha önce vaat etmiş olduğu yüklü bir miktardaki parayı Tutak'a gönderdi. Böylece Selçuklu Devleti'nin hazinesine yüklü bir miktar para girerken Bizans ile münasebetleri de gelişmiştir. Böylece bu ittifak her iki taraf içinde kazançlı oldu.

1.2. Türkiye Selçuklu Devleti Zamanında Gayrimüslim Devletler ile İttifaklar

1.2.1. Türkiye Selçuklu Devleti- Bizans Devleti İttifakları

1.2.1.1. Selçuklu Sultanı Süleymanşah'ın Kardeşi Mansur'un Bizans İttifakı

Büyük Selçuklu Devleti'ne adını veren Selçuk Bey'in Musa İnanç, Arslan, Mikail ve Yusuf olmak üzere dört oğlu bulunmaktaydı. Selçuk Bey'in ölümünden

³⁴ A. Tekin, *Selçuklu...*, s. 276; A. Sevim, E. Merçil, *Selçuklu...*, s. 89.

³⁵ A. Sevim, E. Merçil, *Selçuklu...*, s. 89.

³⁶ Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 60.

³⁷ İ. Kafesoğlu, *Melikşah...*, s. 91; A. Sevim, E. Merçil, *Selçuklu...*, s. 89; Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 60.

³⁸ A. Komnena, *Alexiad...*, s. 17; A. Sevim, E. Merçil, *Selçuklu...*, s. 89.

sonra Selçuklu Türklerinin başına 1007'de Arslan Yabgu geçmiş ama Gazneli Mahmud'un onu Kalencer Kalesi'ne hapsedmesi üzerine Mikail'in oğulları Tuğrul ve Çağrı Beyler boylarının başına geçmişti.³⁹ 1040 tarihinde Gazneliler ile yapılan Dandanakan Savaşı ile Selçuklu Devletinin kurulması ve sultanın Tuğrul Bey'in olmasının ardından Arslan Yabgu'nun oğlu Kutalmış taht için isyan girişiminde bulundu. Kutalmış bu isyanlarda bazı başarılar elde etsede daha sonra tahta geçen Alp Arslan zamanında Girdkûh Kalesi'nde kesin bir mağlubiyete uğradıktan sonra kaçarken öldü. Kutalmış'ın oğulları Süleymanşah, Mansur ve bazı emirler Alp Arslan tarafından esir alındıysa da daha sonra serbest bırakılarak Anadolu'nun Türkleşmesi için akınlar düzenlemelerine devletçe izin verilmiştir.⁴⁰ Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan ile Bizans İmparatoru Romanes Diogenes arasında yapılan 1071 Malazgirt Savaşında Selçuklu Türkleri büyük bir zafer kazanmıştır. Bu zaferin ardından Alp Arslan Anadolu'ya akınlarına hız vermiştir. Böylece Kutalmışoğulları Anadolu'ya gelerek burada fetih hareketlerine başlamışlardır.

Selçuklu Türklerinden Kutalmışoğulları Süleymanşah ve Mansur, İznik bölgesine yerleşerek burada Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'a bağlı bir siyasi birlik oluşturmuşlardı. Bu iki kardeş ilk önceleri Büyük Selçuklu Devleti'ne bağlı olarak kurmuş oldukları devleti ortak yönetiyorlardı. Ancak 1077 yılına gelindiğinde iki kardeş arasında sorunlar ortaya çıktı. Süleymanşah, Melikşah'a haber göndererek kardeşi Mansur'un Bizans İmparatoru III. Nikephoros Botaneiates'in (1078-1081) yanında olduğunu ve Büyük Selçuklu Devletine karşı bir ittifak kurduğunu söyledi.⁴¹ Bunun üzerine Melikşah, Bizans imparatoruna elçi göndererek Mansur'un öldürülmesini talep etti. Bu isteği ilk başta kabul eden Bizans imparatoru verdiği sözün gereğini yerine getirmediği gibi, Mansur'u teslim de etmedi.⁴² Bu yolla bu meselenin halledilemeyeceğini anlayan Melikşah, Porsuk adındaki bir Emiri Anadolu'ya gönderdi. Mansur'un bu sırada İstanbul'dan ayrıldığını öğrenen Porsuk,

³⁹ O. Turan, **Türk-İslam Medeniyeti...**, s. 91.

⁴⁰ Ali Sevim, **Anadolu Fatih Kutalmışoğlu Süleymanşah**, (2. Baskı), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2015, s. 22.

⁴¹ Ali Sevim, **Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi**, (4. Baskı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 105; A. Sevim, E. Merçil, **Selçuklu...**, s. 423.

⁴² A. Tekin, **Selçuklu Tarihi...**, s. 307.

Süleymanşah ile birlikte hareket ederek Mansur'a karşı mücadele etti. Daha sonra bir hile ile onu öldürerek durumu Büyük Selçuklu Sultan'ı Melikşah'a rapor etti.⁴³

Porsuk'un, Mansur'u öldürmesi en çok Süleymanşah'a yaradı. Çünkü bu tarihten sonra herhangi bir kimseyle Türkiye Selçuklu Devleti tahtını paylaşmak zorunda olmayan Süleymanşah tek başına sahip olduğu iktidar gücüyle Bizans taht mücadelelerine daha kolay karışma fırsatı buldu.

1.2.1.2. Süleymanşah – III. Nikephoros Botaneiates İttifakı

Bizans İmparatoru II. Basileios'un (976-1025) 1025 yılında ölmesinin ardından Bizans özellikle askerî anlamda gerilemeye başlamış ve bu gerileme Bizans İmparatoru IV. Romanos Diogenes (1068-1071) dönemine kadar devam etmiştir. Romanos Diogenes her ne kadar tecrübeli bir komutan olarak askerî bakımdan önemli hazırlıklar yapmış olsa da Bizans ordularının 1071 yılında Malazgirt Savaşında Türkler karşısında ağır bir yenilgi almasını engelleyememiştir. Diogenes'in kendisi bu savaştan sonra esir alınmış ve ardından Bizans tahtına VII. Mikhail Dukas (1071-1078) oturmuştur. Bizans İmparatoru Mikhail'in hükümdarlığında da Bizans'ın gerilemesi devam ederek doğuda ve batıda önemli toprak kayıpları yaşanmıştır. Diğer taraftan devam eden taht mücadeleleri yüzünden içerideki gidişat da oldukça kötüye gitmiştir.⁴⁴ Yani Bizans bu yıllarda hem içte hem de dışta büyük sorunlarla karşı karşıya kalmıştır.

1075 yılında Bizans'ın Rumeli ordusu komutanı Nikephoros Bryennios, 1077 yılında ise, Anadolu ordusu komutanı Nikephoros Botaneiates, İstanbul üzerine yürüyerek VII. Mikhail'e karşı taht mücadelesine başlattılar.⁴⁵ Nikephoros Bryennios, 1077 yılında kışın gelmesiyle birlikte Edirne'de karargâh kurarken Nikephoros Botaneiates ise Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan zamanında Bizans'a sığınmış olan Selçuklu devlet adamlarından El Basan ile anlaşarak güçlerini birleştirdi.⁴⁶ Botaneiates, maksadına ulaşmak için Antakya Patriği Aemilianus ve

⁴³ A. Sevim, *Anadolu'nun Fethi...*, s.105; A. Sevim, E. Merçil, *Selçuklu...*, s. 423; Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 66.

⁴⁴ Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 67- 68.

⁴⁵ Osman Turan, *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*, (Haz. Altan Çetin - Bilal Koç), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 104.

⁴⁶ Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 68; O. Turan, *Araştırmaları...*, s. 104.

Konya metropoliteninin desteğini aldıktan sonra İstanbul'daki halkına, senato üyelerine ve din adamlarına değerli hediyeler ve mevkiler vaat ederek onların da desteklerini almak istedi.⁴⁷ Ancak Nikephoros Botaneiates bu kadar destek bulmasına rağmen hâlâ Türklerden korkmakta ve bu sebeple gündüz saklanıp geceleri hareket etmekteydi.⁴⁸

Bu arada hem batıdan hem de doğudan sıkışmış olan Bizans İmparatoru VII. Mikhail, kendisine karşı isyan eden Nikephoros Botaneiates'i yakalamak için Türkiye Selçuklu Sultanı Süleymanşah ile anlaşma yapmıştır. Süleymanşah, Botaneiates'in İstanbul'a gidebileceği yolları tutmuş ve kısa bir süre içinde İznik'te yakalamıştır.⁴⁹ Botaneiates bu sırada yanında bulunan Er-Basan'ı Süleymanşah'a yollayarak yardım talep etti ve müttefiklik önermiştir. Kendisine sunulan fırsatlardan daha fazla kazanç sağlamak isteyen Süleymanşah söz konusu isteği ve öneriyi kabul edince VII. Mikhail'den yana esen olumlu rüzgar bir anda terse dönmüş ve işler Nikephoros Botaneiates'in lehine gelişmeye başlamıştır.⁵⁰

Yapılan bu ittifak sonucunda Süleymanşah, Botaneiates'in hem İznik'e girmesine müsaade etmiş hem de ona İstanbul'a ilerleyişinde destek kuvvet vermiştir. Botaneiates Kadıköy'e geldiğinde İstanbul'da ona destek vermek için büyük bir isyanın başladığını gören VII. Mikhail tahtı kardeşi Konstantinos'a devrederek Studios Manastırına sığındı.⁵¹ Yine bu arada kendi hayatından endişe eden yeni Kral Konstantinos da tahtan feragat edince başkentteki ileri gelen devlet adamları boş kalan taht için Nikephoros Botaneiates'i (1078-1081) İstanbul'a davet etmiştir. (3 Nisan 1078)⁵²

Bizans içinde yaşanan bu taht kavgasında kilit isimlerden biri Süleymanşah diğeri de El Basan olmuştur. Nikephoros Botaneiates her ne kadar El Basan'dan ve başka garnizonlardan destek almış olsa da Süleymanşah'ın yanında yer almasına kadar ki sürede hep Selçuklu Türklerinden çekinmiştir. Süleymanşah ile ittifak yaptıktan sonra ise İstanbul'da tahta oturmasının önu tamamen açılmış oldu. Her ne kadar Botaneiates'in tahta çıkmasında en önemli etkilerden biri Süleymanşah'ın

⁴⁷ Mikhael Attaleiates, **Tarih**, (Çev., Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları), İstanbul 2008, s. 236-237, Y. Ayönü, **Selçuklular**, s. 68.

⁴⁸ O. Turan, **Araştırmaları...**, s. 104; M. Attaleiates, **Tarih**, s. 236-237, Y. Ayönü, **Selçuklular...**, s. 68.

⁴⁹ M. Attaleiates, **Tarih**, s. 238; A. Tekin, **Selçuklu...**, s. 278; Y. Ayönü, **Selçuklular...**, s. 69.

⁵⁰ M. Attaleiates, **Tarih**, s. 261-263.

⁵¹ Y. Ayönü, **Selçuklular**, s. 69.

⁵² M. Attaleiates, **Tarih**, s. 269-270, Y. Ayönü, **Selçuklular...**, s. 68.

yanında yer alması olsa da ikinci etkili isim ise Er-Basan'dır. Süleymanşah'ın başta Bizans İmparatoru VII. Mikhail ile anlaşmış olmasına rağmen bu anlaşmadan onu vazgeçiren ve Nikephoros Botaneiates'in yanında yer almasını sağlayan Er-Basan'dır. Ancak diğer taraftan Süleymanşah'ın böyle bir tercihte bulunmasının asıl nedeni sadece El Basan'ın söz konusu ittifakı bozulması için aracılık yapması değil, daha ziyade Botaneiates ile birlikte hareket etmenin kendisi için çok daha kârlı olacağını düşünmüş olmasıdır.

Nikephoros Botaneiates'in İstanbul'da tahta oturduğunda Selçuklu birlikleri Üsküdar'da kendi karargâhlarını kurmuşlar ve Süleymanşah ile Botaneiates arasında yapılan anlaşma ile de onların bu bölgede serbestçe hareket etmeleri sağlanmıştır.⁵³ Botaneiates kendi iktidarının Selçuklu birliklerine borçlu olduğunu bildiği için Üsküdar'daki karargâhlarında eğlence düzenlemelerine ve serbest bir şekilde hareket etmelerine karışmadığı gibi, onları İstanbul'a davet ederek bolca hediyeler vermiştir.⁵⁴

Bununla birlikte Bizans tahtına oturan Nikephoros Botaneiates bir süre sonra Nikephoros Bryennios ile karşı karşıya kaldı. Bryennios, Peçenek Türklerini arkasına alarak Botaneiates'e savaş açtı. Nikephoros Botaneiates, Bryennios'a karşı koymak için bir yandan Bizans komutanlarından Aleksios Komnenos önderliğinde bir ordu hazırlarken, diğer taraftan da tekrar Süleymanşah'tan yardım istedi. Süleymanşah 2000 kişilik bir kuvvet ile Trakya'ya tam zamanında gelip Kalavria Savaşı'nda Bryennios'u yenerek onu esir aldı.⁵⁵ Böylece Süleymanşah, Nikephoros Botaneiates'i bir kez daha destekleyerek tahtta kalmasını sağlamıştır.

Kutalmışoğlu Süleymanşah ile Bizans imparatoru arasında yapılan ittifak iki taraf için kârlı olmuştur. Bu ittifakla birlikte Botaneiates, Bizans tahtını ele geçirmesinin yanında büyük rakibi Bryennios'u ortadan kaldırırken, Süleymanşah'da Botaneiates'in kendilerine sağladıkları serbestlik sayesinde İstanbul Boğazı'nın Anadolu kıyılarını elde etme fırsatı yakalamıştır.

⁵³ Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 70.

⁵⁴ M. Attaleiates, *Tarih*, s. 272-273; Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 70.

⁵⁵ M. Attaleiates, *Tarih*, s. 283.

1.2.1.3. Ebu'l Kasım- Bizans İttifakı

Bizans ile Süleymanşah arasında yapılan ittifaklar aynı amaçlar doğrultusunda yapılmamıştır. Süleymanşah bu ittifakları yurt edinmek için, Bizans ise Selçuklu beylerini sıkıştırarak daha önceden kaybettiği toprakları geri almak maksadıyla yapmıştır.⁵⁶ Bu duruma en dikkat çekici örnek de Süleymanşah'ın Antakya seferine giderken İznik'te vekil olarak Ebu'l Kasım'ı bırakmasından sonra yaşananlardır.

Süleymanşah'ın ölümünden sonra oğlu Kılıçarslan'ın Anadolu'ya gelmesine kadar ki sürede önce Ebu'l Kasım, daha sonra da kardeşi Ebu'l Gazi Türkiye Selçuklu Devleti'nin vekil hükümdarlığını yaptı. Ebu'l Kasım, 1081 yılında imzalanan Dragon Suyu Anlaşması'nı bozarak Bizans topraklarına seferler düzenlediği sırada, Büyük Selçuklu Devleti emiri Porsuk'un Melikşah tarafından Anadolu'ya yollandığına dair haberler duyuldu. Bunun üzerine endişeye kapılan Ebu'l Kasım, Bizans ile yeniden yakınlaşmak ve Porsuk'a karşı olası bir işbirliği için girişimde bulundu.⁵⁷

Bu arada Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos (1081-1118), esasında Türkiye Selçuklu Devleti'nin Rum topraklarına yapmış olduğu akınlardan rahatsız olsa da daha büyük bir güç olan Büyük Selçuklu Devleti'nin Anadolu'daki varlığını çok daha büyük bir tehlike olarak görmekteydi. Eğer Büyük Selçuklular İznik'i alırsa artık onların ne İznik'ten ne de Anadolu'dan çıkarılmasının mümkün olamayacağını farkındaydı.⁵⁸

Ebu'l Kasım, Bizans'a ittifak teklifini bildirdikten kısa bir süre sonra imparator tarafından İstanbul'a çağırılmıştı. Burada Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos onu sultan gibi ağırlayıp hürmet gösterirken ve sarayın şatafatlı atmosferinde muhtelif eğlence ve ziyafetlerle oyalarken aynı zamanda İzmit'i ele geçirmek için çalışmalara başlamıştı.⁵⁹ Aleksios Komnenos, donanma komutanı Eustathios'u İzmit ve çevresini kontrol altında tutabilmek için yeni bir kale yapımı ile görevlendirmiş ve ona eğer yolda yanlarına Türkler gelirse onları iyi

⁵⁶ Y. Ayönü, **Selçuklular...**, s. 67.

⁵⁷ A. Komnena, **Alexiad...**, s. 197; Y. Ayönü, **Selçuklular...**, s. 80.

⁵⁸ A. Komnena, **Alexiad...**, s. 197-198; Işın Demirkent, **Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıçarslan**, (2. Baskı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 11-12.

⁵⁹ A. Sevim, E. Merçil, **Selçuklu...**, s. 427; Y. Ayönü, **Selçuklular...**, s. 81.

ağırlamalarını, bu durumdan Ebu'l Kasım'ın haberinin olduğunu söylemelerini tembih etmiş ve Bithynia kıyılarına hiçbir geminin yaklaşmamasını istemiştir.⁶⁰

Kalenin yapımının bitmesinin ardından imparator, Ebu'l Kasım ile aralarında imzalanan anlaşmayı tasdik ettikten sonra ona "Sebastos" unvanını vererek İznik'e uğurladı. Ebul Kasım yolda Bizans tarafından İzmit'e yapılan kaleyi görüp oranın Bizans tarafından alındığını fark ettikten sonra derin bir üzüntüye kapılsa da artık yapacak bir şeyinin olmadığını bildiği için bu durumu kabul etmek zorunda kaldı.⁶¹ Büyük Selçuklu Emir Porsuk'un İznik'e gelmesinden çekinen Ebu'l Kasım Porsuk'a karşı Bizans'ın desteğine ihtiyaç duyacağından imparator ile arasını iyi tutmak istemiştir.

1086 yılında Büyük Selçuklu emiri Porsuk İznik'i üç ay boyunca kuşattı. Porsuk'a daha fazla direnemeyeceğini anlayan Ebu'l Kasım Bizans imparatorundan yardım istedi. Ancak imparator bu sırada Peçenekler ile uğraştığından çok fazla bir sayıda asker yollayamadı.⁶²

Aleksios Komnennos yolladığı az sayıda askerlerin İznik'i kurtarmaya yetmeyeceğini bildiği için burada da bir hileye başvurdu. Küçük alaya sancakları ve imparatorun önünde taşınması adet olan gümüş çivi çakılmış asalar donatarak İznik'e yolladı.⁶³ İmparatorun bu durumdan iki amacı vardı. Bunlardan biri emir Porsuk'u kandırıp İznik kuşatmasını kaldırıp geri çekilmesini sağlamak ikincisi ise aynı taktikle gücü yıpranmış Ebu'l Kasım'ın elinden İznik'i almaktı. İmparator yaptığı bu taktik ile ilk hedefine ulaşmış olsa da ikinci hedefine ulaşamadı. Çünkü imparatorun sandığı gibi Ebu'l Kasım o kadar da zayıf bir durumda değildi.⁶⁴ Bu sebepten dolayı Bizans ordusu ikinci hedefini gerçekleştiremeden geri dönmek durumunda kaldı.

⁶⁰ Y. Ayönü, **Selçuklular...**, s. 81.

⁶¹ A. Komnena, **Alexiad...**, s. 200; Erdoğan Merçil, "Bizans'ta Selçuklu Hanedan Mensupları", **Selçuklular: Makaleler**, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2011, s. 338-339; Demirkent, **I. Kılıçarslan**, s. 11-12.

⁶² I. Demirkent, **I. Kılıçarslan...**, s.12; Y. Ayönü, **Selçuklular...**, s. 82.

⁶³ Y. Ayönü, **Selçuklular...**, s. 82.

⁶⁴ A. Komnena, **Alexiad...**, 158-159.

1.2.1.4. I. Rükneddin Mes'ud – Bizans İttifakları

1.2.1.4.1. I. Rükneddin Mes'ud'un Kardeşi Arab'a Karşı Bizans ile İttifakı

Türkiye Selçuklu Devleti tahtında oturan Şahinşah (1107-1116), 1116 yılında Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos (1081-1118) ile mücadele içinde olmasına rağmen kardeşi Mes'ud'un taht mücadelesi için Danişmentliler ile ittifak yaptığını öğrenince Bizans ile bir anlaşma imzaladı.⁶⁵ I. Rükneddin Mes'ud (1116-1156), kardeşi Şahinşah ile girdiği taht mücadelesini kazanarak tahta oturduktan sonra Mes'ud'un diğer bir kardeşi Arab'ın kendisine karşı taht mücadelesi başlatması ile yeniden bir mücadele içine girdi. 1124 yılında Artuklu Bellek Gazi'nin ölmesini fırsat bilerek Malatya'nın Danişmentliler tarafından alınmasında Sultan Mes'ud'un yardım etmesine kızan Arab bunun Türkiye Selçuklu Devleti'ne bir ihanet olduğunu ileri sürerek harekete geçmiştir.⁶⁶ 1126 yılında Danişment Gazi'nin Artuklular ile uğraşmasını fırsat bilen Arab, 30.000 kişilik ordusu ile kardeşi Mes'ud'a savaş açtı.⁶⁷ Sultan Mes'ud, kardeşi Arab'a karşı Bizans'ın yardımını alabilmek için İstanbul'a gitti. Bizans Kralı II. Ioannes Komnenos (1118-1143) bu sırada Macarlar ile mücadele ettiğinden iki kardeş arasındaki mücadele sayesinde doğu sınırını güvenceye alacağını düşünerek Mes'ud'un yardım teklifini kabul etti.⁶⁸

Bizans kralı, Mes'ud'u çok iyi bir şekilde ağırladıktan sonra ona para ve asker yardımında bulundu.⁶⁹ Mes'ud, Bizans'tan aldığı yardımlarla birlikte yolda Danişment Gazi'nin kuvvetleri ile birleştiği sırada Arab, Konya'yı kuşattı. İki kardeş arasında yapılan savaşı Arab kayberek Kilikya Ermeni Kralı I. Toros'a sığınmak zorunda kaldı (1127).⁷⁰ Toros iki kardeş arasındaki bu taht mücadelesinde Arab'ın

⁶⁵ Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 288.

⁶⁶ Gregory Abu'l- Farac (Bar Hebraeus), *Abul Farac Tarihi*, (Çev., Ömer Rıza Doğrul), C. II, (2. Baskı), TTK, Ankara 1987, s. 360; Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 116.

⁶⁷ Mevlüt Güner, "Türkiye Selçuklu Devleti'ndeki Saltanat Mücadelelerinde Çukurova Ermenilerinin Rolü", *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16 (26)/2014, s. 65.

⁶⁸ *Farac...*, II, s. 360; Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s.116; Merçil, "*Hanedan Mensupları...*", s. 339; O. Turan, *Türk-İslam Medeniyeti...*, s. 288.

⁶⁹ Merçil, "*Hanedan Mensupları...*", s. 339; *Farac...*, II, s. 360.

⁷⁰ Osman Turan, *Selçuklular Zamanı Türkiye*, (14. Basım), Ötüken Neşriyat, İstanbul 2016, s. 195; *Farac...*, II, s.360; Merçil, "*Hanedan Mensupları...*", s. 339.

yanında yer alarak Selçuklu-Danişmentli tehlikesini kendi lehine çevirmeyi planlamıştır.⁷¹

Anonim Selçukname'sine göre; Arab ile Mes'ud üç defa karşı karşıya gelmiş ve bunun ardından iki kardeş aralarında anlaşma yapmışlardır. Bu anlaşmaya göre Mes'ud, Arab'a bir kaç kale vermişti. Fakat bazı emirlerin araya fitne sokması yüzünden iki kardeş yeniden karşı karşıya gelmiş, Arab tekrar isyan ederek Bizans'tan, Mes'ud'un yaptığı gibi yardım almak istemişti. Bizans imparatoru Arap'ın bu teklifini kabul ettiyse de yardım gelmeden Arab ölmüştür. Böylece Mes'ud, kardeşi Arab'ın ölmesiyle birlikte kendisine kurulacak olası ittifaktan kurtularak saltanatlığını güvence altına almıştır.⁷²

1.2.1.4.2. I. Rükneddin Mes'ud'un Danişmentlilere Karşı Bizans İttifakı (1134)

1134 yılında Danişmentli Emir Gazi'nin ölümünün ardından en büyük oğlu Muhammed tahta geçti. Muhammed kardeşleri arasında taht mücadelesi yaşarken eniştesi Türkiye Selçuklu Sultanı I. Rükneddin Mes'ud ile arası açıldı.

Bizans İmparatoru II. Ioannes Komnenos (1118-1143), Türklerden aldığı Kastamonu'nun, Danişmentlilerin eline geçtiğini ve burada bulunan Bizans garnizonundaki tüm askerlerin öldürüldüğü haberini alınca intikam için sefer hazırlıklarına başlamışken, Selçuklu sultanı ile Muhammed'in aralarının bozuk olduğunu duydu.⁷³ Bunu fırsat bilen imparator hemen Sultan Mes'ud'a elçi yollayarak Danişmentlilere karşı ittifak yapmayı teklif etti. Mes'ud bu teklifi kabul ederek Bizans'a askerî güç yolladı.⁷⁴

⁷¹ M. Güner, "Çukurova Ermenileri...", s. 66.

⁷² Anonim Selçukname, nşr. Ferudun Nafiz Uzlu, s. 24, **zikreden**; Muharrem Kesik, Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116- 1155), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2003, s. 40.

⁷³ Y. Ayönü, **Selçuklular...**, s. 120.

⁷⁴ Kesik, **I. Mesud...**, s. 54; John Kinnamus, *Deeds of John and Manuel Comnenus*, İngilizce çev., Charles M. Brand, New York: Columbia University Press 1976; Türkçe çev., Işın Demirkent, **Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2001, s. 13; Y. Ayönü, **Selçuklular...**, s.120; Emine Uyumaz, **Türkiye Selçuklu Devleti'ne Gelen Giden Elçiler**, Bilge Kültür Sanat Yayını, İstanbul 2011, s. 23.

Danişmendli Muhammed bu ittifaka karşı gelemeyeceğini anlayınca Selçuklu sultanına mektup yollayarak aynı soydan geldiklerini, akraba olduklarını ve Bizans ile yaptığı anlaşmanın Türk menfaatlerine zarar vereceğini söyledi.⁷⁵ Mes'ud, Danişmentli Muhammed'in söylediklerine hak vererek bu ittifaktan ayrılmaya karar verdi. Bir gece İmparator II. Ioannes'e yolladığı askerleri geri çekti. Sabah, Türk askerlerinin olmadığını gören imparator tek başına Çankırı'yı alamayacağını düşünerek birliklerini geri çekmek istedi.⁷⁶ Fakat İmparatoru ikna eden bazı devlet adamları surlara saldırmaya başladıysa da geri püskürtülen ordu kış ayı gelmesi ve kıtlık çekmeleri sebebi ile geri dönmek zorunda kaldı.⁷⁷

Bu olayda görüldüğü üzere çıkarlar söz konusu olduğunda iki Müslüman devlet birbirlerine karşı gayrimüslim bir devlet ile anlaşabildiği gibi, yine çıkarlar söz konusu olduğunda iki Müslüman devlet tekrar aynı amaç için bir araya gelebilmektedir.

1.2.1.4.3. I. Rükneddin Mes'ud'un Ermenilere Karşı Bizans İttifakı (1153-1154)

Ermeni Kralı II. Toros, Bizans Devleti'ne ait olan Adana, Misis ve Anazarba bölgelerini aldıktan sonra Bizans İmparatoru I. Manuel Komnenos (1143-1180), Andronikos'u, Tarsus ve Misis bölgesine vali olarak gönderdiyse de bu birliği Franklarla birleşen Ermeni kuvvetleri neredeyse imha etmişti.⁷⁸

Bizans bölgesine hâkim olan Toros, bu sefer de Türk bölgelerine saldırmaya başladı. Toros'un Türk bölgelerine zaman zaman saldırması ve bu saldırı sırasında 3.000 Türk'ün ölümüne sebep olup gün geçtikçe güçlenmesi Mes'ud'un da işine gelmiyordu.⁷⁹ Bu sırada Manuel, Selçuklu Devleti'ne müracaat ederek güçlerini

⁷⁵ Niketas Khoniates, **Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)**, (Çev. Fikret Işıltan), Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995, s. 13; Y. Ayönü, **Selçuklular...**, s. 121.

⁷⁶ M. Kesik, **I. Mesud...**, s. 54; Y. Ayönü, **Selçuklular...**, s. 120.

⁷⁷ Kinnamos, s. 13; M. Kesik, **I. Mesud...**, s. 54, Y. Ayönü, **Selçuklular...**, s. 120.

⁷⁸ Mehmet Ersan, **Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2007, s. 132; Y. Ayönü, **Selçuklular...**, s. 143.

⁷⁹ **Farac, II**, s. 386; M. Kesik, **I. Mesud...**, s. 111-112.

birleştirmeyi teklif etmiş, sultana para ve hediyeler göndermiştir.⁸⁰ Mes'ud da kendi çıkarlarına uyması sebebi ile bu teklifi kabul etmiş aynı zamanda Danışmendli Yağıbasan ile de kuvvetlerini birleştirmiştir. (1153).⁸¹

Selçuklu sultanı hazırlamış olduğu ordu ile Ermenilerin üzerine yürümüş, ancak II. Toros dağlara çıkmıştır. Sultan burada çok fazla zayıat vereceğini ve ordusunun zorlandığını görünce II. Toros'a elçi yollayıp maksadının dostluk olduğunu ve ittifak yapmak istediğini bildirdi.⁸² Toros buna çok sevinerek bu teklifi kabul etti. I. Mes'ud'un asıl amacı ordusunun güç durumda olduğunun anlaşılmasını sağlamak ve ordusuna zaman kazandırarak daha güçlü bir şekilde Ermenilerle karşı karşıya gelmekti.⁸³

1154 yılında sultana, Bizans tekrar bir elçi gönderip ilk gönderdiği altından daha fazla altın yollayarak içindeki Ermeni düşmanlığının dinmediğini ve onları yerle bir etmesini istedi.⁸⁴ Bunun üzerine sultan bir ordu hazırlayıp tekrar Ermenilerin üzerine yürüdü. Önce Misis daha sonrada Anazarba üzerine yürüdüyse de buraları alamayınca Tell-Hamdun Kalesi'ni 27 Mayıs 1154 yılında kuşattı ve büyük bir fırtına kopması sebebi ile Selçuklu ordusu büyük zayıat verdi.⁸⁵ Sultanın yapmış olduğu ikinci seferde başarıya ulaşamadı ve Ermeniler ile anlaşma yapmak zorunda kaldı. Mes'ud, büyük bir başarı elde etmek için yaptığı bu ilk seferde de istediği başarıyı elde edememiştir.

1.2.2. Türkiye Selçuklu Devleti'nin Diğer Devletler ve Toplumlarla İttifakları

1.2.2.1. Süleymanşah-Bizans Ordu Komutanı Nikephoros Melissenos İttifakı

III. Nikephoros Botaneiates (1078-1081) tahta oturduktan sonra birçok ayaklanma ve darbe girişimiyle karşı karşıya kaldı. Ama bunların içinde en önemlisi

⁸⁰ M. Ersan, *Anadolu'da Ermeniler*, s. 133.

⁸¹ Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 143; M. Ersan, *Anadolu'da Ermeniler...*, s. 133; M. Kesik, *I. Mesud*, s. 112.

⁸² Ersan, *Anadolu'da Ermeniler...*, s. 133.

⁸³ Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 144; *Farac...*, II, s. 391.

⁸⁴ M. Ersan, *Anadolu'da Ermeniler...*, s. 133-134.

⁸⁵ M. Kesik, *I. Mesud...*, s. 113; M. Ersan, *Anadolu'da Ermeniler...*, s. 134.

1080 yılında Anadolu orduları komutanı Nikephoros Melissenos'un kendisini Bizans imparatoru ilan etmiş olduğu girişimdi.⁸⁶ Nikephoros Melissenos'un isyanını bu kadar önemli kılan ve imparatorun endişelenmesine neden olan tarafı, tıpkı geçmişte Nikephoros Botaneiates'in yaptığı gibi, Melissenos'un da Süleymanşah ile ittifak kurmuş olmasıydı. Selçuklu sultanının desteğini alarak yapılan bir girişimin başarılı olma olasılığı Bizans tarafından yeterince tecrübe edilmişti.

Nikephoros Melissenos henüz Selçukluların eline geçmemiş olan şehirleri dolaşırken kendini imparator olarak tanıtıp buralara beraberindeki Türkleri yerleştirdi.⁸⁷ Böylece Selçuklu Türkleri herhangi bir direniş ile karşılaşmadan Frigya ve Galatia bölgelerine sahip oldular.⁸⁸

Nikephoros Melissenos İznik'ten İstanbul'a yürümek için hazırlıklarını yaparken Süleymanşah bu sırada yeni müttefikine yardım için Eskişehir'de hazır bekliyordu.⁸⁹ Bu durumdan haberdar olan Bizans İmparatoru Botaneiates çok sinirlendi ve "Sultan ile savaşmak maksadıyla İznik'i kuşatın" talimatını vererek Anadolu'ya bir ordu sevk etti.⁹⁰ Bu ordunun başına Aleksios Komnenos'u geçirmek için imparator onu yanına çağırdı ise de o bu teklifi kabul etmedi. Komnenos, imparatora "Eğer bu savaştan mağlup çıkarsam bunu akrabama karşı bilerek yaptığımı düşünecekler" diyerek teklifi reddetmiş olsa da onun asıl niyeti tahtı ele geçirmek olduğunu ilerleyen zamanlarda ortaya çıktı.⁹¹

Bunun üzerine Hadım İonnes komutasında yola çıkan Bizans kuvvetleri o sırada Eskişehir'de bulunan Süleymanşah'ın üstüne yürümek mi yoksa İznik'i kuşatmak mı konusunda başta kararsız kalsalar da İznik'i kuşatmaya karar verdiler.⁹² Kuşatma sırasında Bizans ordusunu Türk garnizonları oyalarken Melissenos ve Süleymanşah'a bağlı birlikler İstanbul'a doğru hareket ettiler. Fakat onlar henüz Kadıköy'e gelmemişlerken onlardan daha hızlı hareket eden Aleksios Komnenos, Bizans tahtını 1081 yılında kendi adına ele geçirdi.⁹³

⁸⁶ A. Tekin, *Selçuklu...*, s. 278.

⁸⁷ Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 71.

⁸⁸ M. Attaleiates, *Tarih*, s. 171.

⁸⁹ Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 71; O. Turan, *Araştırmaları...*, s. 109.

⁹⁰ O. Turan, *Araştırmaları...*, s. 109.

⁹¹ Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 71.

⁹² M. Attaleiates, *Tarih*, s. 184; Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 71-72.

⁹³ O. Turan, *Araştırmaları*, s. 109; M. Attaleiates, *Tarih*, s. 307; Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 72-73.

Her ne kadar Süleymanşah'ın desteklediği Melissenos tahta çıkamasa da, Melissenos'un muhafaza etmek için Türk garnizonlara verdiği şehirleri daha sonra Süleymanşah boşaltmayarak Batı Anadolu'daki pek çok önemli kenti topraklarına kattı.

1.2.2.2. I. Gıyaseddin Keyhüsrev- Trabzon Rum İmparatoru III. Aleksios İttifakı (1206)

1204 tarihinde yapılan IV. Haçlı Seferi sırasında Haçlı ordusu İstanbul'u işgal ederek burada Latin Devletlerini kurdu. Bunun üzerine eski Bizans İmparatoru III. Aleksios Komnenos'un damadı Theodoros Laskaris 1206 yılında İznik Rum İmparatorluğunu, III. Aleksios ve kardeşi David ise Karadeniz kıyılarında Trabzon Pontus Rum Devletini kurdu.⁹⁴

I. Gıyaseddin Keyhüsrev Laskaris'tin kurduğu İznik İmparatorluğu'nun varlığını kabul etti. Çünkü Selçuklu Devleti, İznik İmparatorluğu'nu hem İstanbul Latin İmparatorluğu ile arasında bir tampon bölge olarak görüyor hem de İstanbul'daki Latin ve Trabzon'daki Komnenoslar arasında sıkıştıklarını fark ettiğinden bu devleti tehlike olarak görmüyorlardı.⁹⁵

Trabzon ve İznik'te kurulan iki Rum devletinin de amacı İstanbul'daki Latin egemenliğine son vererek Bizans İmparatorluğu'nun başına geçmekti. Komnenos hanedanı olan iki kardeş Aleksios ile David bu konuda ittifak yapmış ise de bu ittifaka karşı da Laskaris ve Gıyaseddin ittifak kurmuştur.⁹⁶ Laskaris, Latinler ve Komnenoslar arasında sıkışıp kalırken Gıyaseddin'in de Aleksios Komnenos'un Karadeniz'de yayılmacı siyasetinden rahatsız olmaya başlaması Laskaris ile Gıyaseddin'i ortak düşmana karşı ittifak yapmaya itti.⁹⁷ Laskaris, David'e karşı,

⁹⁴ E. Uyumaz, **Elçiler...**, s. 73; A. Sevim, E. Merçil, **Selçuklu...**, s. 453.

⁹⁵ Y. Ayönü, **Selçuklular...**, s. 216-217.

⁹⁶ Selim Kaya, **I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006, s. 123.

⁹⁷ Tuncer Baykara, **I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1164-1211) Gazi-Şehit**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997, s. 33; S. Kaya, **I. Gıyaseddin ve II. Süleymanşah**, s. 123; Ayönü, **Selçuklular ve Bizans**, s. 217.

Gıyaseddin de, Aleksios'a karşı başarılı seferlerde bulundu.⁹⁸ Gıyaseddin bu ittifakla birlikte sınırlarını yalnız İznik İmparatorluğu'na karşı değil, Haçlıların istilasına karşı da önlem alırken bunun yanında da Komnenoslara karşı galibiyetler kazanma şansında elde etti.⁹⁹

1206 yıllarında yaşanan bu hadiselerden sonra; Gıyaseddin Akdeniz, Karadeniz ve küçük Ermeni fetihleri ile uğraşırken, Laskaris'de Komnenoslara karşı mücadelede bulunduğu için iki devlette birbirleri ile dost kalmak zorunda kalmıştır. Hatta Gıyaseddin'in kayınpederi Mavroziomes'in bir Türk ordusu ile Menderes bölgesine saldırması dahi bu dostluğu bozmamıştır.¹⁰⁰

1210'lu yıllarda III. Aleksios, damadı Theodoros Laskaris'in İznik'te kurduğu devletin kendisinin hakkı olduğunu düşünerek Gıyaseddin'den yardım istedi.¹⁰¹ Gıyaseddin, hem Aleksios'un kendisine İstanbul'daki yardımlarından ötürü hem de Laskaris'in Konya'ya ikinci kez tahta çıkarken ona yaptığı muameleyi unutmadığından ve aynı zamanda Aleksios'u tahta geçirdikten sonra onu Laskaris'e karşı kullanabilmeyi düşündüğünden teklifini kabul etti.¹⁰² Gıyaseddin, Laskaris'e elçi yollayarak tahtın III. Aleksios'un hakkı olduğunu söylemesine rağmen Laskaris bunu kabul etmeyerek ona savaşa hazır olduğuna dair bir mektup gönderdi.¹⁰³ Laskaris kendi ordusunun kendisine bağlılığından emin olduktan sonra 1211'de Alaşehir'de iki ordu karşılaştı.¹⁰⁴ Bu savaşta Müneccimbaşı'nın anlattığına göre: Laskaris ile Gıyaseddin arasında çetin bir savaş oldu. Hatta bu savaşa Laskaris bizzat katıldı. Bu sırada Laskaris'i bir süngü ile vurulup atından düşürdüler. Selçuklu ordusu tam onu öldürürken sultan buna engel olarak Laskaris'e "Ey günnos, yani gül" diyerek onu serbest bıraktı.¹⁰⁵

⁹⁸ Y. Ayönü, **Selçuklular....**, s. 217; T. Baykara, **I. Gıyaseddin....**, s. 33; S. Kaya, **I. Gıyaseddin ve II. Süleymanşah....**, s. 123.

⁹⁹ O. Turan, **Araştırmaları....**, s. 175.

¹⁰⁰ O. Turan, **Araştırmalar....**, s. 175.

¹⁰¹ E. Uyumaz, **Elçiler....**, s. 73.

¹⁰² T. Baykara, **I. Gıyaseddin....**, s. 40; E. Uyumaz, **Elçiler....**, s. 73; O. Turan, **Araştırmaları....**, s. 178.

¹⁰³ E. Uyumaz, **Elçiler....**, s. 73.

¹⁰⁴ O. Turan, **Araştırmaları....**, s. 175.

¹⁰⁵ Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, **Camii'd-Düvel Selçuklular Tarihi II Anadolu Selçukluları ve Beylikler**, Yay. Ali Öngül, Akademi Kitapevi, İzmir 2001, s. 43; Salim Koca, **Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997, s. 39.

Yapılan savaşta Rum askerleri bertaraf olmuş ve Selçuklular büyük bir zafer kazanmak üzereydi. Lakin Selçuklu askerleri savaşın bitmesini beklemeyip erken davranarak yağmaya başlaması sebebiyle sultanın etrafında askerler kalmamış ve durumu fark eden bir Frank askeri Gıyaseddin'i şehit etmiştir.¹⁰⁶ Bu olaydan sonra Müneccimbaşı eserinde şöyle yazmaktadır:

Gıyaseddin'i sırtından vurarak şehit etti. Üzerindeki elbiseleri soyarak çıplak olarak onu öyle bırakıp elbiseleri Laskaris'e götürdü. Laskaris elbiseleri görünce Gıyaseddin'in elbisesi olduğunu anlayınca onu nereye bıraktığını sordu. Frank askeri Laskaris'e yerini söyledikten sonra askerlerine emrederek cesedi getirmelerini emretti. Şehit olan Gıyaseddin'i görünce üzüлp çok ağladı. Çünkü Sultan ile aralarında eski bir dostluk bulunmaktaydı. Onu öldüren Frank askerini diri olarak derisini yüzdürttü.¹⁰⁷

Gıyaseddin'in şehit edilmesi Selçuklu Devletinin büyük bir kazanç elde etmesine mani olmuştur. Gıyaseddin'i şehit eden kişinin Laskaris tarafından öldürülmesi ve II. Süleymanşah'ın tahta geçmesinden sonra ilk elçiyi kralın göndermesi iki devlet arasında barış sağlanmış oldu.

1.2.2.3. II. Süleymanşah (Rükneddin)- Ermeni Senyörü Oşin İttifakı

II. Kılıçarslan (1155-1192), Türk töresine uygun olarak 11 oğlu arasında ülkeyi bölüştürmüş ise de daha sağlığında oğulları taht mücadelesine başlamışlardır. Bu karışıklıktan yararlanan Ermeni Prensi II. Leon topladığı kuvvetlerle birlikte Toros Dağları'ndan hareketle Ereğli ve Kayseri'ye saldırıp bir kısım yerleri ele geçirdi.¹⁰⁸ Daha sonra Papalık, Bizans ve Avrupa devletleri ile münasebetlere girerek 1198'de "Büyük Leon" unvanı ile krallık tacını giydi.¹⁰⁹

II. Süleymanşah, 1199 yılında Çukurova Ermenilerini Torosların güneyine sürdü ve Leon'un düşmanı Lampron (Namrun) Ermeni senyörü Oşin ile ittifak

¹⁰⁶ O. Turan, *Araştırmaları...*, s. 178; Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 222.

¹⁰⁷ Müneccimbaşı, *Camii'd-Düvel...*, s. 39-40.

¹⁰⁸ Ali Sevim, *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, (2. Baskı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2002, s. 25.

¹⁰⁹ O. Turan, *Araştırmaları...*, s. 192; A. Sevim, *Genel Çizgiler...*, s. 25.

yaparak Adana'ya kadar ilerleyip Leon'u tabiiyeti altına almayı başardı.¹¹⁰ Böylece II. Süleymanşah, Ermenilerin eline geçen toprakları başarılı bir ittifak girişimiyle geri alarak Leon'u itaati altına almayı başarmıştır.

1.2.2.4. I. Alâeddin Keykubat- Ermeni İttifakı

1211 yılında I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1192-1196/1205-1211), Bizans ile yaptığı savaşta şehit olmuş ve Selçuklu devlet adamlarının kararı ile Malatya Meliki Gıyaseddin'in en büyük oğlu İzzeddin Keykâvus'un tahta çıkmasına karar verilerek Konya'ya davet edilmiştir.¹¹¹ I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220) tahta oturduktan sonra Tokat meliki olan kardeşi Alâeddin Keykubat'ın isyanı ile karşılaştı. Taht mücadelesine giren Alâeddin Keykubat; Erzurum hâkimi olan amcası Muğiseddin Tuğrulşah'ı, daha önce babasının ikinci defa tahta çıkmasında etkili rol oynayan eski uc beyi Zahireddin İli ile Kayseri'yi vaat ederek Ermeni Kralı II. Leon ile ittifaklarını oluşturmuştur.¹¹² II. Leon, Alâeddin Keykubat ile yaptığı bu ittifak sonucunda hem Selçuklu vassallığından kurtulmayı hem de Torosların kuzeyinde yer alan Ulukışl (Lülüve), Ereğli ve Karaman'ı topraklarına katmayı düşünmüştür.¹¹³

Alâeddin Keykubat'ın kurmuş olduğu bu ittifaklarla birlikte, İzzeddin Keykâvus tedbir alamadan kardeşi Kayseri'ye kadar ilerlemiş ve 1211 yazında şehri kuşatmıştı.¹¹⁴ Uzun süren bu kuşatmada İzzeddin Keykâvus'un, Eyyubi Devleti'nden istediği desteği alamaması büyük sıkıntıya girmesine sebep olmuş ve bu savaşta iki tarafta ileri gelen beylerini ve çok sayıda askerlerini kaybetmiştir.¹¹⁵

¹¹⁰ S. Kaya, **I. Gıyaseddin ve II. Süleymanşah...**, s. 70-71; O. Turan, **Araştırmaları...**, s. 192; A. Sevim, **Genel Çizgiler...**, s. 25.

¹¹¹ M. Ersan, **Anadolu'da Ermeniler...**, s. 105.

¹¹² S. Koca, **I. İzzeddin...**, s. 22; M. Ersan, **Anadolu'da Ermeniler...**, s. 165, Emine Uyumaz, **Sultan I. Alâeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi (1220-1237)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003, s. 14.

¹¹³ Osman Turan, "Keykâvus I", **İA**, VI, s. 632.

¹¹⁴ M. Ersan, **Anadolu'da Ermeniler...**, s. 165.

¹¹⁵ E. Uyumaz, **I. Alâeddin...**, s. 14.

Sultan İzzeddin, Çaşnigir Mübarizeddin Çavlı, Emir-i Ahur Zeyneddin Başara ve Emir-i Meclis Mübarizeddin Behramşah'ı yanına çağırarak bir gece gizlice bu kaleden kaçıp Konya'ya gitmek istediğini söylemesi üzerine sultanın bu düşüncesini öğrenen Kayseri Sıhnesi Celâleddin Kayser, sultan ile gizli görüşmek istemiş ve sultana şunları söyledi: “Kardeşinizin size karşı yaptığı ittifakı eğer bozarsanız bu muhasaradan kurtulursunuz. Bunun içinde size harem dairesinden hediyeler gerekmektedir.”¹¹⁶ Sultan hazineden 12.000 Mısır altını değerinde mücevherler ile Celaleddin'i bir gece Ermeni Kralı II. Leon'un karargâhına gönderdi.¹¹⁷

II. Leon, onu iyi bir şekilde karşıladıktan sonra gelme maksadını sordu. Celaleddin, II. Leon'a Alâeddin ile yaptığı bu ittifaktan bir kârının olmayacağını eğer bu ittifaktan çekilirse getirdiği bu hediyelerin onun olacağını söyledi.¹¹⁸ Leon bu teklifi kabul ederek gece vakti ordusu ile birlikte geri çekildi. Sabah olduğunda Alâeddin, Ermenilerin gittiğini gördü ve bunun ardından da diğer bir ittifakı Tuğrulşah'ın da kardeşleri üzerine yürüyeceğini bahane etmesi ile yalnız kaldı.¹¹⁹

Alâeddin Keykubat'ın, iki müttelikinin onu yarı yolda bırakmasının ardından lehine olan durum aleyhine döndü. Alâeddin Keykubat muhasarayı kaldırıp kaçmayı denediye de başaramayıp yakalandı. Böylece İzzeddin Keykâvus büyük bir tehlikeden kurtulmuş oldu.

1.2.2.5. I. Alâeddin Keykubat- Antakya Haçlı Prensi IV. Bohemund İttifakı

Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubat (1220-1237), ticaret yapan tüccarın Çukurova Ermenileri tarafından yolunun kesilerek mallarına el koyulduğunu

¹¹⁶ M. Ergan, *Anadolu'da Ermeniler...*, s. 165; E. Uyumaz, *I. Alâeddin...*, s. 15.

¹¹⁷ Münecimbaşı, *Camiu'd-Düvel...*, s. 43; S. Koca, *I. İzzeddin...*, s. 23; E. Uyumaz, *I. Alâeddin...*, s. 15, Erdoğan Merçil, “Na'l-Baha ve Kullanılışına Dair Örnekler”, *Selçuklular-Makaleler*, Bilge Kültür Sanat Yayını, İstanbul 2011, s. 198.

¹¹⁸ E. Uyumaz, *I. Alâeddin...*, s. 15.

¹¹⁹ M. Ergan, *Anadolu'da Ermeniler...*, s. 165; E. Uyumaz, *I. Alâeddin...*, s. 15; S. Koca, *I. İzzeddin...*, s. 23.

öğrenmesi üzerine el koyulan bu malların geri verilmelerini istediye de bunu kabul etmeyen Ermenilerin üzerine bir sefer düzenlemeye karar verdi.¹²⁰

II. Leon 1219 yılında ölmüş ve yerine tek kızı Isabella tahta geçmişti. Antakya Haçlı Prensi IV. Bohemund'un oğlu Philippe (Filip), Kraliçe ile evlenip Ermeni kilisesine girmeyi kabul etmesine rağmen kısa bir süre sonra içinde bulunan Ermeni düşmanlığı ve Frank hayranlığı sebebi ile Ermeni halkına kötü davranmaya başlayarak Ermeni kilisesini terk edip devletin hazinesini babasına yollamıştır.¹²¹ Philippe, evliliklerinin ikinci yılında Ermeni halkına yaptığı mezalim sebebiyle hapse atıldı. Oğlunun hapse atıldığını öğrenen Antakya Prensi IV. Bohemund, Ermenilerin üzerine gitmek için Papa'dan fetva almak istediye de, Papa aynı dinden olmalarını gerekçe göstererek bu teklifi reddetti ve bunun üzerine Prens, Alâeddin Keykubat ile ittifak kurdu.¹²² Zaten Alâeddin Keykubat de hem yağmalanan tüccarın mallarından ötürü, hem de zamanında II. Leon'un kendi taht mücadelesinde onu yalnız bırakmasının intikamını almak istiyordu.

IV. Bohemund ile ittifak yapan I. Alâeddin'e karşılık Ermenilerde, Halep Eyyubi Hükümdarı Şihabüddin Tuğrul ve Kıbrıs Haçlılarıyla ittifak yaptı (1225).¹²³ Selçuklu sultanı hemen harekete geçerek Melikü'l Ümera Mubarizüddin Çavlı, babasının kayınpederi Komnenos Mavrozomes ve Antalya ordu komutanı Mubarizüddin Ertokuş kumandasında karadan ve denizden Kıbrıs Haçlılarına ve Ermenilere saldırıda bulunarak; Göksu, Silifke ve Maraş üzerinden ordusuyla Çukurova'ya inerek Çinçin Kalesini kuşattı.¹²⁴ Yardım gelmesine karşın Selçuklu kuşatmasına dayanamayan halk teslim olmaya karar verdi. Bunun üzerine kaledeki halkı temsilen bir papaz sabahın ilk saatlerinde Mubarizüddin'in huzuruna gelerek yeri öptü ve "Mağlup ve zebun olan bizler bütün varlığımızı müdafaa zahmetleri ve talihsizlik havasında tükettik. Başımı elime alarak geldim.. bakalım ne buyuracaksınız..." söyledikten sonra Mubarizüddin, papaza şunları söyledi: "Sizlerin

¹²⁰ O. Turan, *Araştırmaları...*, s. 232.

¹²¹ E. Uyumaz, *I. Alâeddin...*, s. 31.

¹²² A. Sevim, *Genel Çizgiler...*, s. 29; E. Uyumaz, *I. Alâeddin...*, s.32.

¹²³ A. Tekin, *Selçuklu...*, s. 346; A. Sevim, E. Merçil, *Selçuklu...*, s. 461.

¹²⁴ O. Turan, *Araştırmaları...*, s. 233.

bir günahı yok eğer kendi iyiliğinizi istiyorsanız kaledeki silah ve erzakları bırakıp kendi mallarımız ile istediğiniz yere gidebilirsiniz.”¹²⁵

Bu olaydan sonra Mubarizüddin Çavlı, sultana kalenin fetih olduğuna dair müjde verecekken Ermeni kralının elçileri gelip bir mektup bıraktılar. Bu mektupta yeniden Selçuklu Devleti'nin vasalı olmak istediklerini ve birçok kaleyi Selçukluya bırakarak ödedikleri verginin iki katına çıkarılmasını bildirdi.¹²⁶ Alâeddin bu teklifi kabul ederek iki taraf arasında barış anlaşması imzalandı.

1.2.2.6. II. Gıyaseddin Keyhüsrev- İznik İmparatoru III. Ioannes Dukas Vatatzes ile İttifak Girişimi

1243 Köseadağ bozgunundan sonra Moğollarla barış imzalayan II. Gıyaseddin Keyhüsrev (1237-1246) daha sonra diğer komşu devletler ile dostluk kurmaya çalıştı. İznik İmparatoru III. Ioannes Dukas Vatatzes (1222-1254) ile mücadelede olan Latin İmparatoru II. Baudouin (1228-1261), II. Gıyaseddin Keyhüsrev'e ittifak teklif etti.¹²⁷ Baudouin'nin bu ittifak teklifine olumlu yanıt veren Selçuklu sultanı bu ittifakın daha da güçlü olabilmesi için imparatorun ailesinden bir kız ile evlenmek istediğini beyan etti.¹²⁸ Baudouin'nin bunu kabul etmesine rağmen ne bu izdivaç ne de bu ittifak olmadı.

II. Gıyaseddin Keyüsrev ile Baudouin arasındaki gizli ittifaktan haberi olan İznik İmparatoru Vatatzes hemen devreye girerek sultana asıl ve ortak düşmanlarının Moğollar olduğunu bu düşman ile ortak mücadele etmek için ittifak kurmaları gerektiğini söyledi.¹²⁹ Keyhüsrev, Baudouin'e nazaran daha kuvvetli olan ve Moğol tehlikesine daha yakın olan İznik İmparatoru Vatatzes'in teklifini kabul etti.

¹²⁵ E. Uyumaz, **I. Alâeddin...**, s. 32.

¹²⁶ A. Sevim, E. Merçil, **Selçuklu...**, s. 461; E. Uyumaz, **I. Alâeddin...**, s. 33.

¹²⁷ Nejat Kaymaz, **Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyasü'd-din Keyhüsrev ve Devri**, (2. Baskı), TTK, Ankara 2014, s. 105; Y. Ayönü, **Selçuklular...**, s. 252.

¹²⁸ Ahmet Çiftçiöğlü, "Anadolu Selçuklu Sultanlarının Gayrimüslim Kadınlarla Evlilikleri", **Zeitschrift für die Welt der Türken**, 5/1, 2013, s. 16; O. Turan, **Türkiye**, s. 449-450.

¹²⁹ Mükremin Halil Yinanç, **Türkiye Selçuklular Devri**, (Yay. Haz. Refet Yinanç), II. Cilt, TTK, Ankara 2014, s. 183.

Menderes Irmağı kıyısındaki Tripoli şehrinde bir tahta köprü üzerinde buluşarak ittifak yaptılar.¹³⁰

Gıyaseddin Keyhüsrev'in yapmış olduğu bu ittifak onun zararına olmuştur. Çünkü Selçuklu Devleti, Latin imparatorluğu gibi güçlü bir müttefiki kaybetmiş, bunun yanında kendilerini dahi koruyamayan İznik Rum Devleti ile ittifak yapmış oldu. Bunun üzerine Rum memleketlerine fetih düzenleyememiş ve buna karşılıklı Rumlar, Türk akınlarından kurtulmuş oldular.¹³¹ Yani Gıyaseddin Keyhüsrev yanlış ittifakın içinde yer alarak hiçbir kar elde edememiş, bu ittifaktan sadece Rumlara yarar sağlamıştır.

1.2.3. İttifakı Bozmak İçin Yapılan İttifaklar

1.2.3.1. Bizans Devleti'nin I. Kılıçarslan ile Çaka Bey İttifakını Bozması

Çaka Bey, Oğuzların Çavuldur Boyu'nda Türkmen Beyi olup 1078-1079 yıllarında Aleksandros Kabalika'nın eline esir düştü.¹³² Çaka Bey, Nikefor Votaniot'un lalasıydı.¹³³ Çaka Bey, önemli bir devlet adamı olması sebebi ile öldürülmemiş, İmparator Nikephoros Botaneiates'e takdim edildikten sonra iltifatlar edilip hediyeler verilerek "Protonobilissimos" rütbesi ile asalet unvanı verilmiştir.¹³⁴ Burada hem Bizans'ı yakından tanıma hem de Bizans'ın donanmasını iyi bir şekilde inceleme fırsatı bulmuştur. Nikephoros Botaneiates'in yerine tahta geçen Aleksios Komnenos, kızı Anna Komnenos ile Çaka Bey arasındaki gönül ilişkisinden şüphelenerek verilen tüm imtiyaz ve rütbeleri geri almıştır.¹³⁵ Çaka Bey bu durumun

¹³⁰ N. Kaymaz, **II. Gıyasü'd-din**, s. 105; M. Yinanç, **Selçuklular Devri...,II**, s. 183.

¹³¹ M. Yinanç, **Selçuklular Devri..., II**, s. 183.

¹³² Ali Rıza İşipek, **Türklerin İlk Amirali Çaka Bey ve Dönemin Deniz Savaşları**, Denizler Kitapevi, İstanbul 2014, s. 93.

¹³³ Vladimir Aleksandroviç Gordlevskiy, **Küçük Asya'da Selçuklular**, Çev. Abdülkadir İnan, Yay. Haz. Timurhan Omorov, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015, s. 28 yazarın adının geçtiği kişi büyük ihtimalle imparator Nikefor Votaniot'dur. Onun İstanbul'da kalması ve kısa sürede zekası ile öne çıkması sebebi ile böyle bir şey söylemiştir.

¹³⁴ A. Sevim, E. Merçil, **Selçuklu**, s. 428; A. İşipek, **Çaka Bey...**, s. 93.

¹³⁵ A. İşipek, **Çaka Bey...**, s. 93-94.

ardından İzmir'e yerleşip Adalar Denizi'nde Rum gemicilerinin yardımı ile kuvvetli donanma inşa ederek Bizans'a karşı birçok zaferler kazanmıştır.¹³⁶

Çaka Bey, Bizans'ın üzerine yolladığı donanmaları yenilgiye uğratıp, İstanbul yakınlarına kadar geldi ve buradan Balkanlardaki Peçenekler, İznik'teki Ebul Kasım ile ittifak girişimlerinde bulundu.¹³⁷ Çaka Bey'in, Çanakkale ve Gelibolu üzerine yürümesi ve buralarda başarılı faaliyetler yürütmesinden rahatsız olan Bizans, müttefiki olan Peçenekleri 29 Nisan 1091 yılında ağır bir yenilgiye uğrattıktan sonra Çaka Bey'i de ortadan kaldırmak istese de bunu başaramadı.¹³⁸

Çaka Bey donanmasını Çanakkale Boğazı'na sevk etmeye hazırlanırken Bizans bu sırada Selçuklu Devletinin Marmara kıyılarına saldırmaktaydı. Bu arada Selçuklu Sultanı I. Kılıçarslan (1092-1107), Çaka Bey'in kızı ile evlenerek akrabalık ilişkileri sağlayıp Bizans Devletine karşı güçlenerek ittifak oluşturmuşlardır.¹³⁹

Kılıçarslan, Muhammed'i, Bizans'ın üzerine yolladıysa da bu sefer başarılı olamadı ve Muhammed esir alındı. Bu sırada Çaka Bey ise Ege adalarının birçoğunu ele geçirmişti ve Bizans, Çaka Bey'in üzerine, Dalassenos komutasında bir ordu yollarken diğer yandan Kılıçarslan'a da bir mektup gönderdi.¹⁴⁰ Bu mektupta, Çaka Bey'in amacının Bizans olmadığını, asıl niyetinin Türkiye Selçuklu topraklarını ele geçirmek olduğunu söyleyerek Kılıçarslan'ı, Çaka Bey'e karşı kıskırttı.¹⁴¹

Tabi ki de I. Kılıçarslan tek bir mektuba inanarak Çaka Bey ile olan ittifakını bozmadı. I. Kılıçarslan zaten Çaka Bey'in gittikçe güçlenmesinden rahatsız olmaktaydı. Her Türk hükümdarı gibi Kılıçarslan da kendi liderliği altında Anadolu'nun siyasî birliğini sağlamak istedi. Bu sebeple sultan hemen olmasa da ilerleyen zamanlarda Çaka Bey ile karşı karşıya kalacağını biliyordu. I. Kılıçarslan'ın

¹³⁶ O. Turan, *Araştırmaları...*, s.130; A. İşıpek, *Çaka Bey...*, s. 94.

¹³⁷ A. Tekin, *Selçuklu...*, s. 317.

¹³⁸ A. Sevim, E. Merçil, *Selçuklu...*, s. 429.

¹³⁹ A. Tekin, *Selçuklu...*, s. 318; A. Sevim, E. Merçil, *Selçuklu...*, s. 429.

¹⁴⁰ A. Sevim, *Anadolu'nun Fethi...*, s. 114.

¹⁴¹ A. Tekin, *Selçuklu...*, s. 318; A. Sevim, E. Merçil, *Selçuklu...*, s. 430; I. Demirkent, *I. Kılıçarslan...*, s. 20; A. Sevim, *Anadolu'nun Fethi...*, s. 114.

bu düşüncelere sahip olması Bizans'tan gelen bu mektuba inanmasını kolaylaştırdı.¹⁴²

Abydos (Nara Burnu) bölgesinde Bizans ve Kılıçarslan'ın ordusu ile karşılaşan Çaka Bey bu tehlikeden kurtulmak için damadının yanına gitti. I. Kılıçarslan ilk başta Çaka Bey'i güler yüzle karşılasa da düzenlediği bir ziyafette onu öldürttü.¹⁴³

I. Kılıçarslan ile Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos arasındaki anlaşma çok uzun sürmedi. Kılıçarslan, Çaka Bey'den kurtulan Bizans imparatorunun Balkanlardaki Kumanlarla mücadeleye girdiğini öğrenmesiyle birlikte Bithynia Bölgesine akınlar düzenlemeye başladı.¹⁴⁴ Bizans imparatoru, Kumanlara yaptığı başarılı seferinden sonra Bithynia Bölgesi'nin tarumar olduğunu görünce çok sinirlendi ve Türklerin yeniden akınlar düzenlememesi için bu bölgeye hendeklerle su doldurmaya başladığı sırada Avrupa'dan I. Haçlı birliğinin Mayıs 1096'da Balkanlardan giriş yaptığı haberini alınca iki devlet de barış anlaşması yaptı.¹⁴⁵

1.2.3.2. II. Kılıçarslan'ın Danimend Meliki Yağıbasan ile Bizans İttifakını Bozması

Sultan II. Kılıçarslan (1156-1192), tahtta çıktıktan sonra hem taht kavgaları ile hem de Türk beylikleri ile mücadele etmiş ve bu mücadeleyi kazanarak güçlenmeye başlamıştı. Bu sırada Bizans sınırlarına yerleşmiş Türkmenlerin Batı Anadolu'ya akın düzenlemeleri Bizans İmparatoru I. Manuel Komnenos'u (1143-1180) rahatsız etmeye başlamıştı.¹⁴⁶ Bu akınlar sebebi ile Manuel uzun süredir ihmal

¹⁴² Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 90; I. Demirkent, *I. Kılıçarslan*, s. 20.

¹⁴³ I. Demirkent, *I. Kılıçarslan...*, s. 20; A. Sevim, E. Merçil, *Selçuklu...*, s. 430; A. Tekin, *Selçuklu...*, s. 318; A. Sevim, *Anadolu'nun Fethi...*, s. 114.

¹⁴⁴ Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 90-91; I. Demirkent, *I. Kılıçarslan...*, s. 20.

¹⁴⁵ I. Demirkent, *I. Kılıçarslan...*, s. 21; Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 91.

¹⁴⁶ O. Turan, *Türkiye*, s.226, Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 148.

ettiği Anadolu politikasını yeniden ele alarak II. Kılıçarslan'ın rakipleri ile görüşmeye başladı.¹⁴⁷

II. Kılıçarslan, Selçuklu topraklarına saldıran Musul Atabeki Nureddin Mahmud'a karşı Ermeni Prensi Toros, Antakya ve Kudüs Haçlı kontlarıyla ittifak yapıp kalabalık bir ordu ile harekete geçerek Nureddin'in işgal ettiği toprakları geri aldı. (1157)¹⁴⁸

Manuel Komnenos, 1158 yılında II. Toros üzerine çıktığı seferde Musul Atabeki Nureddin Mahmud ile II. Kılıçarslan'a karşı ittifak yaptı.¹⁴⁹ Manuel, Çukurova'ya gelirken Kılıçarslan ile yaptığı anlaşamaya dayanarak Selçuklu Devleti'nin topraklarından rahatça geçerken Kılıçarslan kendisine karşı Nureddin ile ittifak yaptığını öğrenince topraklarından tekrar geçmesine izin vermemişti.¹⁵⁰ Manuel ise Kılıçarslan'ın izin vermemesine aldırmayıp Selçuklu ülkesinden geçerken Kayseri bölgesinde Türkmenlerin saldırısına uğramış ve bu durum iki devletin arasını açmıştı.¹⁵¹

Manuel Komnenos, İstanbul'daki isyanı hallettikten sonra Eskişehir bölgelerine baskınlar düzenledi.¹⁵² Fakat Bizans kuvvetleri buralardan çekildikten sonra Selçuklu Devleti atlı birlikleri Isparta ve Denizli yöresine kadar akınlar düzenlemiş ve aynı zamanda Danişmend Meliki Yağıbasan da Bafra ve Ünye'yi ele geçirmiştir.¹⁵³ İmparator Manuel Komnenos, Suriye'deki Franklardan yardım istediği gibi Danişmend Meliki Yağıbasan ve Ankara ile Çankırı havalisinin Meliki olan Kılıçarslan'ın kardeşi Şahinşah, Kayseri Danişmend Emiri Zünnun ve kardeşi Malatya Emiri Zülkarneyn ile de gizli bir ittifak kurdu.¹⁵⁴

¹⁴⁷ Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 148.

¹⁴⁸ Yasemin Aktaş, "II. Kılıçarslan Döneminde Nureddin Mahmut ve Selahaddin Eyyûbi ile İlişkiler", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 54, Haziran 2015, s. 263.

¹⁴⁹ *Urfalı Mateos ve Papaz Grigor...*, s. 327; Kinnemas..., s. 143-144; Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 148.

¹⁵⁰ Kinnamos..., s. 145; Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 149.

¹⁵¹ Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 149.

¹⁵² İmparator bu seferi sırasında İstanbul'da bulunan kuzenin hapisten kaçtığını duyunca kendisi için tehlikeli olacağını düşündüğünden bu seferi yarıda bırakarak geri dönmek zorunda kaldı (1159). Bkz Y. Ayönü, *Selçuklular...*, 148.

¹⁵³ A. Sevim, E. Merçil, *Selçuklu...*, s. 443.

¹⁵⁴ O. Turan, *Araştırmaları...*, s.144; A. Sevim, E. Merçil, *Selçuklu...*, s. 443.

Kılıçarslan kendisine karşı kurulan bu ciddi ittifaktan kurtulabilmek için 1160 yılında Bizans İmparatoru Manuel Komnenos ve Yağıbasan'a özel elçiler göndererek anlaşma teklifi etse de iki taraftan da ret cevabı aldı.¹⁵⁵

Bu sırada Saltuklu Hükümdarı İzzeddin'in kızı, Kılıçarslan ile evlenmek için gelirken Yağıbasan kızı kaçıırıp yeğeni Zünnun ile evlendirdi.¹⁵⁶ Bu duruma çok öfkelenen Kılıçarslan, Yağıbasan üzerine sefer düzenlediyse de Bizans'ın yardımı ile Kılıçarslan mağlup oldu.

Kılıçarslan için bu yenilgi itibar kaybına sebep oldu. Kendisine yapılan bu ittifak sebebi ile büyük bir çıkmaza giren Kılıçarslan tek çareyi Bizans İmparatoru Manuel'in yanına gitmekte buldu. 1162 yılında İstanbul'a giden Kılıçarslan çok iyi ağırlanmış ve iki taraf arasında bir anlaşma imzalanmıştır.¹⁵⁷ Bu anlaşmaya göre;

1. Gerektiğine Bizans Devleti'ne yardım kuvveti gönderilecek
2. Sultanın izni olmadan hiçbir Türk Bizans toprağına gitmeyecek
3. Bizans Devleti'nin elinden alınan şehirler geri verilecek
4. Bizans'a yapılan her saldırıda sultan, Bizans'ın yanında yer alacak.¹⁵⁸

İmparator Manuel, Kılıçarslan'ın çaresizliğinden yaralanarak ağır şartların olduğu anlaşmayı imzalattı. Bizans yapmış olduğu bu ittifak ile birlikte Kılıçarslan'ın babası I. Mesud'un güçlkle kurduğu Anadolu'daki Müslüman birliğini yerle bir etmiş ve Türkiye Selçuklu Devleti'ni zor duruma sokmuştur.¹⁵⁹

Kılıçarslan ise kendisine karşı yapılan bu ittifakı İstanbul'a giderek yıkmış ve Anadolu'ya gider gitmez aleyhinde tesisi edilmiş olan diğer ittifakları bozmak için harekete başlamıştır.

¹⁵⁵ A. Sevim, E. Merçil, **Selçuklu...**, s. 443.

¹⁵⁶ S. Koca, **I. İzzeddin...**, s. 165; Y. Ayönü, **Selçuklular...**, s. 153; O. Turan, **Araştırmaları...**, s.145; A. Sevim, E. Merçil, **Selçuklu...**, s. 443.

¹⁵⁷ O. Turan, **Araştırmaları...**, s. 145.

¹⁵⁸ Y. Ayönü, **Selçuklular...**, s. 154.

¹⁵⁹ O. Turan, **Araştırmaları...**, s. 145; Y. Ayönü, **Selçuklular...**, s. 154.

1.2.4. Türkiye Selçuklu Devleti'nin Haçlılar ile İttifakları

Büyük Selçuklu Sultanı Sencer'in (1118-1157) Batı Bağdat Seferi sırasında Bağdat halkı ona "Batini" olarak seslendikten sonra şöyle söylemişlerdir: "Rum gazasına gideceğin yerde Halife ve Müslümanlar ile harp ediyorsun"¹⁶⁰ Bu durum aslında Bağdat halkının Anadolu'daki Haçlı tehlikesini önemli bir tehdit olarak görmediklerini ve asıl tehlikenin içerde Batini, dışarıda Bizans olarak gördüklerini göstermektedir.¹⁶¹ Bunun yanında Avrupa'da düzenlenen I. Haçlı Seferi sırasında birbirleri ile mücadele eden Selçuklu ve Bizans devletleri gelen bu tehlikeye karşı aralarında anlaşma yaparak kendilerini güvence altına almak istediler. 1096 yılında yapılan ilk Haçlı Seferi, Türkler ve İslam dünyası için büyük bir hezimetle sonuçlanmış ve Selçuklu Devleti başkentini İznik'ten Konya'ya taşımak zorunda kalmıştı. 1110 yılında İmparator I. Aleksios Komnenos (1081-1118), I. Kılıçarslan'a elçiler ile birlikte hediyeler yollayarak Haçlılara karşı savaşması için teşvik etti. Sultan bu teklife karşılık Haçlılara yol vermeyeceğini kendisine yardım edeceğini söyledi.¹⁶²

II. Haçlı Seferi'nin hazırlıklarını öğrenen Selçuklu Devleti ve Bizans Devleti, hemen Haçlılara karşı bir anlaşma yaparak güçlerini birleştirip kendilerini güvence altına aldılar.¹⁶³ İlk önce Alman Haçlılarına karşı 26 Ekim 1147 yılında Eskişehir'de büyük bir başarı kazanan Mes'ud, Almanların ardından gelen Fransızlara karşı da Bizans'ın yardımı ile başarılar elde etti.¹⁶⁴ Fransız kralının deniz yolunu tercih etmesinin ardından geride kalan 2.000 ile 3.000 kişi arasındaki Haçlı askerleri Anadolu'da açlık ve hastalıklar sebepleriyle yok olma tehlikesi ile karşı karşıya geldi.¹⁶⁵ Bu perişan haldeki askerleri Türkler tedavi ederek onlara para, yiyecek yardımında bulundular. Yapılan bu iyiliğin karşılığında Haçlı askerleri Müslümanlığı kabul etti.¹⁶⁶

¹⁶⁰ Mehmet Altay Köymen, **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi**, (4. Baskı), C. II, Türk Kültür Kurumu, Ankara 2014, s. 103.

¹⁶¹ M. Köymen, **Büyük Selçuklu, II**, s. 103.

¹⁶² A. Tekin, **Selçuklu**, s. 320.

¹⁶³ Ebru Altan, **İkinci Haçlı Seferi (1147-1148)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003, s. 48.

¹⁶⁴ A. Tekin, **Selçuklu Tarihi**, s. 327.

¹⁶⁵ E. Altan, **İkinci Haçlı**, s. 98.

¹⁶⁶ Zeki Atçeken, Yaşar Bedirhan, **Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi**, Eğitim Yayınevi, 2. Baskı, Konya 2012, s. 160-161; E. Altan, **İkinci Haçlı**, s. 98.

II. Kılıçarslan, Eyyubiler ile Bizans'ın kendisine karşı ittifak kurduğunu öğrenince Alman Komutanı Friedrich Barbarossa ile ittifak kurma yollarını aradı. Aslında bu yakınlaşma 1171 yılında Kudüs'ü ziyaretten dönen Saksonya Dükü Heinrich'nin Konya'da misafir olması ile başlar ve daha sonra karşılıklı hediyeler ve elçiler yollanması ile devam eder.¹⁶⁷ III. Haçlı Seferi'nde Alman Kara Komutanı Barbarossa topraklarından geçmek için Selçuklu Devleti'ne mektup göndererek izin istemiş ve Selçuklu Devleti'nin izni doğrultusunda Anadolu'dan geçmelerine izin verilmiştir.¹⁶⁸ Kılıçarslan'ın Bizans'a karşı Haçlılar ile yakınlaşmasının ötesinde Haçlı ordusunun İslam dünyasına saldıracağını bile bile bu isteklerini kabul etmesi inanılması zor bir hadisedir. Kılıçarslan'ın, Edirne'ye giden elçilerin Rumların ihanetinden bahsetmesi, Bizans'ın kötü durumu ve Selçuklu Devletinin iç karışıklıklarıyla uğraşması sebebi ile mevcut Haçlı ordusuna karşı gelemeyeceğini bildiği için bu şekilde davrandığı düşünülmektedir.¹⁶⁹ Çünkü bu anlaşmadan sonra Anadolu'dan geçen Haçlı ordusuna Türkmenler tarafından saldırıda bulunulmuş ve saldırılara uğrayan Barbarossa bu duruma kızarak Konya'ya yürümüş ise de kısa bir süre içinde iki hükümdar barıştı.¹⁷⁰

Türkiye Selçuklu Devleti'nin Haçlılara bakış açısı görüldüğü üzere zaman içinde değişikliğe uğramıştır. Bunun en büyük nedeni değişen diplomatik ilişkiler ve çıkar ilişkileridir. Kılıçarslan'ın Haçlılarla yakınlaşmasının pek de samimi olmadığı Kılıçarslan'ın, Eyyubilere yollamış olduğu mektupta Haçlıları durdurmadığı için üzgün olduğunu bildirmesinden anlaşılıyor.¹⁷¹

1202 yıllarında Selahaddin Eyyubi'nin oğlu Melik Efdal, kardeşleri ve yeğenleri arasında taht mücadelesi ile uğraşıyordu. Halep'teki muhalefet komutanları Efdal'i desteklemekte ayrıca Efdal de Türkiye Selçuklu vasalı olmak için Selçuklu sultanına bir elçi ile tâbiyet alâmetleri ile hilat göndermiştir.¹⁷² Melik Efdal'in amacı Selçuklu yardımı ile Halep'i almak iken Selçuklu Devletinin amacı da Efdal'i kullanarak El-Cezire ve Kuzey Suriye'yi ele geçirmektir. Hatta Selçuklu sultanı bu

¹⁶⁷ O. Turan, *Araştırmaları*, s. 158.

¹⁶⁸ E. Uyumaz, *Elçiler*, s. 43; O. Turan, *Araştırmaları*, s. 161.

¹⁶⁹ O. Turan, *Araştırmaları...*, s. 161.

¹⁷⁰ E. Uyumaz, *Elçiler*, s. 43; O. Turan, *Araştırmaları...*, s. 161.

¹⁷¹ İbnü'l Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih*, C. XII, (Ter. A. Özyayın, Bahar Yayınları), İstanbul 1987, s. 53.

¹⁷² O. Turan, *Türkiye...*, s. 284.

isteğini elde edebilmek için Haçlılar ile ittifak kurmayı dahi düşünmüştür.¹⁷³ Lakin Selçuklu sultanı Haçlılar ile bu ittifak gerçekleştirilseydi ilerleyen zamanlarda onlarla da çıkar çatışmasına düşeceğini düşündüğü için bu fikirden vazgeçmiştir.¹⁷⁴

2. Elçiler

2.1. Selçuklu Devletlerinde Elçilik Makamı

Elçiler devletlerarası ilişkileri düzenleyen en önemli makam sahiplerinden biridir. Elçiler; iki devlet arasında dostane ilişkiler kurmak, var olan ilişkileri kuvvetlendirmek için karşı devlete gitmelerinin yanında o devlete barış isteğinde bulunmak veya onlara tabiiyetlerini bildirmek içinde gitmekteydiler. İki devlet arasında yapılan anlaşmalar çoğunlukla elçiler vasıtası ile yapılmasının yanında elçilerin asıl amacı karşı devleti tanımak, onlar hakkında bilgiler edinmektir.

Türk devletleri, elçilik hukukuna titizlikle uymuş ve devletlerarasındaki problemler ne olursa olsun, her şartta yabancı elçilerin can ve mal güvenliğini sağlamıştır.¹⁷⁵ Keza “Elçiye zeval olmaz” sözü de buradan gelmektedir. Tarihin ilk zamanlarından beri elçilerin dokunulmazlığının olduğu bilinmektedir.

Türk tarihinin başlangıcından beri elçilerin seçimi, nitelikleri, görevleri, gönderilme nedenleri, elçilerin ağırlanması gibi hususlara dikkat edilmiştir. Büyük Selçuklu Devleti ilk yıllarında eski Türk töresi ve Karahanlı ile Gaznelilerin devlet teşkilatını örnek almış ise de ilerleyen zamanlarda kurumlarda değişiklikler de yapmışlardır.¹⁷⁶

¹⁷³ S. Koca, **I. İzzeddin...**, s. 51.

¹⁷⁴ S. Koca, **I. İzzeddin...**, s. 51.

¹⁷⁵ A. Ahmetbeyoğlu, **Avrupa Hun...**, s. 156; Ö. Tokan, **Hunlar...**, s. 26 .

¹⁷⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devlet Teşkilatında Medhal**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1984, s. 20, S. Yılmaz, **Elçilik...**, s. 8.

Elçiler, kendi devletinin çıkarlarını gözeterek gittikleri ülkeleri gözlemleyerek görevlendirildiği konuları yapmakla sorumluydu.¹⁷⁷ Aynı zamanda yabancı devletlere giden elçiler, hükümdarın namı ve sıfatı ile gitmekteydi.¹⁷⁸ Diploması kurallarının tam olarak ortaya koyulmadığı dönemlerden itibaren elçilerin imtiyazlara sahip olduğu hatta kutsal bile sayıldıkları bilinmekteydi.¹⁷⁹ Devletler birbirlerine talep ve ricalarını, şikâyetlerini elçiler aracılığıyla bildirirken elçilerin dokunulmazlığı önemli bir husustu.¹⁸⁰

Selçuklu sultanları gittikleri birçok yerlere genellikle din adamları ile birlikte bilgili insanlar getirirler ve bu kişilere gerektiğinde elçilik, kâtiplik ve tercümanlık gibi önemli görevler verirlerdir.¹⁸¹

Elçilerin seçimi önemli bir husustur. Devrin önemli vezirlerinden olan Nizam'ül-Mülk yazmış olduğu Siyasetname'de bu kişilerin niteliklerinden söz etmiştir. Elçilerin boylu poslu, alımlı, tecrübeli, çok seyahat etmiş, çok fazla yer bilen, hitabeti güçlü, sözünü sakınmayan, savaşçı, cesur, güvenilir, kumar ve içki gibi kötü alışkanlıkları olmayan meşhur ve saygı değer ve aynı zamanda sultanına bağlı kişilerden seçilmesine özen gösteriliğinden bahseder.¹⁸² Kutadgu Bilig'de de elçiler için akıllı, gözü tok, okuma-yazma bilen, beyine bağlı, hitabeti iyi olan, sözü dinlenen, zeki ve âlim olsun ki her yerde iyi karşılansın denmektedir.¹⁸³ Elçiler aynı zamanda hükümdarlara hizmet adabını öğrenmeli, Kur'an-ı Kerim'i ezbere bilmeli, her ilimden anlamalı, söz söylemekte cesur olmalı, ileriye gören bir kimse olmalıdır.¹⁸⁴

Elçiler farklı devlet kademesinden de seçilmekteydi. Mesela haciplerin de elçi olarak görev yaptıkları bilinmekte olup 1064 yılında Büyük Selçuklu Sultanı Alp

¹⁷⁷ S. Yılmaz, **Elçilik...**, s. 2.

¹⁷⁸ Necati Gültepe, "İlk Türk Devletlerinde Bürokrasi", C. 2, **Türkler Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 897.

¹⁷⁹ S. Yılmaz, **Elçilik...**, s. 1

¹⁸⁰ Esra Yakut, "Eski Türklerde Hukuk", **Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 3, 2002, s. 408; N. Gültepe, **Bürokrasi...**, s. 897.

¹⁸¹ Sergey Grigoreviç Agacanov, **Selçuklular**, (trc. Ekber N. Necef- Ahmed R. Annaberdiyev), Ötüken Neşriyat, İstanbul 2006, s. 156, S. Yılmaz, **Elçilik...**, s. 8.

¹⁸² Nizamü'l-Mülk, **Siyasetname**, trc. Mehmet Taha Ayar, (5. Baskı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009, s. 137.

¹⁸³ Yûsuf Has Hacib, **Kutadgu Bilig I Metin**, (trc. Reşit Rahmeti Arat), Ankara 1991, s. 193-197

¹⁸⁴ Mehmet Altay Köymen, "Alp Arslan Zamanı Selçuklu Saray Teşkilatı ve Hayat", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, IV/6-7, s. 75.

Arslan, Gürcü elçilerinin yanında Aybek el-Has ve Temir el-Hacib'i katarak Ermeni Kralı Küirige'ye göndermiş ve barış şartlarını bildirdiği bilinmektedir.¹⁸⁵

Elçilerin sadece mektup ve hediye getirip götürmediğini bunun yanında daha farklı birçok görevinin olduğunu ünlü vezir Nizam'ül-Mülk eserinde yazmıştır. Ünlü vezire göre elçinin devletlere yollanmasındaki diğer bir niyet ise ordusunun yolları aşip aşamayacağını anlamak, geçitlerin ve nehirlerin vaziyetinden haberdar olmak, atların yemleyeceği yerleri tespit etmek, ilgili yere tayin edilen memurların kim olduklarını teşhis etmek, söz konusu padişahın ordusundaki asker sayısı ve devleti yöneten kişi hakkında bilgi edinmek gibi birçok görevi olduğunu söylemektedir.¹⁸⁶

Nizam'ül-Mülk eserinde elçilerin gittikleri devletlerden edindikleri bilgileri nasıl kullanacağını da söylemiştir. Elçinin elde ettiği bu bilgileri hükümdarı ele geçirmek veya onunla açık bir muhalefete geçirmek ya da sadece onun kusurlarını yakalamak istediği vakit alacağı tedbirler için kullanırdı.¹⁸⁷

Elçiler, casusluk amaçlı gelmediği sürece yapmış olduğu hatalar affedilir, kendisine zarar verilmezdi. Alp Arslan son Suriye seferine giderken Urfa'yı kuşatmış, 50.000 dinar karşılığında savaş aletlerini tahrip edeceği konusunda halk ile anlaşmıştır. Sultan daha sonra halkın sözünü tutmadığını görünce çok kızmış ve bunun müsebbibi olan elçiyi öldürmek istemiştir.¹⁸⁸ Nizam'ül-Mülk "Adalet ve hükümdarlar arasında elçi öldürmek adet değildir." diyerek Alp Arslan'ı vazgeçirmiştir.¹⁸⁹ Selçuklu Devleti'nde herhangi bir elçiye kötü muamele edildiği dair kaynaklarda hiç bir kayıt yoktur.¹⁹⁰

Elçilerin kim olduğu ve hangi maksatlarla oraya gittikleri kadar önemli olan bir husus da gittikleri ülkelerde nasıl ağırlandıkları ya da gelen elçileri nasıl ağırladıklarıdır. Elçilerin karşılanmasında görevli olan Karahanlılar'da "hacip"

¹⁸⁵ Erdoğan Merçil, *Selçuklular'da Saraylar ve Saray Teşkilatı*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2011, s. 54.

¹⁸⁶ Nizamü'l-Mülk, *Siyasetname*, s. 134-135.

¹⁸⁷ M. Köymen, "*Saray Teşkilatı...*", s. 78; Nizamü'l-mülk, *Siyasetname*, s. 135.

¹⁸⁸ Ahmed b. Mahmud, *Selçukname*, (Haz. Erdoğan Merçil), Bilge Kültür Sanat Yayını, İstanbul 2011, s. 92; M. Köymen, "*Saray Teşkilatı...*", s. 6-7, M. Ersan, *Anadolu'da Ermeniler...*, s. 49, Erdoğan Merçil, "Selçukluların Anadolu'ya Gelişlerinden Haçlı Seferlerinin Başlangıcına Kadar Urfa'nın Durumu", *Selçuklular-Makaleler*, Bilge Kültür Sanat Yayını, İstanbul 2011, s. 115.

¹⁸⁹ Abdurrahman İbnü'l- Cevzi, *El-Muntazam Fi Tarihi'l-Ümem'de Selçuklular (H. 430-485= 1038-192)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 97; S. Yılmaz, *Elçilik...*, s. 17.

¹⁹⁰ M. Köymen, "*Saray Teşkilatı...*", s. 83.

Gazneliler’de ise “resuldarlık” denilen memurlar bulanmaktaydı.¹⁹¹ Nizam’ül-Mülk’ün yazdığı eserde elçiler hakkında bilgi verdiği bölümde bu görevi yapan kişiler hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Selçuklu Devleti elçilerini büyük bir tören ile karşılar ve bu törende sultanın yanında murassa elbiseli, silahlı 20 gulam askeri bulunmaktaydı.¹⁹² Elçilerin ağırlanması sultanın yanında eşi de çoğu kez bu törenlerde yer almaktaydı.¹⁹³ Bu törenlerde elçiler için çeşitli oyunlar, rakslar ve musîkiler gösterilirdi.¹⁹⁴

Elçiler gönderildikleri devletin temsilcisi oldukları için onlara karşı saygı gösterilmesi gerekmektedir. Çünkü onlara yapılan bir saygısızlık o elçinin hükümdarına yapılmış sayılırdı ve bu da savaş nedeni olabilecek bir durumu teşkil ederdi. Bu sebeple elçilerin iyi ağırlanması onlara hürmet gösterilmesi hoş bir şekilde ülkelerine geri gönderilmesine dikkat edilirdi. Gelen elçinin hükümdarı ile düşmanlık olsa dahi onun görevini yapmasına engel olunmazdı.

Elçiler getirdiği haberin özelliğine göre iyi karşılanır veya mesajı kabul görülmediğinde cezalandırılırlardı.¹⁹⁵

Bizans Devleti ile Büyük Selçuklu Devleti’nin kuruluşundan itibaren aralarında elçilerin gidip geldiği bilinmektedir. Misafir elçilerin güvenli bir şekilde ülkelerine dönebilmeleri için refakatçi bir elçi verildiği de görülmüştür. Tuğrul Bey döneminde kesin bir tarih olmamakla birlikte kaynaklar İstanbul’dan dönen Selçuklu Devleti elçisi Ebu’l-Fazl Nasır b. İsmail el- Alevi ve Bizans elçisinin Mervanoğlu tarafından yolların güvenli olmaması bahanesi ile alıkoyuldu.¹⁹⁶ Bu durumu öğrenen Tuğrul Bey’in tepkisinden korkan Mervanoğlu, ara buluculuk yapması için sultanın eşi olan Altuncan Hatun’a değerli hediyeler gönderdi. Altuncan Hatun bunun üzerine Tuğrul Bey’den Mervanoğlu’nu affetmesini istediysede bu isteği sultan tarafından

¹⁹¹ Erdoğan Merçil, “Gaznelilerde Bir Saray Memuriyeti: Resuldarlık”, VIII. Türk Tarih Kongresi-Bildiriler, 11-15 Ekim 1976, Cilt 2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1981, s.703.

¹⁹² S. Yılmaz, *Elçilik...*, s. 15.

¹⁹³ Gülşah Şengül, *Büyük Selçuklularda Kadınların Yönetimdeki Rolü*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı İslam Tarihi Bilim ve Sanatları Anabilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans, İstanbul 2014, s. 42.

¹⁹⁴ O. Turan, *Türk- İslam Medeniyeti...*, s. 393.

¹⁹⁵ S. Yılmaz, *Elçilik...*, s. 2.

¹⁹⁶ Erdoğan Merçil, “Selçuklularda Rüşvet”, *Selçuklular-Makaleler*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2011, s. 145.

kabul görmedi. Mervanoğlu olumsuz bir yanıt aldıktan sonra çeşitli hediyeler ile elçileri Tuğrul Bey'e göndermiştir.¹⁹⁷

Elçiler hükümdar tarafından verilen yetkiler ile gönderildikleri ülkede pazarlık ve anlaşma yapma görevleri bulunmakla birlikte cevap veremeyeceği konularda acil olarak devlete haberci yollarlardı.¹⁹⁸

Elçiler sultan adına mektup, ahidname ve talimatname olmak üzere üç türlü evrak götürmekteydiler.¹⁹⁹ Hediye götüren elçi heyetinin içinde, haznedar ve yardımcıları, bu hediyeleri taşımak için hazine hamalları, tercüman ve yapılacak olan görüşmede bir anlaşmazlık olması durumunda sultana haber götürmesi için haberci bulunurdu.²⁰⁰

Selçukluda devlet dilinin Farsça, şer'i meselelerinin Arapça olması sadece devletler arasındaki yazışmaları değil, kendi halkının da devlete sunacağı şikayetname gibi yazılı evrakların çevrilmesinde tercümanlık makamının bulunması gerekli kılmıştır. Hristiyan memleketlerden gelen ferman ve mektupların Yunanca ve Latince yazıldığı bilinmekte olup iki tarafında devlet yazışmalarında tercüman kullandıkları bariz ortadır.²⁰¹ Mesela I. İzzeddin Keykâvus'un Trabzon Rum İmparatoru Aleksios Komnenos arasında kaleme alınan yazışmasının Latince olduğu bilinmektedir.²⁰² Yabancı devletlerden elçiler geldiği için sultanın yanında genellikle tercümanlar bulunur ve getirilen mektubu sultana okurlardı.²⁰³ Selçuklu Devleti'nde yabancı dil bilen insanlar devlet için önemli görülmekteydi. Özellikle de Latince bilen kişiler devlet kademesinde tercümanlık makamında yer alırlar ve zamanla da önemli mevkilere gelirlerdi.²⁰⁴

¹⁹⁷ E. Merçil, "Rüşvet...", s. 145.

¹⁹⁸ S. Yılmaz, *Elçilik...*, s. 18.

¹⁹⁹ Güller Nuhoglu, "Gaznelilerde Devlet Teşkilatı", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.303-304.

²⁰⁰ S. Yılmaz, *Elçilik...*, s. 18.

²⁰¹ Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar Metin, Tercüme ve Araştırmalar*, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014, s. 18-19.

²⁰² O. Turan, *Vesikalar...*, s. 19.

²⁰³ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ıye Fi'l-Umuri'l-Ala'ıye Selçukname*, II , Türk Tarih Kurumu Yayınları, (Çev., Mürsel Öztürk), Ankara 2014, s. 564; O. Turan, *Vesikalar...*, s. 19.

²⁰⁴ O. Turan, *Vesikalar...*, s. 19.

2.2. Büyük Selçuklu Devleti Zamanında Gelen – Giden Elçiler

2.2.1. Büyük Selçuklu Devleti'ne Gelen Elçiler

2.2.1.1. Tuğrul Bey Zamanında Bizans Devleti'ne Gelen Elçiler

Büyük Selçuklu Devleti ilk kez düzenli bir ordu ile Bizans'ın karşısına 1048 yılında Pasinler Ovası'nda çıktı. Tuğrul Bey zamanında yapılan Pasinler Savaşı'nı kazanan Selçuklu Devleti hem ganimet hem de birçok esir elde etti. Bu savaşta İbrahim Yinal Hasankale önlerinde Bizans başkomutanı Liparit'i yakaladı. Liparit bu esaretten kurtulmak için 400.000 dinar vermeyi teklif etmiş fakat İbrahim Yinal bu teklifi kabul etmeyip esiri Tuğrul Bey'e göndermişti.²⁰⁵ Bunun üzerine Bizans İmparatoru IX. Konstaninos Monomakhos (1042-1055), Diyarbakır Emiri Nasru'd Devle b. Ahmed'e Liparit'in serbest kalması için arabuluculuk yapmasını istedi.²⁰⁶ Nasru'd Devle, Şeyhülislam Ebu Abdullah b. Mervan'ı Bizans elçi heyeti ile birlikte Tuğrul Bey ile görüşmesi için görevlendirdi.²⁰⁷ Selçuklu sultanının karşısına geçen elçi heyeti barış teklifinde bulunarak Liparit'i serbest bırakmalarını buna karşılık da birçok hediye ve kurtuluş akçesi vereceklerini söyledi.²⁰⁸ Tuğrul Bey hediyeleri ve kurtuluş akçesini kabul etmeyerek Lipariti herhangi bir istekte bulunmadan serbest bırakırken İstanbul'a gidene kadar kendi elçisi Şerif Nasır b. İsmail'i Liparit'e eşlik etmek için görevlendirmiştir.²⁰⁹ Tuğrul Bey'in bu davranışı yanlıca onun itibarını arttırmamış aynı zamanda sultanın diğer devletler tarafından güçlü ve merhametli görülmesini sağlamıştır.²¹⁰

²⁰⁵ Ahmet Ocak, **Selçukluların Dini Siyaset (1040-1092)**, Tatav Yayınları, İstanbul 2002, s. 256; Erdoğan Merçil, "Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi", **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt.4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.603; M. Orhon Bayrak, **Türk İmparatorlukları Tarihi**, Bilge Karınca Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2006, s. 206-207; İbnü'l Esir, **El-Kâmil**, C. X, s. 20; A. Sevim, E. Merçil, **Selçuklu...**, s. 36.

²⁰⁶ Mustafa Demir, Tufan Turan, "Türkiye Selçuklu ve Osmanlı Tecrübesinde Gayr-i Müslim Kimliği", **Akademik İncelemeler**, Cilt. 2, Sayı:1, 2007, s. 192; A. Ocak, **Dini Siyaset...**, s. 257.

²⁰⁷ A. Sevim, E. Merçil, **Selçuklu...**, s. 36; A. Ocak, **Dini Siyaset...**, s. 257.

²⁰⁸ A. Ocak, **Dini Siyaset...**, s. 256; E. Merçil, "**Büyük Selçuklu...**", s. 603; M. Bayrak, **Türk İmparatorlukları...**, s. 206-207; İbnü'l Esir, **El-Kâmil...**, X, s.20.

²⁰⁹ **Azimi Tarihi Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler (H. 430-538= 1038/39-1143/44)**, Haz.. Ali Sevim, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2006, s. 11; A. Ocak, **Dini Siyaset...**, s. 257.

²¹⁰ İbnü'l Esir, **El-Kâmil...**, IX, s. 557.

2.2.1.2. Alp Arslan'a Gürcü Kralı Bagrat'tan Gelen Elçiler

1064'de Bizans'ın zayıf durumundan yararlanmak isteyen Alp Arslan ordusunu ikiye ayırarak Ermeniler ile anlaşma yapıp Gürcistan sınırındaki Tiflis ve Çoruh gibi birçok yeri aldı.²¹¹ Anadolu'ya başarılı akınlar da bulunan Alp Arslan, Gürcü Kralı Bagrat'ı kıl payı elinden kaçırdıktan sonra Ardahan'daki Ahalkelek'i alıp teslim olmayı reddeden garnizonu öldürdü.²¹² Gürcü Kralı Bagrat, sultanın elinden kurtulamayacağını anlayınca elçi heyeti ile birlikte hediyeler göndererek yıllık vergi ile birlikte tabiyetini bildirdi.²¹³ Fakat Bagrat bu tutumunda samimi olmadığını kısa bir süre sonra göstererek bu anlaşmayı bozdu.

2.2.1.3. Alp Arslan'a Bizans Devleti'nden Gelen Elçi

Selçukname'ye göre; Alp Arslan'ın Urfa Kalesi'ni kuşattığı sırada Bizans İmparatoru IV. Romanos Diogenes tarafından bir elçi yollandı. Bu elçi vasıtası ile Alp Arslan ve Urfa hakimi arasında bir anlaşmaya gidildi. Bu anlaşmaya göre, sultan kuşatmada kullanacağı savaş malzemelerini imha edecek, Urfa hâkimi de buna karşılık 50.000 dinar ödeyecekti. Alp Arslan verdiği sözü tutarak aletleri kullanılmayacak duruma getirmesine rağmen Urfa hâkimi söz verdiği şartları yerine getirmedi. Bu olaya çok öfkelenen sultan bu durumdan elçiyi sorumlu tutarak öldürmek istediye de, Nizam'ül-Mülk'ün araya girmesiyle elçiyi bir mektup ile İstanbul'a yolladı.²¹⁴ Selçuknameden alınan bu bilginin doğruluk payının ne kadar olduğu bilinmese de bu örnek elçilik makamının iki önemli yüzünü göstermektedir. Birincisi; elçilik makamının devletin kazanç sağlamasında ne denli önemli olduğunu göstermiş ikincisi de; elçiler devleti zarara sokacak hatalar yapmış olsalar dahi öldürülmelerinin hoş karşılanmadığını göstermektedir.

²¹¹ Ali Öngül, **Selçuklular Tarihi I**, Çamlıca Basım Yayım, Manisa 2007, s. 44.

²¹² Mehmet Altay Köymen, **Alp Arslan ve Zamani**, Başkanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, İstanbul 1972, s. 26-27.

²¹³ Ahmed b. Mahmud, **Selçukname**, s. 76-77; A. Ocak, **Dini Siyaset...**, s. 259; A. Öngül, **Selçuklular I...**, s. 44; A. Sevim, E. Merçil, **Selçuklu...**, s.50.

²¹⁴ Ahmed b. Mahmud, **Selçukname**, s. 92.

Romanos Diogenes, Alp Arslan ile yapacağı Malazgirt Savaşı'nın hazırlıklarını gizli tutmak amacıyla Halep'te bulunan sultana elçi göndererek Ahlat, Erciş, Kars gibi yerleri istemiş ve eğer kabul etmezlerse ordusu ile harekete geçeceğini söylemiştir.²¹⁵ Bu elçi sultanın huzuruna geldiği andan itibaren aslında Bizans ordusu çoktan İstanbul'dan ayrılarak yol boyunca eyaletlerinden asker toplamış ve Sakarya bölgesinde konaklamaya başlamıştı.²¹⁶ İmparator yapmış olduğu bu hamle ile görünüşte barış yanlısı olduğunu göstererek asker toplamak için zaman kazanmıştır. Aynı zamanda Alp Arslan, imparatorun ordusu ile Anadolu'nun içlerine kadar ilerlediğinin haberini alınca elçiyi sert bir tavırla huzurundan yollamış ve ordusunun büyük bir kısmı ile doğu Anadolu'ya doğru harekete geçmişti.²¹⁷

Rivayete göre Sultan Alp Arslan bir av sırasında Bizans askerleri tarafından esir alınmıştır. Bu durumu gizleyen Nizam'ül-Mülk, Bizans'tan gelen elçiye sultanın hasta olduğunu sulh tekliflerini kabul ettiğini söyleyerek şunları belirtmiştir: “Sizler sulh istersiniz. Peki, neden o zaman bizim kullarımızdan bir topluluğu av esnasında yakalayıp hapsedtiniz? Onları geri gönderin.” Elçi bu isteği kabul ederek esirlerin serbest bırakılmasını ister. Esirler serbest bırakıldığında, esirlerin içinde Sultan Alp Arslan'ı gören Nizam'ül-Mülk ve ümerasının yeri öptüğünü görmesinin ardından Bizanslılar aslında büyük bir fırsatın ellerinden kaçırdıklarını anlamış oldular. Bu olayın gerçeklik payının ne kadar doğru olduğu bilinmemekle birlikte eğer nakledilen bu olay gerçekse esir alınan kişinin kim olduğu ve karşı devlet için öneminin bilinmesi devlet çıkarlarınınca büyük önem arz ettiğini göstermiştir.²¹⁸

²¹⁵ A. Sevim, E. Merçil, **Selçuklu...**, s. 61.

²¹⁶ Ahmet Toksoy, “1018-1071 Yılları Arasında Selçuklu- Bizans İlişkileri ve Ermeniler”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Yeni Türkiye Yayını, Ankara 2015, s. 275; A. Sevim, E. Merçil, **Selçuklu...**, s. 61; A. Sevim, **Anadolu'nun Fethi...**, s. 68.

²¹⁷ A. Toksoy, “1018-1071 Yılları...”, s.275; Y. Ayönü, **Selçuklular...**, s. 59.

²¹⁸ Reşidü'd-din Fazlallah, **Cami'ü't- Tevarih (Zikr-i Tarih-i Al-i Selçuk)**, (Ter. ve Notlar: Erkan Göksu), H.Hüseyin Güneş, Bilge Kültür Sanat Yayını, İstanbul 2014, s. 80.

2.2.1.4. Melikşah'a Bizans Devleti'nden Gelen Elçiler

1073 yılında Bizans İmparatoru VII. Mikhail Dukas'a karşı Roussel taht mücadelesine girdi. Roussel kendisine karşı, Bizans İmparatoru VII. Mikhail Dukas'ın hazırladığı ordunun başına Aleksios Komnenos'u getirdiğini duyunca, Selçuklu Emiri Tutak ile ittifak kurdu.²¹⁹ Aleksios Komnenos, Tutak ile Roussel arasında yapılan bu ittifakın kendisine zarar vereceğini düşünerek bu ittifakı bozmak için planlar yaptı. Tutak'a elçi ile birlikte değerli hediyeler gönderip iki devletin dost olduğunu hatırlatarak, güvendiği birkaç adamını kendisine yollamasını istedi.²²⁰

Sultan Meliksah, 1075'de Erran (Karabağ) bölgesine geldiği sırada Bizans elçisi de ağır hediyelerle birlikte huzuruna geldi.²²¹ Bu elçinin gelme nedeniyle ilgili pek fazla bir bilgi olmasa da muhtemelen vergi vermek için olduğu düşünülmektedir.

1088'de Melikşah, Türkistan'da meydana gelen karışıklıkları durdurmak için sefere çıkacağı sırada Bizans elçisi vergi vermek için İsfahan'a geldi.²²² Vezir Nizam'ül-Mülk, sultanın meşgul olduğunu, isteklerinin bu nedenle iletilemeyeceğini, kendileriyle birlikte gelirse o zaman görüşülebileceğini söyledi.²²³ Nizam'ül-Mülk, Kaşgar'a kadar birlikte geldiği Bizans elçisini Melikşah'ın huzuruna çıkarmasına izin vermeyerek getirdiği hediyeleri alıp onu geri gönderdi. Ünlü vezir bunun sebebini şu sözlerle açıklamaktadır; "Tarihlerde ve halk arasında Melikşah öyle bir sultanmış ki Bizans imparatorunun elçisi cizyeyi Kaşgar sınırında ödemiş desinler diye yaptım"²²⁴ Nizam'ül-Mülk bu elçiye: "Bizans imparatorunun Melikşah'a cizye ödediğini, sultanın ne kadar geniş yerlere hâkim olduğunu imparatoruna bildirmesini ve aynı zamanda sultandan daha fazla korkmadan itaatine devam etmesini ve elçiye Kaşgar kapılarına kadar eşlik ettiklerini Bizans tarihçilerince yazmanızı istiyorum"²²⁵ diyerek Bizans'a gönderdi.

²¹⁹ A. Komnena, *Alexiad...*, s. 18.

²²⁰ Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 60.

²²¹ O. Turan, *Türkiye...*, s.72; aynı yazarın, *Türk-İslam Medeniyeti...*, s. 200.

²²² Ahmed b. Mahmud, *Selçukname*, s. 155.

²²³ O. Turan, *Türk-İslam Medeniyeti...*, s. 209.

²²⁴ Ahmed b. Mahmud, *Selçukname*, s.155; .O. Turan, *Türk-İslam Medeniyeti...*, s. 209; S. Yılmaz, *Elçilik...*, s. 64.

²²⁵ İbnü'l Esir, *El-Kâmil...*, X, s. 154; Ahmed b. Mahmud, *Selçukname*, s. 155.

Melikşah dönemi ile ilgili bir rivayette: Melikşah ava meraklı olup bir gün gittiği av partisinde Rum elçilerini de yanına almış. Av köpeğinin bir av peşinden dağa koşmasıyla Melikşah ve elçiler köpeği takip ederek bir dağa tırmanmışlar. Rum elçiler “Bu dağı gördüklerinde biz olsak buraya bir kale yaparız” demesinin ardından Melikşah 1.200.000 bin dinar sarf ederek Şahdiz (Dizkuh) kalesini yaptırdı. Fakat bu kaleye İbn Attaş hile ile sahip olunca İsfahan halkı bu olay için şöyle demektedir: “Şu kaleye bakınız rehberi köpek, yapılmasını işaret eden bir kâfir, şimdi orada öğüt veren bir zındıktır.”²²⁶

Melikşah, Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos’un kızını büyük oğluna isteyerek bir akrabalık ilişkileri kurmak suretiyle Anadolu’daki Türkleri itaat altına alabilmek için 1086 yılında Siyavuş’u elçi olarak gönderdi.²²⁷ İmparator, elçinin teklifi ile ilgilenmeyerek Siyavuş’un aslında Hristiyan bir soydan geldiğine ikna ederek kendi yanında yer almasını sağladı.²²⁸ Sultana ihanet eden elçi Siyavuş yüzünden bu ittifak gerçekleşmemiş ve aynı zaman da Bizans, Selçuklu Devleti iyi tanıyan bir ittifak kazanmış oldu. Melikşah bu ihanetten sonra tekrar bir elçi yollayarak teklifini yeniledi. Fakat Bizans imparatoru bu tekliften memnun olmamasına rağmen onu oyalamak için bir elçi heyeti ile mektup yollamış ise de bu elçi heyeti sultanın huzuruna çıkamadan Melikşah’ın ölüm haberi gelmiştir.²²⁹

2.2.1.5. Melikşah’a Ermenilerden Gelen Elçi

1090 senesinde Ani Ermeni başpiskoposu Barseğ (Borsel) önderliğinde bazı prens ve din adamları bir heyet oluşturuldu. Bu heyet Melikşah’tan; Malazgirt Savaşı sonrası Maraş merkezli bir prenslik kuran Ermeni Philaretos’un Hristiyan halka karşı kötü tutumunu söylemek, ödenen vergi miktarının azaltılmasını, Ermenilere iyi

²²⁶ İbnü’l- Cevzi, *El-Muntazam...*, s.150-151; Abdülkerim Özaydın, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1990, s. 78.

²²⁷ Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 84.

²²⁸ A. Komnena, *Alexiad...*, s. 195-196; A. Sevim, E. Merçil, *Selçuklu...*, s. 92; A. Öngül, *Selçuklular I...*, s. 102; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, s.82; Tülay Metin, “Türkiye Selçuklu Devleti’nin Karadeniz’deki Siyasi ve Askeri Faaliyetleri”, *Akademik İncelemeler*, Cilt 3, Sayı: 2, Yıl: 2008, s. 15-16.

²²⁹ A. Sevim, E. Merçil, *Selçuklu...*, s. 93; Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 84.

davranılması ile kendi aralarındaki ayrılıkları ortadan kaldırmak amacıyla piskoposluklarının birleştirilmesini istediler.²³⁰ Huzuruna gelen bu heyeti çok iyi karşılayan Sultan Melikşah, Ermeni Katolikosluğu'nun tek bir makamda temsil edilmesini, bütün kilise ve manastırların vergi dışında tutulmalarına dair ferman hazırlayıp Barseğ'e verdi.²³¹ Bunun yanında piskoposa bütün işler için yetki vererek kendi huzurunda haç takmasına da müsaade etti.²³² Ermeniler, Melikşah ile yaptıkları bu görüşmeden sonra Selçuklu Türkleri Hristiyan düşmanı olmadığını, Hristiyanlara karşı hoşgörülü davrandıklarını görerak önyargılarını kırmaya başlamışlardır.²³³

2.2.1.6. Muhammed Tapar'a Bizans'tan Gelen Elçiler

15 Aralık 1110 tarihinde Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos, Muhammed Tapar'a bir elçi yollayarak Haçlılara karşı birlikte hareket etmeyi ve İslam dünyasından onları çıkartmayı teklif etti.²³⁴ Bu duruma karşılık ne cevap verdiği kesin olarak bilinmese de sultan, Haçlılara karşı cihad emri ile askerlerini yollaması bu teklifi kabul ettiği ihtimalini ayakta tutmaktadır. Bu olayda ilginç bir durumda Bizans'ın zamanında kendisinin çağırmasına rağmen aynı dinden olan Haçlıları Anadolu'ya geldiklerinde Selçuklulardan yardım istemeleridir.

2.2.2. Büyük Selçuklu Devletinin Yolladığı Elçiler

2.2.2.1. Tuğrul Bey'in Bizans Devleti'nin Yolladığı Elçiler

1048 Pasinler Savaşı'ndan sonra Tuğrul Bey Abbasi Halifesi Ka'im Biemrillah'ın akrabası Şerif Ebul Fazl Nasır başkanlığında elçi heyetini İstanbul'a

²³⁰ M. Ersan, *Anadolu'da Ermeniler...*, s. 34; O. Turan, *Türk İslam Medeniyeti...*, s. 321.

²³¹ A. Sevim, *Genel Çizgiler...*, s. 12; M. Ersan, *Anadolu'da Ermeniler...*, s. 34.

²³² *Urfalı Mateos ve Papaz Grigor...*, s. 176.

²³³ Fatma İnce, "Selçuklu-Ermeni İlişkilerinde Millet-i Sadıka'nın İzleri", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Sayı: 5/1, 2016, s. 502.

²³⁴ İbnü'l Esir, *El-Kâmil...*, X, s. 483; A. Özaydın, *Sultan Muhammed Tapar...*, s. 111.

göndererek anlaşma şartlarını sundu.²³⁵ Bizans İmparatoru VI. Mikhail (1056-1057), İstanbul'da Emeviler zamanında yapılan caminin onarılması, okunan hutbenin Abbasi halifesi ile Tuğrul Bey adına okutulmasını öngören maddeleri kabul ettiyse de, Bizans'ın Abbasi halifesine ödediği vergiyi Selçuklu Devleti'ne ödemesi şartını kabul etmeyerek elçiyi geri göndermiştir.²³⁶ Geri gönderilen bu elçi üzerine Tuğrul Bey, Anadolu'ya yapmış olduğu akınları hızlandırmıştır.

1051'de Mısır'a sefer düzenleyen Tuğrul Bey, Bizans topraklarından geçebilmek için Bizans İmparatoru IX. Kostantinos Monomakhos'dan elçi göndererek izin istediyse de, Fatımiler ile dostluğunu bozmak istemeyen imparator teklifi kabul etmemiştir.²³⁷

1048 yılında Mağrib'de (günümüz Batı Sahra, Fas, Tunus) hüküm süren El-Muizz b. Badis bu zaman kadar Fatimi halifesi adına okuttuğu hutbeyi, Abbasi Halifesi Ka'im Biemrillah adına okutmaya başlamıştır. Bu duruma çok sevinen Abbasi Halifesi 1051 yılında, elçi olarak Şirazlı köle Ebu Galib'e hediyeler, bayrak, hilat ve emirname vererek El-Muizz b. Badis'e yolladı.²³⁸ Elçi, Fatimi tehlikesi yüzünden Mısır'dan geçmeyip, Anadolu, İstanbul üzerinden gitmeye karar verdi. Lakin elçi, Bizanslılar tarafından yakalanıp tutsak edildikten sonra Bizans elçiyi Fatimilere "eziyet edilmemesi" şartı ile vermiştir.²³⁹ Fatımiler, elindeki emirname, hilat ve bayrağı yakarak elçiyi Mısır'da gezdirip halka teşhir ettirdikten sonra Bizans'a tekrar gönderdi.²⁴⁰ Tuğrul Bey 1052 yılında Bizans'a elçi yollayarak ve Abbasi elçisinin serbest bırakılmasını talep ederek Fatimi Devleti'ni kötüleyip iki devlet arasını açmak istemiştir.²⁴¹ Tuğrul Bey'in yolladığı bu elçi Fatimi ile Bizans arasındaki dostluğu yıkamasa da esir olan elçinin serbest bırakmasını sağlamıştır.

1051-1052 yılları arasında Bizans İmparatoru IX. Konstantinos Monomakhos'un kölesi, bütün hükümdarların elçilerini bir yere topladı, fakat Büyük Selçuklu Devleti elçisi İbnü'l-Eyser'i diğerlerine göre daha hoş tuttu.²⁴² Elçilerin hangi maksat ile toplandığı bilinmemekle birlikte Selçuklu elçisine yapılan bu

²³⁵ A. Sevim, E. Merçil, **Selçuklu...**, s. 36.

²³⁶ A. Sevim, E. Merçil, **Selçuklu...**, s. 36; A. Ocak, **Dini Siyaset...**, s. 258.

²³⁷ A. Ocak, **Dini Siyaset...**, s. 258.

²³⁸ A. Ocak, **Dini Siyaset...**, s. 258-259; **Azimi Tarihi...**, s. 13.

²³⁹ **Azimi Tarihi...**, s.13.

²⁴⁰ **Azimi Tarihi...**, s.13.

²⁴¹ A. Ocak, **Dini Siyaset...**, s. 259.

²⁴² **Azimi Tarihi...**, s. 13.

ayrıcalıklı muamele iki devlet arasındaki ilişkilerin dostane devam ettiğini göstermektedir.

Tuğrul Bey, Bizans İmparatoru IX Monomakhos'un ölümünden yararlanıp 1055 yılında İmparatoriçe Theodora'ya (1042/1055-1056) elçi göndererek İstanbul'daki camide namaz kılmak istediklerini bildirmiştir.²⁴³ İmparatoriçe bu isteği kabul ettikten sonra Tuğrul Bey İstanbul'daki camide namaz kılmış ve bu sultanın İslam dünyasındaki değerini arttırarak Abbasi halifesinin Tuğrul Bey adına hutbe okutmasına vesile olmuştur.

1055'den önce Bizans, Erzurum ve Toros Dağlarının doğusundaki bölgeleri almıştı. 1055 yılında Tuğrul Bey, Bizans'a elçi göndererek günde 1.000 dinar vergi ödenmesini ve aldığı bu bölgeleri geri vermesini istemesi üzerine İmparatoriçe Theodora, Tuğrul Bey'in Bağdat Seferinden önce bir elçi ile at, katır, para ve çeşitli hediyeler göndermiştir. Sultan gönderilen bu Bizans elçisini Bağdat seferine götürmüştür.²⁴⁴

2.2.2.2. Alp Arslan'ın Ermenilere Yolladığı Elçiler

Bizans ülkesine ait olan Ani Kalesi görünüşü bile korkunç, dağlık ve surlarla çevrili olup her dağın tepesinde kale olan üç tarafı nehir, dördüncü yanı su ile dolu hendekten oluşan Bizans İmparatorluğu'nun en sağlam hudut şehriydi.²⁴⁵ Bu mükemmel bir şekilde korunan kaleyi 1064 yılında Alp Arslan fethetmiş ve Kars hakimi Gagik'e elçi gönderip huzuruna çağırmişti. Elçinin karşısına siyah elbise ile siyah minderde oturarak çıkan Gagik, Tuğrul Bey'in yasını tuttuğunu söyleyip Alp Arslan'ın gönlünü kazanmaya çalışarak sultanı, Kars'a davet etmiştir.²⁴⁶ Elçi olan biteni Alp Arslan'a anlattıktan sonra sultan bu duruma memnun kalarak Gagik'in misafirlik teklifini kabul etmiştir.

²⁴³ A. Ocak, *Dini Siyaset...*, s. 258-259.

²⁴⁴ O. Turan, *Türk-İslam Medeniyeti...*, s. 125.

²⁴⁵ M. Köymen, *Alp Arslan...*, s. 32.

²⁴⁶ M. Ersan, *Anadolu'da Ermeniler...*, s. 31; O. Turan, *Selçuklular...*, s. 156; M. Köymen, *Alp Arslan...*, s. 36.

2.2.2.3. Alp Arslan'ın Gürcülere Yolladığı Elçiler

Gürcü Kralı IV. Bagrat elinden çıkan birçok kalenin ardından ülkesinin yok olacağını düşünmesinin ardından Alp Arslan'a hediyeler ile elçi gönderip sultana itaatini bildirdi. Sultanda, Emir El-Hacip'i, gelen elçi ile birlikte Gürcistan kralına bir mektupla göndermiştir. Bu mektupta şöyle yazarak cizye ödemeyi kabul etmiştir; "Sana mektubum vasıl olunca ya İslam'a gelip hak yolunu bulursun, ya da cizye kabul edip kılıçtan kurtulursun. Başka şekilde seninle savaştan vazgeçmeye imkan yoktur."²⁴⁷

2.2.2.4. Alp Arslan'ın Bizans Devleti'ne Yolladığı Elçiler

Selçuklu Emiri Er-Basan (El-Basan), 1067 yılında Alp Arslan'a karşı isyan eden Kavurt'un yanında yer aldıysa da sultanın bu isyanı bastırmasının ardından öfkesinden korktuğu için Bizans'tan aldığı sığınma talebini kabul etti.²⁴⁸ Sultan Alp Arslan, Anadolu'ya kaçan Er-basan'ın ardından Selçuklu komutanı Afşin'i onu takip edip yakalaması için görevlendirdi. Afşin, Anadolu'yu geçerek Kadıköy'e kadar ilerlemiş ve burada Bizans'a sığınan Er-Basan'ı almak için imparatora elçi göndermiştir. Elçi şunları söyledi; "İki devlet arasında bir dostluk olup Anadolu'ya geldiklerinde hiçbir yere zarar vermediklerini, Selçuklu Devleti'nin düşmanı olan Yavgulular'ın Bizans topraklarını yağmaladığı ve eğer imparatorun Selçuklu Devleti ile bir düşmanlığı yok ise Er- Basan'ı onlara teslim et."²⁴⁹ Fakat Bizans İmparatoru IV. Romanos Diogenes, Er-Basan'ı geri vermeyi reddedince 1070 yılının sonbaharı ve kışında Afşin Bizans'a karşı başarılı seferler düzenledi.

Malazgirt Savaşı başlamadan önce Bizans ve Selçuklu arasındaki öncü savaşlarını Alp Arslan kazanmasına rağmen, Bizans İmparatoru Romanos Diogenes, bu savaşta kazanma ümidini asla yitirmemiştir. Çünkü bu ön mücadeleden sonra Alp Arslan kendi Emiri olan Savtegin'i ve Abbasi Halifesi Ka'im Biemrillah'ın sultana yolladığı elçi Ebul-Ganaim İbnül-Mahleban'ı Romanos Diogenes'e yollayarak halife

²⁴⁷ Ahmed b. Mahmud, *Selçukname*, s. 76-77.

²⁴⁸ Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 37.

²⁴⁹ Ahmed b. Mahmud, *Selçukname*, s. 98; O. Turan, *Türk İslam Tarihi...*, s. 176.

aracılığı ile sulh yapılmasını isteyerek Bizans imparatoru barış istemiyorsa bunu Ulu Tanrı'ya bırakılacağını bildirmiştir.²⁵⁰ Bu sözlerden sonra Bizans imparatoru, sultanın zor durumda kalıp kendisinden korktuğunu düşünerek gelen elçi heyetine;

Ben bu orduyu kurmak için hazinemden pek çok para harcadım. Barış ancak Rey'de yapılacaktır. İslam ülkelerine kendi ülkem gibi sahip olmadan ve zafer kazanmadan asla geri dönmem. Sizler ancak kılıçla karşılık bulacaksınız. Eğer gelip hizmetime girersen sana yetecek kadar ülke vereyim. Kabul etmezsen öldürmekle bitmeyecek sayısız askerlerim ve hepsi gerekli eşya, mal, silah ile dolu on dört bin arabam vardır. Benim gücüme karşı kapısı kapalı kale ve şehir ile bana karşı durabilecek bir ordun yok. Simdi kendine gelip hangisini kabul ediyorsan et.²⁵¹

Bu sözleri söyledikten sonra elçi heyetine “İsfahan mı daha güzeldir, yoksa Hemedan mı?” diye sorduğunda elçi heyeti başkanı İbnül-Mahleban'dan İsfahan cevabını almasının üzerine; “Hemedan'ın çok soğuk olduğu öğrendim bu yüzden biz İsfahan'da kışlarken hayvanlarımız Hemedan'da kışlayacaktır” demesi üzerine İbnül-Mahleban bu alaycı üslubun karşısında “Hayvanlarınız Hemedan'da kışlayabilir fakat siz nerde kışlıyorsunuz orasını bilemem” demiştir.²⁵² Bu sözler işiten imparator, sultandan cevap alabilmek için onları göndermiştir.

Diogenes, Malazgirt Savaşı'ndan sonra esir alındığında Bizans imparatoru olduğu bilinmemekteydi. Savaştan önce sultanın, Diogenes'e yolladığı elçi heyetinde bulunan Şadi (Şazi), Diogenes'i görüp Bizans imparatoru olduğunu söylemiştir.²⁵³

Alp Arslan, Diogenes'e tahtını ve tacın verip uğurlarken ona: “Savaş öncesinde halifenin sana yolladığı elçiye hürmet etmeyerek başını açtırıp yer öptürmüştün. Bu yaptığın duruma karşılık şimdi sende halifeye hürmet için başını aç ve yeri öp” demiş ve Romanos Diogenes, sultanın söylediğini yaparak yeri öpmüştür.²⁵⁴ Böylece Alp Arslan, halifenin ve kendisinin yolladığı elçi heyetine karşı yapılan küstahça tavrına karşılık hatasını anlaması için böyle bir yol izlemiş oldu.

²⁵⁰ A. Sevim, E. Merçil, **Selçuklu...**, s.63; A. Sevim, **Anadolu'nun Fethi...**, s.73.

²⁵¹ İbnü'l Esir, **El-Kâmil...**, X, s. 72; Ahmed b. Mahmüd, **Selçukname**, s. 104; A. Sevim, **Anadolu'nun Fethi...**, s. 73; A. Sevim, E. Merçil, **Selçuklu...**, s. 63.

²⁵² M. Köymen, **Alp Arslan...**, s.53; A. Sevim, **Anadolu'nun Fethi...**, s.73; A. Sevim, E. Merçil, **Selçuklu...**, s. 63-64.

²⁵³ E. Merçil, “**Saraylar ve Saray...**”, s. 212 .

²⁵⁴ Ahmed b. Mahmud, **Selçukname**, s.112.

2.2.2.5. Melikşah'ın Bizans Devleti'ne Yolladığı Elçiler

Bizans ordu komutanı Aleksios Komnenos, kendisine karşı yapılan Selçuklu-Roussel ittifakını bozmak için Selçuklu Emiri Tutak'a bir elçi gönderip güvendiği bir adamı kendisine yollamasını istemişti.²⁵⁵ Tutak bu teklif üzerine Aleksios Komnenos hakkında bilgi edindikten sonra güvendiği bir adamını ona yolladı. O yolladığı kişiye Aleksios Komnenos şöyle dedi:

Selçuklu ve Bizans dosttur ve onların ortak bir düşmanı vardır oda Roussel'dir. O Rum eyaletlerini harabeye döndürdüğü gibi fırsatını bulduğunda Türk topraklarına da akın etmekte geri kalmamaktadır. Şimdi de senin emirinin geldiğini duyar duymaz iki taraftan tecavüze uğrayacağı endişesi ile muzır faaliyetlerine zaman kazanmak için iyi niyet maskesi takarak onun yanına koştu. Lakin korkusu geçince hiç şüphe yok ki yeniden Türklerin düşmanı olacak. Eğer Tutak beni dinlemek istiyorsa Roussel'in bir daha yanına geldiğinde onu tutuklayıp bana göndersin. Bu durumdan Tutak üç şey kazanmış olacaktır; biricisi büyük imparatorun para, ikincisi kendisi için Rum İmparatorluğu'nun karlı dostluğu ve üçüncü olarak ise Türkleri bu tehlikeli düşmandan kurtardığı için Selçuklu sultanının takdirine nail olacak.²⁵⁶

Aleksios'un sözlerini haklı bulan Tutak, Roussel'i huzuruna çağırdıktan sonra onu tutuklayıp Bizans komutanına teslim etti.²⁵⁷

Sultan Melikşah, Süleymanşah'ın ölümünden sonra Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos'a, onunla bir saldırmazlık anlaşması yapmak üzere Siyavuş (Çavuş) adında ki bir elçiyi gönderdi.²⁵⁸ Melikşah'ın amacı Süleymanşah'ın yerine hüküm süren Ebu'l-Kâsım'ın Bizans'tan yardım almasını engellemek ve Anadolu'da birbirinden ayrılmış Türk beylerinin güçsüz durumundan faydalanmaya çalışarak Bizans girişimlerini önlemek istemiştir.²⁵⁹ Bu amaçlarla birlikte Siyavuş'u gönderen sultan, İmparator Aleksios Komnenos'a evlilik yoluyla akrabalık kurmayı teklif etti. Eğer bu teklifi kabul ederse Anadolu'nun kıyı bölgelerindeki Türkleri oralardan alacağını, elinde bulunan bütün hisarları geri vereceğini ve kendisine destek olacağını bildirdi.²⁶⁰ İmparator bu teklif ile ilgilenmek yerine Siyavuş'u kendi tarafına çekmeye çalışmıştır. Elçinin; anne tarafından dedesinin Gürcü, babasının

²⁵⁵ Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 60.

²⁵⁶ A. Komnena, *Alexiad...*, s. 17; İ. Kafesoğlu, *Melikşah...*, s. 91-92.

²⁵⁷ Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 61.

²⁵⁸ O. Turan, *Araştırmaları...*, s. 124; Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 82.

²⁵⁹ T. Metin, "*Karadeniz'deki Siyasî...*", s.16.

²⁶⁰ Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s.82.

Türk olduğunu öğrenince Hristiyan olmasını ve yanında kalıp geri dönememesi konusunda onu ikna etti.²⁶¹

Sultan Melikşah, imparator ile anlaşma yapıldığı takdirde Siyavuş'a Anadolu kıyılarında yaşayan Türkleri, sultanın emri ile buradan çıkartacak olan mektubu veren Bizans imparatoru, sultan ile anlaşma yapılmış gibi göstererek Türklerin bu bölgelerden çıkarması konusunda Siyavuş'u ikna etme göreviyle görevlendirdi.²⁶² Siyavuş, Sinop hâkimi Kara Tekin'e mektubu göstererek bu bölgeyi Bizans'a bırakıp ele geçirdiği bütün kıyı şehirlerini imparatorun valilerine teslim etmeye ikna etmiştir.²⁶³

Siyavuş'un kendisine ihanetinden haberi olmayan Sultan Melikşah, imparatorun kendisine vereceği yanıtı bekledi. Fazla zaman geçmeden Siyavuş'un ihanetini öğrenen Melikşah büyük bir hayal kırıklığına uğradı. Elçilerin bu sebeple güvenilir kişilerden seçilmesi devletin bekası için çok önem teşkil ettiği yaşanılarak öğrenilmiş oldu.

2.3. Türkiye Selçuklu Devleti Zamanında Gelen – Giden Elçiler

2.3.1. Türkiye Selçuklu Devletine Gelen Elçiler

2.3.1.1. Bizans Devleti'nden Gelen Elçiler

2.3.1.1.1. I. Rükneddin Mes'ud'a Gelen Elçiler

I. Rükneddin Mes'ud, 1134 yılında kayınpederi Danişmendli Mes'ud ölünce taht kavgalarından yaralanmak istedi. Bunu fırsat bilen Bizans İmparatoru II. İaannes Komnenos (1118-1143), sultanı Danişmentlilere karşı savaşımaya ikna etmek için bir

²⁶¹ A. Komnena, *Alexiad...*, s. 195; Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 82.

²⁶² A. Komnena, *Alexiad...*, s. 195.

²⁶³ Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 83; A. Komnena, *Alexiad...*, s. 195-196.

elçi yolladı.²⁶⁴ Sultan Mes'ud, Bizans tarafından gelen bu teklifi kabul ederek imparator ile yapılan anlaşma gereği kendi asillerinden rehineler verdi.²⁶⁵

Bizans İmparatoru I. Manuel Komnenos (1143-1180), Ermeni Kralı Toros ile yaptığı mücadeleyi kaybetmiş ve Misis gibi şehirleri Ermenilere kaptırmıştı.²⁶⁶ Bu durumdan kurtulmak isteyen imparator, Selçuklu sultanına 1153 yılında elçi yollayarak ittifak teklif etmesinin ardından I. Rükneddin Mes'ud kendi çıkarlarına uyduğu için bu ittifakı kabul etmişti.²⁶⁷ Fakat Mes'ud'un I. Kilikya Seferi kesin bir zafer ile bitmemiş ve Toros ile bir anlaşma yapmak zorunda kalmıştır.

Bizans imparatoru bir yıl sonra tekrar Selçuklu sultanına bir elçi yollayarak "Ermenilere karşı öfkemin geçmesi için onların kalelerini yık, kiliselerini yak ve bütün memleketlerini ateşe verilmesini emret. Yüreğim anca bu suretle rahatlayacaktır."²⁶⁸ diyerek çok sayıda değerli hediye ve para göndermiştir. Sultan bu teklifi de kabul ederek ikinci kez Ermenilerin üzerine yürüdüysede pek başarılı olamamıştır.²⁶⁹

2.3.1.1.2. II. Kılıçarslan'a Gelen Elçiler

Bizans İmparatoru I. Manuel Komnenos (1143-1180), gizlice hem Yağıbasan'a hem de II. Kılıçarslan'a elçiler göndererek iki devlet arasını açmak için girişimlerde bulunmaya başladı.²⁷⁰ Bizans İmparatoru Manuel Komnenos, Kılıçarslan'ın gittikçe güçlenmesinin ileride kendisine de bir tehdit olabileceğini düşünmekteydi. Bu sebeple Bizans imparatoru, 1158 yılında Aleksios Giphardos (Alexis Gifard) adlı elçiyi II. Kılıçarslan'a yollayarak Ünye ve Bafra'nın geri iade edilmesini isterken bu elçi aynı zamanda Yağıbasan'a giderek Selçuklu Devleti'ne karşı ittifak oluşturdu.²⁷¹

²⁶⁴ E. Uymaz, **Elçiler...**, s. 23.

²⁶⁵ E. Uymaz, **Elçiler...**, s. 23.

²⁶⁶ A. Sevim, **Genel Çizgiler...**, s. 22.

²⁶⁷ M. Kesik, **I. Mes'ud...**, s.112; E. Uyumaz, **Elçiler...**, s. 22.

²⁶⁸ A. Sevim, **Genel Çizgiler...**, s. 22; M. Kesik, **I. Mes'ud...**, s.112; Y. Ayönü, **Selçuklular...**, s. 144; M. Ersan, **Anadolu'da Ermeniler...**, s. 134.

²⁶⁹ E. Uymaz, **Elçiler...**, s. 24.

²⁷⁰ N. Khoniates, **Historia...**, s.81; E. Uymaz, **Elçiler...**, s. 24.

²⁷¹ O. Turan, **Araştırmaları...**, s. 144, E. Uyumaz, **Elçiler...**, s. 24.

Kılıçarslan kendisine karşı yapılan ittifakı 1162 yılında İstanbul'a giderek bozmuş ve Bizans ile dostluk anlaşması imzalamıştı. Bu olaydan sonra Bizans İmparatoru Manuel, Gabras adındaki bir elçiyi Selçuklu Devleti'ne göndermiş ve Selçuklu sultanı elçiyi kendi tarafına çekmeyi başarmıştır.²⁷² Elçinin neden gönderildiğine dair bilgi olmamasına rağmen taraf değiştirmesi önemli bir olaydır.

Bizans İmparatoru Manuel Komnenos, Kılıçarslan'ın 1172 yılında Halep Atabeyi Nureddin Mahmut Zengi ile aralarındaki husumete son vererek ittifak yaptığını öğrenince sultana bir elçi yollayarak kendisine neden ihanet ettiğini sorduğunda Kılıçarslan bir takım mazeretler öne sürerek halifenin, Romalılar ile kurmuş olduğu dostluktan ötürü kendisine kızdığını söylemiştir.²⁷³ Bunun üzerine Manuel, Kılıçarslan'a bir elçi ile mektup göndererek yapılan ittifakı bozmaması durumunda ordusu ile oraya geleceğini söylemesi üzerine Kılıçarslan geri adım atmak zorunda kalmıştır.²⁷⁴ Kılıçarslan'ın 1172 yılında Bizans'a karşı yapmış olduğu ittifakı iki yıl sonra bitirmesinin nedeni hem 1174'de Nureddin'in ölmesi hem de Danişmedli Zünnun ile Şahinşah'ın Bizans'a sığınmasıydı.²⁷⁵

1175 yıllarında Bizans İmparatoru Manuel, Türkmen akınlarından bunalmış ve Kılıçarslan'a bir elçi yollayarak 1162 yılında imzaladıkları anlaşma gereği Selçuklu Devleti'nin geri vermesi gereken toprakları istedi.²⁷⁶ Kılıçarslan her ne kadar bu isteği gerçekleştireceğini söylese de istenilen yerleri geri vermemesi üzerine iki devlet arasında sıkça elçiler gidip gelmiş ve gerginlik zaman geçtikçe artmaya başladı.²⁷⁷

Bizans İmparatoru Manuel, Amasya'yı almak için Gabras ve Şahinşah'ı görevlendirmiş, lakin başarılı olmayınca Hadım Thomas adlı bir elçiyi uzlaşma sağlamak için Kılıçarslan'a yolladı.²⁷⁸ II. Kılıçarslan bu uzlaşmaya razı olmayınca iki devlet arasında bir savaş artık kaçınılmaz oldu. 1176 yılında yapılan Myriokephalon

²⁷² Nevra Necipoğlu, "Türkler ve Bizanslıların Ortaçağda Birlikleri", *Cogito Dergisi*, Sayı. 29, İstanbul 2001, s. 81; E. Uyumaz, *Elçiler...*, s. 24.

²⁷³ E. Uyumaz, *Elçiler...*, s. 24.

²⁷⁴ Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 162.

²⁷⁵ O. Turan, *Türkiye...*, s. 238; Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 162.

²⁷⁶ Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 162.

²⁷⁷ E. Uyumaz, *Elçiler...*, s. 25.

²⁷⁸ Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 166.

(Miryokefelon) Savaşı'nı Selçuklu Devleti yenince sabahı beklemeden imparator, sultana hemen elçi yolladı.²⁷⁹

II. Kılıçarslan zamanında Bizans tarafından yollanan bir diğer elçi ise İmparator II. Isaakios Angelos tarafından yollanan elçidir. Bu elçi 1185 ile 1190 yılları arasında yollandığı anlaşılmakta olup hangi maksat ile gönderildiği bilinmemektedir. Bu elçinin gönderilmesini önemli kılan ise Bizans imparatorunun bu dönemlerde başını ağrıtan ve Selçuklu Devleti'ne sığınan sahte Aleksios'tur. I. Manuel Komnenos'un ölen oğlu gibi davranarak tahtı ele geçirmek için Isaakios ile mücadeleye giren bu şahıs Selçuklu Devleti'ne sığındı.²⁸⁰ Adı bilinmeyen Bizans elçisi sultanın huzuruna çıktığında Kılıçarslan ona bu şahsın gerçekten Manuel'in oğlu Aleksios olup olmadığını sormuş ve elçi ona imparatorun oğlunun gerçekten öldüğünün bu adamın ölmüş kişinin yerine geçtiğini söylemiştir.²⁸¹ Lakin sultan bu sözlerden sonrada Aleksios'a tavrı değişmemiştir. Sultan ya elçiye inanmamış ya da kendisi de onun sahtekâr olduğunu bilmesine rağmen bu durumu lehine kullanmayı tercih etmiştir.

2.3.1.1.3. I. Gıyaseddin Keyhüsrev'e Gelen Elçiler

I. Gıyaseddin Keyhüsrev Uluborlu'da melikliği sırasında Bizans İmparatoru I. Manuel Komnenos'un ölümünden sonra Bizans için tam bir kaos yılları başladı. Bu durumdan yararlanan Theodoros Mankaphas 1188 yılında Alaşehir'de İmparator II. Isaakios Angelos'a (1185-1195) karşı ayaklanmışsa da başarılı olmayıp Gıyaseddin Keyhüsrev'e sığınmıştı.²⁸² Tam net bir tarih ve elçinin adı bilinmese de 1188 yılında yani Anadolu'ya Haçlı birliği gelmeden önce Bizans, Gıyaseddin Keyhüsrev'e bir elçi yollayarak Mankaphas'ı teslim etmesini istedi.²⁸³ Melik Gıyaseddin, Bizans ile dostluğunun bozulmaması için Mankaphas'ın öldürülmemesi ve işkence

²⁷⁹ Farac..., II, s. 422, E. Uyumaz, Elçiler..., s. 25.

²⁸⁰ Y. Ayönü, Selçuklular..., s. 181.

²⁸¹ N. Khoniates, Historia..., s. 236; E. Uyumaz, Elçiler..., s. 25-26.

²⁸² T. Baykara, I. Gıyaseddin..., s. 10; S. Kaya, I. Gıyaseddin ve II. Süleymanşah..., s. 22.

²⁸³ S. Kaya, I. Gıyaseddin ve II. Süleymanşah..., s. 22.

yapılmaması hususunda söz aldıktan sonra elçiye Mankaphas'ı teslim etmiştir.²⁸⁴ Bu durum Selçuklu Devleti ileri gelenleri ve Gıyaseddin Keyhüsrev'in kardeşleri tarafından hoş karşılanmamıştır. Çünkü Türk geleneğine göre kendisine sığınan bir kişiyi onun isteği olmadan karşı tarafa verilmesi hoş karşılanmazdı. Bu olay Gıyaseddin Keyhüsrev'in tahta geçme çabalarında kardeşleri ve bazı ileri gelen devlet adamlarınca kendisine karşı kullanılmıştır.

2.3.1.1.4. II. Süleymanşah (Rükneddin) Gelen Elçiler

1204 yılında IV. Haçlı Seferi'nde, Latinler İstanbul'u işgal ettiğinde Bizans İmparatoru IV. Aleksios Angelos, Sultan II. Süleymanşah'a (1096-1204) elçi yollayıp yardım istediye de bu sırada sultan, Gürcistan seferine çıktığı için yardım edememiştir.²⁸⁵

2.3.1.2. Gürcülerden Gelen Elçiler

Gürcü kaynaklarında geçmeyen fakat İbni Bibi'nin geniş yer verdiği bilgilere göre, Gürcü Kraliçesi Tamara'a, II. Kılıçarslan'a elçi ile bir mektup gönderdi. Gürcü kraliçesi, Kılıçarslan'dan oğullarından biri olan Rükneddin ile evlenmek istediği ve onun ileride Gürcü kralı olacağını söylemiştir.²⁸⁶ Rükneddin aldığı mektuba cevap olarak bir mektup yazıp Tamara'ya göndermiş. Kraliçe'nin karşısına çıkan elçi sözlü olarak "Eğer kraliçe dininden dönerse, sultan kendisini zevceliğe kabul edecek, aksi halde ise, cariye olacaktır."²⁸⁷ demesinin ardından Tamara çok hiddetlenmiş ve elçiye şöyle demiştir; "Eğer elçi olmasa idin, önce dilini sonra da başını keser ve

²⁸⁴ T. Baykara, **I. Gıyaseddin**, s. 11; E. Uyumaz, **Elçiler...**, s. 26; S. Kaya, **I. Gıyaseddin ve II. Süleymanşah...**, s. 22.

²⁸⁵ Tuğrul Kihitir, **Anadolu'da Bizans, Haçlılar, Selçuklular**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2017, s. 270; E. Uyumaz, **Elçiler...**, s. 26-27.

²⁸⁶ İbn Bibi, **El Evamirü'l-Ala'îye...**, s. 98.

²⁸⁷ O. Turan, **Araştıraları...**, s. 198.

küstahlığının cezasını verirdim.”²⁸⁸ Bu olay “elçiye zeval olmaz” sözünün birebir örneği olmuş aynı zamanda bu olay elçilerin tavırlarına, üsluplarına ve sözlerine dikkat etmeleri gerektiğinin de bir örneği olmuştur.

2.3.1.3. Ermenilerden Gelen Elçiler

2.3.1.3. 1. I. Rükneddin Mes’ud’a Gelen Elçiler

1153 yılında I. Rükneddin Mes’ud, Ermeni Kralı II. Toros’a karşı, I. Kilikya Seferini yapmış, fakat istediği üstünlüğü kazanamayınca II. Toros’a elçi yollayarak anlaşma teklif etti.²⁸⁹ Sultanın bu hareketine çok sevinen Toros, sultana kendisinin yolladığı elçinin yanında bu teklife karşı cevabını bir elçi ile yolladı.²⁹⁰ Ermeni elçisi: “Biz hükümdar olan sizlere gönül bağı ile itaat ediyoruz. Çünkü siz bizim gelişmemizi hiçbir vakit kıskanmadığınız gibi topraklarımızı da tahrip etmediniz. Ama bizim memleketimizi Romalılara (Bizanslılara) verme konusuna gelecek olursak bunu asla kabul etmiyoruz.”²⁹¹ demiştir. Bu cevabı duyan Selçuklu sultanı, II. Toros’a baskı yapmadı, bir dostluk ve ittifak ahidnamesi yazdırıp bunu yemin ile tasdik ettirdikten sonra elçi ile II. Toros’a yolladı.²⁹²

2.3.1.3.2. II. Kılıçarslan’a Gelen Elçiler

1176 yılında yapılan Myriokephalon (Miryokefelon) Savaşı’nda Bizans’ın yenilmesini fırsat bilen Ermeniler, Bizans idaresindeki bazı illeri aldıktan sonra Kilikya’ya girerek orada oturma ve hayvanları otlatma izni olan Türkmenlerin birçoğunu öldürüp bir kısmını da esir aldı.²⁹³ Ermenilerin bu yaptıklarına karşılık II. Kılıçarslan ile Selahaddin Eyyubi ittifak kurarak Ermenilerin üzerine sefer

²⁸⁸ O. Turan, *Araştırmaları...*, s. 198.

²⁸⁹ *Urfalı Mateos ve Papaz Grigor...*, s. 307-308; M. Kesik, *I. Mes’ud...*, s. 112.

²⁹⁰ M. Ersan, *Anadolu’da Ermeniler...*, s. 133.

²⁹¹ A. Sevim, *Genel Çizgiler...*, s. 22; *Urfalı Mateos ve Papaz Grigor...*, s. 307-308; Kesik, *I. Mes’ud...*, s. 112; Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 143; Ersan, *Anadolu’da Ermeniler...*, s. 133.

²⁹² M. Kesik, *I. Mes’ud...*, s. 122.

²⁹³ M. Ersan, *Anadolu’da Ermeniler...*, s. 147; İbnü’l Esir, *El-Kâmil...*, XI, s. 466.

düzenleme kararı alınca Ermeni Kralı III. Rupen 1180 yılında iki hükümdara da elçi yolladı. Barış teklifinde bulunan Ermeni elçileri, Selçuklu elçi heyeti, Musul Hükümdarı Seyfeddin ve Artuk beylerinin bulunduğu bir görüşmede iki yıl sürecek barış anlaşması yaparak esir aldığı Türkmenleri serbest bıraktı.²⁹⁴

2.3.1.4. İznik İmparatorluğu'ndan Gelen Elçiler

Selçuklular, 1211 yılında Alaşehir Ovası'nda yapılan savaşta İznik İmparatoruna karşı aynı Myriokephalon (Miryokefelon) zaferi gibi büyük bir zafer kazanırken askerler ganimet elde etmek için sultanın güvenliğini göz ardı etmesi yüzünden bir Frank tarafından I. Gıyaseddin Keyhüsrev şehit edilerek savaş kaybedildi.²⁹⁵ İleri gelen devlet adamlarının düşüncesi ile Gıyaseddin'in en büyük oğlu I. İzzeddin Keykâvus tahta geçti. Üç günlük yastan sonra sultanın huzuruna ilk gelen elçilerden biri de İznik İmparatoru Laskaris'in yolladığı elçi heyetiydi.²⁹⁶ Sultan İzzeddin'in babası Gıyaseddin'in cenazesinin nakli ve iki devlet arasındaki husumete son vermek amacıyla çeşitli hediyeler ile bir elçi heyeti hazırlatmış ve bu elçi heyetinin içinde vaktiyle Bizans'a esir düşmüş Seyfeddin Ayaba'yı da koymuştur.²⁹⁷

İznik imparatorunun seçtiği güler yüzlü, tatlı dilli elçiler, Selçuklu ülkesine geldiğinde sultanın huzuruna ilk olarak Seyfeddin Ayaba çıkmış ve ön görüşmeden sonra elçi heyeti devlet geleneğine uygun bir şekilde büyük bir tören ile sultanın huzuruna çıkarak eteğini öptüler (1211).²⁹⁸

Elçiler, İzzeddin'e yazılı ve sözlü mesajlarını ilettikten sonra ertesi gün tekrar huzurlarına gelip kendi ülkelerinin sorunlarından bahsettikten sonra Seyfeddin Ayaba, Gıyaseddin'in cenazesinin naklini yaptı.²⁹⁹ Yapılan bu anlaşmayla Rum

²⁹⁴ O. Turan, **Türkiye...**, s.213; M. Ersan, **Anadolu'daki Ermeniler...**, s. 147.

²⁹⁵ S. Koca, **I. İzzeddin...**, s. 21.

²⁹⁶ A. Sevim, E. Merçil, **Selçuklu...**, s. 455; S. Koca, **I. İzzeddin...**, s. 21.

²⁹⁷ O. Turan, **Araştırmaları...**, s. 210-211; A. Sevim, E. Merçil, **Selçuklu...**, s. 455.

²⁹⁸ E. Uyumaz, **Elçiler...**, s. 55,117; O. Turan, **Araştırmaları...**, s. 210-211; A. Sevim, E. Merçil, **Selçuklu...**, s. 455.

²⁹⁹ E. Uyumaz, **Elçiler...**, s. 117, İbn Bibi, **El Evamirü'l-Ala'iyeye...**, s. 153.

Devleti ile sınırlar neredeyse sabitleşmiş bundan sonra sadece ufak çaplı çatışmalar olmuştur.³⁰⁰

2.3.1.5. Haçlılardan Gelen Elçiler

III. Haçlı Seferi sırasında Selçuklu sultanı olan II. Kılıçarslan, Haçlı ordusu komutanı Barbarossa ile eski bir müttefik ve dost idiler.³⁰¹ Alman imparatoru bizzat kendisinin yer aldığı III. Haçlı Seferi'nde Anadolu'dan geçmek için eski dostu Kılıçarslan'a hediyeler ile gönderdiği elçi "Biz senin memleketlerini zapt etmeye değil sadece Kudüs'ün intikamını almaya gidiyoruz"³⁰² demiştir. Bunun üzerine II. Kılıçarslan, Haçlı birliklerinin Anadolu'dan geçmesine izin vermiş ve aynı zamanda onlara ihtiyaçlarının karşılanması için de teçhizat tedarik etmiştir.³⁰³

2.3.1.6. Venedik Dukalığından Gelen Elçiler

Selçuklu Devleti tahtına 1220 yılında oturan I. Alâeddin Keykubat, babası ve abisi zamanında imzalanan ticarî anlaşmalar ile Anadolu'da sözü geçen bir sultan olup ticaretten büyük gelirler elde etmeye başlanmıştı. Ticarete Selçuklu Devleti'nin önemli bir güç olduğunu anlayan Venedik Dukalığı, Jacobus Teopulu adında bir elçiyi Türkiye Selçuklu Devleti'ne yolladı.³⁰⁴ Alâeddin Keykubad ise kendi adına görüşmeler yapması için yüksek rütbeli bir komutan olan Sipehsalar Şemseddin Emirü'l-Gazi'yi görevlendirerek anlaşma şartlarını bu iki elçi arasında kararlaştırıldı.³⁰⁵ 8 Mart 1220 tarihinde yapılan bu anlaşma son derece önemli olup kırmızı harfler ile yazılmış ve altı sultanın mührü ile mühürlenerek Selçuklu sultanı

³⁰⁰ T. Kihitir, *Anadolu'da Bizans...*, s. 187.

³⁰¹ O. Turan, *Araştırmaları...* s. 159.

³⁰² E. Uyumaz, *Elçiler...*, s. 31.

³⁰³ O. Turan, *Araştırmaları...*, s. 159.

³⁰⁴ Serdar Çavuşdere, "Selçuklular Döneminde Akdeniz Ticareti, Türkler ve İtalyanlar", *Tarih Okulu Dergisi*, Sayı:4, 2009, s. 61-62; E. Uyumaz, *Elçiler...*, s. 59; E. Uyumaz, *I. Alâeddin...*, s. 86.

³⁰⁵ E. Uyumaz, *I Alâeddin...*, s. 86; S. Çavuşdere, "Türkler ve İtalyanlar...", s. 62.

adına Emir Sipehsalar Şemseddin Emirü'l- Gazi, Venedik Dukası adına da Jacobus Teopulu imzalamıştır.³⁰⁶ 1220 antlaşmasının süresi iki yıl olmakla birlikte bu sürenin bitiminden sonra yeni bir antlaşma yapılıp yapılmadığıyla ilgili herhangi bir malumat bulunmamaktadır.

İtalyan kaynaklarında 1228 senesinde Venedik hükümetinin Sultan Alâeddin Keykubad'a, Filippo Giuliano adlı bir elçi yolladığını yazmakta ise de bunun yeni bir antlaşma mı yoksa mevcut antlaşmanın devamını sağlamak için mi olduğu bilinmemektedir.³⁰⁷

2.3.1.7. Rus Knezliği'nden Gelen Elçiler

I. Alâeddin Keykubad'a, Suğdak seferi sırasında Rus Knezliği'nden bir elçi geldi. Bu seferi yöneten Hüsameddin Çoban tarafından elçi kabul edilerek verdiği emir üzerine seçilen gençlerle birlikte şahane eyer ve başlıklarla atları hazır edip karargâh önüne dizmiş ve elçi adına tören düzenlenmiştir.³⁰⁸

2.3.2. Türkiye Selçuklu Devletine Giden Elçiler

2.3.2.1. Bizans Devleti'ne Giden Elçiler

2.3.2.1.1. I. Kılıçarslan Zamanında Giden Elçiler

I. Kılıçarslan, Bizans Devleti'nden gelen mektup ile kayınpederi Çaka Bey'i öldürmüş ve bunun üzerine Bizans ile bir dostluk oluşturmak için imparatora elçi

³⁰⁶ S. Çavuşdere, "Türkler ve İtalyanlar...", s. 62; E. Uyumaz, *Elçiler...*, s. 60; E. Uyumaz, *I. Alâeddin...*, s. 86.

³⁰⁷ Claude Cahen, "13. Yüzyılın Başında Anadolu'da Ticaret", çev. Aykut Derman, *Cogito*, Sayı: 29, 2001, s. 132; W. Heyd, *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, (çev. E. Z. Karal), Ankara 2000, s. 612; S. Çavuşdere, "Türkler ve İtalyanlar...", s. 64-65.

³⁰⁸ Erdoğan Merçil, "Cenibet ve Kullanılışına Dair Örnekler", *Selçuklular: Makaleler*, Bilge Kültür Sanat, 2011 İstanbul, s. 245, İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye...*, s. 342.

heyeti yollamıştı.³⁰⁹ Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos bu teklifi kabul ederek kıyı bölgelerinde huzur sağladıysa da bu durum çok da uzun sürmedi. Kısa süre sonra Bizans'ın, Balkanlarla meşgul olmasını fırsat bilen Kılıçarslan, Bizans topraklarına saldırıda bulundu.

2.3.2.1.2. Şahinşah Zamanında Giden Elçiler

1110 yılında Alaşehir'i alan Bizanslılara karşı Türkiye Selçuklu Sultanı Şahinşah, Bizans Valisi Konstantinos Gabras ile mücadeleye girişti. Bu mücadeleyi kaybedeceğini anlayan Selçuklu sultanı barış için Gabras'a bir elçi yolladı.³¹⁰ Bu elçinin kim olduğu ve ne zaman yollandığı ile ilgili bir bilgi olmasa da elçinin Müslüman ile Rumların arasında barışı tasdik etmesi için sultan tarafından gönderildiği bilinmektedir.³¹¹

2.3.2.1.3. I. Rükneddin Mes'ud Zamanında Giden Elçiler

Türkiye Selçuklu Devleti Sultanı I. Rükneddin Mes'ud'un, Isauria eyaletindeki Prakana Kalesi'ni ele geçirmesi üzerine Bizanslılar harekete geçerek Türklerle hesaplaşmak istedi (1146).³¹² Bizans imparatorluğu yaptığı seferde başarılı olamayıp geri çekilirken yeniden geleceğini sultana söyledi. Fakat bu sırada Avrupa'da yeniden bir Haçlı birliğinin oluştuğuna dair bilgi alan Sultan Mes'ud, Bizans imparatoruna göndereceği bir elçi heyeti hazırlayıp başına birçok zafer elde etmiş Süleyman'ı (Solemas) koydu.³¹³ Manuel, Haçlı kuvvetlerinin kesin harekete geçeceği ana kadar bu heyeti İstanbul'da oyaladıktan sonra Haçlıların geleceği

³⁰⁹ E. Uyumaz, **Elçiler...**, s. 35.

³¹⁰ A. Sevim, E. Merçil, **Selçuklu**, s. 435; A. Komnena, **Alexiad...**, s. 452, E. Uyumaz, **Elçiler...**, s. 35.

³¹¹ E. Uyumaz, **Elçiler...**, s. 35.

³¹² Y. Ayönü, **Selçuklular...**, s. 141.

³¹³ E. Uyumaz, **Elçiler...**, s. 35.

anlaşılınca bu barış teklifini kabul etti.³¹⁴ Yapılan anlaşmada Selçuklu Devleti'nin, Bizans'tan aldığı Prakana Kalesi ve daha önce elde ettiği birkaç kaleyi de geri aldı.³¹⁵

Manuel'in, Selçuklu Devleti ile yapmış olduğu bu anlaşma Batılılar tarafından Hristiyanlığa ihanet olarak görüldü.³¹⁶ Manuel aslında kendisi gibi Hristiyan olan Haçlıların yanında yer alması gerekirken Selçuklu Devleti ile tam bu sırada anlaşma yapması şaşırtıcıdır. Büyük ihtimalle Manuel'de aynı Selçuklu Devleti gibi yakından tanımadıkları Haçlılara güvenemiyor ve bu güvensizlik karşısında Selçuklu Devleti ile anlaşmayı tercih ediyorlardı.

2.3.2.1.4. II. Kılıçarslan Zamanında Giden Elçiler

1159 yılında Türkmenlerin Bizans topraklarına saldırması yüzünden I. Manuel Komnenos sefer düzenledi. Bu saldırıda iki tarafta çok kayıplar verirken kışın gelmesi ile Manuel'in ordusunu geri çekmek zorunda kaldığını gören Türkmenler, Isparta ve Denizli'ye akınlar düzenlemiştir.³¹⁷ Bizanslılar geri çekilirken Selçuklu Devleti tarafından yollanan elçilerle Pylai kasabasında karşılaşmış ve bu elçilerin ciddi olarak açıklayacağı bir şeylerinin olmadığını anlayan imparator, elçiler ile fazla ilgilenmeyip onlara kendi istedikleri gibi davranmazlarsa Romalı süvarilerin onların topraklarına gireceklerini söylemiştir.³¹⁸

Manuel, Selçuklu Devleti'nin arası bozuk olduğu rakipleri Yağıbasan ve Şahinşah ile ittifak yaptı. Bu ittifak karşısında zor durumda kalan II. Kılıçarslan, Bitinya Emiri Süleyman'ı elçi olarak Bizans'a gönderdi.³¹⁹ Lakin Bizans imparatorluğunun yolladığı elçinin sözleri ile ikna olmayıp Selçuklu Devleti'ne karşı ittifakı bozmadı. Kılıçarslan başka bir çare bulamadığını anlayınca İstanbul'a 1162 yılında kendi gitti.

³¹⁴ E. Uyumaz, **Elçiler...**, s. 35.

³¹⁵ Y. Ayönü, **Selçuklular...**, s.141.

³¹⁶ E. Altan, **İkinci Haçlı...**, s. 44; Y. Ayönü, **Selçuklular...**, s. 141.

³¹⁷ Y. Ayönü, **Selçuklular...**, s.151.

³¹⁸ Kinnanos, s. 142; E. Uyumaz, **Elçiler...**, s. 36.

³¹⁹ A. Sevim, **Anadolu'nun Fethi...**, s. 127; E. Uyumaz, **Elçiler...**, s. 36.

1174 gelindiğinde Anadolu’da II. Kılıçarslan gün geçtikçe güçlenmiş ve aynı zamanda Bizans’a karşı Nureddin ile anlaşma yapmıştı. Bu ittifakın kendisine zarar vereceğini düşünen Manuel, Selçuklu Devleti’ne elçi yollayarak bu duruma son vermesini yoksa üzerine bir ordu ile geleceğini söyledi. Bu sırada Nureddin’in ölümü üzerine Bizans’a karşı gelemeyeceğini düşünen Kılıçarslan, Manuel’e elçi yolladı.³²⁰ Elçi, Bizans’ın uygun gördüğü şehirleri garnizon olarak vereceğini söylemesine rağmen Selçuklu Devleti vereceğini söylediği şehirleri Bizans’a vermeyip kendi hâkimiyetine aldı.³²¹ Bizans 6.000 kişilik ordusu ile geri dönmüş ve iki taraf arasında gerginlik daha da artmıştı. Bizans bu sefer Edremit, Bergama Kırkağaç bölgelerini Türkmenlerden geri alıp Eskişehir’deki kaleyi tamir ettirmeye başlayınca Kılıçarslan, Bizans’a Süleyman adlı bir elçiyi yollayıp 1162 yılında yapmış oldukları barış şartlarına geri dönmelerini teklif etti.³²² Fakat bu da aralarındaki gerginliği bitirmeyip 1176 yılına kadar bu durum devam etmiştir. Bu yıllar arasında da iki devlet arasında elçiler gidip geldiyse de 1176 yılında Myriokephalon (Miryokefelon) Savaşı başlamadan önce Selçuklu Devleti savaşı önlemek için son kez elçi yolladıysa da Manuel bu sefer savaş kararından geri adım atmadı.³²³ Myriokephalon Savaşı’nı, Kılıçarslan’ın kazanmasının ardından anlaşma için elçiler geldi. Niketas eserinde gelen ilk elçinin sultandan olduğunu yazsa da bu kesin bir galibiyet alan devletin yapacağı bir durum olmadığından bu bilginin doğru olmadığı muhakkaktır.³²⁴ Manuel, II. Kılıçarslan ile yaptığı savaşı kaybetmesinin ardından hemen sultana elçi yolladı ve iki taraf arasında elçiler meşaleler ile birlikte gelip gittiler.³²⁵ Selçuklu Devleti adına Gabras elçi olarak gidip, imparatora, Bizanslılara has saygı ve selamını verdikten sonra bazı hediyeler verdi.³²⁶ İmparatorun mutsuz olduğunu görünce kulağına onun üzüntüsünü azaltacak şeyler söyleyerek: “İmparator, üzerinizde bulunan sarı renkli kıyafet mutluluk veren bir renk değildir. Hatta başarının çukurunu kazar.” dedikten sonra imparator zorla gülümseyerek üstündeki kıyafeti ona hediye ederek anlaşma imzalanmıştır.³²⁷

³²⁰ A. Sevim, *Anadolu’nun Fethi...*, s. 128; E. Uyumaz, *Elçiler...*, s. 37.

³²¹ E. Uyumaz, *Elçiler...*, s. 37; Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 164.

³²² O. Turan, *Araştırmaları...*, s. 148-149; Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 165; E. Uyumaz, *Elçiler...*, s. 37.

³²³ E. Uyumaz, *Elçiler...*, s. 37; O. Turan, *Araştırmaları...*, s. 150.

³²⁴ N. Khoniates, *Historia...*, 130.

³²⁵ *Farac...*, II, s. 422; Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 173; E. Uyumaz, *Elçiler...*, s. 38.

³²⁶ E. Uyumaz, *Elçiler...*, s. 38.

³²⁷ N. Khoniates, *Historia...*, s. 131.

2.3.2.1.5. I. Gıyaseddin Keyhüsrev Zamanında Giden Elçiler

1196 yılında Mısır Eyyubi Hükümdarı el- Melikkü'l Adil, Bizans İmparatoru III. Aleksios Angelos'a (1195-1203) damızlık iki at gönderdi.³²⁸ Bu iki damızlık atı Selçuklu Devleti Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev el koydu. Bu durumu bildirmek için de sultan, Bizans'a bir elçi yollayarak; Mısır hükümdarına yolladığı atları himayesi altına aldığını ve buna karşılık Aleksios'a başka atlar gönderemeyeceğini bildirdi.³²⁹ Gıyaseddin'in Bizans'a gönderilen iki ata neden el koyduğuna dair kaynaklarda farklı bilgiler bulunmaktadır. Selçuklu kaynağında iki damızlık atın uzun ve yorucu yolculuk sebebi ile dizleri gerilmiş, ayaklarında yaralar olduğundan ötürü atların telef olmaması maksadıyla el koyduğunu söylenmektedir.³³⁰ Diğer bir eser de ise Bizans imparatorunun sultan adına ticaret yapan Müslüman ve Rumların mallarına el koyması sebebi ile hediye atlara el koyduğunu yazmaktadır.³³¹ Hangi sebeple hediyelere el koyduğu bilinmese de Bizans imparatoru bu duruma çok sinirlenmesine rağmen bu zamanda Selçuklu Devleti'ni karşısına almayı göze alamadığı için sessiz kaldığı bilinmektedir.

2.3.2.1.6. II. Süleymanşah (Rükneddin) Zamanında Giden Elçiler

1200-1201 yıllarında III. Aleksios Angelos (1195-1203), Frangopulos lakaplı Konstantin adlı komutanı altı parçadan oluşan bir donanma ile Giresun'da batan geminin mallarını kurtarması için görevlendirdiği gibi gözükse de asıl amacı Samsun limanına gelen ticaret gemisini yağmalamaktı.³³² Frangopulos, imparatorun emirleri doğrultusunda bütün yük gemilerine baskın düzenlemesinin yanında imparatorun emri haricinde İstanbul'a gelen giden ticaret gemilerini de yağmalamaya

³²⁸ N. Khoniates, *Historia...*, s. 53-54; Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 190.

³²⁹ O. Turan, *Araştırmaları...*, s. 171; S. Kaya, *I. Gıyaseddin ve II. Süleymanşah...*, s. 45-46; E. Uyumaz, *Elçiler...*, s. 39.

³³⁰ S. Kaya, *I. Gıyaseddin ve II. Süleymanşah...*, s. 45.

³³¹ O. Turan, *Araştırmaları...*, s. 171.

³³² S. Kaya, *I. Gıyaseddin ve II. Süleymanşah...*, s. 68; N. Khoniates, *Historia...*, s. 699; Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 194; O. Turan, *Türkiye...*, s. 271-272.

başlayınca Karadeniz’de güvenlik namına bir şey kalmamıştı.³³³ Mallarına el koyulan ve canlarını son anda kurtaran tüccarlar her ne kadar İmparator Aleksios’a da gitseler bir çözüm bulmadılar.³³⁴ Aralarında Selçuklu Devleti tüccarlarının da olduğu bazı tüccarlar Selçuklu Devleti Sultanı Süleymanşah’ın yanına Konya’ya giderek başlarına gelenleri anlattı. Bunun üzerine Şüleymanşah Bizans’a elçi heyeti yollayarak zararlarının karşılanmasını istedi.³³⁵ Bizans imparatoru bu sıralar Selçuklu Devletine karşı gelecek gücü kendinde göremediği için sultanın teklifini kabul etmek zorunda kalarak bütün suçu Frangopulos’un üzerine atıp tüccarların zararını kapatmak için 5000 gümüş tazminat ödemeyi ve bununla beraber Selçuklu Devletine vergi ödemeyi kabul etmiştir.³³⁶

2.3.2.2. Ermenilere Giden Elçiler

2.3.2.2.1. I. Rükneddin Mes’ud Zamanında Giden Elçiler

1153 yılında Mes’ud, Bizans ile Ermenilere karşı ittifak yaptı. Sultan, Ermenilerle yapmış olduğu savaşta kesin bir galibiyet alamamış ve kendi ordusunun zor durumda olduğu anlaşılmasın diye II. Toros’a elçi yolladı. Elçi şunları söyledi: “Biz senin memleketini tahrip etmek için gelmedik. Bize itaat edip cebren aldığın yerleri iade et. O zaman bize evlat dost olacaksın.”³³⁷ Hiç beklemediği bu durum karşısında Toros çok sevindi ve elçi heyetini günlerce yanında tutup iyi şekilde ağırladıktan sonra Selçuklu Devleti elçilerinin yanında sultana kendi elçisini de yolladı.³³⁸

³³³ Erdoğlan Merçil, “Selçuklu Devletiler Devrinde Karadeniz ve Safranbolu”, **Selçuklular: Makaleler**, Bilge Kültür Sanat, 2011 İstanbul, s. 287; S. Kaya, **I. Gıyaseddin ve II. Süleymanşah...**, s. 68.

³³⁴ Y. Ayönü, **Selçuklular...**, s. 194.

³³⁵ O. Turan, **Türkiye...**, s. 272; Y. Ayönü, **Selçuklular...**, s. 194.

³³⁶ Y. Ayönü, **Selçuklular...**, s. 194, O. Turan, **Türkiye...**, s. 272.

³³⁷ M. Kesik, **I. Mes’ud...**, s. 112; Y. Ayönü, **Selçuklular...**, s. 143; M. Ersan, **Anadolu’da Ermeniler...**, s. 133.

³³⁸ A. Sevim, **Genel Çizgiler...**, s. 22; M. Kesik, **I. Mes’ud...**, s.112; Y. Ayönü, **Selçuklular...**, s. 143; M. Ersan, **Anadolu’da Ermeniler...**, s. 133.

2.3.2.2.2. II. Kılıçarslan Zamanında Giden Elçiler

Sultan II. Kılıçarslan, eniştesi Atabeg Nureddin Mahmud'un Bizans ile ittifak yaptığını duyunca Ermeni Kralı Toros ile dostluğunu pekiştirmek için 1157 yılında bir elçi yollayıp Bizans ile Nureddin'e karşı uzlaşmayı teklif etti.³³⁹ Yapılan bu teklifin sonucunda kaynaklarda kesin bir bilgi olmasa da bir anlaşmaya varıldığı düşünülmektedir. Çünkü bu tarihten 1180'e kadar aralarında dostane münasebetler görülüp iki taraftan da bir saldırı olmamıştır.³⁴⁰

2.3.2.2.3. I. İzzeddin Keykâvus Zamanında Giden Elçiler

I. Alâeddin Keykubat ile I. İzzeddin Keykâvus 1211 yılında taht mücadelesine girişmişlerdi. Alâeddin Keykubat kardeşi İzzeddin Keykâvus'u tahtan indirebilmek için Erzurum hükümdarı amcası Mugiseddin Tuğrulşah'ı, eski uc beyi Zahireddin İli ve Kayseri'yi vaat ederek ikna ettiği Ermeni Kralı II. Leon ile ittifak kurdu.³⁴¹ Daha İzzeddin Keykâvus hazırlıklarını bitirmeden Kayseri'de kardeşi Alâeddin'in kuşatması ile karşılaştı. Bu kuşatma karşısında İzzeddin bir gece Konya'ya kaçmayı düşünse de Kayseri Şihnesi Celaleddin Kayser, sultana kendisine kurulan bu ittifakı bozarak bu kuşatmadan kurtulabileceğini söyledi.³⁴²

Sultanı ikna eden Celaleddin Kayser o gece II. Leon'a gitti. Leon onu iyi bir şekilde karşıladıktan sonra gelme maksadını sordu. Celaleddin ona şöyle der:

Tekfur biliyor ki, kendisinin Selçuklu Devleti ülkesinde bir geliri bir ortaklığı yoktur. Melik Mugiseddin kardeşinin mülkünü, Melik Alâeddin Keykubat babasının tahtını istiyor. Bu durumda tekfurun maksadını anlamış değilim. Eğer girmiş olduğunuz bu ittifaktan ayrılırsanız sultan size 12.000 müdd buğday vaat ediyor. Ayrıca ömrü boyunca topraklarınıza saldırmamayı garanti ediyor.³⁴³

³³⁹ Simbat, Başkomutanlık Simbat Vakayinamesi (957-1334), (Çev. H. Andreasyan), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Kütüphanesi Basılmamış Nüsha, s. 57, **zikreden**; E. Uyumaz, Elçiler, s. 43.

³⁴⁰ Ersan, **Anadolu'da Ermeniler...**, s. 142.

³⁴¹ S. Koca, **I. İzzeddin...**, s. 22; E. Uyumaz, **I. Alâeddin...**, s. 14.

³⁴² M. Ersan, **Anadolu'da Ermeniler...**, s. 165; S. Koca, **I. İzzeddin Keykâvus...**, s. 23; E. Uyumaz, **I. Alâeddin...**, s. 15.

³⁴³ E. Uyumaz, **I. Alâeddin...**, s. 15; S. Koca, **I. İzzeddin...**, s. 23. Müdd: Eskiden kullanılan bir tür ölçeğin ismidir. Ükelere göre miktarı değişmektedir.

Celaledin'in sözlerinden etkilenen Leon, eğer ömür boyu ülkesine saldırmayacağına dair Selçuklu sultanı yazılı bir ahidname imzalarsa ittifaktan çekilip hemen ordusu ile memleketine geri döneceğini söyledi.³⁴⁴ Celaledin Kayser, anlaşma metnini teyit etmek ve Leon'a ulaştırmak için o gecesini Ermeni elçisi ile sultanın yanına gitti. Sultan anlaşma yolunun seçmesine çok sevinerek hemen bir ahidname hazırlayıp elçi ile Leon'a gönderdi.³⁴⁵

Ahidnameyi alan Leon gece vakti ordusu ile birlikte geri çekildi. Daha sonra da Turulşah'ında kardeşleri üzerine yürüyeceğini bahane ederek geri çekilmesi ile Alâeddin Keykubat yalnız kaldı.³⁴⁶ Alâeddin Keykubat kuşatmayı kaldırıp kaçmaya çalıştıysa da yakalandı. Böylece sultan diplomatik ilişkileri kullanarak kendisine karşı ittifak içinde yer alan Ermeni kuvvetlerini kendi tarafına çekerek girdiği taht mücadelesini kazanmış oldu.

2.3.2.2.4. II. Gıyaseddin Keyhüsrev Zamanında Giden Elçiler

II. Gıyaseddin Keyhüsrev, Köseadağ Savaşı'ndan önce Müslim ve gayrimüslim devletlerden alınan askerî yardımı çoğaltmak ve ücretli askerlerin sayısını arttırmayı planlamıştır. Bu doğrultuda 1242-1243 tarihleri arasında Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev askerlik işlerinden çok fazla anlamayan zamanında saltanat naibliği yapan Vezir Şemsü'd-din İsfahani'yi, Eyyubi Hükümdarı, Sis Tekfuru ve Halep hükümdarına yolladı.³⁴⁷ Şemsü'd-din İsfahani Suriye'ye geldiğinde başka bir elçiyi Kilikya Ermenilerinin bulunduğu Sis Tekfuruna göndererek; "Göndermesi gereken askerlerin haricinde gönüllü Frank askerlerini de toplayıp sultanın ordusuna katılmasını bunun karşılığında ise ikta olarak Erakliye bölgesini onlara vereceğini bildirmiştir".³⁴⁸ Gönderilen Selçuklu elçisi; Ermeni Kralı Hetum'un babası Baron Konstantin de görüşmek üzere Kayseri'ye davet etmiş ve ondan Selçuklu Devleti'ne

³⁴⁴ S. Koca, **I. İzzeddin...**, s. 23.

³⁴⁵ E. Uyumaz, **Elçiler...**, s. 73; S. Koca, **I. İzzeddin...**, s.23; M. Ersan, **Anadolu'da Ermeniler...**, s. 165.

³⁴⁶ M. Ersan, **Anadolu'da Ermeniler...**, s. 165; E. Uyumaz, **I. Alâeddin...**, s.15; S. Koca, **I. İzzeddin...**, s. 23.

³⁴⁷ N. Kaymaz, **II. Gıyasü'd-din...**, s. 90.

³⁴⁸ İbn Bibi, **El Evamirü'l-Ala'ie...**, s. 518; E. Uyumaz, **Elçiler...**, s. 105.

bağlı devletlerin göndermek zorunda olduğu askerlerden hariç 3.000 kişilik bir yardımcı kuvvetinin de gönderilmesini istedi.³⁴⁹ Lakin Baron Konstantin Sultan Gıyaseddin'in istediği yardımı getireceğine dair söz veriyse de Köseadağ Savaşı'nda verdikleri sözü tutmayarak savaş sırasında çeşitli bahaneler ile asker göndermemişlerdir.³⁵⁰ Ermeniler, Moğolların Kayseri'yi kuşatmasında şehrin yakınlarına geldilerse de savaşa girmeden geri çekilmişlerdir.³⁵¹

2.3.2.3. İznik İmparatorluğu'na Giden Elçiler

2.3.2.3.1 I. Gıyaseddin Keyhüsrev Zamanında Giden Elçiler

IV. Haçlı Seferinde (1200-1204) Latinlerin İstanbul'u işgal etmesinin ardından III. Aleksios Angelos, damadı Theodoros Laskaris'in kurduğu İznik Rum İmparatorluğunun kendisinin hakkı olduğunu söyleyerek I. Gıyaseddin Keyhüsrev'den yardım istemiştir.³⁵² Gıyaseddin Keyhüsrev hem İstanbul'da misafirken kendisini iyi ağırlamasından hem de kendi çıkarlarına III. Aleksios'un tahta oturması daha kârlı geleceğinden teklifini kabul edip dostluk anlaşması imzaladı.³⁵³ I. Gıyaseddin bunun üzerine İznik Rum İmparatoru Theodoros Laskaris'e elçi heyeti yollayarak tahtın yasal hakkı III. Aleksios'a ait olduğunu eğer hakkını iade etmez ise silah zoru ile bunu yapacağını bildirmiş ise de Laskaris adamları ile görüşüp sadakatlerinden emin olunca savaşmaya karar vermiştir.³⁵⁴ Bu olayın sonunda 1211 yılında iki ordu Alaşehir'de karşı karşıya geldi.

³⁴⁹ Farac..., II., s.541; Ayşe Çiçek, "Kilikya Ermeni Baronluğunun Ortaçağ Anadolu Tarihindeki Yeri Üzerine" **Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Sayı:1 Mart 2018, s. 72; N. Kaymaz, II. **Gıyasü'd-din...**, s. 91.

³⁵⁰ M. Ersan, **Anadolu'da Ermeniler...**, s. 186.

³⁵¹ Farac..., II. s. 542-543; M. Ersan, **Anadolu'da Ermeniler...**, s. 186.

³⁵² E. Uyumaz, **Elçiler...**, s. 73.

³⁵³ S. Kaya, **I. Gıyaseddin ve II. Süleymanşah...**, s. 123; E. Uyumaz, **Elçiler...**, s.73.

³⁵⁴ E. Uyumaz, **Elçiler...**, s. 73.

2.3.2.3.2. I. İzzeddin Keykâvus Zamanında Giden Elçiler

Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykâvus, hem IV. Haçlı Seferinden sonra İstanbul'a yerleşen Latin tehlikesi hem de devlet içindeki Alâeddin Keykubat'ın isyanı nedeniyle Laskaris ile ilişkileri sağlamlaştırmak istedi.³⁵⁵ Bu sebeplerle İznik imparatorunun yolladığı elçiye iyi davranarak Seyfeddin Ayyaba'yı elçi olarak İznik'e yollayıp hem Alaşehir Savaşı'nda şehit olan Gıyaseddin'in naaşını almak hem de iki devlet arasında dostluk kurmak için bir anlaşma yapılmasını istedi.³⁵⁶ Giden Selçuklu Devleti heyetine ertesi gün oyun, zevk ve eğlenceler düzenlemiş ve bu elçi heyeti giderken daha önce yolladığı hediyelerin iki katını vererek cenazenin Konya'ya nakli için yapılan tören sırasında 200.000 dinar dağıtmıştı.³⁵⁷ Selçuklu Devleti elçilerinin her dediği olmasa da iki devlet arasında 1211 yıllarında bir sulh imzalanmıştı.³⁵⁸ İzzeddin Keykâvus yapılan bu anlaşma ile babasının intikamını almak yerine devletin çıkarları doğrultusunda bir adım atmış oldu.³⁵⁹

2.3.2.3.3. II. Gıyaseddin Keyhüsrev Giden Elçiler

Türkiye Selçuklu Devleti 1243 Köseadağ Şavaşı'nın yenilgisinden sonra II. Gıyaseddin Keyhüsrev bu zor durumdan kurtulabilmek için İznik İmparatoru III. Dukas Vatatzes (1222-1254) ile temasa geçmiş, 1243-1244 kışında iki hükümdar Menderes nehrindeki Tripomi Köprüsü'nde anlaşmışlardır.³⁶⁰ Kaynaklarda bu olay içinde herhangi bir elçinin adı geçmese de bu ittifak için iki devlet arasında elçilerin gidip gelmesi muhtemeldir.

³⁵⁵ O. Turan, *Araştırmaları...*, s. 211.

³⁵⁶ E. Uyumaz, *Elçiler...*, s.73; O. Turan, *Araştırmaları...*, s. 211.

³⁵⁷ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'iyeye...*, s. 153; E. Uyumaz, *Elçiler...*, s. 117.

³⁵⁸ O. Turan, *Araştırmaları...*, s. 211.

³⁵⁹ Yusuf Ayönü, "Türkiye Selçuklu Devleti ile Trabzon İmparatorluğu Arasında Karadeniz Bölgesi'ndeki Hâkimiyet Mücadeleleri (1204-1243)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt. XXIII, Sayı 1 / Temmuz, s. 19.

³⁶⁰ N. Kaymaz, *II. Gıyasü'd-din...*, s. 105; E. Uyumaz, *Elçiler...*, s. 106.

2.3.2.3.4. II. İzzeddin Keykâvus Zamanında Giden Elçiler

1260 yılında Moğolların Aynı Calud Savaşı'nda Memlûklere yenilmesi ile rahat bir nefes alacağını düşünen II. İzzeddin Keykâvus kısa bir süre sonra yanıldığını anlamış ve Moğollar tarafından daha büyük bir baskıya maruz kalmıştı.³⁶¹ Bu baskılara daha fazla dayanamayan İzzeddin, 1262 yılında İznik Rum Devleti'ne Kondlistabl'ı elçi olarak gönderip ülkesine sığınmak istediğini bildirmişti.³⁶² İzzeddin, teklifinin İznik imparatoru tarafından kabul edildiğini öğrenince çeşitli hediyeler ile İznik'e gitmiş ve burada da imparator tarafından hediyeler ile karşılanmıştır.³⁶³ İzzeddin Keykâvus'un Moğollara karşı mağlubiyetinin kesinleşmesinin ardından İznik İmparatoru Kondlistabl'a sığınma talebinde bulunduğu söylenmektedir.³⁶⁴

2.3.2.4. Haçlılara Giden Elçiler

Selçuklu Devleti Sultanı II. Kılıçarslan, eniştesi Nureddin Mahmud'a karşı 1157 yılında Haçlılar ile ittifak yoluna giderek Kudüs ve Antakya Haçlı Krallığına elçiler gönderdi.³⁶⁵

III. Haçlı Seferi için hazırlık yapan Barbarossa bu sefer için topraklarından geçeceği Macaristan, Bizans ve Selçuklu Devleti hükümdarlarına birer mektup yollayıp ülkelerinden geçmek için izin istemiş ve bu isteğe Bizans ve Selçuklu Devleti olumlu yanıt vermişti.³⁶⁶

Bizans ile Selahaddin ittifakına karşı II. Kılıçarslan ve Barbarossa ittifak kurmuş ve Haçlı birlikleri Selçuklu Devleti ülkesinden geçerken neye ihtiyaçları varsa kendilerinin karşılayacağını teminatını vermişlerdir.³⁶⁷ Barbarossa hem Selçuklu Devleti'nin yolladığı elçi ile verilen teminatı hem de 1171 yılından beri

³⁶¹ A. Sevim, E. Merçil, **Selçuklu...**, s. 478.

³⁶² E. Uyumaz, **Elçiler...**, s. 106.

³⁶³ Georgios Akropolites , Khronike Syngrafe, (Çev. Bilge Umay), **Vekayiname**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2010, s. 241; Y. Ayönü, **Selçuklular...**, s. 261.

³⁶⁴ E. Uyumaz, **Elçiler...**, s. 106.

³⁶⁵ Simbat, Başkumandan Simbat'ın Vekayinamesi 951-1334. (Çev. H. D. Andreasyan TTK yayınlamamış nüsha), s. 57, **zikreden**; E. Uyumaz, **Elçiler...**, s. 43.

³⁶⁶ Y. Ayönü, **Selçuklular...**, s. 185.

³⁶⁷ E. Uyumaz, **Elçiler...**, s. 43.

kurmuş oldukları dostluk ilişkisine güvenerek topraklarından geçerken Türkmen saldırılarına uğramaya başladı.³⁶⁸ Barbarossa bu Türkmenlerin peşinden Konya'ya kadar gelip şehri kuşattıktan sonra iki grup arasında elçiler gidip geldi.³⁶⁹ Selçuklu Devleti elçileri Türkmen saldırılarından Selçuklu Devleti'nin haber olmadığını Türkmenlerin kendileri içinde sorun teşkil ettiğini söylerken Haçlı elçileri Selçuklu Devletini ikiyüzlü olmakla suçlamıştır.³⁷⁰ Barbarossa'nın yolladığı son elçi ile II. Kılıçarslan sonunda barış anlaşması imzalayarak Haçlı birliğinin emniyeti için 25 Selçuklu Devleti beyini tutsak olarak vermek zorunda kaldı.³⁷¹

2.3.2.5. İstanbul Latin İmparatorluğu'na Giden Elçiler

Kösedağ yenilgisinden sonra II. Gıyaseddin Keyhüsrev Latin İmparatoru II. Baudouin'e elçi yollayıp ittifak teklifinden bulunmuştur.³⁷² Bu ittifakı kuvvetlendirmek için imparatorun akrabalarından bir kız ile evlenmek istediğini söylemiş ancak yapılacak bu gizli ittifakı İznik imparatoru duyunca ne bu anlaşma ne de evlilik gerçekleşmemiştir.³⁷³

3. Antlaşmalar

3.1. Barış Antlaşmaları

3.1.1. Tuğrul Bey'in Bizans Devleti ile Antlaşması

Selçuklu Devleti ve Bizans kuvvetleri 18 Eylül 1048'de Pasinler Ovası'nda karşı karşıya geldi. Bu ovada yapılan Pasinler Savaşını Bizans kuvvetleri kaybetmiş ve Bizans'ın ünlü komutanı Liparit Türklere esir düştü. Bizans İmparatoriçesi Zoe, Tuğrul Bey'e Liparit'in serbest kalması için çeşitli hediyeler ile fidye ödemek istemiş

³⁶⁸ Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 185-186; E. Uyumaz, *Elçiler...*, s. 43.

³⁶⁹ E. Uyumaz, *Elçiler...*, s. 43.

³⁷⁰ Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 186.

³⁷¹ İbnü'l Esir, *El-Kâmil...*, X, s.51-52; O. Turan, *Türkiye...*, s. 224; E. Uyumaz, *Elçiler...*, s. 43.

³⁷² E. Uyumaz, *Elçiler...*, s. 106.

³⁷³ N. Kaymaz, *II. Gıyasü'd-din...*, s. 105.

olsa da sultan, Liparit'i hiçbir şey talep etmeden serbest bırakarak Bizans ile bir anlaşma imzaladı.³⁷⁴ Bu anlaşmayla Bizans'ın Selçuklu Devleti'ne yıllık vergi vermesi, İstanbul'da Emeviler zamanında yapılan caminin onarılması, Fatimiler adına okutulan hutbenin Abbasi Halifesi ve Tuğrul Bey adına okutulup camide namaz kıldırılması konusunda anlaşmaya varıldı.³⁷⁵ Bizans yıllık vergi haricindeki bütün şartları yerine getirdi. Selçuklu Devleti ilk düzenli ordu ile yaptığı bu savaşı kazanması ve bu galibiyetin yanında İstanbul'daki caminin onarılıp orada namaz kılınması Tuğrul Bey'in İslam dünyasındaki ününü de arttırdı.

Alp Arslan Şubat 1064 yıllarında Bizans adına Erran'daki Lori bölgesini yöneten Ermeni Davit Anholin'in oğlu Giorg ile karşı karşıya geldi.³⁷⁶ Ermeni Giorgi Alp Arslan'a karşı gelemeyeceğini anlayınca “ itaat etmesi, yıllık vergi ödemesi kızını sultana vermesi” şartlarıyla bir anlaşma yaparak Selçuklu Devleti vasalı olmayı kendi isteği ile kabul etti.³⁷⁷

3.1.2. Alp Arslan'ın Bizans İmparatoru IV. Romanos Diogenes ile Antlaşması

Malazgirt Savaşı'ndan sonra Romanos Diogenes esir olarak alınsa da ona bir esir gibi değil bir misafir gibi davranılmıştır. Malazgirt bölgesinde kurulan sultanın otağında bir hafta kalan Romanos Diogenes ile Alp Arslan savaşı sonlandırmak ve aralarındaki dostluğu perçinlemek için bir anlaşma imzaladı.³⁷⁸ Söz konusu barış anlaşmasının maddeleri şöyleydi:

1. IV. Romanos Diogenes, 1.500 milyon kurtuluş akçesi ödeyecek
2. Bizans imparatorluğu Selçuklu Devleti'ne her yıl 360 bin altın vergi ödeyecek
3. Bizanslılar Selçuklu Devleti'ne talep edildiğinde asker yardımı yapacak
4. Bizans tüm esirleri serbest bırakacak

³⁷⁴ Abdullah Kaya, “Başlangıcından 1071'e Kadar Türklerin Anadolu'ya Akınları Hakkında Bir Değerlendirme”, **Ekev Akademi Dergisi**, Yıl: 18 Sayı: 59 (Bahar 2014), s. 224.

³⁷⁵ A. Ocak, **Dini Siyaset...**, s. 259.

³⁷⁶ A. Sevim, **Genel Çizgiler...**, s. 8.

³⁷⁷ **Urfalı Mateos ve Papaz Grigor...**, s. 219; İbnü'l Esir, **El-Kâmil...**, XI, s.51-52; A. Sevim, **Genel Çizgiler...**, s. 8.

³⁷⁸ M. Köymen, **Alp Arslan...**, s. 69.

5. İmparator kızlarından birini sultanın oğluna verecek
6. İki hükümdar arasında bir hudut belirlenecek Ahlat, Malazgirt Urfa Münbüç sultana geri verilecek.³⁷⁹

Aralarında imzalanan bu anlaşmaya bakıldığında Alp Arslan Bizans'tan kız olarak akrabalık ilişkileri kurmak istemiştir. Alp Arslan her ne kadar imparatorun kurtuluş akçesi ile serbest kalacağını anlaşma şartlarına koysa da Romanos Diogenes'i fidyersiz serbest bıraktı.³⁸⁰ Hatta imparatorun ona "Beni İstanbul'a yolla yoksa yerime başka birini getirirler" demesinin üzerine 10.000 dinar borç para vererek onu yolcu etmiştir.³⁸¹ Bu sırada imparatoriçe idareyi çoktan ele almış ve toplanılan mecliste oğlu Mikhail Dukas'ı imparator ilan etmişti. Romanos Diogenes Amasya'ya geldiğinde imparatoriçeye mektup yazarak kurtulduğunu söylese de imparatoriçe, büyük oğlu Konstantinos Ducas'ı onu yakalatmak için görevlendirmişti.³⁸² Bu sırada Kapadokya'da bulunan Romanos Diogenes ile iktidarı ele geçiren üvey oğlu Mikhail Dukas arasında taht mücadelesinden yararlanan Türkler Anadolu'ya akınlarına hız vermiştir.³⁸³ Diogenes, üvey oğlu ile girmiş olduğu taht mücadelesini kaybetmesinin ardından yakalanıp Kütahya'ya getirilerek gözlerine mil çekildikten sonra Kınalı Adada ıstırap içinde ölmüştür. (Ağustos 1072)³⁸⁴ Alp Arslan, Romanos Diogenes'in başına gelenleri öğrendiğinde çok üzülmüş ve onunla yaptığı anlaşmayı feshederek Anadolu'ya akınlarını arttırmıştır.³⁸⁵

³⁷⁹ A. Sevim, E. Merçil, **Selçuklu...**, s.70.

³⁸⁰ Feridun Dirimtekin, "Selçuklu Devletilerin Anadolu'da Yerleşmelerini ve Gelişmelerini Sağlayan İki Zafer", **Malazgirt Armağanı**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1993, s. 248.

³⁸¹ İbnü'l- Cevzi, **El-Muntazam...**, s. 104; Ahmed b. Mahmud, **Selçukname**, s.111; A. Sevim, **Anadolu'nun Fethi...**, s. 82; A. Sevim, E. Merçil, **Selçuklu Devleti...**, s. 70.

³⁸² F. Dirimtekin, **İki Zafer...**, s. 248.

³⁸³ A. Kaya, "**Başlangıcından 1071...**", s. 227.

³⁸⁴ F. Dirimtekin, **İki Zafer...**, s. 248-249; A. Sevim, E. Merçil, **Selçuklu Devleti...**, s. 72.

³⁸⁵ A. Kaya, "**Başlangıcından 1071...**", s. 227.

3.1.3. Muhammed Tapar'ın Bizans Devleti ile Antlaşması

Büyük Selçuklu Devleti Sultanı Muhammed Tapar 1109 yılında Anadolu'da Haçlı tehlikesine karşılık Türkiye Selçuklu Devleti'ne yardım amaçlı bazı beyler yolladığı bilinmektedir. Aynı zamanda bu iki Selçuklu Devleti bu zamana kadar Bizans sınırlarına taarruzda bulunmasına rağmen bu sefer Avrupa içlerinden gelen daha önce hiç karşılaşmadıkları Haçlı tehlikesine karşı Bizans ile ittifak yoluna gitmiştir.³⁸⁶

Sultan Muhammed Tapar 1110-1111 yıllarında Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos ile Haçlılara karşı bir anlaşma imzaladıysa da 1113'de Türkiye Selçuklu Devleti Sultanı Şahinşah Bizans'a ait Ege Bölgesi'ndeki topraklara akınlar düzenlemesi ile iki devletin arası tekrar bozuldu.³⁸⁷ 1116 yılında Kütahya'da Türkler tarafından pusuya düşürülen Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos, Selçuklu Devleti karşı saldırı politikasına geri döndü.³⁸⁸

3.1.4. Dragos Suyu Anlaşması

1071 Malazgirt Zaferinden sonra Anadolu'ya gelen Kutalmışoğulları Mansur ve Süleymanşah önce Urfa bölgesinde faaliyetlerde bulundu. Daha sonra 1074 yılında Halep'i daha sonra da Antakya bölgesini kuşatmışlarsa da fazla bir başarı elde edemeyip Antakya Valisi Isaakios Komnenos'u 20.000 altın karşılığında haraca bağlayabilmişlerdir.³⁸⁹ 1075 yılında Konya bölgesine gelen Süleymanşah daha sonra batıya doğru akınlarda bulunmuş ve 1080'de İznik'i alıp Bizans'a komşu olmuştur.³⁹⁰ Bu arada İstanbul'a yakın olan Süleymanşah Bizans içindeki taht mücadelesinde etkin rol oynadı. İlk olarak Bizans İmparatoru VII. Mikhail Dukas'a (1071-1078) karşı taht mücadelesine girişen Nikephoros Bryennios ve Nikephoros Botaneiates arasında Botaneiates'e destek veren Süleymanşah onun imparator

³⁸⁶ A. Özaydın, *Sultan Muhammed Tapar...*, s. 66.

³⁸⁷ A. Özaydın, *Sultan Muhammed Tapar...*, s. 66-67.

³⁸⁸ Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, (Çev. Yıldız Maran), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1984, s. 104.

³⁸⁹ A. Sevim, *Anadolu'nun Fethi...*, s. 104; E. Uyumaz, *I. Alâeddin...*, s. 2.

³⁹⁰ E. Uyumaz, *I. Alâeddin...*, s. 2.

olmasını sağladı (1078).³⁹¹ Botaneiates ile birlikte gelen Selçuklu Devleti birlikleri Üsküdar'da karargâh kurarak burada istedikleri gibi faaliyetlerde bulunmuşlar hatta İstanbul'daki eğlencelere dahi katılmışlardır.³⁹² Daha sonra Süleymanşah, Botaneiates'e karşı taht mücadelesi başlatan Melissenos'u destekleyerek Melissenos'un Botaneiates'e karşı üstün gelmesine yardım etti. Fakat Aleksios Komnenos daha erken davranarak Bizans tahtına oturdu.³⁹³

Komenenos tahta oturduğunda Süleymanşah'ın taht mücadelelerinde kazandığı ayrıcalıklar ve şehirlerdeki garnizonluklar hala devam etmekteydi. Aleksios Komnenos, Selçuklu Devleti kuvvetlerinin kendisine bu kadar yakın olmasından rahatsızdı. Bu sebeple imparator, Türk karargâhlarına sayıca az askerî kuvvetler ile ani gece baskınlarında bulunarak Türk kuvvetlerini geri püskürtmeyi başardı.³⁹⁴ Bu başarıların ardından İmparator Komnenos, Süleymanşah'a elçi yollayarak hediye adı altında haraç vermeyi kabul etmesinin karşılığında bugünkü Maltepe'de Dragos tepesinin batısındaki İznik Körfezi'ne dökülen Drakon Çayı'nı sınır olarak kabul etmiştir.³⁹⁵ Süleymanşah Drakon Çayı'nın doğusuna çekilmeyi kabul ederek bu sınırın doğusunda kalan topraklar üzerindeki fiili hâkimiyetini resmîyete dökmüştür.³⁹⁶

1081'de imzalanan Dragos Suyu Anlaşması ile Bizans zaten kaybetmiş olduğu toprakları Süleymanşah'a ait olduğunu resmî olarak tanıırken; Bizans Anadolu'daki Türk varlığını resmen kabul etmiş ve batısını güvence altına alarak güney sınırları ile ilgilenme fırsatı bulmuştur.³⁹⁷ Ayrıca saltanatı Büyük Selçuklu sultanı ve halife tarafından onaylanmamış olan Süleymanşah, bu küçük taviz karşılığında, sultan ünvanı ile bu anlaşma sayesinde, siyaseten varlığını meşrulaştırmıştır.³⁹⁸

³⁹¹ A. Sevim, E. Merçil, **Selçuklu...**, s. 422.

³⁹² Y. Ayönü, **Selçuklular...**, s. 70.

³⁹³ O. Turan, **Araştırmaları...**, s. 109.

³⁹⁴ Y. Ayönü, **Selçuklular...**, s. 74.

³⁹⁵ A. Komnena, **Alexiad...**, s.126; Uyumaz, **I. Alâeddin**, s. 2.

³⁹⁶ Gülay Ögün Bezer, "Türkiye Selçukluları'nın Güneydoğu Siyaseti ve I. Haçlı Seferinin Bunun Üzerindeki Etkileri", **Türklük Araştırmaları Dergisi**, 12 (Eylül 2002), s. 82.

³⁹⁷ Y. Ayönü, **Selçuklular...**, s. 75.

³⁹⁸ G. Bezer, **Güneydoğu Siyaseti...**, s. 83.

3.1.5. II. Kılıçarslan'ın 1162 Yılında Bizans Devleti ile Anlaşması

Bizans İmparator I. Manuel Komnenos (1118-1143), Sultan II. Kılıçarslan'a karşı, Nureddin Mahmud Zengî, Danişmendli Meliki Yağıbasan, Sultan II. Kılıçarslan'ın kardeşi Ankara ve Çankırı bölgesinin Meliki Şâhinşâh'ı Selçuklu Devleti tahtına çıkarmayı vaat ederek kendi tarafına çektikten sonra Kayseri Meliki Danişmendli Zunnûn ile Malatya'daki Danişmendli Zulkarneyn ile ittifak kurdu.³⁹⁹ Bu ittifak dağıtmak için Bizans'a elçi yolladıysa da bu isteğinde başarılı olmadı. Başka çaresi kalmayan sultan, Bizans ile anlaşma yapmak için İstanbul'a gitti.⁴⁰⁰ Bizans İmparatoru Manuel onu çok iyi bir şekilde ağırladıktan sonra Kılıçarslan ile bir anlaşma imzaladılar (1162). Anlaşmanın hükümleri şöyleydi:

1. Selçuklu Devleti sultanı ömrü boyunca imparatorun dostu ile dost düşmanı ile düşman olacak
2. Gerektiğinde müttefik olarak hem batıda hem doğuda Bizans'ın yanında olacak ve tüm ordusu ile gelecek
3. Ele geçireceği şehirlerden daha büyük ve önemli olanlarını imparatora verecek
4. Düşmanların hiçbiri ile imparator izin vermedikçe dostluk yapmayacak
5. Selçuklu Devletine bağlı Türkmenler Bizans topraklarına zarar verdiklerinde, Selçuklu Devleti sultanları onları cezalandıracak⁴⁰¹

Kinnamos eserinde bu anlaşmanın maddeler halinde verirken tarihçi Niketas ise yalnızca imparatorun vermiş olduğu hediyelerden ötürü çok sevindiğini ve sultanın Sebasteia bölgesini Bizans'a vereceğine dair söz verdiğini yazmaktadır.⁴⁰² Kılıçarslan imparator ile yaptığı bu anlaşma ile büyük bir olasılıkla kaybedeceği savaşı önleyerek büyük bir tehlikeden kurtulmuş oldu.

³⁹⁹ Rifat Dağlı, **II. Kılıç Arslan Zamanında Türkiye Selçuklu Devleti Devleti'nin Dış Siyaseti (1155-1192)**, (Yayımlanmamış. Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, Ankara 2011, s. 61.

⁴⁰⁰ E. Merçil, "**Hanedan Mensupları...**", s. 340; E. Uyumaz, **Elçiler...**, s. 36.

⁴⁰¹ Kinnamos, s.151; Y. Ayönü, **Selçuklular...**, s. 159.

⁴⁰² Bu bölgenin Karai bölgesinde bir iken olduğunu söylese de adı geçen eserinde farklı düşünceler yer vermiştir. Mesela yazar, Abdülhaluk Çay'a göre Uşak Bölgesi, Muharrem Kesik'e göre ise Danişmendlilere ait Sivas Şehri ve de Umar'a göre de bu bölge Karia bölgesindeki bir kenti olduğunu yazmaktadır. Bkz. Y. Ayönü, **Selçuklular...**, s. 159; N. Khoniates, **Historia...**, s. 83.

3.1.5. Myriokephelon Savaşı'ndan Sonra İmzalanan Anlaşma

I. Kılıçarslan 1162 yılında Bizans Devleti ile bir anlaşma imzalamasına rağmen iki taraf arasında gün geçtikçe aralarındaki gerginlik artmaktaydı. Bizans İmparatoru I. Manuel Komnenos, Türkmenlerin Bizans topraklarına saldırması ve Kılıçarslan'ın gün geçtikçe Anadolu'da etkin bir güç haline gelmesinden tedirgin olarak Selçuklu Devleti'ne karşı 1176 yılında büyük bir ordu hazırlatmıştır.⁴⁰³ II. Kılıçarslan bu savaşı önlemek için savaş hazırlığında bulunan Manuel'e elçi yollayarak imparator ne isterse onu kabul edeceğini söylemiştir.⁴⁰⁴ Fakat Manuel, Kılıçarslan'ın bu teklifi ile ilgilenmeyerek 1176 yılında Myriokephalon Savaşı'nda Selçuklu Devleti ordusuna karşı büyük bir hezimet almış ve sabahı beklemeden sultana barış teklifinde bulunmak için elçi yollamıştır.⁴⁰⁵

Gece karanlığında devam eden görüşmeler neticesinde anlaşmaya varılarak imparator, Eskişehir ve Uluborlu'nun doğusundaki Sublaion müstahkem mevkillerinin yıkılmasını kabul ederek 100.000 altın ödemeyi kabul etti.⁴⁰⁶ Anonim Selçuknamesi'ne göre 100.000 altın, 100.000 gümüş at ve değerli eşyalar yolladığını söylemektedir.⁴⁰⁷

Büyük ihtimalle Kılıçarslan, kazanılan zaferin büyüklüğüne karşı elde ettiği zaferi yeterli görmemiş ve aynı zamanda yapılan anlaşmanın Türkmenler tarafından da basit bulunması neticesinde Türkmen akınlarını Selçuklu sultanı emri ile Anadolu'da artmıştır.⁴⁰⁸

3.2. Anlaşma Yolu ile Toprak Elde Edilmesi

Müslüman ve gayrimüslimler arasındaki anlaşmazlıklar bazen savaşılmadan da nihayete ermekteydi. İki tarafın anlaşma yolu ile nihayetlenen bu durumu ordunun yetersizliğinden, yapılan ittifakların bozulmasından ya da mevcut düzenin

⁴⁰³ Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 159.

⁴⁰⁴ E. Uyumaz, *Elçiler...*, s. 25.

⁴⁰⁵ *Farac...*, II, s. 422; E. Uyumaz, *Elçiler...*, s. 25.

⁴⁰⁶ O. Turan, *Araştırmaları...*, s. 151; A. Sevim, *Anadolu'nun Fethi...*, s. 129.

⁴⁰⁷ *Târîh-i Âl-i Selçuk Anonim Selçuknâme*, Tercüme ve Notlar Halil İbrahim Gök - Fahrettin Coşguner, Atıf Yayınları, Ankara 2014, s. 39-41; O. Turan, *Araştırmaları...*, s. 151.

⁴⁰⁸ O. Turan, *Araştırmaları...*, s. 151.

yetersizliğinden kaynaklanmaktaydı. Müslümanlar, Hristiyan beldelerini ele geçirmek için yapmış oldukları anlaşmalarda o toprakta yaşayan halkın can ve mal güvenliğini vermekteydiler. Barış yolu ile alınan yerlerdeki mabedlerin yapılan anlaşma şartlarına göre korunduğu ve alınan haraçlarla birlikte bu yerin oradaki ahaliye verildiği bilinmektedir.⁴⁰⁹

3.2.1. Urfa'nın Elde Edilmesi

1030'lu yıllarda Urfa hâkimi Utayr'ın oğlu Şıbl el-Devle'nin ölümünden sonra Nasr üd- Devle Urfa'ya Selman (Seleme) adında bir Türkü vali olarak atamıştı.⁴¹⁰ Kısa bir süre sonra Selman, Utayr'ın eşinin baskılarına dayanamayarak Sümeysat'ta oturan Bizans kumandanı Georgios Maniakes'e 20.000 dinar ve dört köy karşılığında Urfa'yı sattı.⁴¹¹

1071 Mart ayında Alp Arslan Urfa'yı kuşatmış fakat uzun süren kuşatma sonucunda Urfa'yı alamamıştır. Bu kuşatma sırasında bir rivayete göre Alp Arslan kuşatmasının ilk sekiz günü kaleye herhangi bir saldırıda bulunmamış bu durumda kaledeki asker ve halk şaşkınlıktan bir şey yapamamıştı. Şehirdekilerin bu akılsızlığını gören bir Müslüman askerler onlara “Neden böyle şaşkın duruyorsunuz... Surları onarsanıza” demesi üzerine halk kendine gelip surları güçlendirmeye başlamışlardır.⁴¹²

Urfa halkı, Türklere karşı aldıkları galibiyetin sonucunu Bizans'a haber vermek için bu kuşatmada ölen Selçuklu Devleti askerleri gömüldükleri yerden çıkarıp başlarını kesip bir kısmını Bizans imparatoruna göndererek başarılarını eğlencelerle kutlamışlardır.⁴¹³

Urfa hâkimi Philaratos, 1085 yılında Selçuklu Devleti kuvvetleri Diyarbakır'ı almasının ardından sıranın kendisine geldiğini düşünerek Urfa'ya Parakamanos'u

⁴⁰⁹ Mehmet Akman, “Kilise ve Havraların İslam-Osmanlı Hukuk Tarihindeki Yeri”, *İlam Araştırma Dergisi*, C. I, Sayı: 2 Temmuz-Aralık 1996, s. 134.

⁴¹⁰ Erdoğan Merçil, “Alp Arslan Saltanatlığı”, *Selçuklular: Makaleler*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2011, s. 110.

⁴¹¹ İbnü'l Esir, *El-Kâmil...*, IX, s. 317-318; Merçil, “Alp Arslan Saltanatlığı...”, s. 110.

⁴¹² E. Merçil, “Alp Arslan Saltanatlığı...”, s. 110; *Urfalı Mateos ve Papaz Grigor...*, s. 139.

⁴¹³ *Urfalı Mateo Papaz Grigor...*, s.140; Merçil, “Alp Arslan Saltanatlığı...”, s. 116.

vekil bırakıp Melikşah'ın huzuruna gitti.⁴¹⁴ Philaratos'un zulmünden bıkan bir grup Urfalı halk Philaratos'un oğlu Barsama önderliğinde ayaklanarak vekil bıraktığı Parakamanos'u öldürüp Melikşah'a bir heyet göndererek kendisine hakim olmak istediklerini söylediler.⁴¹⁵ Melikşah bu istek üzerine Urfa'yı teslim alarak oraya bir komutan tayin etmiş fakat bu memur da halka baskı uygulamıştır. Bu sebepten ötürü halk yeniden isyan ederek komutanı şehirden kovup zamanında Melikşah'a Urfa'yı teslim eden Ermenileri de tutuklatmışlardır.⁴¹⁶

Bu olaylardan sonra Melikşah'ın emri ile Emir Bozan şehri üç ay kuşatmış bu duruma daha fazla dayanamayacağını anlayınca Barsama, şehri teslim etmeye karar verdikten sonra kaleden aşağı atlayarak ölmüştür.⁴¹⁷ Bunun ardından Ibn Kudama adlı Hristiyan tüccar şehri Selçuklu Devletine teslim etti.⁴¹⁸ Bozan kendisine muhalefet olduğunu düşündüğü on iki zengin ve yüksek mevkideki Ermeniye idam etmiştir (Mart/ Nisan 1087).⁴¹⁹

1095 yılında Urfa'yı Ermeni Toros alsa da Urfa'nın hâkimiyeti kısa süre içersinde Haçlıların eline geçti. II. Baudouin ve Joscelin Urfa halkını baskı ile sindirdikten sonra Harran bölgesine yürüdü.⁴²⁰ Bu durumu fırsat bilen Musul Emiri Mevdud 1110 yılında Urfa'yı kuşatarak buradaki halka şehri teslim ederlerse kendilerine herhangi bir kötü muamele yapmayacaklarını söylemelerine rağmen Urfa halkı bu teklifi kabul etmemiştir.⁴²¹ Musul Emiri 1112 yılında yirmi kadar Ermeni ile gizlice anlaşarak Türk askerlerini gizlice iplerle şehre çıkardılar.⁴²² Bu durumu fark eden Joscelin Türk askerlerini öldürüp şehrin düşmesini engelledikten sonra düşman ile işbirliği yapanları feci bir şekilde cezalandırdı.⁴²³

1113 yıllarında Urfa Haçlı Kontu II. Baudouin, Tell-Başir'de bulunmasını fırsat bilen bazı Urfalı Ermenilerinin şehri Türklere teslim etmek istediğini öğrenince Suruc'daki Paganus'u Ermenileri Urfa'dan çıkarmak için görevlendirdi.⁴²⁴ Kogh-

⁴¹⁴ M. Ergan, *Anadolu'da Ermeniler...*, s. 51; A. Sevim, E. Merçil, *Selçuklu...*, s. 108.

⁴¹⁵ A. Sevim, E. Merçil, *Selçuklu...*, s. 108; M. Ergan, *Anadolu'da Ermeniler...*, s. 51.

⁴¹⁶ İ. Kafesoğlu, *Melikşah...*, s. 103; M. Ergan, *Anadolu'da Ermeniler...*, s. 51.

⁴¹⁷ A. Sevim, E. Merçil, *Selçuklu Devleti...*, s. 108.

⁴¹⁸ *Urfalı Mateos ve Papaz Grigor...*, s. 173; M. Ergan, *Anadolu'da Ermeniler...*, s. 51.

⁴¹⁹ A. Sevim, E. Merçil, *Selçuklu...*, s. 108; *Urfalı Mateos ve Papaz Grigor...*, s. 173; M. Ergan, *Anadolu'da Ermeniler...*, s. 51-52.

⁴²⁰ M. Ergan, *Anadolu'da Ermeniler...*, s. 61.

⁴²¹ İbnü'l Esir, *El-Kâmil...*, X, s. 485-486; *Urfalı Mateos ve Papaz Grigor...*, s. 238-239.

⁴²² A. Sevim, E. Merçil, *Selçuklu...*, s. 195; M. Ergan, *Anadolu'da Ermeniler...*, s. 61.

⁴²³ *Urfalı Mateos ve Papaz Grigor...*, s. 247.

⁴²⁴ M. Ergan, *Anadolu'da Ermeniler...*, s. 70.

Vasil'in hanımı Urfa önlerinde buluna Aksungur El-Porsuki'den yardım isteyerek onu misafir etmiş ve çeşitli hediyeler vermiştir.⁴²⁵ Fakat Aksungur Artuklular tarafından mağlup edilince Türkler geri çekilmek zorunda kalmış ve Baudouin Ermeni arazilerini ele geçirmeye başlamıştır.⁴²⁶

Urfa şehri daha sonra 1146 yılında Musul Atabeg'i Nureddin Mahmud tarafından alınıyor. Urfa'da yaşayan Ermenileri aynı dine sahip olan fakat çoğu kez farklı soylardan olan yöneticilerinin zulümlerinden bıkararak Türk ve Müslüman olan Selçuklu Devletlerinden yardım istemiştir. Türkler bu yardım tekliflerini kabul ederek Anadolu'da toprak elde ederek güçlenmeye devam etmiştir.

I. Rükneddin Mes'ud 1150 yılında Haçlıların elinde bulunan Keysun bölgesini kuşatmış ve bu kuşatmaya karşı gelemeyeceğini anlayan ahali piskopos Ioannes'i, sultanın yanına göndererek şehri teslim edeceğini fakat şehirdeki Haçlıların Ayntab'a gitmelerine izin vermesini istemiştir. Sultan da bu teklifi yeminli güvence vermek suretiyle kabul ederek şehri teslim almış ve sözünü tutmuştur.⁴²⁷

3.2.2. Antakya'nın Elde Edilmesi

1077'de Philaretos Brachamios Urfa'yı Bizans Valisi Leon'un elinden alarak Tarsus bölgesine kadar uzanan güçlü bir yapı kurmasına rağmen kendini garantide tutmak için Bizans Devleti'nden ayrılmamayı tercih etmiştir.⁴²⁸ Hatta sadece Bizans ile değil Müslümanlar ile de iyi ilişkiler kurarak varlığını daha da kuvvetlendirmek istemiş ve bunun için de Büyük Selçuklu Devleti adına vergi toplayan Halep hâkimi Şerefüddeve Müslim'e vergi vermeyi kabul etmiştir.⁴²⁹ Philaretos, Müslim'in

⁴²⁵ Urfalı Mateos ve Papaz Grigor..., s. 249-250; Farac..., II, s. 353-354; M. Ersan, Anadolu'da Ermeniler..., s. 70.

⁴²⁶ Farac, II..., s. 370; M. Ersan, Anadolu'da Ermeniler..., s. 70-71.

⁴²⁷ M. Ersan, Anadolu'da Ermeniler..., s. 71-72.

⁴²⁸ Vaspurakan'daki Varajnovnik'den geldiği tahmin edilen büyük olasılıkla bu bölgede yaşayan Arszruni Ermenilerinden olan Philaretos'un yıldızı kısa sürede parladı. Romanos Diogenes kendisine "Büyük Domestikos" unvanı vermiş daha sonra da Bizans devletinde taht değişikliği ile tahta geçen VII. Dukas zamanında bulunduğu bölgede bağımsızlığını ilan etti. Kısa sürede Urfa'yı Bizans'tan alarak Tarsus'tan Fırat bölgesine kadar uzanmasına rağmen kendini güvende hissetmek için Bizans İmparatorluğundan ayrılmadı. Bu bilgiler için bkz. E. Merçil, "Urfa'nın Durumu...", s. 118; Fatma İnce, "Millet-i Sadıka...", Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 5(1), s. 504; M. Ersan, Anadolu'da Ermenileri..., s. 39.

⁴²⁹ M. Ersan, Anadolu'da Ermenileri..., s. 39; Merçil, "Urfa'nın Durumu...", s. 118.

vasallığını kabul ettikten sonra onun adına sikke bastırıp meyhane olarak kullanılan Urfa'daki camiye yeniden Müslümanlara teslim etmiştir.⁴³⁰ Philaretos Brachamios halkına ve öz oğlu Barsama'ya zalimce davranmış ve hatta kendi oğlu Barsama'yı dahi hapse attırmıştı.⁴³¹

Philaretos Brachamios, Antakya'dan Urfa'ya gideceği sırada yerine vali olarak İsmail'i bıraktı. Bu durumu fırsat bilen İsmail, 1084'de babası tarafından hapsedilen Barsama'yı hapisten çıkararak Antakya'nın hâkimiyetini ona verdi.⁴³² Barsama ve Antakya halkı Bizans'ın ve Philaretos Brachamios'un kötü ve zalimce yönetiminden bunalarak Sultan Süleymanşah'a haber göndererek şehri kendilerine teslim etmek istediklerini ilettiler.⁴³³ Süleymanşah, İznik'i Ebu'l Kasım'a bırakarak 300 atlı ile birlikte yolda Emir Tutuş'a ve Müslim'e yakalanmamak için geceleri hareket edip sabahları gizlenerek şehre varmış ve Barsama'nın da yardımı ile Antakya'ya Aralık 1084 yılında hâkim olmuştur.⁴³⁴

Antakya'nın elinden çıktığının haberini alan Philaretos (Filaretos), Kilikya'daki Katolikosluk merkezi olan Honi'ye gitse de emir Buldacı'nın onu takip etmesi üzerine önce Halep'e ardından da oğlu Barsama'nın yanına gitmek zorunda kaldı.⁴³⁵ Fakat Philaretos Urfa halkı ve oğlu tarafından istenmeyince değerli hediyeler ile Melikşah'a gitmek için yola çıktı.⁴³⁶ Horasan'a giderken sultanın Kuzey Suriye'ye hareket ettiğini öğrenince Bet Nahrin (Beyennehrein= Elcezire)'de karşısına çıkmış ise de 1087'de Bozan'ın Urfa'yı aldığını öğrenince Philaretos'a yüz vermemiştir.⁴³⁷ Philaretos sultandan yüz bulmayınca Müslüman olup sünnet olarak Sultan Melikşah'ın ilgisini çekmek istemiştir.⁴³⁸ Philaretos, sultana vergi vermeyi ona tabi olmayı kabul ettiğini buna karşılık kaybettiği yerleri kendisine vermesini istemiştir.⁴³⁹ Melikşah bunun üzerine Urfa'yı Philaretos'a geri vermişse de Urfa

⁴³⁰ E. Merçil, "Urfa'nın Durumu...", s. 118; İbnü'l Esir, *El-Kâmil...*, X, s. 122.

⁴³¹ A. Sevim, *Genel Çizgiler...*, s. 15.

⁴³² İbnü'l Esir, *El-Kâmil...*, X, s. 138-139; *Urfalı Mateos ve Papaz Grigor...*, s. 162; İ. Kafesoğlu, *Melikşah...*, s. 104.

⁴³³ F. İnce, "Millet-i Sadıka...", s. 504; Ersan, *Anadolu'da Ermeniler...*, s. 40.

⁴³⁴ A. Sevim, E. Merçil, *Selçuklu...*, s. 91; A. Sevim, *Genel Çizgiler...*, s. 15.

⁴³⁵ İ. Kafesoğlu, *Melikşah...*, s. 105.

⁴³⁶ A. Sevim, *Genel Çizgiler...*, s. 17.

⁴³⁷ A. Sevim, E. Merçil, *Selçuklu...*, s. 108.

⁴³⁸ O. Turan, *Türkiye*, s. 283; A. Sevim, *Genel Çizgiler...*, s. 17.

⁴³⁹ M. Ersan, *Anadolu'da Ermeniler...*, s. 42; *Urfalı Mateos ve Papaz Grigor...*, s. 177; A. Sevim, *Genel Çizgiler...*, s. 16-17.

halkının ve Barsama'nın girişimleri sonucunda Maraş'a atadı.⁴⁴⁰ Ancak Philaretos, çok geçmeden burada öldü ve kurmuş olduğu krallık da sona erdi.⁴⁴¹

Antakya'yı fetheden Süleymanşah, Hristiyanlar için çok önemli olan bu şehri kılıçla alırken halka hiç dokunmamış, esirleri karşılıksız olarak serbest bırakmış, askerlerin Hristiyan halka iyi davranmalarını ve kimsenin evine zorla girilmemesini emretmiştir.⁴⁴² Haçlı ordusuna karşı Yağısıyan'ın yaptığı faaliyetler İbnül Esir eserinde şöyle yazmaktadır;

Antakya hâkimi Yağısıyan, Haçlılar (Franklar)'ın Antakya'ya doğru geldiklerini haber alınca şehirdeki Hristiyanlardan korkarak Antakyalı Müslümanları dışarı çıkarıp şehrin etrafına hendek kazmalarını emretti ve Müslümanların yanına hiç bir yabancıyı sokmazken ertesi günü Hristiyanları çıkarıp hendek kazmalarını emrederek onların da yanına hiç bir Müslüman koymamıştı. Antakya'nın muhasarası uzayınca "Rûzbe" adında muhafız seher vakti Haçlılar iple bu burca tırmanmış sayıları beş yüze varınca trampet çalmaya başlamıştır..... sesler kaleden değil, ancak o burçtan geliyordu. Yağısıyan İçine korku düştü, şehrin kapısını açıp otuz kölesiyle ardına bakmadan kaçtı. ...Bu Haçlıların yararına oldu. Eğer bir saat dayansaydı Haçlılar mutlaka mahvolurdu. Yağısıyan aklı başına geldiğinde çok pişman olup aklını yitirdi. ...Oralarda odun kesmekte olan bir Ermeni Yağısıyan'ın yanından geçerken son nefesini vermekte olduğunu gördü ve onu öldürdü, sonra da başını kesip Antakya'daki Haçlılara götürdü.⁴⁴³

Yağısıyan'ın Antakya savunmasında Ermeni mühtedisi Firuz'un ihanete uğraması şehri terk etmek zorunda kalarak öldürülmesi üzerine Antakya Haçlılar tarafından alınmasına neden oldu.⁴⁴⁴

3.2.3. Antalya'nın Elde Edilmesi

Antalya Akdeniz Bölgesinin önemli bir ticaret şehriydi. Selçuklu Devleti sultanlarından ilk kez II. Kılıçarslan 1182 yılında burayı kuşatırsa da alamamıştır.⁴⁴⁵ 1204 Antalya'da idare değişerek Aldo Brandini adında bir İtalyan şehre hâkim olduysa da şehirde herhangi bir güvenlik kalmamıştı.⁴⁴⁶ Bir gün Selçuklu Devleti

⁴⁴⁰ A. Sevim, *Genel Çizgiler...*, s. 17.

⁴⁴¹ *Farac, II...*, s. 333; F. İnce, "Millet-i Sadıka...", s. 504.

⁴⁴² İbnü'l Esir, *El-Kâmil...*, X, s. 47; O. Turan, *Türkiye...*, s. 101; Umut Can, *Türk İslam Yönetimlerinde Süryaniler XII-XVI. Yüzyıllar*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Manisa 2010, s. 13.

⁴⁴³ İbnü'l Esir, *El-Kâmil...*, X, s. 189.

⁴⁴⁴ O. Turan, *Türk-İslam Medeniyeti...*, s. 228.

⁴⁴⁵ A. Sevim, E. Merçil, *Selçuklu...*, s. 440.

⁴⁴⁶ T. Baykara, *I. Gıyaseddin...*, s. 36.

Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in huzuruna malları yağma olmuş ve Antalyalı Efrencilerin kendilerine kötü davrandıklarını söyleyen tüccar kafilesi gelmiş ve bu olayın karşısında sultan onlara yaptıklarının hesabını soracağı söyleyerek onları misafir etmişti.⁴⁴⁷

Gıyaseddin Keyhüsrev 1206'nın sonlarında Antalya'yı kuşattı. Kıbrıs'taki Frenkler ile çeşitli ticaret ilişkileri olduğu için Aldo Brandini'ye yardım göndermişlerdir.⁴⁴⁸ Sultan civardaki tepelere, yol ve geçitler üzerine askerî birlikler koyarak dışarı ile ulaşımını kesti.⁴⁴⁹ Latin yönetiminden memnun olmayan Rumlar, bu durumdan yararlanarak sultanı şehre davet ettiler.⁴⁵⁰ Şehir 5 Mart 1207'de fethedildi.

4. TİCARÎ İLİŞKİLER

Selçuklu Devleti sultanları zaman içerisinde ticaret limanları ve şehirleri ele geçirerek ticarî faaliyetleri düzenleyen politikalar uygulamış ve Anadolu'yu Müslüman ve Hristiyanlar arasında milletlerarası köprü vazifesi görmesini sağlayarak devleti iktisadi ve kültürel yükselişe geçirmişlerdir.⁴⁵¹

Ticaret ile siyaset arasında doğrudan bir bağlantı olup siyasette yaşanan gelişmeler ticarî hayatı etkilemiştir. Mesela Bizans'ın; Sasani ve Araplarla mücadelesi, Anadolu'ya atadığı valilerin keyfi uygulamaları, devlet içindeki mezhep kavgaları yüzünden Bizans Devleti Anadolu'da büyük nüfuz kaybederek iktisadi bozulmalarla uğraşmak zorunda kalmış ve bu durum ticaretin durma noktasına gelmesine neden olmuştur. Bununla birlikte Anadolu'ya gelen Selçuklu Türklerinin aldıkları tedbirler sayesinde ticarî hayat tekrar canlanmıştır.⁴⁵²

⁴⁴⁷ T. Baykara, **I. Gıyaseddin...**, s. 36.

⁴⁴⁸ A. Sevim, E. Merçil, **Selçuklu...**, s. 453; O. Turan, **Araştırmaları...**, s. 176.

⁴⁴⁹ O. Turan, **Araştırmaları...**, s. 176.

⁴⁵⁰ O. Turan, **Araştırmaları...**, s. 176.

⁴⁵¹ O. Turan, **Türk-İslam Medeniyeti...**, s. 355.

⁴⁵² Adnan Eskikurt, "Ortaçağ Anadolu Ticaret Yolları", **Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 33, 2014, s. 15-16; Sezgin Güçlüay, "Anadolu Selçuklu Devleti'nin Ticaret Politikası", **Türkler Ansiklopedisi**, C. VII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 356.

Selçuklu Devleti'nin ticaret politikasını üç aşamada ele alacak olursak; birincisi; Anadolu'nun kuzeyden güneye, doğudan batıya dünya transit ticaretinin önemli merkezlerinin ele geçirmek, ikincisi siyasî istikrarı sağladıktan sonra, tüccarları Anadolu'ya getirebilmek için ticaret antlaşmalar yapmak, üçüncü ise, Anadolu'nun canlılığını sağlayacak alt yapı hizmetleri oluşturmaktır.⁴⁵³

1080 yılında Kutalmışoğlu Süleymanşah, İstanbul Boğazı'nın Anadolu sahil kısmını alarak, bu bölgede gümrük daireleri kurmuş ve gemi trafiğini kontrolü altına almıştır.⁴⁵⁴

Ticarî anlamda Selçuklu Devleti yükseliş dönemi II. Kılıçarslan ile başlayarak, daha sonrada devrin şartlarını iyi tahlil eden Selçuklu Devleti sultanları I. Gıyaseddin Keyhüsrev, I. İzzeddin Keykâvus ve I. Alâeddin Keykubad'da yükseliş devam ederek Anadolu'da ticareti geliştirmek için önlemler almışlardır.⁴⁵⁵ Gelen yabancı tüccarlara imtiyazlar vermek, gümrük vergisini düşürmek, ticaret yollarını emniyete almak, bunun için de kervansaraylar yapmak tüccarların mallarına bir nevi sigorta göstermek, yollarda herhangi bir şekilde zarar gören, soyguna uğrayan veya malları denizde batan tüccarların zararlarını devlet hazinesinden tanzim etmek gibi tedbirler almışlardır.⁴⁵⁶

1094-1095 yılları arasında Türkmenlerin akınları sırasında bazı gayrimüslim halkın Türklerle ticaret yapmasını hoş karşılamayan bir kesim gayrimüslimin Bizans imparatoruna şikâyetinde bulunması üzerine İmparator I. Aleksios Komnenos Ermeni ve Süryanilere mensup İstanbul'daki kiliselerini sinirlenip yıktırmıştır.⁴⁵⁷

Türkiye Selçuklu Devleti I. Haçlı Seferinden sonra başkentini Konya'ya taşımak zorunda kalmıştı. Selçuklu Devleti dört tarafı düşmanlarla sarılı hale gelen bir kara devleti haline gelmiştir. Bu durum Selçuklu Devletinin ekonomik

⁴⁵³ S. Güçlüay, "Ticaret Politikası...", s. 366.

⁴⁵⁴ Yaşar Bedirhan, "Türkiye Selçuklu Devletilerinde Dış Ticaret", **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Cilt 9/5 Spring 2014, s. 372

⁴⁵⁵ O. Turan, "Selçuk...", s. 756.

⁴⁵⁶ O. Turan, "Selçuk...", s. 756.

⁴⁵⁷ Süryani Mihael, Süryani Mihael Vekayinamesi, (çev. Hrant Adreasyan), (TTK Kütüphanesinde basılmamış nüsha), Ankara, 1944, s. 42 **zikreden**; Said Polat, Moğol İstilasına Kadar Türkiye Selçuklu Devletilerinde İçtimai ve İktisadi Hayat, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarihi Anabilimdalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 1997, s. 51.

faaliyetlerini son derece olumsuz bir şekilde etkiledi. Komşu devletlerle ilişkilerin bozulduğu zamanlarda yollar kapanıyor, ticaret kervanları ya Anadolu'nun içinde yığılıp kalıyor ya da Selçuklu ülkesine giremediği sırada kervanlar yollarda soyuluyordu.⁴⁵⁸ Devlet ve tüccarlar çok büyük zararlara uğruyordu. Selçuklu sultanları bu sebeplerden ötürü denize ulaşabilmek için yeni politikalar üretmeye ve Anadolu'da ticareti canlı tutmaya çalıştılar.

Selçuklu Devleti'nde zamanla ticaret o kadar ilerledi ki devlet yıkıldıktan yaklaşık bir asır sonra dahi Konya ve Karaman'da, Selçuklu Devletindeki gibi ticarî canlılık sürmüştür.⁴⁵⁹

Selçuklu Devleti siyasî yakınlaşmaların yanında ticarî hayatta da gayrimüslim toplumlarla yakınlaştı. Selçuklu Devleti ticarî yakınlaşmalarını daha çok; Provenca, Piza, Fransız, Floransa, Napoli, Anju, Bizans, İznik Rum Devleti ve Trabzon Rum Devleti ile yapmıştır.⁴⁶⁰

4.1. Selçuklu Devleti Zamanında Önemli Ticarî Yollar, Şehirler, Pazarlar ve Limanlar

4.1.1. Ticarî Yollar

İpek Yolu, Çin'i Batı Türkistan'la birleştiren Kâşgar, Semerkant, Buhara, Nişapur, Rey, Hemedan ve Bağdat'tan İstanbul'a, Akdeniz'e ve batı ülkelerine ulaşan çok önemli bir ticaret yolu.⁴⁶¹ Tek bir yol olmayıp bir yollar ağı olan İpek Yolu, 4 ana yol ile birlikte ikinci derece tali yollarla ayrılmaktaydı.⁴⁶² Aynı zamanda

⁴⁵⁸ Salim Koca, "Türkiye Selçuklu Devleti Sultanlarının İzledikleri Ekonomik Politikalar", C. 7, Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 346.

⁴⁵⁹ Semavî Eyice, "Bertrandon De la Broquiere ve Seyehatnamesi (1432-1433)" **İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi**, C. VI Cüz: 1-2, İstanbul 1975, s. 96-97; G. Bedirhan, "Dış Ticaret...", s. 377.

⁴⁶⁰ G. Bedirhan, "Dış Ticaret...", s. 382.

⁴⁶¹ Sezgin Güçlüay, "Avrupa ile Türk-İslam Dünyası Arasında Hayat Damarı Olan Ticaret Yolları (IX.-XIV. Yüzyıllar)", **38. ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi)**, 10-15.09 2007, Ankara, Türkiye, s. 1432.

⁴⁶² Mehmet Tezcan, "İpek Yolu'nun İran Güzergâhı ve İpek Yolu Ticaretine İran Engellemesi" **Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi**, Sayı: 3/1 2014, s. 97-98.

İpek Yolu kuzeyde Kürk Yolu güneyden de Baharat Yolu ile birbirine bağlanmaktaydı.

İpek Yolu'na kuzeyden paralel uzanan Ural, Sibiryâ, Altaylar, Sayan Dağları üzerinden Çin'e ve Amur Nehri'ne ulaşan özellikle sincap, samur, kunduz gibi hayvanların kürkü ve bunlardan elde edilen giysilerin ticaretinin yapıldığı Kürk Yolu da canlı bir ticaret yoluydu.⁴⁶³

İpek Yolu kadar önemli diğer bir ticarî yolda şüphesiz Baharat Yolu'ydu. Bu yol, İpek Yolu gibi Çin'den başlayarak Anadolu ve Akdeniz'den Avrupa'ya kadar uzanan dünyanın en ünlü ticaret güzergâhlarındanı.⁴⁶⁴ Hindistan'dan Afgan Dağlarından Pamir Yaylarına oradan da Belh'e gelen Baharat Yolu İpek Yolu ile birleşmekteydi.⁴⁶⁵

İpek ve Baharat Yolu haricinde Türkistan ve İran'dan gelen bir ticarî yol ise, Tebriz, Erzurum, Erzincan ve Sivas'a ulaşıp Sivas'tan Konya, Antalya ve Alaiye üzerinden Akdeniz'e ulaştıktan sonra oradan da Avrupa'ya giden "Şahrah-ı Garbi" (İmparator Yolu) olup bu yol devrin önemli ticarî yollarından biriydi.⁴⁶⁶

Anadolu uzantısı olan bu yollar doğu-batı, güney- kuzey şeklindeydi.⁴⁶⁷ Asya'dan Avrupa'ya mallar Anadolu üzerinden gitmesi Anadolu'nun cazibesini bir kat daha arttırıyordu. Türkiye Selçuklu Devleti zamanında Anadolu, doğu batı kervanlarına ev sahipliği yaparak Müslim ve gayrimüslimler arasında milletlerarası köprü vazifesi görmüştür.⁴⁶⁸ Anadolu'daki doğu-batı ticareti Haçlı Seferleri ile daha büyük önem kazanmış ekonomik ve siyasî sebep-sonuçlarıyla Anadolu daha cazip hale gelmiştir.⁴⁶⁹ Haçlı Seferleri ile İpek Yolu Anadolu ile bağlanarak Asya- Avrupa

⁴⁶³ Louis Ligeti, *Bilinmeyen İç Asya*, Çev. Sadrettin Karatay, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1941, s. 18; S. Güçlüay, "Avrupa ile Türk...", s. 1432.

⁴⁶⁴ Gökçe Günel, "Anadolu Selçuklu Devleti Dönemi'nde Anadolu'da İpek Yolu - Kervansaraylar – Köprüler", *Kebikeç*, 29/2010, s. 133.

⁴⁶⁵ Kemal Özergin, "İpek Yolu", *Boğaziçi Dergisi*, S.38, İstanbul 1985, s. 17.

⁴⁶⁶ Enver Konukçu, "Şahrah-ı Garbi", *XII. T.T. Kongresi Bildirileri*, s. 350; G. Bedirhan, "Dış Ticaret...", s. 374-375.

⁴⁶⁷ G. Bedirhan, "Dış Ticaret...", s. 374; O. Turan, *Selçuk...*, s. 119-120.

⁴⁶⁸ İsmail Hakkı Mercan, *Selçuklu Devleti Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi*, Berikan Yayınevi, (2. Baskı), Ankara 2013, s. 92.

⁴⁶⁹ S. Güçlüay, "Avrupa ile Türk...", s. 1436.

ticaretinin büyük bir kısmını karşılıyordu.⁴⁷⁰ Selçuklu sultanları Akdeniz ve Karadeniz'e birer pencere açarak kuzey-güney ticaretini artırmaya başlamış ve Anadolu eskisinden çok daha fazla iktisadi ve kültürel yükselişe geçmiştir.⁴⁷¹ Karadeniz'de Selçuklu Türkleri, Venedikler ve Trabzon Rum İmparatorluğu zamanla büyük güçler haline geldi.⁴⁷²

Her iki yöndeki ticarî faaliyetler, deniz ve kara yolları ile sürdürülürken deniz yolu taşımacılığının en önemlisi Akdeniz olmuştur. Akdeniz, Çin, Hindistan ve Kuzey Afrika'dan gelen ürünleri Avrupa'ya naklini sağlarken bunun yanında kuzeyden gelen ürünleri de Ege Denizi vasıtasıyla Avrupa'ya ulaştırılmaktaydı.⁴⁷³

Avrupalıların 7. yüzyılda Akdeniz'e kolay inememesi Anadolu'daki deniz ticaretinin yönünü Karadeniz'e çevirmesine sebep oldu.⁴⁷⁴ Müslüman Arapların akınları sebebi ile 7. yüzyılda Bağdat-Malatya-Sivas-Trabzon hattı en hareketli ticaret yolu oldu.⁴⁷⁵ Malatya'nın Türklerin Anadolu'yu fethetmesinden sonra da, Kuzey Mezopotamya ve Suriye'den Anadolu'ya açılan ticarî yolun üzerinde bulunması bu şehrin kısa süre içinde ilim merkezi haline gelmesini sağlamıştır.⁴⁷⁶

X. yüzyılında Akdeniz ticaretinin tamamıyla Hristiyan kavimlerin eline geçmesi Hristiyan ve Müslüman kavimler arasındaki ilişkileri sıklaştırırken Anadolu'nun milletlerarası bir köprü haline gelmesini sağlamıştır.⁴⁷⁷

Türkiye Selçuklu sultanları, komşu devletler ve topluluklar tarafından zaman zaman kesilen ve kapatılan ticaret yollarını açmak için seferler yapıyordu. Hatta Trabzon Rumları ve Ermeniler üzerine düzenlenen seferlerin birçoğu bu sebepledir.⁴⁷⁸

⁴⁷⁰ Şerafettin Turan, *Selçuklular'dan Bizans'ın Sona Erişine Türkiye-İtalya İlişkileri I*, TC Kültür Bakanlığı, Ankara 2000, s. 147; S. Güçlüay, "Avrupa ile Türk...", s. 1436.

⁴⁷¹ İ. Mercan, *Selçuklu Müesseseleri...*, Berikan Yayınevi, 2. Baskı, Ankara 2013, s. 92.

⁴⁷² E. Merçil, "Safranbolu...", s. 289.

⁴⁷³ Ş. Turan, *Türkiye-İtalya...*, s. 147, Güçlüay, "Avrupa ile Türk...", s. 1429.

⁴⁷⁴ S. Güçlüay, "Avrupa ile Türk...", s. 1430.

⁴⁷⁵ A. Eskikurt, "Ortaçağ...", s. 18.

⁴⁷⁶ Ahmet Kartal, "Anadolu Selçuklu Devleti Döneminde Dil ve Edebiyat", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi (1)*, İstanbul 2008, s. 101.

⁴⁷⁷ O. Turan, "Selçuk...", s. 776.

⁴⁷⁸ S. Koca, "Ekonomik Politikalar...", s. 348.

1204-1261 İznik İmparatorluğu doğu dünyasının iki büyük ticaret yolunun üzerinde bulunmaktaydı. Bunlardan biri Venedik tarafından kontrol edilen Avrupa ve Doğu Akdeniz'den gelen mallarının Girit ve Ege adaları aracılığı ile İstanbul'a giden yol olup ikincisi ise Orta Asya'dan Kırım'a oradan da İstanbul ya da Sinop'tan Konya'ya ulaşan yoldur.⁴⁷⁹ Moğol istilası ile birlikte Selçukluların elinde bulunan ticarî yollardaki üstünlük Moğolların eline geçmiştir.⁴⁸⁰

Ortaçağ boyunca ipek ve baharat ticareti yüksek kazanç sağladığından devamlılığı önem arz etmekteydi.⁴⁸¹ Ticaret yollarını önemli kılan şeylerden biride yollarda ticareti yapılan ürünlerin çeşitliliği ve dünya piyasalarındaki değerleriydi.⁴⁸²

Kilometrelerce uzunluğundaki bu yollar ile binlerce yıl ipek, porselen, kâğıt, baharat ve değerli taşların taşınmasının yanı sıra, yaşayan kültürlerin, dinlerin, ırkların da izlerini taşımakla birlikte tarihsel ve kültürel zenginlikleri içinde bulundurmaktadır.⁴⁸³ Yani yapılan bu ticaretler farklı iki toplumun kültürlerini etkileyerek onları birbirlerine yakınlaştırmıştır.

4.1.1.1. Kervan Yolları ve Güvenliği

Kervan yolları doğu-batı, kuzey-güney ve kuzeybatı-güneydoğu olmak üzere üç bölüme ayrılmaktadır:

1. Doğu-Batı Yolu; Asya'dan gelen malların Avrupa'ya ulaşması için çoğu kez Anadolu coğrafyası kullanılmıştır. Bu yol istikametinde yollar Tebriz'den gelmekte ve buradan farklı yollarla (İstanbul, Ege Adaları, Samsun, Trabzon Limanları) batıya gitmekteydi.⁴⁸⁴

⁴⁷⁹ M. Murat Baskıcı, **Bizans Döneminde Anadolu İktisadi ve Sosyal Yapı (900-1261)**, (2. Baskı), Phoenix Yayınevi, Ankara 2016, s. 211.

⁴⁸⁰ A. Eskikurt, **"Ortaçağ..."**, s. 24.

⁴⁸¹ A. Eskikurt, **"Ortaçağ..."**, s. 15.

⁴⁸² S. Güçlüay, **"Avrupa le Türk..."**, s. 1430.

⁴⁸³ G. Günel, **"İpek Yolu - Kervansaraylar - Köprüler..."**, s. 133.

⁴⁸⁴ Fügen İter, **Osmanlılara Kadar Anadolu Türk Köprüleri**, Karayolları Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 1978, s. 21-22; Mustafa Kaya, **XII. ve XIII. Yüzyılda Türkiye Selçuklu Devleti'nde Dış Ticaret**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, Konya 2004, s.118-119.

2. Kuzey-Güney Yolu; Karadeniz ve Akdeniz Limanlarını ve Kırım, Rusya gibi ülkelere giden yolların bazıları Samsun- Ayas Yolu, Antalya, Alanya- İstanbul Yolu, Karadeniz Limanları- Ege Limanlarını bağlayan yol, Fırat ve Dicle Yolu gibi örnekler verilebilir.⁴⁸⁵

3. Kuzeybatı-Güneydoğu Yolu; Bağdat, Halep, Şam, ve Asya'dan başlayan yollar İstanbul'a kadar uzanırdı.⁴⁸⁶

Yolların Anadolu'da bu kadar yayılmasının nedeni, yolların güvenliği, merkezi otoritenin kuvvetli oluşu ve sultanları dahi misafir edebilecek kervansarayların olmasıdır.⁴⁸⁷ Bu kervansaraylar sık aralıklarla yapılarak tüccarların can ve mal güvenliğini devletçe sağladıklarını göstermektedir. Güvenliği olmayan bölgelerden de devletçe önlemler alınmıştır. Öyle ki XIII. yüzyılda Erzurum bölgesi tehlikeli olması sebebi ile buradan her koşan aygır üzerinden vergi alınarak bu yolun yapılandırılması sağlanmaya çalışılmıştır.⁴⁸⁸

4.1.2. Ticarî Şehirler

4.1.2.1. Konya- Sivas- Kayseri

Konya, Sivas ve Kayseri şehirleri Selçuklu Devleti'nin en büyük şehirlerinden ve birinci sınıf merkezlerinden olup aynı zamanda Anadolu'da ticaretin de canlı olduğu yerler arasındadır.⁴⁸⁹ Türkiye Selçuklu Devleti'nin başkenti olan Konya şehri 60.000 civarında nüfusa sahip olup pek çok tüccar buraya gelmekte ve bu gelen tüccarların içinde Müslüman tüccarların yanında Hristiyan ve Yahudi tüccarları da bulunmaktaydı.⁴⁹⁰ Latinlerin Konya ve Sivas'ta hem konsoloslukları bulunmakta hem de büyük şehirlerde özel hanlar ve mahalleleri bulunmaktaydı.⁴⁹¹

⁴⁸⁵ M. Kaya, **XII. ve XIII. Yüzyılda...**, s. 119-120; F. İltter, **Köprü...**, s. 22.

⁴⁸⁶ F. İltter, **Köprü...**, s. 22; M. Kaya, **XII. ve XIII. Yüzyılda...**, s. 120.

⁴⁸⁷ G. Günel, "**İpek Yolu - Kervansaraylar - Köprüler...**", s. 140.

⁴⁸⁸ Tamara Talbot Rice, **Anadolu Selçuklu Tarihi**, Çev. Tuna Kaan Taşkan, Nobel Yayın, Ankara 2015, s. 103.

⁴⁸⁹ O. Turan, **Türk-İslam Medeniyeti...**, s.357; M. Baskıcı, **İktisadi ve Sosyal Yapı...**, s. 210.

⁴⁹⁰ İbnü'l Esir, **El-Kâmil...**, XII, s. 83, M. Kaya, **XII. ve XIII. Yüzyılda...**, s. 94.

⁴⁹¹ O. Turan, **Türk-İslam Medeniyeti...**, s. 358; M. Kaya, **XII. ve XIII. Yüzyılda...**, s. 98.

Konya gibi Sivas'ta ticarî faaliyetler sıkça olup Cenovalılar ve Yahudi tüccarların buralarda ticaret yaptıkları bilinmektedir.⁴⁹²

Kayseri gerek dinlenme ve konaklama gerekse de ihtiyaçların karşılanması amacıyla uğranılması gereken yerlerdendi. Kayseri dönemin önemli işlek merkezlerinden biri olup Orta Asya'dan gelen tüccarların, ilim erbablarının ve hatta hükümdarların Sivas üzerinden Konya'ya geçerken uğradıkları şehirdi.⁴⁹³

Yabunlu Pazarı'nın Kayseri'de kurulması buranın ticaret faaliyetlerinin canlı kalmasını sağlamakla birlikte dericilik sanayisinin de kurulmasıyla bu şehrin cazibesi bir kat daha artmıştır.⁴⁹⁴

Bu şehirler kısa zamanda hem ekonomik anlamda zenginleşip hem de nüfus bakımından büyüyerek gelişmiştir. Roma döneminde toprağa bağlı soylu zenginler yerini artık Anadolu'da şehirlerde yaşayan ve kısa sürede büyük servet edinmiş maceraperest, gezginci tüccarlara bırakmış ve böylece kale şehirleri surların dışına taşarak açık şehirler haline dönüşmüştür.⁴⁹⁵

Bu arada Anadolu'da köle ticareti de yapılmaktaydı. İslam ülkelerine giden kölelerin çoğu Anadolu pazarlarında satılırken, Sivas şehri bunların dağılıp merkezinde bulunmaktaydı.⁴⁹⁶ Bu ticaret yolunu Müslümanlar gibi Trabzon'a gitmek isteyen gayrimüslimler de kullanmaktaydı.⁴⁹⁷

Avrupalılar Müslümanlar ile girmiş olduğu ticarî münasebetlerden elde ettikleri iktisadi ve kültürel neticelerle birlikte İslam âlimleri ile de temasa geçmişler Arapçayı öğrenmişlerdir.⁴⁹⁸

⁴⁹² M. Kaya, **XII. ve XIII. Yüzyılda...**, s. 98.

⁴⁹³ Dilber İlimli Usul, **Selçuklular Zamanında Kayseri'de İlimi ve Kültürel Faaliyetler**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, Konya 2007, s. 34.

⁴⁹⁴ M. Kaya, **XII. ve XIII. Yüzyılda...**, s. 99.

⁴⁹⁵ M. Said Polat, "Selçuklu Türkiye'sinde Ticaret", **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt VII, Türkiye Yay., Ankara 2002 s. 386.

⁴⁹⁶ Osman Turan, **Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkuresi Tarihi**, 13. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul, s. 392.

⁴⁹⁷ Turhan Atan, **Türk Gümrük Tarihi**, Cilt I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, s. 101; Turan, **Mefkuresi...**, s. 392.

⁴⁹⁸ Turan, **Türk-İslam Medeniyeti...**, s. 427.

I. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında Sivas'ta Ceneviz kolonileri bulunmakta ve bu koloniler uzun zaman burada kaldıkları için buranın ileri gelenlerinden Kemaleddin Han onlar için bir kilise yaptırmıştır.⁴⁹⁹

4.1.2.2. Diğer Ticarî Şehirler

Konya, Kayseri, Sivas, haricinde; Denizli, Ankara, Aksaray, Uşak, Larende (Karaman), Burdur, Elbistan, Akşehir, Çorum, Beyşehir, Kırşehir, Erzurum, Mardin, Ahlat ve Sinop gibi şehirler Selçuklu Türkleri için önemli birer ticarî şehirlerindendi.⁵⁰⁰

Antalya ticarî bakımdan önemli şehirlerden olup bu bölgeye gelen tüccarlar Venedik, Pisa, Marsilya, Cenova ve Latinler ile ticaret yapıyorlardı.⁵⁰¹ Antalya'da batılı tüccarların yanında Yunan ve Arap tüccarlar da bulunmaktaydı.⁵⁰²

Önemli ticarî yolların üzerinde bulunan Erzincan; Türk, Arap, Ermeni ve Avrupalı tacirlerin buluşarak ticaret yaptıkları bazen de sefer hazırlıkları düzenledikleri yerlerdendi.⁵⁰³ Erzincan'da bu sebeplerle çarşılar büyük ve düzenliydi. Aynı zamanda el sanatları ve giyim konusunda sanayisi gelişmiş olan bu şehir başta İtalya olmak üzere birçok devlet ile ticaret yapmaktaydı.⁵⁰⁴

Kütahya'da zengin madenler bulunmaktaydı. Bu madenlerden biri olan şap ise dokuma sanayisinde kullanılmakta olup genellikle İtalya'ya satılmaktaydı.⁵⁰⁵

Selçuklular zamanında Malatya; ticaret, ilim, fikir, kültür şehirlerden biriydi. Bu şehirde Hristiyan ve Müslümanlar bir arada yaşamış ve hatta bu iki topluluk

⁴⁹⁹ Bratiannu, Commerce Genoıs, s. 163; **zikreden**; Turan, Selçuklular ve İslamiyet, s. 123.

⁵⁰⁰ Y. Bedirhan, "Dış Ticaret...", s. 375, Tuncer Baykara, "Türkiye Selçuklu Döneminde Toplum ve Ekonomi" **Türkler Ansiklopedisi**, C.VII, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002. s. 240-241.

⁵⁰¹ O. Turan, **Vesikalar...**, s. 131; M. Kaya, **XII. ve XIII. Yüzyılda...**, s.100.

⁵⁰² M. Kaya, **XII. ve XIII. Yüzyılda...**, s. 100.

⁵⁰³ M. Kaya, **XII. ve XIII. Yüzyılda...**, s.102.

⁵⁰⁴ Ş. Turan, **Türkiye-İtalya...**, s. 116.

⁵⁰⁵ O. Turan, **Türk-İslam Medeniyeti...**, s. 360.

Moğol istilasından sonra Moğollara karşı birlikte mücadele vermek için yemin etmişlerdir.⁵⁰⁶

4.1.3. Ticarî Limanlar

Antalya Limanı, başta Bizans olmak üzere İtalya ve Mısır'dan gelen tüccarların uğrak yeri olmuştur.⁵⁰⁷ Akdeniz'de bulunan diğer bir limanda I. Alâeddin Keykubat'ın fethettiği Alanya Limanı'dır. Burası Antalya gibi ticaretin yoğun olduğu bir yer olup daha çok Avrupa ve Kuzey Afrikalıların ticaret yaptığı yer olmuştur.⁵⁰⁸

Diğer bir Akdeniz Limanı ise Avrupalı tüccarların Asya'ya ulaşmak için kullandıkları Afsa Limanı'dır. Bu liman özellikle Moğol istilasından sonra Antalya Limanı ile kapışır hale gelmiştir.⁵⁰⁹ Bu limanlardan başka Samsun ve çevresinde olan limanlar, Karataş, ve Silifke yakınlarındaki Kızkalesi Limanı öne çıkan limanlardandır.⁵¹⁰ Kızkalesi Limanı biraz tali yolda olup İlhanlı Devleti'nin baskısının arttığı Selçuklu Devleti'nin yıkılmaya başladığı sıralarda ön plana çıkmış ve özellikle Ceneviz ve Kıbrıslılar Konya'ya ulaşabilmek için bu yolu kullanmışlardır.⁵¹¹

Suğdak'ın I Alâeddin Keykubat zamanında alınması ticaretin gelişmesi için önemli bir noktaydı. Çünkü Suğdak, Karadenizin kuzeyi ile Selçuklu ülkesi arasında ticaret yapan Rus tacirlerin de ana uğrak merkezi olup her türlü geminin yanaşmasına elverişli limandı.⁵¹²

⁵⁰⁶ Ş. Turan, **Türkiye-İtalya...**, s. 116; M. Kaya, **XII. ve XIII. Yüzyılda...**, s.105-106; O. Turan, **Türk-İslam Medeniyeti...**, s. 155.

⁵⁰⁷ İbnü'l Esir, **El-Kâmil...**, XII, s. 56; M. Kaya, **XII. ve XIII. Yüzyılda...**, s.107.

⁵⁰⁸ M. Kaya, **XII. ve XIII. Yüzyılda...**, s.108.

⁵⁰⁹ M. Kaya, **XII. ve XIII. Yüzyılda...**, s.109.

⁵¹⁰ Y. Bedirhan, **"Dış Ticaret..."**, s. 376; M. Kaya, **XII. ve XIII. Yüzyılda...**, s.110.

⁵¹¹ M. Kaya, **XII. ve XIII. Yüzyılda...**, s. 110.

⁵¹² M. Polat, **"Ticaret..."**, s. 383.

Karadeniz bölgesinde bulunan Sinop Limanı'nda Selçukluların kuzeye açılan bir kapısı olmakla birlikte Suğdak ile karşı karşıya olan bu liman Türkistan, Rusya ve diğer kuzey ülkeleri ile ticaretini sağlamaktaydı.⁵¹³

Sinop haricinde, Samsun, Fatsa ve Ünye limanları Karadeniz limanları arasında yer almaktaydı.⁵¹⁴

II. Aleksios Komnenos'un Karadeniz'deki yayılması Anadolu'daki ticareti kötü etkiliyordu. Bu sebeple Selçuklu Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev, II. Aleksios Komnenos üzerine yürümüş ve Sinop ile Samsun limanlarını ticarete açmıştı.⁵¹⁵ Aslında Samsun'u topraklarına katma ihtimali olmasına rağmen bunu yapmamış elde ettiği zaferi kafi görmüştür. Daha sonraki yıllarda da bu bölge ne İznik Rum İmparatoru Laskaris'in ne Trabzon Rum Devleti'nin ne de Selçuklu Devleti'nin eline geçmiş bu durum Laskaris ile yapmış oldukları dostluk anlaşması ile ilgili olduğu düşünülmektedir.⁵¹⁶

4.1.4. Ticarî Pazarlar

Anadolu'da Selçuklu Devleti ticaretin yoğun olduğu şehirlerde büyüklü küçüklü pazarlar kurdular. Selçuklu Devleti fethettiği topraklardaki Hristiyan pazarların faaliyetlerini engellememiş onun yanında Türk-Müslüman pazarlar kurmuştur.⁵¹⁷ Yabancı tüccarların yerleştiği "fonduk" gibi çarşı ve pazarlar olmakla birlikte üretim adına kurdukları örgütlerde olup gerektiği zaman burada toplantı da yapmaktaydılar.⁵¹⁸

⁵¹³ İbnü'l Esir, *El-Kâmil...*, XII, s. 346-348; M. Kaya, *XII. ve XIII. Yüzyılda...*, s.107.

⁵¹⁴ T. Baykara, "*Toplum...*", s. 259.

⁵¹⁵ T. Baykara, "*Toplum...*", s. 259.

⁵¹⁶ S. Kaya, *I. Gıyaseddin- II. Süleymanşah...*, s. 124; O. Turan, *Türkiye...*, s. 280, Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 217.

⁵¹⁷ Baykara, "*Toplum...*", s. 259.

⁵¹⁸ Koray Özcan, "Anadolu'da Selçuklu Kentler Sistemi ve Mekânsal Kademelenme", *METU Journal of the Faculty of Architecture Dergisi*, Cilt:2 Sayı. 23, s. 29.

Ticarî hayatta önemli yeri olan bu pazarları yıl pazarı, altı ay pazarı, hafta ve gün pazarı gibi sürelerle adlandırmak mümkündür.⁵¹⁹ Uluslararası fuar niteliğindeki pazarlar ise yıllık olarak kurulup Kayseri-Pınarbaşı yakınlarında kurulan “Yabanlu Pazarı”, Mardin yakınındaki “Koçhisar (Kızıltepe) Pazarı”, Kırşehir-Kayseri yolundaki “Ziyaret Pazarı”, Konya-Afyon arasındaki “Yılgun (Ilgın) Bazar” Amasya-Tokat arasındaki “Azine Pazar” Germiyan’da, “Alemüddin Pazarı” Kırşehir, Halep ve Musul’da meşhur “Türkmen Pazarları” belli başlı milletler arası pazarlardandır.⁵²⁰

Şehir pazarlarının en canlı örnekleri başkent Konya’da bulunan “At Pazarı”, “Odun Pazarı”, “Buğday Pazarı”, “Eski ve Yeni Çarşı”, “Attarlar Pazarı” gibi pazarlardır.⁵²¹ Konya’nın yanı sıra Sivas’ta 16, Kırşehir’de 19 adet çarşı ve pazar bulunuyordu.⁵²² Konya’da kurulan At Pazarı kölelerin satılması için özel bir yere sahip olduğu için buraya “Köle Kapısı” denmekteydi.⁵²³

Yabanlu Pazarı’nın yeri kesin bilinmemekle birlikte Kayseri-Pınarbaşı yolu üzerinde bulunan Pazarören Kasabası’nda olduğu bilinmektedir.⁵²⁴ “Yabanlu Pazarı” yabancıların katılmalarından dolayı bu adı almıştır.⁵²⁵ Bu pazarda Rusya, Çin, Afganistan, Irak, Kırım gibi İpek Yolu üzerinde bulunan tüm ülkelerin kumaşları, atlas kumaşlarından yapılmış elbiseler, kürkler, ipekler, tarım ve hayvancılık ürünleri, savaş aletleri, tahıl, at, koyun, yün, tiftik, Türk ve Rum köleler, cariyelerin satıldığı dünyanın en büyük uluslararası panayır (fuar) olup satılan malların geri iadesi olmadığı bilinmekteydi.⁵²⁶ Panayır, mayıs ayı başlarında kurulup haziran ortasına kadar 40-45 gün süre arasında açık olurdu.⁵²⁷ Mesnevide anlatılan Köylü Pazarı denilen yerin burası olduğu ve burada hem kusurlu mallar hem de kaliteli malların satılırken ticaretten iyi anlayanın yanında ticaretten fazla anlamayan

⁵¹⁹ Y. Bedirhan, “**Dış Ticaret...**”, s. 376-377, T. Baykara, “**Toplum...**”, s. 248.

⁵²⁰ O. Turan, **Türk-İslam Medeniyeti...**, s. 364-365; Y. Bedirhan, “**Dış Ticaret...**”, s. 377.

⁵²¹ Y. Bedirhan, “**Dış Ticaret...**”, s. 377; İbn Bibi, **El Evamirü'l-Ala'ıye...**, s. 205.

⁵²² S. Koca, “**Ekonomik Politikalar**”, s. 347; Y. Bedirhan, “**Dış Ticaret...**”, s. 377.

⁵²³ V. Gordlevsky, **Küçük Asya...**, s. 200.

⁵²⁴ M. Kaya, **XII. ve XIII. Yüzyılda...**, s.111; G. Günel, **İpek Yolu - Kervansaraylar – Köprüler...**, s. 138.

⁵²⁵ Mikâil Bayram, “Türkiye Selçuklularında Devlet Yapısının Şekillenmesi”, **Türkler Ansiklopedisi**, C. 7, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 176.

⁵²⁶ M. Kaya, **XII. ve XIII. Yüzyılda...**, s.111; T. Atan, **Gümrük...**, s. 102.

⁵²⁷ G. Günel, “**İpek Yolu - Kervansaraylar – Köprüler...**”, s. 138.

insanların da olduğu söylenmektedir.⁵²⁸ Yabanlu Pazarı'nın ünü ve şöhreti İran bölgesine kadar ulaşmış ve burada çok geniş ve çeşitli olan pazar yerlerine “Kayseriyye” adının vermişlerdir.⁵²⁹

Selçuklu Devleti komşusu Bizans ile zaman zaman siyasî sebepler yüzünden ilişkileri bozalsa da ticarî ilişkileri sıkı bir şekilde devam etmiştir. XIII. asrın ikinci yarısında Konya'dan İstanbul'a seyahat eden çok zengin tacirler olduğu ve Konyalı tacirlerin İstanbul'a kadar gidip Chonae'daki Aziz Mihail (Arcongelo Michele) panayırına katıldığı bilinmektedir.⁵³⁰

İbn-i Bibi eserinde Ermenistan seferinden sonra Kayseri'den geçerken güzel bir Ermeni cariyesinin 50 akçeye satın alınabileceğinden bahsederken yeri hakkında herhangi bir açıklama yapmamış ve bu pazarın Yabanlu Pazarı olma ihtimali yüksek olmasının yanında bir Esir Pazarı da olma ihtimali bulunmaktadır.⁵³¹ Aynı zamanda Selçuklu askerlerinin yaz mevsiminde yaptıkları seferlerde sıcağın ötürü güz mevsimine kadar burada dinlenildiği bilinmektedir.⁵³²

4.2. Ticarî Antlaşmalar

4.2.1. Türkiye Selçuklu Devleti'nin Kıbrıs ile Antlaşması

III. Haçlı Seferi sırasında Arslan Yürekli Richard'ın gemisi fırtına sebebi ile Kıbrıs'a gitmek zorunda kalmış ve Richard 1191 yılında Kıbrıs'ı Bizanslıların elinden almıştı.⁵³³ Daha sonra Mısır'daki Eyyubilerin elinde esir olan Guy de Lusignan salıverildikten sonra Kıbrıs'a gelerek burada 300 yıl kadar sürecek Kıbrıs

⁵²⁸ Faruk Sümer, *Yabanlu Pazarı Pazarı Selçukular Devrinde Milletlerarası Büyük Bir Fuarı*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1983, s. 12.

⁵²⁹ M. Bayram, “Devlet Yapısı...”, s. 176-177.

⁵³⁰ Kenan Bilici, *Anadolu'da Selçuklu Dönemi Sanat Ortamı, Türkler Ansiklopedisi*, C. 7, Yeni Türkiye Yayını, Ankara 2002, s. 751.

⁵³¹ D. Usul, *Kayseri...*, s. 38; İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'iyeye...*, s. 188.

⁵³² Şenay Yanar, *Türkiye Selçukluları ve Beylikler Devrinde Kayseri'de Kültürel Hayat*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Sakarya 2008, s. 88, İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'iyeye...*, 66.

⁵³³ O. Turan, *Selçuklular ve İslamiyet...*, s. 140.

Latin Devleti'ni kurmuştur (1192-1571).⁵³⁴ Kıbrıs Krallığı kısa bir süre içinde denizlerde büyük bir güç haline gelmiştir. Kıbrıs; İtalya ve Fransa başta olmak üzere Türk, Ermeni, Yahudi, Arapların yaşadığı bölgelerde koloniler kurarak ticarete can vermişlerdir.⁵³⁵

Farklı kavimlere mensup pek çok tüccarı bünyesinde barındıran ve önemli bir ticaret merkezi haline gelen Kıbrıs Adası, Antalya Limanı vasıtasıyla Türkiye'den şap, yün, ipek, ipekli kumaşlar, pamuk, halı, kilim, Ankara tiftiği, baharat gibi mallarını Avrupa'ya, Avrupa'dan gelen malların da bir kısmı yine aynı yolla Anadolu'ya gönderiyordu.⁵³⁶

Franklar, Anadolu'dan gıda almak için Antalya Liman'ını kullanmaktaydılar. I. Gıyaseddin Keyhüsrev Antalya'yı kuşattığında Kıbrıs Krallığı, Antalya'daki Rumlara asker yardımında bulunsa da Antalya'yı Selçukluların almasına mani olamamıştır.⁵³⁷ Kıbrıs'taki Frenkler Anadolu'ya açılan kapı olarak gördükleri bu limanın Selçukluların eline düşmesinden pek hoşlanmadılar.⁵³⁸ Gıyaseddin, Frank kralının kendisine karşı her ne kadar Rumları desteklediyse de Anadolu'daki ticareti canlandırmak için Kral Hugues'e anlaşma teklif etmiş ve 1208 yılından itibaren iki devlet arasında dostluk ve ticarî anlaşmalar imzalanmıştır.⁵³⁹

I. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında başlayan bu ilişkiler I. İzzeddin Keykâvus zamanında da devam etmiştir. Bu dönemde karşılıklı 5 adet Rumca mektup yazıldığı bilinmekte olup bunlardan 4'ü Frank Kralı Hugues tarafından; biri de İzzeddin Keykâvus tarafından yazılmıştır.⁵⁴⁰

Bu mektuplardan anlaşıldığı üzere;

1. İki devletin gemicileri ve tüccarları karşı tarafa rahatça geçebilecek sadece o ülkede verilmesi gereken gümrük vergisi olan %2, %3 kadarını ödeyecek,
2. Kıbrıs'a ait bir yerde korsanlar tarafından yakalanmak istenen gemiler ya da tüccarlar Selçuklu Devleti'ne sığınırsa sultan bunları Kıbrıs'a iade

⁵³⁴ S. Koca, **I. İzzeddin...**, s. 66; O. Turan, **Selçuklular ve İslamiyet...**, s. 141.

⁵³⁵ S. Koca, **I. İzzeddin...**, s. 66.

⁵³⁶ M. Polat, "**Ticaret...**", s. 380.

⁵³⁷ M. Ergan, **Anadolu'da Ermeniler...**, s. 164, O. Turan, **Türkiye...**, s. 309.

⁵³⁸ Tuncer Baykara, **Anadolu'nun Selçuklu Devrindeki Sosyal ve İktisadi Tarihi Üzerine Araştırmalar**, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 1990, s. 110.

⁵³⁹ M. Ergan, **Anadolu'da Ermeniler...**, s. 178.

⁵⁴⁰ O. Turan, **Vesikalar...**, s. 107.

edecek bunun tam tersi olup Selçuklu gemisi Kıbrıs'a sığınırsa bu sefer gemi batırılıp insanlar ve mallar Selçuklu Devleti'ne teslim edilecekti.

3. İki tarafın tüccar ve gemileri bir kazaya uğrarsa ya da tüccar ölürse malları yağma edilmeyip karşı tarafa teslim edilecek ve bu anlaşma 3 yıl sürecektir.⁵⁴¹

1211 yılında I. İzzeddin Keykâvus'un tahta geçmesini fırsat bilen Antalya'daki Rum halkı Antalya'yı Kıbrıs'ın askerî yardımı ile almasından beş yıl sonra tekrar İzzeddin'in geri alması sırasında Kıbrıs ile Selçuklu arasındaki ilişkiler bozulmadığını mektuplardan anlaşılmaktadır.⁵⁴²

4.2.2. Türkiye Selçuklu Devleti'nin Venedik ile Anlaşması

Selçuklu Devleti özellikle Haçlı Seferlerinden sonra en çok ticaret yaptığı devlet Venedik olmuştur.⁵⁴³ İtalyanlar transit ticaretten yüksek kar elde ettiklerini anlayınca İstanbul'daki Venedik Podestası, I. Gıyaseddin Keyhüsrev'e giderek kendi halkı için de imtiyaz istemişti.⁵⁴⁴ Bu istek üzerine hem Gıyaseddin Keyhüsrev hem de oğlu I. İzzeddin Keykâvus Anadolu'da ticaretin gelişmesi ve kar elde edebilmek için bu teklifi kabul etmişlerdir.⁵⁴⁵

Venedikliler, zamanında I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve I. İzzeddin Keykâvus ile yapmış oldukları anlaşmalardan memnun oldukları için Selçukluları tahtına yeni geçen I. Alâeddin Keykubad'a elçi olarak Jacopa Tiepolo'yu (Jacobus Teopulu) göndererek bu durumun devamını talep etmiştir.⁵⁴⁶ Venediklileri temsilen Jacopa Tiepolo ve Selçuklu Devleti'ni temsilen Emir Sipehsalar Şemseddin Emirü'l-Gazi'nin bulunduğu 8 Mart 1220 yılında imzalanan bu anlaşma kırmızı harflerle yazılmış ve altına da sultanın mührü vurulmuştur.⁵⁴⁷ Mart 1220 tarihinde imzalanan bu antlaşma, karşılıklılık esasına dayanıp taraflara birbirlerine karşı tam bir ticarî

⁵⁴¹ S. Çavuşdere, "Türkler ve İtalyanlar...", s. 133-140; S. Koca, I. İzzeddin..., s. 66-71.

⁵⁴² S. Koca, I. İzzeddin..., s. 71.

⁵⁴³ Y. Bedirhan, "Dış Ticaret...", s. 382.

⁵⁴⁴ S. Güçlüay, "Ticaret Politikası...", s. 369; T. Rice, Anadolu Selçuklu..., s. 103.

⁵⁴⁵ T. Rice, Anadolu Selçuklu..., s. 103.

⁵⁴⁶ E. Uyumaz, Elçiler..., s.60; Rice, Anadolu Selçuklu..., s. 103.

⁵⁴⁷ M. Polat, "Ticaret...", s. 380; E. Uyumaz, I. Alâeddin..., s.86; E. Uyumaz, Elçiler..., s.60; T. Rice, Anadolu Selçuklu..., s. 103.

serbestlik tanımıştır.⁵⁴⁸ Venedikliler; Akdeniz kıyısında Antalya, Karadeniz kıyısında da Trabzon ve Sinop'ta yoğun ticarî faaliyetlerde bulunmuşlardır.⁵⁴⁹

Anlaşma şartlarına göre Venedik; değerli taşları, inci, gümüş, altın külçelerini, sikke ve mısırları herhangi bir vergi ödemeyecek geri kalan mallar için % 2,5'luk vergi ödeyecektir.⁵⁵⁰ Antlaşmada yer alan hükümlerden birisi de Selçuklu topraklarında ticaret yapan Latinler, Pizalılar ya da Provensiyalılar gibi diğer Latinler arasında herhangi bir anlaşmazlık çıkarsa bu davalara Venediklilerden seçilecek bir jüri ile Venedik mahkemesi kurulacak; Selçuklu Türkleri ya da Frenkleri ilgilendiren hırsızlık ve cinayetle ilgili davalar da ise Selçuklu Devleti'nin mahkemelerine bırakılacaktı.⁵⁵¹ Son olarak; Venediklilerin herhangi bir gemisi Selçuklu sularında tehlikeye düşerse zarar verilmeyecek, bulunan eşyalar iade edilecek ve Venedik gemisini düşmanca takip edenler eğer Selçuklu Devleti sınırına gelirse bu gemilerin girmesine engel olunacaktı.⁵⁵²

Selçuklular ise buna karşılık; kendi hâkimiyetinde yaşadığı kimselerin gerek kendi gerek yabancıların gemisinde olsun Selçuklu Devleti sularına geldiğinde onları selamlamalarını, Selçuklu Devleti gemilerinin Venedik bölgesinde zarara uğrarsa onların ellerinden geleni yapmasını ve son olarak I. Alâeddin Keykubat tabiiyetindeki biri adı geçen yerlerde ölürse yakınlarından ses çıkana kadar onu muhafaza edip hiçbir güçlük çıkarmamalarını istemiştir.⁵⁵³

I. Alâeddin Keykubat ticareti canlı tutabilmek için yapmış olduğu bu anlaşma iki yıl boyunca geçerli olacaktı. Anlaşma maddelerine bakıldığında gümrük konusunda da bir eşitsizlik göze çarpmaktadır. Sultanın bu imtiyazları vermesindeki amaç tüccarların kendi sınırları dışında da güvende olmasını sağlamaktır.⁵⁵⁴ Ayrıca Venediklerin Selçuklu Devleti'ne ait bir gemiye selam vermesi Selçuklu Devleti'nin prestijini artıran bir olaydır.⁵⁵⁵

⁵⁴⁸ S. Güçlüay, "Ticaret Politikası...", s.369.

⁵⁴⁹ O. Turan, *Selçuklular ve İslamiyet...*, s. 105.

⁵⁵⁰ T. Rice, *Anadolu Selçuklu...*, s. 103; E. Uyumaz, *I. Alâeddin...*, s.86.

⁵⁵¹ S. Güçlüay, "Ticaret Politikası...", s.369; E. Uyumaz, *I. Alâeddin...*, s.87; T. Rice, *Anadolu Selçuklu...*, s. 103.

⁵⁵² T. Rice, *Anadolu Selçuklu...*, s. 103; E. Uyumaz, *I. Alâeddin...*, s.86.

⁵⁵³ E. Uyumaz, *I. Alâeddin...*, s.87.

⁵⁵⁴ S. Güçlüay, "Ticaret Politikası...", s. 369; E. Uyumaz, *I. Alâeddin...*, s. 87.

⁵⁵⁵ E. Uyumaz, *I. Alâeddin...*, s.87.

Venediklilerin sadece kendilerinin değil Pizalıların ve diğer Latin devletlerinin de aralarındaki anlaşmazlıklara bakması Venediklilerin Selçuklu ülkesindeki bütün Latinlerin temsilcisi durumuna geldiğinin göstergesidir.⁵⁵⁶

Bu anlaşmadan sonra dikkat çeken bir husus ise, Venedikli tüccarların sürekli Selçuklu topraklarına gelip gittikleri ve bu bölgelere yerleştikleri görülürken Türk tüccarların ise Venedik'e gittikleri hakkında herhangi bir bilgi göze çarpmamaktadır.⁵⁵⁷ Venedik 1224 yılında kendi tebaasına Mısır ile ticaret yapmasını yasaklamış ve bu durum Selçuklu Devleti'nin önemini daha çok arttırmıştır.⁵⁵⁸

Selçuklu Devleti Venedikliler haricinde diğer Latin devletlerinden olan Pizalılar, Provenslılar ve Cenovalılar ile de ticarî ilişkiler kurmayı ihmal etmemiş 1236'da Provenslılar, 1237'de de Cenovalılar ile anlaşma yaptıkları bilinmektedir.⁵⁵⁹

4.3. Ticarî Alt Yapı ve Güvenlik

4.3.1. Kervansaraylar

Kervansaray, kelime olarak Farsça kârban (kervan) olup saraydan türetilmiş şehirlerarası ana yollar üzerinde yolcuların konaklamaları için yapılan kurumlarıdır.⁵⁶⁰ Kitabelerde ve bazı kaynaklarda kervansaraylar “han” veya “ribat” olarak geçmektedir.⁵⁶¹ Kervansarayların ilk örnekleri ribat olup bunlar uçlarda görev yapan askerleri barındırmak amaçlı kullanılmıştır.⁵⁶² Daha sonra ribatlar ilmî ve dinî merkez haline dönüşerek yoksulların ve civar bölgelerden gelen öğrencilerin barınması için kullanılmıştır.⁵⁶³ Selçuklu Devleti'nin Anadolu'ya getirdiği bu kervansaraylar Anadolu'nun birçok yerine farklı büyüklüklerde yapılmıştır. Daha

⁵⁵⁶ S. Güçlüay, “Ticaret Politikası...”, s. 369.

⁵⁵⁷ S. Güçlüay, “Ticaret Politikası...”, s. 369.

⁵⁵⁸ M. Polat, “Ticaret...”, s. 384.

⁵⁵⁹ C. Cahen, *Osmanlılardan Önce...*, s. 169; S. Güçlüay, “Ticaret Politikası...”, s. 369.

⁵⁶⁰ G. Günel, “İpek Yolu - Kervansaraylar – Köprüler...”, s. 138.

⁵⁶¹ İsmail Aytaç, “Selçuklu Kervansarayları...”, *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 7, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 856.

⁵⁶² Y. Bedirhan, “Dış Ticaret...”, s. 385.

⁵⁶³ İ. Aytaç, “Kervansarayları...”, s. 854; Y. Bedirhan, “Dış Ticaret...”, s. 385.

küçük olanlara genelde “han” denilmekteyken bazı kervansaraylar saray vari yapılmıştı.⁵⁶⁴

Kervansaraylar; sultanlar ile hanımları, vezirler ve dönemin diğer devlet büyükleri tarafından yaptırılan vakıf eserleridir.⁵⁶⁵ Kervansaraylar, kale gibi sağlam, anıtsal, kalın duvarlar, demirden tek bir kapı, iki yüzü yontu ve kaplı kesme taştan yapılmış, döneminin süslemeleri ile bezeli, kapalı olan mekânların üzeri genellikle tonozla örtülü ve içleri de askerî müdahaleye dayanabilecek şekilde donanımlı, ticaret, sosyal yardım ve bir kültür müesseseleri idi.⁵⁶⁶

Bu kervansaraylar inşa edildikleri yere göre iç hanlar ve şehir dışı hanları (menzil) diye ikiye ayrılmış fakat iç hanlar günümüze kadar ulaşamamıştır.⁵⁶⁷ Günümüze ulaşan kervansaray sayısı konusunda kaynaklarda farklı ifadeler bulunması ile birlikte 94 adet ile 132 ve 179 adet arasında bazı araştırmacılar görüş bildirmiştir.⁵⁶⁸ İlk kervansaray II. Kılıçarslan zamanında 1170-1771 yılları arasında Aksaray civarında yapılmış ve buraya büyük binalar, saraylar medreseler inşa ettirerek Azerbaycan ve civarından âlimler ve tüccarlar getirtmiştir.⁵⁶⁹ II. Kılıçarslan’dan itibaren kervansarayların yapımı ve işleyişi devam etmiş ve hatta Köseadağ bozgunundan sonra dahi bu faaliyetlere devam etmekle birlikte Selçuklu devrinde en son kervansaray 1278 Konya-Afyon yolunda yapılan Çay Han’ı olmuştur.⁵⁷⁰

Anadolu’da yapılan savaşlar doğal afetler sebebi ile bir çok kervansaray günümüze kadar gelememiştir. II. Kılıçarslan’ın yaptırmış olduğu Aksaray’daki

⁵⁶⁴ T. Rice, **Anadolu Selçuklu...**, s.100.

⁵⁶⁵ G. Günel, “**İpek Yolu - Kervansaraylar – Köprüler...**”, s. 140.

⁵⁶⁶ S. Koca, “**Ekonomik Politikalar...**”, s. 347; G. Günel, “**İpek Yolu - Kervansaraylar – Köprüler...**”, s. 140.

⁵⁶⁷ İ. Aytaç, “**Kervansarayları...**”, s. 856.

⁵⁶⁸ Y. Bedirhan, “**Dış Ticaret...**”, s. 385; Oktay Aslanapa, “Ortaçağda Türklerin İleri Bir Sosyal Yardım Müessesesi: Kervansaraylar”, **Türk Kültürü**, Cilt 1, Sayı:5, Ankara, s. 28 Aslanapa eserindeki 44. dipnotunda 96 adet olduğunu yazmaktadır.; M. Kemal Özergin, “Anadolu’da Selçuklu Kervansarayları” **İ. Ü. Tarih Dergisi**, C. XV. S. XX, İstanbul 1965 s. 141-165 (Özergin’in Makalesindeki Ek II ve Ek III’tekilerde eklenirse bu sayı 172’ye ulaşıyor.); Zafer Bayburtluoğlu, Emre Madran, “Anadolu’da 1308 M. Yılına Kadar Gerçekleştirilmiş Türk-İslam Yapıları Üzerine Sayısal Sınamalar, VIII: T.T.K. Kongresi Bildirileri, C. II, 1981, s. 945.

⁵⁶⁹ O. Turan, “**Selçuk...**”, s. 757; Y. Bedirhan, “**Dış Ticaret...**”, s. 385.

⁵⁷⁰ Y. Bedirhan, “**Dış Ticaret...**”, s. 385.

kervansaray günümüze kadar ulaşamamış ama bazı kaynaklarda isminin geçmesinden ötürü varlığından söz edilebiliyor.⁵⁷¹

Kervansaraylar uzaktan bakıldığında bir kale, içeriden bakıldığında ise bir tüccarın ihtiyacı duyduğu her şeyin bulunduğu konaklama tesisidir.⁵⁷² Kervan kabilelerinin her türlü ihtiyaçlarını karşılayacak bir teşkilata sahip olan bu binalar İslam dünyasının başka bölgelerinde emsaline rastlanamayacak önem ve kıymete sahiptir.⁵⁷³ Selçuklu sultanları ve devlet adamları büyük ticaret yolları üzerinde hemen her menzilli 30-40 kilometre mesafede bir kervansaray yaptırarak; sabah yola çıkan kervanın akşama doğru diğer bir kervansaraya ulaşmasını amaç edinmiştir.⁵⁷⁴ Böylece tüccarın güvenliğini sağlayarak onların tüm ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmıştır.

Kervansaraylar ticarî amaçla yapılarak kısa bir sürede Anadolu'yu yabancı tüccarlar için cazibe merkezi haline getirmiştir. Bu yapılar aynı zamanda Türk kültürünü ve sosyal hayatını tanıtan merkezler olarak önem kazanmışlardır.⁵⁷⁵ Kervansaraylar Anadolu'da ticareti canlandırmış siyasî ve iktisadi istikrara kavuşturmuştur. Selçuklu hükümdarlarının ve devlet adamlarının kervansaray yapımında iki önemli amacı vardı. Bunlardan biri kervanları her türlü saldırıdan koruyup emniyetli bir şekilde konaklamalarını sağlamak diğeri ise konakladıkları yerde her türlü ihtiyaçlarını karşılamaktı.⁵⁷⁶

Kervansaraya gelen tüccarlar burada herhangi bir ücret ödmeden 3 gün boyunca konaklayabiliyordu. Tüccarların yeme içme barınmasının yanında hayvanların da dinlenmesi için ahırlar bulunmak ve bu ahırlar konaklayan tüccarların pencerelerinden görünür bir şekilde dizayn edilmekteydi.⁵⁷⁷ Buradaki amaç tüccarlara hayvanlarının ve mallarının güvende olduğunu gösterebilmektir. Giriş kapısının karşısında ve hanın iki tarafının alt katında ahırlar bulunur, arabalarla

⁵⁷¹ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye...*, 591-593; O. Turan, "Selçuk...", s. 769.

⁵⁷² O. Turan, "Selçuk...", s. 755.

⁵⁷³ O. Turan, "Selçuk...", s. 755.

⁵⁷⁴ T. Rice, *Anadolu Selçuklu*, s. 102; Y. Bedirhan, "Dış Ticaret...", s. 388; O. Turan, "Selçuk...", s. 755.

⁵⁷⁵ Hülya Yiğit, "Sosyal Hizmetler Açısından Selçuklu Kervansarayları", *Türkler*, C. 7, Yeni Türkiye Yay., Ankara, s. 302.

⁵⁷⁶ S. Güçlüay, "Ticaret Politikası...", s. 369.

⁵⁷⁷ Onur Nuri Ergin, *Türkiye'de Hanlar, Kervansaraylar, Oteller ve Çeşitli Barınma Yerleri*, T.C. Marmara Belediyeler Birliği Yayını, İstanbul 2013, s.87; Y. Bedirhan, "Dış Ticaret...", s. 388.

hayvanlar buralara yerleştirilir ve getirilen tüccarın malları da buralarda muhafaza altına alınır.⁵⁷⁸ Kervansaraylara gelen Müslim-gayrimüslim, hür-köle ayırt edilmeksizin günde 1 kg ekmek, 250 gram et, bir çanak farklı bir yemek verilmekte ve her cuma günü bal helvası dağıtılır aynı zamanda tüccarların hayvanlarına da yem verilirdi.⁵⁷⁹

Kervansaraylarda, hastaların tedavileri yapılmakta, temizlenmeleri için hamamlar bulunmakta, ibadetlerini rahatça yerine getirilmelerini sağlamakta ve fakirlerin ihtiyaçları karşılanmaktaydı.⁵⁸⁰ Hanların giriş kapısının bir tarafına bir kahvehane, öte tarafında da bir demirci dükkânı ve nalbant bulunmaktaydı.⁵⁸¹

Kervansaraylarda, yemekhaneler, yatakhaneler, alışveriş için dükkânlar, ölen kimsenin defin işlerinin yapılması için yerler, hamam, eczane, ahır, tamirhaneler (ayakkabı-elbise), eşya depoları, hastaneler, samanlık, hayvanların nallandığı ve tedavi edildiği bölümler yer almaktadır.⁵⁸² Hatta bazı büyük kervansaraylarda akşamları müzikli eğlenceler olurken müzik olmayan kervansaraylarda ise genellikle tüccarlar yolda karşılaştıkları ilginç olayları birbirlerine anlatırlardı.⁵⁸³ Bu kervansaraylarda hem Müslüman tüccarlar hem de gayrimüslim tüccarlar konaklıya biliyor ve bahsedilen tüm olanaklardan yararlanabiliyordu.⁵⁸⁴ Batılı yabancı seyyahlar ülkelerine gittiklerinde kervansarayda nasıl misafirlik ettiklerini ve ülkelerinde böyle kurumlarının olmadığından bahsetmişlerdir.⁵⁸⁵

İbn'ül Esir eserinde Horosan'da Fahreddin Mübarek-şah'ın misafirhanesinde âlimlerin okuması için kütüphane ve cahillerin oynaması için satranç olduğunu zikretmektedir.⁵⁸⁶

Kervansaraylar, planlandıkları mekânlar itibari ile önemli yolların ve geçitlerin geçtiği karakol olup hem yolcuların konaklama ve barınması için güvenli

⁵⁷⁸ O. Ergin, *Türkiye'de Hanlar...*, s. 55.

⁵⁷⁹ İ. Aytaç, "*Kervansaraylar...*", s. 856.

⁵⁸⁰ Y. Bedirhan, "*Dış Ticaret...*", s. 388; H. Yiğit, *Kervansaraylar...*, s. 303.

⁵⁸¹ O. Ergin, *Türkiye'de Hanlar...*, s. 55.

⁵⁸² O. Turan "*Selçuk...*", s. 759; Y. Bedirhan, "*Dış Ticaret...*", s. 389.

⁵⁸³ T. Rice, *Anadolu Selçuklu...*, s. 102.

⁵⁸⁴ H. Yiğit, *Kervansaraylar...*, s. 305.

⁵⁸⁵ O. Ergin, *Türkiye'de Hanlar...*, s. 11.

⁵⁸⁶ İbnü'l Esir, *El-Kâmil...*, XII, s. 94; O. Turan, *Türk- İslam Medeniyeti...*, s. 357.

hem de askerler için mükemmel bir yer olduğundan gerektiğinde düşmana karşı durabilmek için kale olarak kullanılmıştır.⁵⁸⁷ Aynı zamanda kervansarayların içinde bir garnizon ve silah depoları bulunmaktaydı.⁵⁸⁸ Selçuklu Devletinin Moğol istilasına uğradığı zamanla da İlyas adlı Türk Beyi Moğollara karşı gelmiş fakat Moğol Kumandanı İrincin'e karşı gelemeyeceğini anlayınca Konya-Aksaray yolu üzerinde I. Alâeddin Keykubat Kervansarayına sığınmak zorunda kalmıştır.⁵⁸⁹ Moğol komutanı 20.000 kişilik okçu kuvvet, taş atan arrade, ateş saçan neffate ve mancınık gibi muhasara kuvvetlerinin olmasına rağmen iki ay kuşattığı kervansarayı düşürememiş ve İlyas'ı elde edemeyerek geri dönmüştür.⁵⁹⁰

4.3.2. Güvenlik- Sigorta

Selçuklu Devleti ticarî yolların güvenliğine çok önem verirlerdi. Ticaret yapan kervanların saldırıya uğramaması ve gerekli ihtiyaçlarının karşılanması hem içtimai hem de iktisadi olarak önem arz etmekteydi. Devlet kervan kafilelerinin başına “Kervansalar” adıyla bir idareci, “Rahtar” veya “Tutgavul” kumandasında bir muhafız kıtası tayin etmesi ile kervanların güvenliğini sağlamaya çalışmışlardır.⁵⁹¹ Bunun yanında anayollar üzerine sık aralıklarla kervansaraylar yapılmış ve burada bir tüccarın ne ihtiyacı varsa burada karşılanmıştır. Yapılan yollar ve bu yolların üzerindeki kervansaraylar emniyeti arttırmış olsa da tam anlamıyla saldırıları engelleyememiştir. Selçuklu sultanları tedbirlere rağmen tüccarların mallarına zarar gelmesi durumunda bir nevi sigortacılık uygulamasıdır.

Ortaçağ devleti ne kadar kuvvetli ve asayişi ne kadar sağlam bir surette temin etmiş olursa olsun, o zamanki şartlara göre zengin malları götüren kervanların

⁵⁸⁷ İ. Aytaç, “Kervansaraylar...”, s. 856.

⁵⁸⁸ T. Rice, *Anadolu Selçuklu...*, s. 102-103.

⁵⁸⁹ O. Turan, “Selçuk...”, s. 758.

⁵⁹⁰ Kerimüddin Mahmud-i Aksarayı, *Müsameretü'l-Ahbar*, (Çev. Mürsel Öztürk), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000, s. 229-304; O. Turan, “Selçuk...”, s.758; O. Turan, *Türk- İslam Medeniyeti...*, s. 357.

⁵⁹¹ İ Aytaç, “Kervansarayları...”, s. 856; O. Turan, *Türk- İslam Medeniyeti...*, s. 356.

hudutlarda düşmanlar, eşkıya baskınlarına hedef teşkil etmiş ve bu tedbirlerin lüzum ve ehemmiyeti ortaya çıkmıştır.⁵⁹²

Tüccarların sürekli düşman ve korsanlarla karşı karşıya bulduklarından can ve mal güvenlikleri her şeyin başında gelmekteydi. Bu sebeplerle tüccarlar bir araya gelerek kardeşlik cemiyeti adını verdikleri birlikler kurmuşlardır.⁵⁹³

Ticarî yolların korkulu ve geçit yerleri devlet tarafından muhafız askerlere veya vergi muafiyeti karşılığı civardaki köylü halka tevdi edildiği veya bu türlü yerlerde, yolların ehemmiyetine göre kervansaray veya zaviyeler inşa edilmiştir.⁵⁹⁴

Selçuklu Devleti, yollarda zarar gören, soyguna uğrayan veya malları denizde batan tüccarların mallarını devlet hazinesinden tazmin edilmekteydi.⁵⁹⁵ Türkiye Selçuklu Devleti, Ceneviz ve Venediklilerden yüz yıl önce devlet sigortası sistemini uyguladığı görülmektedir.⁵⁹⁶

Selçuklu Devleti, devletlerle ticarî anlaşmalar yaparken hem güvenli ticaret yapmanın hem de iki tarafında tüccarlarının can ve mallarının güvencesi için anlaşma maddeleri koyarlardı. Mesela Selçuklu Devleti'nin Venedik ile yaptığı anlaşma ile tüccarları güvence altına alarak iki tarafında can ve mal güvenliğini yazılı olarak temin ettirmiştir.⁵⁹⁷

I. Gıyaseddin Keyhüsrev Antalya'yı aldıktan sonra buraya Mısır'dan gelen ve malları Frenkler tarafından soyulan tüccarların zararını, yapılan listeye göre alınan ganimetten ve hazineden temin etmiştir.⁵⁹⁸ I. Alâeddin Keykubat, Suğdak, Küçük Ermenistan ve Akdeniz sahillerinde kazandığı zaferlere müteakip tecavüze ve

⁵⁹² O. Turan, "Selçuk...", s. 756.

⁵⁹³ G. Lefrance, Histoire du Commerce, Paris, s. 36, **zikreden**; Sezgin Güçlüay, "Ortaçağ'da Ticaret Müesseseleri, Bankalar, Birlikler, Şirketler", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 11, S. 2, s. 300.

⁵⁹⁴ O. Turan, "Selçuk...", s. 758.

⁵⁹⁵ S. Koca, "Ekonomik Politikalar...", s. 548; O. Turan, "Selçuk...", s. 776; İ. Aytaç, "Kervansarayları...", s. 856.

⁵⁹⁶ İ. Aytaç, "Selçuk..." s. 856.

⁵⁹⁷ O. Turan, **Vesikalar...**, s. 125.

⁵⁹⁸ S. Güçlüay, "Ticaret Politikası...", s. 370, İbn Bibi, **El Evamirü'l-Ala'iyeye...**, s. 99; O. Turan, **Vesikalar...**, s. 127; Mehmet Altay Köymen, "Türkiye Selçuklu Devletinde Ekonomik Hayat", **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, Sayı. 65, Mayıs 1992, s. 20.

yağmaya uğrayan kervanların zararlarını aldığı ganimetlerden ve devlet hazinesinden tüccarlara vermiştir.⁵⁹⁹

19 Temmuz 1216'da Kıbrıs Kralı Hugues'un I. İzzeddin Keykâvus'a mektubu, Eylül 1216'da da İzzeddin'in Kıbrıs Kralına gönderdiği mektuplarda anlaşıldığı üzere iki devlet arasında bir nevi devlet sigortası yapılmıştır.⁶⁰⁰

4.3.3. Ticarî Vergilendirme

Vergi devletlerin en önemli gelir kaynaklarından bir tanesidir. Vergiler çeşitli amaçlarla alınmaktadır. Bunlardan bazıları; fethedilen topraklardaki halktan alınan vergiler, savaş tazminatı adı altında alınan vergiler, tâbi devletlerden alınan vergiler ve Türk töresine göre hem Müslim hem de gayrimüslim halktan alınan vergilerdir. Bunların dışında ticaret yapan yabancı tüccarlardan alınan bir nevi ayakbastı parası olan ticarî vergilerin yanında kervanlardan alınan gümrük vergileri de vardı.⁶⁰¹ Türkiye Selçuklu Devletinin aldığı ticarî vergilerden bazıları şunlardır; “bâc, bedraka, darâib, ubur, zarayib-u avariz, (fazla rüsum) tamga, meks, öşür, mukarrerât”⁶⁰² Bu vergilerden bir kısmı hem girişte hem çıkışta, diğer bir kısmı da limanlarda, geçitlerde, kervan ve yol koruması için alınan vergilerdir.⁶⁰³

XII. yüzyılda Suriye’de Haçlı savaşlarının en yoğun olduğu zamanlarda bile Müslüman ve Hristiyan ticaret kervanları Şam’dan Akkâ’ya ve diğer İslâm ülkelerine gidip gelmekle ve bu tüccarlar sadece hudutlarda gümrük vergisi ödemekteydi.⁶⁰⁴

Selçuklu Devleti, Orta Asya ve İran coğrafyasından Anadolu’ya gelen Türk gruplarının yanı sıra Anadolu’nun yerli Hristiyan halklarını da toprak, çiftlik,

⁵⁹⁹ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'iyе...*, s. 303; S. Güçlüay, “*Ticaret Politikası...*”, s. 370-371; O. Turan, *Vesikalar...*, s. 123.

⁶⁰⁰ O. Turan, *Vesikalar...*, s. 134-136; S. Koca, *I. İzzeddin...*, s. 68-70.

⁶⁰¹ Refik Turan-Güray Kırpık, “Selçuklu Dönemi Türklerde Sosyal ve Ekonomik Hayat”, *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*, Ed. H. Acun, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2007, s. 44.

⁶⁰² Bedirhan, “*Dış Ticaret*”, s. 392, Atan, *Gümrük*, s. 112.

⁶⁰³ T. Atan, *Gümrük...*, s. 115-119; Y. Bedirhan, “*Dış Ticaret...*”; T. Baykara, *I. Gıyaseddin...*, s. 59-60.

⁶⁰⁴ O. Turan, *Türk- İslam Medeniyeti...*, s. 426.

tarımsal araç-gereç gibi çeşitli vergi muafiyetleri uygulayarak Anadolu'nun kırsal ve kentsel alanlarına yerleştirmişlerdir.⁶⁰⁵

Selçuklu sultanları Anadolu'daki ticareti canlı tutmak adına aldığı vergilerin oranını düşürmüş kimi zaman ise vergi almamıştır. Selçuklu sultanları ülkeye gelen yabancı tüccarlardan bâc, geçiş ve gümrük vergilerini tamamen kaldırarak veya çok düşük oranlara indirerek (%10'dan %2'ye), ticareti canlı tutmaya çalıştılar.⁶⁰⁶

Selçuklu Devleti gerek mahalli ihtiyaçlar gerekse şehirlerde kurulan panayırlardan, kurulan pazarlardan ve şehre giren çıkan belirli eşyalardan devletin idaresinde vergiler alırdı.⁶⁰⁷

Selçuklu Devleti'nde süs eşyaları ve altın yeterli miktarda bulunmadığından ithal ediliyor ve bu yüzden kıymetli madenlerin dışarıya satılması yasaklanıyordu. Aynı zamanda bu değerli madenlerde, taşlardan ve incilerden gümrük vergisi alınmayarak Anadolu'ya getirilmesi teşvik ediliyordu.⁶⁰⁸

Selçukluda diğer Türk devletleri gibi hayvancılık çok önemliydi. Canlı hayvanların ihracatı önemli olduğundan vergi ödememe durumu ise bir savaş nedeni sayılırdı.⁶⁰⁹

Ayrıca devletlerarasında yapılan anlaşmalarda da vergi oranlarının düşürüldüğünü görmekteyiz. Buna en büyük örnekler ise I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve I. İzzeddin Keykâvus zamanlarında Kıbrıs Kralı ile yapılan anlaşma ve Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubat'ın Venedik ile yaptığı anlaşmadır. Venedik ile 1220 yılında yapılan anlaşmada % 2'den fazla gümrük vergisi alınmayacağı ayrıca altın, gümüş, mücevherat gibi değerli eşyaların vergiden muaf tutulacağı konusunda anlaşılmıştır.⁶¹⁰

Selçuklu Devleti vergi muafiyeti sayesinde bazen farklı toplumları hâkimiyeti altına aldı. Mesela I. Rükneddin Mes'ud adaleti ve iyi idaresi dolayısıyla, Bizans'ın ağır vergilerle ve zulüm ile ezdiği Rumları idaresi altına aldı.⁶¹¹

⁶⁰⁵ Koray Özcan- Zekiye Yenen, "Anadolu-Türk Kent Tarihine Katkı: Anadolu Selçuklu Kenti (XII. Yüzyılın Başından XIII. Yüzyılın Sonuna Dek)", *Megaron*, V / 2 , 2010, s. 58.

⁶⁰⁶ S. Koca, "Ekonomik Politikalar...", s. 348; İ. Aytaç, "Selçuklu Kervansarayları...", s. 856.

⁶⁰⁷ İsmet Kayaoğlu, "Anadolu Selçukluları Devrinde Ticarî Hayat", *A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.XXIV, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara 1981, s. 372.

⁶⁰⁸ S. Koca, "Ekonomik Politikalar...", s. 352.

⁶⁰⁹ R. Turan, Kırpık, "Selçuklu Dönemi Türklerde...", s. 40.

⁶¹⁰ İ. Kayaoğlu, "Anadolu Selçukluları...", s. 362.

⁶¹¹ O. Turan, *Türk- İslam Medeniyeti...*, s. 292.

Selçuklu Devleti, II. Rükneddin Süleymanşah'tan itibaren başlayan fethettiği topraklara Rumları yerleştirip belli bir süre vergiden muaf tutma politikasını I. Gıyaseddin Keyhüsrev de Akşehir'i aldıktan sonra da devam etmiştir.⁶¹² I. Gıyaseddin, Rumları buraya yerleştirdikten sonra beşer bin kişilik gruplara ayırarak aile ve memleketlerine göre deftere yazıp vergiden muaf tutmuş hatta onlara çiftçi aletleri, evler, tohumluklar vermiştir.⁶¹³ Selçuklu Devleti'nin yaptığı bu uygulamaları gören diğer zulme uğrayan Rumlar da Selçuklu ülkesine sığınmışlardır.⁶¹⁴ I. Gıyaseddin Keyhüsrev daha sonra bu Rum halkı evlerine geri dönebileceklerini söylese de Rumlar Selçuklu Devleti'nden ayrılmayacaklarını bildirmişlerdir.⁶¹⁵

4.3.4. İhracat İthalat

4.3.4.1. İhraç Mallar

Türkiye Selçuklu Devleti ekonomisinde ihracat yani dış satım önemli bir yer tutmaktaydı. İhraç malları arasında Türkmenlerin büyükbaş ve küçükbaş sürüleriyle (at, koyun, keçi,) bu sürülerden elde ettikleri ürünler baş sıradaydı. Sürat, çeviklik ve dayanıklılık bakımından çok ünlü olan Kastamonu, Kütahya ve Karaman atları, yabancılar tarafından yüksek fiyatlar ödenerek satın alınıyordu.⁶¹⁶

Koyun keçi ve özellikle Ankara keçilerinden elde edilen tiftikler ise, Bizans ve Trabzon Rum İmparatorluğu, Fransa ve İngiltere gibi Avrupa ülkelerine götürülerek pazarlanıyordu.⁶¹⁷

Ortaçağda “Türkiye kumaşları” ve “Türkmen Halıları” hem Avrupa’da hem de diğer İslâm ülkelerinde çok rağbet görürdü.⁶¹⁸ Aksaray ve Antalya’da koyun yününden dokunan meşhur halıların benzeri başka hiçbir yerde yoktur. “Türkmen

⁶¹² O. Turan, *Türk- İslam Medeniyeti...*, s. 348.

⁶¹³ T. Baykara, *I. Gıyaseddin...*, s. 32; O. Turan, *Türk- İslam Medeniyeti...*, s. 348.

⁶¹⁴ M. Kaya, *XII. ve XIII. Yüzyılda...*, s. 21; O. Turan, *Türkiye...*, s. 240; T. Baykara, *I. Gıyaseddin...*, s.53.

⁶¹⁵ O. Turan, *Türk- İslam Medeniyeti...*, s. 348.

⁶¹⁶ S. Koca, “*Ekonomik Politikalar...*”, s. 348.

⁶¹⁷ Y. Bedirhan, “*Dış Ticaret...*”, s. 378; S. Koca, “*Ekonomik Politikalar...*”, s. 348.

⁶¹⁸ O. Turan, *Türk- İslam Medeniyeti...*, s. 433.

Halıları” da denilen bu sanat eserleri; Şam, Mısır, Irak, Hindistan, Çin, Londra ve Paris’e dek ihraç edilmekteydi.⁶¹⁹

Anadolu coğrafyası dört mevsimi olan ve birçok meyve ve sebze üretebilecek durumda olan bir coğrafyadır. Buğday; Suriye, Kıbrıs, Rodos’a ihraç edilirken Kütahya’dan pirinç susam ve nohut Antalya ve Alanya Limanları’ndan Kıbrıs ve Avrupa’ya ihraç edilmekteydi.⁶²⁰

Hububat çok önemli bir besin maddesi olup I. İzzeddin Keykâvus, kardeşi I. Alâeddin Keykubat’ın yanında bulunan Ermeni Kralı II. Leon’a 12 bin mudd, (1.200.000 kg.) buğday vererek ittifaktan çekilmeye razı etti (1211).⁶²¹ Geçim kaynağı tarım ve hayvancılık olan bu çağda hayvansal gıdalar ve topraktan çıkan besinler günümüzdekinden daha çok değerli ve önemliydi.

Anadolu’da tahıl, şarap ve zeytin gibi tarımsal ürünler genelde kıyı kesimlerde bulunurken hayvancılık ve hayvan ürünlerine daha çok iç kesimlerde rastlanmaktaydı.⁶²² Anadolu’ya çeşitli zamanlarda gelen seyyahlar arazilerde yetişen üzüm, kayısı, şeftali, kavun, karpuz, erik, limon, portakal ve badem meyvelerinden bahsetmişlerdir ve muhtemelen bu ürünler ihraç da edilmekteydi.⁶²³

Anadolu’da, pamuk, yün, keten, ipekli kumaş üretimi, tuğla, mum, parfüm, silah, çivi, camcılık ve kuyumculuk gibi faaliyetlerde bulunulup ticareti yapılmaktaydı.⁶²⁴

Anadolu doğu ile batının ticaretinde köprü vazifesi görmekteydi. Selçuklu Türkleri bu coğrafyaya hakim olduktan sonra Çin’in kâğıdını, ipeğini, çinilerini batıya; cam, üzüm ve yonca ziraatını Çin’e yolluyorlardı.⁶²⁵

Balıkesir’de ipek bol miktarda olup kalite bakımından İstanbul’daki kumaşlara uymakla birlikte İstanbul ve Hristiyan memleketlerine ihraç edilirdi.⁶²⁶

⁶¹⁹ A. Sevim, E. Merçil, *Selçuklu...*, s. 519; Y. Bedirhan, “*Dış Ticaret...*”, s. 382; S. Koca, “*Ekonomik Politikalar...*”, s. 347.

⁶²⁰ M. Kaya, *XII. ve XIII. Yüzyılda...*, s. 121-122, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, TTK, Ankara 1988, s. 247,253.

⁶²¹ S. Koca, “*Ekonomik Politikalar...*”, s. 349-350.

⁶²² M. Baskıcı, *İktisadi ve Sosyal Yapı...*, s. 207.

⁶²³ A. Sevim, E. Merçil, *Selçuklu...*, s. 519.

⁶²⁴ M. Baskıcı, *İktisadi ve Sosyal Yapı...*, s. 214.

⁶²⁵ OTuran, *Türk- İslam Medeniyeti...*, s. 432.

⁶²⁶ Erdoğan Merçil, *Türkiye Selçukluları’nda Meslekler*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000, s. 24.

Kuzeyliler değerli kürk, cariyeye, samur, sincap getirirken güneyden pamuk, ipekli kumaşlar, baharatlar götürürlerdi.⁶²⁷

Trabzon İmparatorluğu kuruluşundan itibaren önemli bir ticaret imparatorluğu olmuş ve ihraç ettiği bazı mallar ise; gümüş, demir, şap, şarap, kumaş malzemesi ve fındıkken Doğu'dan gelen en önemli ithal ürünler ise ipek, muslin ve Hint baharatlarıdır.⁶²⁸ Amasya bölgesi gümüş madeni ile ünlü olup bir yerin adı da gümüş olup bu madeni Selçuklular zamanında genellikle gayrimüslim halk çıkarmaktaydı.⁶²⁹

Antalya limanı vasıtasıyla Türkiye'den şap, yün, ipek, ipekli kumaşlar, pamuk, halı, kilim, Ankara tiftiği, deri, sabun, boyacılığa ait çeşitli maddeler, doğudan gelen baharat ve diğer emtiayı Kıbrıs üzerinden Avrupa'ya ihraç ediliyordu.⁶³⁰

Anadolu'da üretilen deri ve deri mamulleri, ipekler ile hemen hemen her şehirde dokunan çeşitli renk ve desende pamuklu kumaşlar ihracatta önemli bir yer tutuyor ve Türkmen halıları ve börkleri de Kıbrıs, Paris ve Londra sosyeteleri tarafından daima aranan moda eşyalar arasında yer alıyordu.⁶³¹

Avrupa pazarlarında çok aranan iyi kalitedeki Şebinkarahisar, Afyon-Kütahya bölgesinden elde edilen şapın ihraç kapısı Efes ve Milet Limanlarıydı.⁶³² Kütahya, Şebinkarahisar bölgelerinde yoğun olarak bulunan şap madeni dokumacılık endüstrisinde boya hammaddesi olarak kullanılmaktaydı.⁶³³ Bunun sebebi Avrupalıların dokumacılık endüstrisinde yeni yeni gelişmekte olması Selçuklu Devleti'nin ise şapa gerek olmadan kökboyaları ile dokumacılık sektöründe ilerlemiş olmalarıydı.⁶³⁴

⁶²⁷ İbnü'l Esir, **El-Kâmil...**, XII, s. 346-348; M. Kaya, **XII. ve XIII. Yüzyılda...**, s.107.

⁶²⁸ Gülsüm Tütüncü Esmer, Alpaslan Ateş- Soner Esmer "Uluslararası Ticarete Trabzon Limanının Dünü, Bugünü ve Geleceği", **KTÜ Türk Deniz Ticareti Sempozyumu**, IV. 16-17 Nisan 2012, Trabzon, s. 2.

⁶²⁹ T. Baykara, **İktisadi Tarihi Üzerine Araştırmalar...**, s. 38.

⁶³⁰ M. Polat, "**Ticaret...**", s. 380.

⁶³¹ S. Koca, "**Ekonomik Politikalar...**", s.348; A. Sevim, E. Merçil, **Selçuklu...**, s. 519; Y. Bedirhan, "**Dış Ticaret...**", s. 378.

⁶³² Fahrettin Tızlak, "Osmanlıdan Önce Türklerde Madencilik", **Türkler Ansiklopedisi**, C. 7, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 412, Ş. Turan, **Türkiye-İtalya...**, s. 139.

⁶³³ Y. Bedirhan, "**Dış Ticaret...**", s. 382.

⁶³⁴ C. Cahen, **Osmanlıdan Önce...**, s. 200; F. Tızlak, "**Madencilik...**", s. 413; Faruk Sümer, "Selçuklular Devrinde Türkiye'de Madenler", **Marmara Üniversitesi Türklük Araştırmaları Dergisi**, S. 4, İstanbul 1989, s. 164.

Şap üretimi Batılı tüccarların talep ve çıkarlarına göre değişmekte idi. Şap, sadece Anadolu'da değil, Mısır'da da üretilmekteydi fakat Anadolu şapları Mısır şapına göre daha kaliteli olması sebebi ile XIII. yüzyılın sonlarından XV. yüzyılın ortalarına kadar Avrupa'nın şap ihtiyacı Anadolu'dan karşılanmıştır.⁶³⁵

XIII. yüzyılın ortalarında Selçuklu Türklerinin şap madenlerini işletme imtiyazını Venedik ile Cenevizli iki İtalyan tüccarına vermişti.⁶³⁶ Guillaume de Rubrouck'a göre Cenevizli Nicolo di S. Siro ile Venedikli Bonofacio de Molinis isimli iki İtalyan tüccar haricinde Selçuklu ülkesinde başkasına şap satılmadığı, bu yüzden ellerindeki şapı fahiş fiyatlarla piyasaya sürdüklerini söylemektedir.⁶³⁷ Selçuklu Devleti bu tekelin sakıncalarını engellemek, Kıbrıslı ve Suriyelilerin çıkarlarını gözetmek için her iki toplumdaki birer temsilci seçmekteydi.⁶³⁸

Selçuklular, madencilikte yerli Rumların tecrübelerinden istifade ederek gittikleri yerlerdeki ekonomik faaliyetlere engellemedikleri gibi aksine, karşılaştığı birikimlerden istifade ederek ticareti geliştirmişlerdir.⁶³⁹

Kereste ile Palamut Antalya, Alaiye ve Fethiye'den; İskenderiye, Dimyat, Mısır, Avrupa ve İstanbul'a kereste; Balat'tan da palamut ihraç edilirdi.⁶⁴⁰ Bunun yanında Karadeniz sahillerinde de tuzlanmış balık ticareti⁶⁴¹ ile Balat'ta Avrupalı tacirlere balık ve yılan balığı satışı yapıldı.⁶⁴²

Bizanslı zenginler arasında Türk kumaşları oldukça rağbet görüyor ve hatta İznik İmparatoru III. İoannes Dukas Vatatzes, israfa engel olmak amacıyla 1243 tarihinde, Türk kumaşlarının giyimini sınırlayan bir emirname çıkartıyordu.⁶⁴³ Fakat genellikle Karadeniz kıyılarındaki ticaret, doğu kesimindeki Trabzon Rum

⁶³⁵ F. Tızlak, "Madencilik...", s. 413; O. Turan, *Türk-İslam Medeniyeti...*, s. 360.

⁶³⁶ O. Turan, *Türk-İslam Medeniyeti...*, s. 360.

⁶³⁷ Ş. Turan, *Türkiye-İtalya...*, s. 139; Tızlak, "Madencilik...", s. 413.

⁶³⁸ C. Cahen, *Osmanlıdan Önce...*, s. 314.

⁶³⁹ F. Tızlak, "Madencilik...", s. 415.

⁶⁴⁰ Y. Bedirhan, "Dış Ticaret...", s. 380; C. Cahen, "Anadolu'da Ticaret...", s.132; S. Koca, "Ekonomik Politikalar...", s. 348; Y. Bedirhan, "Dış Ticaret...", s. 378; A. Sevim, E. Merçil, *Selçuklu...*, s. 519.

⁶⁴¹ C. Cahen, "Anadolu'da Ticaret...", s. 132; Y. Bedirhan, "Dış Ticaret...", s. 378.

⁶⁴² Y. Bedirhan, "Dış Ticaret...", s. 378, M. Kaya, *XII. ve XIII. Yüzyılda...*, s.127, F. Tızlak, "Madencilik...", s. 411.

⁶⁴³ M. Polat, "Ticaret...", s. 383-384; Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi I (1243-1453)*, Barış Kitap Basım Yayın, İstanbul 1974, s. 18-19.

Devleti'yle yapılır ve bu sahada üretilen keten ve yaz elbiseleri alım satımı yapılan önemli ticarî mallar arasında yer alırdı.⁶⁴⁴

Anadolu'da demircilik, şapka üretimi, balıkçılık, kuyumcu, fiçî imalatçısı, kürkçüler, parfüm ve mum imalatçıları bulunmaktaydı.⁶⁴⁵ Bu imalathanelerde yapılan mallar farklı ülkelere ihraç edilirdi.

4.3.4.2. İthal Mallar

Selçuklu Türkleri bazen batıdan elbise ithal ederler bazen de sultanlara hediye olarak elbiseler gelirdi. Elbise, kürk (keten, atlas, ipekli, kemha) kumaşlar Şam, Bağdat, Tebriz, Nişabur, Yemen, Hindistan, Çin, İstanbul, İskenderiye, Rusya, Kıpçak ülkeleri, Bartas şehri, Kıbrıs ve Avrupa'dan ithal edilirdi.⁶⁴⁶ Özellikle Rus keteni ve kumaşı yağmur geçirmez, yumuşak ve kırmızı renkte olup bunların işlenmesini ise Başkurt Türkleri yapmaktaydı.⁶⁴⁷

Bizans Devleti'nin İstanbul ve başka şehirlerinde dokunan ve Rûmî adını alan dîbâ, atlas ve iskarlatları yüksek muhitlerde pek rağbet edilirken Anadolu'da da iskarlat imal ediliyor ve Türk kızları burada çalışıyorlardı.⁶⁴⁸

Avrupa'dan miğferler, Mağribî mancınklar, gümüş Venedik tulgaları, fenerleri, Frenk kalkanları, zırhlar, İtalya'da kurulan sanayi dolayısıyla bazı kumaşlar, türlü memleketlerden sabun, kurşun, pamuklular (kutnî) ithal ediliyordu.⁶⁴⁹

Kıbrıs, yün kumaş, keten, göztaş (zac-ı Kıbrıs), zamk ve şarap ihraç ediyor ve bu malların birçoğunu Selçuklu Devleti satın alıyordu.⁶⁵⁰ Cam eşyalarının bir kısmı İtalya'dan ithal edilirdi.⁶⁵¹

⁶⁴⁴ T. Baykara, "Toplum...", s. 264.

⁶⁴⁵ M. Baskıcı, **İktisadi ve Sosyal Yapı...**, s. 214.

⁶⁴⁶ Y. Bedirhan, "Dış Politika...", s. 382; Faruk Sümer, "Selçuklular Devrinde Ticaret", **Türk Dünyası Araştırmaları**, S. LXXXIII İstanbul 1993 s. 13.

⁶⁴⁷ M. Kaya, **XII. ve XIII. Yüzyılda...**, s. 138.

⁶⁴⁸ İbn Bibi, **El Evamirü'l-Ala'iyeye...**, s. 155. Cam sanayi eski Yunan-Roma'dan İran yolu ile Fergana'da yerleşmiş ve Hicretin ilk asırlarında çok ileri olan bu san'at oradan da Çine geçmiştir, ki Yunanca byrullus, Farsça billûr ve Çince Pi-lu-li kelimeleri bunu açıkça göstermektedir (Barthold, Fergana, I. A. IV. 559), O. Turan, **Türk- İslam Medeniyeti...**, s. 362; İskarlat: Venedik'te dokunan ve Osmanlılar döneminde ithal edilerek yeniçerilere dağıtılan parlak renkli bir tür kumaş.

⁶⁴⁹ O. Turan, **Türk- İslam Medeniyeti...**, s. 362.

Şam, Taşkent (Çaç) Gilan, Hint, İtalya'dan 136 gümüş eşya, şarap, sabun, kalay, kurşun Avrupa'dan bunların dışında kâğıt, züccaciye, Hind menşeli ilaç için kullanılan eczacılık maddeleri, cam, mücevherat, şeker, güzel kokular gibi birçok ürün ithal edilirdi.⁶⁵²

5. Hususi İlişkiler

5.1. Selçuklu Devleti'nin Gayrimüslim Devletlerle Mektuplaşmaları

İki devlet arasında yapılan savaşlar, barışlar, kişisel dostluklar veyahut evlilikler ile kurulan ilişkiler genellikle bir elçi ile yollanan mektuplarla yapılmıştır. Günümüze kadar ulaşan bu mektupların sayısı çok fazla olmasa da o dönemin aydınlatılmasında yardımcı olmuştur. Bunun yanında var olduğunu bildiğimiz fakat bazı nedenlerden ötürü günümüze ulaşamamış mektuplardan bazen sadece birkaç cümle ile içerikleri hakkında bilgi edinilebilmiş bazen de mektupların gitmiş olma ihtimallerinden bahsedilmiştir.

5.1.1. Büyük Selçuklu Devleti Zamanında Gelen - Giden Mektuplar

5.1.1.1. Tuğrul Bey'in Bizans Devleti'ne Mektubu

Tuğrul Bey, Bizans ile yaptığı 1048 Pasinler Savaşı'nın sonucunda imzalanan anlaşma şartlarına uyulmaması üzerine Anadolu seferlerine yoğunluk vermiştir. Fakat bu seferlere rağmen Bizans İmparatoru IX. Monomakhos Konstantinos (1042-

⁶⁵⁰ M. Polat, "Ticaret...", s. 380, Osman Turan, "Ortaçağda Türkiye-Kıbrıs Münasebetleri", *Bellekten*, Cilt: XXVIII – Sayı: 110 – Yıl: 1964 Nisan, s. 218.

⁶⁵¹ M. Kaya, *XII. ve XIII. Yüzyılda*, s. 138; F. Sümer, *Yabanlu Pazarı...*, s. 10; Ş. Turan, *Türkiye-İtalya...*, s. 126.

⁶⁵² F. Sümer, *Yabanlu Pazarı...*, s. 10; Y. Bedirhan, "Dış Ticaret...", s. 380-381.

1055) ile yazışmalarının olduğu bilinmekle birlikte bu içinde yazılanlarla ilgili bir bilgi bulunmamaktadır.⁶⁵³

1057 yılında Bizans imparatoru Anadolu'ya yapılan Türk akınları ile ilgili Tuğrul Bey'in eşine mektup gönderdi. Bu mektupta şöyle yazmaktadır, “Efendimiz değerli Melike'ye gururlu, asil ve kerem sahibi hatunun ve Bizans ülkesinin aziz ve şerefli hükümdarının kölesinden”.⁶⁵⁴ Bu gönderilen mektup gösteriyor ki Bizans, Türkmen akınlarından çok yorulmuş ve bu akınlardan kurtulmak için Selçuklu sultanının eşine edebî bir dil ile övgüler ile başlayan bir mektup yazmıştır.

5.1.1.2. Alp Arslan'ın Gürcü Kralına Mektubu

Alp Arslan 1064 yılında Anadolu seferi sırasında Gürcistan Kralı Bagrat'a mektup gönderdi. Bu mektubun içeriğinde şöyle denilmektedir: “Sana mektubuma gelince ya İslam'a gelip hak yolunu bulursun ya da cizye kabul edip kılıçtan kurtulursun. Başka türlü seninle savaşmaktan vazgeçmem.”⁶⁵⁵ Bagrat Alp Arslan'ın hışmından kurtulmak için cizye vermeyi kabul ederek Selçuklu Devleti vasalı olmaya karar vermiştir.

5.1.1.3. Alp Arslan'ın Bizans İmparatoru IV. Romanos Diogenes'e Mektubu

Bizans İmparatoru IV. Romanos Diogenes Anadolu'dan Türkleri temelli olarak atabilmek için büyük bir ordu hazırlamıştı. Alp Arslan'ın Bizans kuvvetlerinin çokluğundan endişelenmesi üzerine Diogenes'in yanındaki bazı Rumlar sultana mektup göndererek yanında olduklarını şöyle dile getirmiştir: “Kaçma, çünkü

⁶⁵³ İbnü'l Esir, *El-Kâmil...*, IX, s. 566.

⁶⁵⁴ İbnü'l- Cevzi, *El-Muntazam...*, s. 36.

⁶⁵⁵ Ahmed b. Mahmud, *Selçukname*, s. 76-77.

ordunun büyük çoğunluğu senin yanındadır.”⁶⁵⁶ İmparator bu durumdan haberi olunca Türk asıllı birçok askerini ve Er-Basan’ı İstanbul’a göndermiştir.⁶⁵⁷

Alp Arslan aldığı mektuptan sonra belki de bu kişilere güvenmediğinden imparatora dostça bir mektup gönderdi. Mektupta sultan anlaşma teklif ederek hiçbir zaman aralarında kurulan ittifakı bozmayacağını ve ona karşı bir ihanette bulunmayacağını bildirmesine rağmen Bizans imparatoru bu teklifi kabul etmediği gibi bu savaşı yapmak için daha fazla hırslanmıştı.⁶⁵⁸

Alp Arslan 1070 yılında Malazgirt Savaşı başlamadan Abbasi Halifesinin arabuluculuğu ile Bizans’a elçi heyeti yollayarak “Ülkene geri dön, barış yapmak istersen bunu Bağdat halifesi aracılığı ile yaparız. Aksi takdirde biz azim ve kararımızı içtenlikle bağlı olduğumuz ulu Tanrı’ya bırakırız” demiş ise de Sultanın bu savaşı kazanamayacağını düşündüğü için alaycı ve kaba bir üslupla reddetmiştir.⁶⁵⁹ Sultan, bu yapılan davranışları duyunca Bizans imparatoruna bir mektup göndererek ordusunu yeneceğini hazinesini ele geçireceğini yazmıştır.⁶⁶⁰

5.1.1.4. Bizans İmparatoru IV. Romanos Diogenes’in Alp Arslan’a Mektubu

Malazgirt Savaşı’ndan sonra Selçuklu Devleti’ne esir olan Bizans İmparatoru IV. Romanos Diogenes, Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan ile anlaşma imzalandıktan sonra üvey oğlu VII. Mikhail Dukas ile taht mücadelesini girmiş ve mücadeleyi kaybederek esir düştüğü Kütahya’ya getirilip gözlerine mil çekilmiştir.⁶⁶¹ Diogenes, bu sırada İsfahan’da bulunan Alp Arslan’a bir mektup ile başından

⁶⁵⁶ Urfalı Mateos ve Papaz Grigor..., s. 142; A. Sevim, Anadolu’nun Fethi..., s. 71

⁶⁵⁷ A. Sevim, Anadolu’nun Fethi..., s. 71; Y. Ayönü, Selçuklular..., s. 43; Urfalı Mateos ve Papaz Grigor..., s. 142; E. Merçil, “Hanedan Mensupları...”, s. 33; Semavî Eyice, Malazgirt Savaşını Kaybeden IV. Romanos Diogenes (1068-1071), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1971, s. 39.

⁶⁵⁸ Urfalı Mateos ve Papaz Grigor..., s. 142; Urfalı Mateos’a göre Bizans’ın içinde bulunan Selçukluya gizli destek veren kuvvet imparatorun karşısına geçerek asker sayısının fazla olduğuna ve onları beslemenin zor olduğuna ikna ederek 40.000’e yakın askeri geri yolladı.

⁶⁵⁹ A. Sevim, Anadolu’nun Fethi..., s. 72-73.

⁶⁶⁰ Ahmed b. Mahmud, Selçukname, s. 104-105 Aynı eserden alınan bilgiler doğrultusunda mektubun içeriği Ekler 1

⁶⁶¹ Urfalı Mateos ve Papaz Grigor..., s. 144; A. Sevim, E. Merçil, Selçuklu..., s. 71.

geçenleri anlattıktan kısa bir süre sonra acıdan ve kederden ölmüştür.⁶⁶² Alp Arslan, Diogenes'in başından geçenleri öğrenince çok sinirlenerek Anadolu'ya akınlara hız vermiştir.

5.1.1.5. Melikşah'ın Bizans Devleti'ne Mektubu

Melikşah Anadolu'daki Selçuklu beylerini itaat altına alabilmek için Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos ile ittifak kurmak istedi. Bunun içinde Siyavuş adındaki elçisine bir mektup vererek İstanbul'a gönderdi.⁶⁶³ Bu mektupta sultan, evlilik yoluyla akrabalık kurmayı ve bu sayede de kendisinin Selçuklu beylerinden kurtulup bazı hisarlara yeniden sahip olacağını söyledi.⁶⁶⁴ Bizans imparatoru bu teklifle ilgilenmeyip elçi Siyavuş'u kendi yanına çekmiştir.⁶⁶⁵

Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos'a Melikşah 1091-1092 yılları arasında aynı teklifi yeniden sundu. İmparator bu teklife sıcak bakmamasına rağmen Selçuklu Sultanı Melikşah'ın tepkisinden korktuğundan ötürü olumlu yaklaşmak zorunda kalarak bir elçi heyetiyle mektup göndermiştir.⁶⁶⁶ Bu mektupta teklifi kabul ettiğini, iki devlet arasında barış yapılmasından hoşnut olacağını belirtirken aynı zamanda bu işi uzatacak karşı isteklerde de bulunmuştur.⁶⁶⁷

5.1.1.6. Bizans Devleti'nin Melikşah'a Mektubu

Melikşah da Kutalmışoğullarının Anadolu'daki Türkmenler ile birleşerek merkezi bir devlet kurmalarından endişe etmekteydi.⁶⁶⁸ Bu sırada Bizans İmparatoru

⁶⁶² A. Sevim, E. Merçil, *Selçuklu...*, s. 71; *Urfalı Mateos ve Papaz Grigor...*, s. 144.

⁶⁶³ O. Turan, *Araştırmaları...*, s. 124; Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 82.

⁶⁶⁴ Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s.83; A. Komnena, *Alexiad...*, s. 202-204 mektubun içeriği hakkında bilgi **Ekler 2**

⁶⁶⁵ A. Komnena, *Alexiad...*, 195.

⁶⁶⁶ Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 84.

⁶⁶⁷ A. Sevim, E. Merçil, *Selçuklu...*, s. 93; Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 84.

⁶⁶⁸ O. Turan, *Araştırmaları...*, s.105.

VII. Mihail Dukas, Kutalmışoğulları'nın Anadolu'daki faaliyetlerinden ötürü rahatsız olup Papa VII. Gregorius'tan yardım istemesine rağmen Papa bu isteği kabul etmemiştir.⁶⁶⁹ Bu sebeplerden ötürü imparator çareyi Melikşah ile barış yapmakta buldu. Bizans imparatoru, Süryanice ve satırlar arasında Arapça çevrisi de olan iki mektuptan birini Abbasi halifesine vererek Melikşah ile arabuluculuk yapmasını istedi.⁶⁷⁰ Melikşah, Karabağ bölgesinde konaklarken 1076 yılında Bizans elçileri değerli hediyeler ve mektup ile karşısına çıkararak Süleymanşah'a karşı yardım isteğinde bulundu.⁶⁷¹ Bu görüşmelerden sonra bir anlaşmaya varılıp varılmadığı bilinmemekle birlikte Bizans kendi çıkarları doğrultusunda Türk'ü bir başka bir Türk'e şikâyet ederek kendi sıkıntılarından kurtulmaya çalışmıştır.

5.1.1.7. Haçlı Birliklerinin Selçuklu Emiri Gür-Buğa'ya Mektubu

Bir rivayete göre; Haçlılar, Antakya'ya saldırıp Müslümanları kılıçtan geçirdikleri sırada Selçuklu Emiri Gür-buğa'ya bir elçi ile mektup gönderip şöyle demektedir: “Ya Hristiyanlığı kabul edecek ya da Hristiyan ülkelerinden çıkacaksınız”.⁶⁷² Bunun üzerine Emir Gür-buğa: “Tanrınızın ve Hristiyanlığınız bizi ilgilendirmez; kadınlaşmış halklardan aldığımız bu ülkeleri almak istemeniz hayret edici bir şey. Efendileriniz Türk olmak ve dinlerini terk etmek niyetinde iseler dost oluruz. Aksi takdirde hepinizi zincirlere vurup Horosan'a sevk eder veya öldürürüz.” söylemesinin ardından Haçlılar ile yapılan mücadeleyi ordunun içinde bulunan iç çekişmeler sebebiyle kaybeden Gür-buğa şöhretini de kaybetmiştir.⁶⁷³

⁶⁶⁹ Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 91.

⁶⁷⁰ O. Turan, *Araştırmaları...*, s. 105.

⁶⁷¹ O. Turan, *Türk-İslam Medeniyeti...*, s. 200; O. Turan, *Araştırmaları*, s. 105.

⁶⁷² İbnü'l Esir, *El-Kâmil...*, X, s. 86-87; O. Turan, *Türk-İslam Medeniyeti...*, s. 228.

⁶⁷³ İbnü'l Esir, *El-Kâmil...*, X, s. 86-87.

5.1.1.8. Sencer'in Bizans Devleti'ne Mektubu

Bizans İmparatoru II. İoannes Komnenos (1118-1148), I. Haçlı Seferinde Antakya'nın Haçlılar tarafından alınmasının ardından Kuzey Suriye'ye gelerek buradaki çift surlarla çevrili Bizaa Kalesi'ni kuşatmış ve Müslüman halk saldırılara dayanamayarak teslim olmuştur.⁶⁷⁴ Bizans imparatoru kaleyi alırken buradaki Müslüman halkın can güvenliğini sağlayacağına dair söz vermiş olsa da bu sözünü tutmayarak birçok Müslümanı öldürmüş geri kalanları da esir almıştır.⁶⁷⁵ Esir alınan Müslümanlar Sultan Sencer'e mektup yazarak yardım istedi.⁶⁷⁶ Mektubu okuyan sultan çok hiddetlenmiş ve sefer hazırlığı yaptığı sırada Rum Meliki Muin Assamm'a yazdığı mektupta imparatoru tehdit ederek aldığı esirleri bırakmasını aksi takdirde oraya gelip tüm Hristiyanları kılıçtan geçireceğini yazmıştır.⁶⁷⁷ Yollamış olduğu bu mektuba Bizans tarafında ne cevap verildiği bilinmemektedir.

5.1.2. Türkiye Selçuklu Devleti Zamanında Gelen – Giden Mektuplar

5.1.2.1. Bizans Devleti'nin Ebu'l Kasım'a Yolladığı Mektup

Ebu'l Kasım ile Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos arasındaki ilişki tam anlamıyla çıkar ilişkisine dayanmaktaydı. İki hükümdar da Büyük Selçuklu Devletinin Anadolu'ya gelmesini istemiyordu. Aleksios Komnenos Anadolu'da güçlü Melikşah'ı görmek istemediğinden Ebu'l Kasım ile aralarını düzeltmeye çalıştı. Ona edebî bir dil ile mektuplar yazarak üstün meziyetlerini övmüş ve onun gibi dosta sahip olduğu için şeref sahibi olduğundan bahsetmiştir.⁶⁷⁸

⁶⁷⁴ Erdoğan Merçil, "Sultan Sencer'in Bizans İmparatoruna Mektubu", **Selçuklular:Makaleler**, Bilge Kültür Sanat Yayını, İstanbul 2011, s. 303.

⁶⁷⁵ E. Merçil, "**Mektup...**", s. 303.

⁶⁷⁶ E. Merçil, "**Mektup...**", s. 307-310 bu mektupların tamamı ve orijinal metni adı geçen eserde bulunmaktadır. **Ekler 3.**

⁶⁷⁷ E. Merçil, "**Mektup...**", s. 310-312 bu mektupların tamamı ve orijinal metni adı geçen eserde bulunmaktadır. **Ekler 4.**

⁶⁷⁸ İ. Kafesoğlu, **Melikşah...**, s. 119.

5.1.2.2. I. Aleksios Komnenos'un I. Kılıçarslan'a Mektubu

1093 yılında Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos, Çaka Bey ile I. Kılıçarslan arasındaki ittifakı bozmak için ona bir elçi vasıtasıyla mektup yolladı. Bu mektupta Çaka Bey'in asıl amacının kendisi olmadığını gerçekte sultanın tahtına oturmak istediğini dile getirerek ona karşı tedbirler almasını istemiştir.⁶⁷⁹

I. Kılıçarslan, Çaka Bey'in güçlenmiş olması kendisinin de dikkatini çekmiş ve ilerleyen zamanlarda Selçuklu Devleti hâkimiyetini tehlikeye sokacağını düşünmekteydi. Bizans'tan gelen bu mektubun etkisiyle birlikte Bizans'ın zehirli diline inanarak kayınpederi Çaka Beyi kendi verdiği bir ziyafette öldürttü. Böylece Bizans kendisine kurulan bu tehlikeli ittifakı bir mektup ile yok etmiş oldu.

5.1.2.3. I. Rükneddin Mes'ud'un Ermeni Kralı II. Toros ile Mektuplaşması

Selçuklular, XII. yüzyılda Çukurova'da bir teşekkül oluşturmayı başaran Ermenilere karşı Bizans Devleti'in teşvikiyle sefer düzenlemiş ama bu sırada da Ermenilere bir mektup göndermiştir.⁶⁸⁰ Bu mektupta şöyle yazmaktadır: "Ben senin memleketini tahrip etmeye gelmedim. Bize itaat et, Greklerin elinden almış olduklarını yerlerine iade et, biz sana dost kalalım."⁶⁸¹ Bu mektubun hemen ardından II. Toros bu mektuba şöyle cevap vermiştir: "Bir hükümdar olan sizlere gönül rızası ile itaat ediyoruz. Çünkü siz bizim yükselip gelişmemizi hiç bir vakit kıskanmamış ve memleketimizi tahrip etmemişsiniz. Fakat bizim memleketimizi Romalılara vermek hususuna gelince bunu asla kabul etmeyiz."⁶⁸² Bu tarihten itibaren uzun bir süre iki devlet arasında dostane bir ilişki kurulduğu bilinmektedir.

⁶⁷⁹ I. Demirkent, *I. Kılıçarslan...*, s. 19-20, Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 90; A. Komnena, *Alexiad...*, s. 219; O. Turan, *Araştırmaları...*, s. 130-131; E. Uyumaz, *Elçiler...*, s. 23, A. Komnena, *Alexiad...*, s.270 mektubun tamam için **Ekler 5**.

⁶⁸⁰ M. Ersan, *Anadolu'da Ermeniler...*, s. 247-248.

⁶⁸¹ *Urfalı Mateos ve Papaz Grigor...*, s. 307-308; M. Ersan, *Anadolu'da Ermeniler...*, s. 248.

⁶⁸² M. Ersan, *Anadolu'da Ermeniler...*, s. 248; *Urfalı Mateos ve Papaz Grigor...*, s. 307-308.

5.1.2.4. II. Kılıçarslan'ın Bizans Devleti'ne Mektubu

Bizans İmparatoru I. Manuel Komnenos hem II. Kılıçarslan'a hem de Yağıbasan'a mektuplar göndererek ikisinin arasını açmaya çalışıyordu.⁶⁸³ Kılıçarslan'a Bizans tarafından Giphardos adındaki bir elçi yollamış fakat sultan bu sırada Nureddin Mahmud ile ittifak girişimlerinde olduğu için gelen elçi ile ilgilenmeyip geri yollamıştı.⁶⁸⁴ Manuel kendisine karşı yapılan bu ittifakı bozmak için Gabras adındaki elçi ile mektup göndererek mektupta şu ibareler yazmıştır; “Eğer bir süreden beri birleşmiş olduğunuz yakınlarınızla birlikte Romalılara saldırmak size doğru görüldüyse, bu cüretinizden vazgeçin. Toprağınıza muhafızlar koyun çünkü on beş gün içinde Roma ordusu oraya gelecek.”⁶⁸⁵ Zaten sultan, Nureddin'in ölmesi ile Bizans Devleti'nin karşısında yer almak istemediğinden ittifaktan vazgeçmiştir.

5.1.2.5. II. Kılıçarslan'ın Süryani Patriğine Mektubu

Bizans İmparatoru I. Manuel Komnenos'un ölümünden sonra çıkan taht kavgalarından yararlanmak isteyen Sultan II. Kılıçarslan, Ioannes Vatatzes'in oğullarına asker yardımında bulduktan sonra Bizans Devleti'nin üzerine yolladığı askerleri bertaraf etmesinin ardından Süryani Patriği Mihail'e mektup yazarak kendisinin duaları sayesinde Bizans Devleti'ne karşı zafer kazandıklarını söylemiştir.⁶⁸⁶

⁶⁸³ N. Khoniates, **Historia...**, s. 81

⁶⁸⁴ E. Uyumaz, **Elçiler...**, s. 24.

⁶⁸⁵ Kinnamos, s.207-208; E. Uyumaz, **Elçiler...**, s. 25.

⁶⁸⁶ Y. Ayönü, **Selçuklular...**, s. 179-180, O. Turan, **Türk- İslam Medeniyeti...**, s. 350 Ekler 6.

5.1.2.6. II. Kılıçarslan'a Fredrich Barbarossa'dan Gelen Mektubu

Alman İmparatoru Fredrich Barbarossa komutasında 1190 yılında III. Haçlı ordusu Anadolu'ya gelerek Kılıçarslan'ın oğlu Kutbeddin ile çarpıştıktan sonra Konya şehri yakınlarında karargâh kurup sultana hediyeler ile mektup gönderdi.⁶⁸⁷ Bu mektupta: “Biz senin memleketlerini zapt etmeye gelmedik. Sadece Kudüs'ün intikamını almaya gidiyoruz” diyerek barış teklifinde bulunan Barbarossa'nın teklifini sultan kabul ederek kendi askerî birliğini de onların güvenliğini sağlaması için yollamıştır.⁶⁸⁸

5.1.2.7. Gürcü Kraliçesi Tamara'nın Mektubu

Gürcü Kraliçesi Tamara, II. Kılıçarslan'a elçiler vasıtasıyla hediyeler ve mektup göndererek oğlu Rükneddin Süleymanşah (1196-1204) ile evlenmek istediğini bildirdi.⁶⁸⁹ Bu mektubu okuyan sultan, Rükneddin'e bu teklife cevabının ne olacağını sorduğunda oğlu gayrimüslim bir kadın ile evlenemeyeceğini söyleyip Tamara'ya bir mektup yazdı.⁶⁹⁰ Mektubu Tamara'ya getiren elçi sözlü olarak “Eğer kraliçe dininden dönerse, sultan kendisini zevceliğe kabul edecek, aksi halde ise, cariye olacaktır.”⁶⁹¹ demesinin ardından Tamara çok hiddetlenmiş ve Süleymanşah'a bir mektup göndererek hakaret ettiği haça güvendiğini ve Hristiyan ordusunu üzerine yollayacağını bildirdi.⁶⁹²

⁶⁸⁷ A. Sevim, E. Merçil, **Selçuklu...**, s. 446-447

⁶⁸⁸ E. Uyumaz, **Elçiler...**, s. 31.

⁶⁸⁹ S. Kaya, I. **Gıyaseddin- II. Süleymanşah...**, s. 82 **Ekler 7.**

⁶⁹⁰ A. Tekin, **Selçuklu...**, s. 336; O. Turan, **Araştırmaları...**, s. 197 **Ekler 8.**

⁶⁹¹ O. Turan, **Araştırmaları...**, s. 197-198.

⁶⁹² O. Turan, **Araştırmaları...**, s. 198 **Ekler 9.**

5.1.2.8. I. İzzeddin Keykâvus'un Kıbrıs Kralı ile Mektuplaşması

Kıbrıs Kralı Hugues ile Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykâvus arasında tespit edilen beş mektup olup bunlardan 4'ü Kıbrıs Kralına sonuncusu ise Selçuklu sultanına aittir. Bu mektuplar iki devlet arasında ticareti geliştirmekle kalmayıp aynı zamanda hususi ilişkileri de geliştirmiştir.

Yazılan ilk mektup Kıbrıs Kralı Hugues tarafından Ocak 1214 yılında Yunanca yazılmış olup altı yıldan beri tasdikli bir dostluklarının olduğunu izin verilerse Selçuklu Devleti'nin de ticaret yapmak istediklerini ve karşılığında ne isterlerse onu yapacaklarını bildirmiştir.⁶⁹³

İkinci mektupta Kral Hugues'ten, Selçuklu emirine yollanmıştır. Bu mektupta Konya'ya bir şövalyeyi elçi olarak gönderdiğini ve onun güvenliğini sağlayıp işini bitirdikten sonra onu güvenli bir şekilde ve erzak ile geri göndermesini istemiştir.⁶⁹⁴

Üçüncü mektup 19 Temmuz 1216 yılında Kral Hugues'den sultana mum ile mühürlenmiş dostluk namesiydi.⁶⁹⁵

Dördüncü mektup yine Kıbrıs kralından gelerek sultana övgüler dizip sevgi ve saygısını beyan etmiştir.⁶⁹⁶

Bilinen son mektup olan beşinci mektup ise İzzeddin Keykâvus'tan krala Eylül 1216 yılında gönderilmiştir. Bu mektupta krala övgüler dizdikten sonra Kıbrıs'a çeşitli imtiyazlar vererek ticarî anlaşma yapıldığı anlaşılmaktadır.⁶⁹⁷

⁶⁹³ S. Koca, **I. İzzeddin...**, s. 66-67; O. Turan, **Vesikalar...**, s.133 **Ekler 10.**

⁶⁹⁴ O. Turan, **Vesikalar...**, s.134; S. Koca, **I. İzzeddin...**, s. 67; bu mektubun eksik olduğunu Salim Koca bu eserinde söylemektedir. **Ekler 11.**

⁶⁹⁵ O. Turan, **Vesikalar...**, s. 134-135; S. Koca, **I. İzzeddin...**, s. 68-69 **Ekler 12.**

⁶⁹⁶ S. Koca, **I. İzzeddin...**, s. 69; O. Turan, **Vesikalar...**, s.136 bu mektubun eksik olduğunu Salim Koca bu esrinde söylemektedir. **Ekler 13.**

⁶⁹⁷ O. Turan, **Vesikalar...**, s. 136-137; S. Koca, **I. İzzeddin...**, s. 69-70 **Ekler 14.**

5.1.2.9. I. İzzeddin Keykâvus'a Ermeni Kralı Leon'dan Gelen Mektup

1216 yılında I. İzzeddin Keykâvus, Antalya'yı aldıktan sonra Haçlılar ile Ermenilerin arasının bozulmasını fırsat bilerek Ermenileri yeniden hâkimiyet altına almak için Kilikya Seferi düzenlemiş ve büyük bir başarı elde etmiştir.⁶⁹⁸ Ermeni Kralı Leon bu hezimetin altından nasıl çıkabileceğini ileri gelen devlet adamları ile konuştuğundan sonra Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykâvus'a bir mektup gönderdi.⁶⁹⁹ Bu mektupta Leon her yıl bin süvari ve beş yüz çarhçıyı kararlaştırılacak haraç ile göndereceğini yazmıştır.⁷⁰⁰ Leon, Selçuklu Devleti'ne gönderdiği mektuptan sonra sultan ile anlaşmaya vardı. Leon daha sonra tekrar bir mektup göndererek Selçuklu Devleti'ne tâbi olduğunu bildirerek vergiyi kendi isteği ile yükseltmiş ve birçok Ermeni kalesini sultana vermiştir.⁷⁰¹

5.1.2.10. Ermenilerin I. Alâeddin Keykubat'a Yolladığı Mektup

I. Alâeddin Keykubat, Ermenilere karşı Antakya Haçlı Prensi IV. Bohemend ile ittifak kurarak 1225 yılında sefere çıktı. Hem denizden hem de karadan saldıran Selçuklu kuvvetleri Çiçin Kalesi'ni aldıktan sonra Ermeniler Selçuklu Devleti'ne karşı gelemeyeceğini anlayınca sultana bir mektup gönderdi.⁷⁰² Bu mektupta Ermeni kralı kendi isteği ile ödediği haracı iki katına çıkardı.⁷⁰³ Sultan bu anlaşma şartlarını kabul etmiştir. Sözü geçen mektupta söylenen beş yüz çarhçı neferi Alâeddin Keykubat, Doğu Anadolu'ya düzenlediği seferde kullanmıştır.⁷⁰⁴

⁶⁹⁸ A. Sevim, *Anadolu'nun Fethi...*, s. 120; M. Ersan, *Anadolu'da Ermeniler...*, s. 170.

⁶⁹⁹ M. Ersan, *Anadolu'da Ermeniler...*, s. 170-171.

⁷⁰⁰ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ie...*, s. 349; M. Yinanç, *Selçuklular Devri...II*, s. 34; M. Ersan, *Anadolu'da Ermeniler...*, s. 171 **Ekler 15** Çarh, mancınık türünden olup kale kuşatmalarında düşman tarafına ok atan bir alettir.

⁷⁰¹ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ie...*, s. 350 **Ekler 16**.

⁷⁰² A. Sevim, *Genel Çizgiler...*, s. 29.

⁷⁰³ E. Uyumaz, *I. Alâeddin...*, s.33 **Ekler 17**.

⁷⁰⁴ E. Uyumaz, *I. Alâeddin...*, s.33.

5.1.2.11. II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in İznik İmparatoruna Yolladığı Mektup

II. Gıyaseddin Keyhüsrev tarih olarak ne zaman yazdığı bilinmese de İznik İmparatoru Baudouin'e bir mektup gönderdi. Burada annesini Hristiyan olduğunu babası ile evlendikten sonrada dinini muhafaza ettiğini yazmıştır.⁷⁰⁵ Bu mektupla birlikte hem sultanların gayrimüslim kadınlarla evlendiklerini ve bu kadınların dinleri diledikleri gibi yaşayıp muhafaza ettiklerini hem de bu görüşmelerin iki devlet arasında yakın ilişkilerin kurulabileceğini göstermektedir.

5.2. Misafirlik

5.2.1. Alp Arslan'ın Kars Hâkimi Gagik Misafirliği

Alp Arslan 1064 yılında Ani'yi aldıktan sonra Kars hâkimi Gagik'in daveti üzerine ordusu ile Kars'a gitmiş ve burada Gagik ona ziyafetler sunup hediyeler vermiştir.⁷⁰⁶ Bu muameleden hoşnut kalan sultan ona hilat giydirip Selçuklu vasalı olarak aldığı yerleri ona bırakıp İran'a gitmiştir.⁷⁰⁷ Fakat Gagik yapmış olduğu bu hizmetlerde samimi olmadığını kısa bir sürede göstererek sultan oradan ayrılır ayrılmaz tekrardan Bizans Devleti'ne bağlanmıştır.⁷⁰⁸

5.2.2. Gürcü Kralı II. Giorgi (Georgi)'in Melikşah Misafirliği

Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah tahta geçtiğinde Gürcü Kralı Bagrat ölmüş yerine II. Giorgi (Georgi) geçmişti. Selçuklu sultanı 1076'da ilk seferini, 1078-1079'da ikinci seferini Gürcü topraklarına yapmış 1080 yıllarında II. Giorgi'ye ağır

⁷⁰⁵ İ. Çiftçioğlu, "Gayrimüslim ile Evlilikleri...", s.14.

⁷⁰⁶ A. Sevim, *Genel Çizgiler...*, s. 9-10.

⁷⁰⁷ M. Köymen, *Alp Arslan...*, s.36.

⁷⁰⁸ M. Ersan, *Anadolu'da Ermeniler...*, s. 31.

bir yenilgiye uğratıp kaçmak zorunda bırakarak pek çok ganimet elde etmiştir.⁷⁰⁹ Selçukluların sonraki yıl tekrar Gürcistan topraklarına girip Trabzon'a kadar pek çok sahil kısmını ele geçirdiğini gören II. Georgi başka bir yerden yardım alamayacağını anlayıp Melikşah'ın yanına İsfahan'a gidip tabiiyetini bildirmiştir.⁷¹⁰ Selçuklu sultanı Gürcü kralını dostane karşılamış ve güzel bir şekilde yolcu etmiştir.⁷¹¹

5.2.3. Liparit'in Sultan Melikşah Misafirliği

1072 yılında hem Selçuklu Devleti'nde hem de Gürcü tahtında değişiklik olmuştu. Alparslan'ın ölümü üzerine yerine oğlu Melikşah, Bagrat'ın ölümü üzerine II. Giorgi tahta oturmuştu. Bu sırada Gürcü Kralına karşı Gag Kalesi ayaklandıysa da ayaklanmayı bastıran Liparitoğlu Iuvane (Yuvane), bu kez kaleyi Gence Emiri Fadlun'a sattı.⁷¹² Çok zaman geçmeden Iuvane ve oğlu Liparit, tabiiyetlerini bildirmek ve teveccühünü kazanmak amacıyla Sultan Melikşah'ın yanına gittiler.⁷¹³ Melikşah, yapılan bu ziyaretten sonra ordusuyla Iuvane ve oğlu Liparit ile birlikte Gürcistan'a giderek bazı kale ve yerleri alarak pek çok ganimet ele geçirmiştir.⁷¹⁴ Selçuklu sultanın yapmış olduğu bu Gürcü seferinde istediğini bulamamış ve başarısız olmuştur.⁷¹⁵

⁷⁰⁹ Mustafa Demirci, **XII. ve XIII. Yüzyılda Türk – Gürcü Münasebetleri (Türkiye Selçukluları ve Doğu Anadolu Türk Beylikleri Döneminde)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, Konya 2011, s. 23.

⁷¹⁰ N. N. Şengeliya, "XI-XIII. Yüzyıl Gürcü Tarihlerine Göre Selçuklular", (Çev. Mehmet Mürselov), **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Cilt XXII, Sayı 2, Aralık 2007, s. 233.

⁷¹¹ N. Şengeliya, "Yüzyıl Gürcü...", s. 233.

⁷¹² A. Sevim, **Genel Çizgiler...**, s. 11-12.

⁷¹³ F. İnce, "Milleti Sadıka...", s. 501.

⁷¹⁴ **Urfalı Mateos ve Papaz Grigor...**, s. 178-179; F. İnce, "Milleti Sadıka...", s.501; A. Sevim, **Genel Çizgiler...**, s.12

⁷¹⁵ F. İnce, "Milleti Sadıka...", s. 501.

5.2.4. Ebu'l Kasım'ın Bizans Devleti'ne Misafirligi

Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah, Porsuk adındaki emrini Anadolu'ya yollayarak Türkiye Selçuklu Devleti'ne vakalet eden Ebu'l Kasım'dan İznik'i almasını istedi. Bu duruma karşılık Ebu'l Kasım'ın Bizans ile ittifak yapmak istediğini öğrenen İmparator I. Aleksios Komnennos, onu İstanbul'a davet etti.⁷¹⁶ İstanbul'a giden Ebu'l Kasım saygı ile karşılanarak burada ona her gün hediyeler ve paralar gönderiliyor, hamamlara davet ediliyor, at yarışlarına ve av törenlerine davet ediliyordu.⁷¹⁷ Aleksios'un bu misafirperverliğinin asıl amacı Ebu'l Kasım'ı oyalayarak stratejik önemi olan İzmit'i haberi olmadan almaktı.⁷¹⁸ İzmit kolay alabilmek için bir kale inşa ettirdi ve bu inşaat bitmeden de Ebu'l Kasım'ı İstanbul'dan çıkarmadı.⁷¹⁹ Bizans tehlikeli bir yılan olduğunu ve tatlı diline hoş sohbetine güven olmayacağını bu olayda bir kez daha gösterdi. Ebu'l Kasım İzmit'e yeni bir kale yapılığını ve elden çıktığını dönüş yolunda fark etse de hem Bizans Devleti'ne hem de Büyük Selçuklu Devleti'ne karşı gelebilecek durumu olmadığı için müdahale edemedi.⁷²⁰

5.2.5. II. Kılıçarslan'ın Bizans Devleti'ne Misafirligi

Bizans İmparatoru I. Manuel Komnenos; Danişmend Meliki Yağıbasan ve Ankara, Çankırı Meliki olan Kılıçarslan'ın kardeşi Şahinşah, Kayseri Danişmend Emiri Zünnun ve kardeşi Malatya Emiri Zülkarneyn ile de gizli bir ittifak yaparak II. Kılıçarslan'a karşı savaş hazırlıklarına başladı.⁷²¹ II. Kılıçarslan, Bizans'a kendisine karşı yapmış olduğu ittifakı bozması karşılığında Bizans'a ait elindeki esirleri serbest bırakacağını söylemesine rağmen teklifi kabul edilmemiştir. Sultan bunun üzerine ittifaktan çekilmesi üzerine Yağıbasan'a Elbistan'ı vermeyi teklif ettiyse de bu teklifi

⁷¹⁶ M. Ersan, *Anadolu'da Ermeniler...*, s. 70.

⁷¹⁷ Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 81.

⁷¹⁸ İ. Kafesoğlu, *Melikşah...*, s. 120; Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 81.

⁷¹⁹ M. Ersan, *Anadolu'da Ermeniler...*, s. 70; İ. Kafesoğlu, *Melikşah...*, s. 120; Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 81.

⁷²⁰ Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 81.

⁷²¹ A. Sevim, E. Merçil, *Selçuklu...*, s.443; O. Turan, *Araştırmaları...*, s. 144; İ. Kafesoğlu, *Selçuklu...*, s. 94.

de kabul görmemiş ve hatta Yağıbasan, Kılıçarslan'a zevce olarak gelen Erzurum Saltuk Hükümdarının kızını kaçıarak kendi yeğeni Zünnun ile evlendirmiştir.⁷²² Bu onur kırıcı ve tehlikeli durumdan kurtulmak için Kılıçarslan İstanbul'a gitmekten başka bir çare bulamamıştır. 1162 yılında İstanbul'a giden sultan, imparator tarafından izzeti ikram ile karşılanıp 3 ay (80 gün) boyunca göz kamaştırıcı merasimler, ziyafetler, at yarışları ve eğlenceler sultan adına tertip edilmiştir.⁷²³

Misafirliği sırasında her gün, gümüş ve altın tabaklar içerisinde iki öğün yemek verilir ve bu tabaklar Kılıçarslan'da kalır geri alınmazdı.⁷²⁴ Ayrıca sultanın İstanbul'daki son gününde imparator ile yediği akşam yemeği sırasında masasının süslemelerini, masadaki bütün değerli eşyaları Kılıçarslan'a hediye edilmiş ve hatta sultanın mahiyetindeki 1.000 Türk'e de çeşitli hediyeler sunup iki taraf arasında anlaşma yapılmıştır.⁷²⁵ Kılıçarslan'ın İstanbul'da olup imparator ile anlaşmasını duyan diğer Türk Beyleri İstanbul'a elçiler yolladı. İmparator elçileri kabul ettikten sonra Büyük Saray'da bulunan Kılıçarslan'a yönlendirerek takdiri ona bırakmasının ardından elçiler iki hükümdar arasındaki dostluğun devamını dileyerek huzurlarından ayrıldılar.⁷²⁶ İmparator, Kılıçarslan giderken yüklü bir miktar para da vermiştir.⁷²⁷ Yapılan bu misafirliğin sonucunda Kılıçarslan Türk Beyleri ile aralarında arabuluculuk yapmış ve Bizans Devleti kısa bir süre de olsa komşuları ile siyasi bir istikrara kavuşmuştu.⁷²⁸

5.2.6. I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Bizans Devleti'nin Misafirliği

I. Gıyaseddin Keyhüsrev, kardeşi II. Süleymanşah'a karşı taht mücadelesini kaybetmiş ve aralarında yapılan anlaşma ile Gıyaseddin tahtı kardeşine teslim edip Konya'dan ayrılmıştı. Gıyaseddin Ladik köyüne geldiğinde buradaki halk onlara

⁷²² Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 153; O. Turan, *Araştırmaları...*, s. 145.

⁷²³ O. Turan, *Araştırmaları...*, s. 145; E. Merçil, "Hanedan Mensupları...", s. 340.

⁷²⁴ Mehmet Ersan, "Türkiye Selçukluları'nda Hediye ve Hediyeleşme-I", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı XIV, 1999, s. 66-67; Turan, *Araştırmaları*, s. 145; E. Merçil, "Hanedan Mensupları...", s. 340.

⁷²⁵ E. Merçil, "Hanedan Mensupları...", s. 340; M. Ersan, "Hediye ve Hediyeleşme...", s. 67.

⁷²⁶ T. Kihitir, *Anadolu'da Bizans...*, s. 187.

⁷²⁷ E. Merçil, "Hanedan Mensupları...", s. 341.

⁷²⁸ T. Kihitir, *Anadolu'da Bizans...*, s. 187.

kötü davranıp mallarını yağmalanmış ve bu durumunu kardeşine iletmiştir.⁷²⁹ Gıyaseddin, Ermeni sınırında Konya'dan telaş ile çıkarken yanına almayı unuttuğu oğulları Alâeddin ve İzzeddin'i yeni Sultan Süleymanşah'ın izni ile yanına almıştır.⁷³⁰

Gıyaseddin Keyhüsrev Çukurova Ermeni Kralı II. Leon'a giderek bir ay burada misafir kaldıktan sonra kendisini iyi ağırladığı için ona hilat ve iyi bir cins at hediye etti.⁷³¹ Leon onu sultan gibi ağırlasa da Süleymanşah'ın hiddetinden korktuğu için Gıyaseddin'in istediği yardımı verememiştir.⁷³² İstedini alamayan Gıyaseddin daha sonra Elbistan ve Malatya Melikleri olan kardeşleri Mugis al-Din Tuğrulşah'a ve Mu'izz al-Din'e gitmiş ve burada da iyi ağırlanmasına rağmen beklediği yardımı alamamıştır.⁷³³

Gıyaseddin Keyhüsrev bunun üzerine Trabzon'a giderek Canit (Samsun) Valisinin yardımı ile deniz yoluyla İstanbul'a gitti.⁷³⁴ İmparator III. Aleksios Angelos, Gıyaseddin Keyhüsrev'i çok iyi karşıladı. Gıyaseddin imparator ile ilk karşılaştığında üstünde altın işlemeli bir elbise başında sarık ve ayağında kırmızı çizmeyle imparatora hediyeler ve altın işlemeli elbise hediye etmiştir.⁷³⁵ İstanbul'da olan toplantılara sık sık Gıyaseddin Keyhüsrev de katılıyor, kralın tahtına oturup teklifsiz görüşüyorlar, birbirlerine iltifatlar ediyorlardı.⁷³⁶ Bu toplantıların birinde imparatorun kabulü sırasında Gıyaseddin Keyhüsrev vaftiz oluyor.⁷³⁷ Lakin bu bilgi gerçek olma ihtimali yok denecek kadar imkânsızdır. Eğer böyle bir durum olsaydı bu birçok zamanın tarih yazıcıları tarafından yazılırdı. Gıyaseddin Keyhüsrev bu sırada Bizans'ta önemli bir devlet adamı olan Mavrozomes'in kızı ile evlendi.⁷³⁸

⁷²⁹ O. Turan, *Araştırmaları...*, s. 172; Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 198.

⁷³⁰ Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 198; S. Kaya, *I. Gıyaseddin-II. Süleymanşah...*, s. 98.

⁷³¹ S. Kaya, *I. Gıyaseddin-II. Süleymanşah...*, s. 99.

⁷³² G. Güner, "*Çukurova Ermenileri...*", s. 67; M. Ersan, *Anadolu'da Ermeniler...*, s. 161; T. Baykara, *I. Gıyaseddin...*, s. 22; Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 198.

⁷³³ T. Baykara, *I. Gıyaseddin...*, s. 23; Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 198-199.

⁷³⁴ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'iyeye...*, s. 79.

⁷³⁵ T. Kihitir, *Anadolu'da Bizans...*, s. 275.

⁷³⁶ E. Merçil, "*Hanedan Mensupları...*", s. 342.

⁷³⁷ Bruna Lehmann, *Die Nachrichten des Nikelas Choniates, H, Georgios Akropolites und Pachymeres über die Selçugen*, 1939, s. 46 **zikreden**; E. Merçil, "*Hanedan Mensupları...*", s. 342.

⁷³⁸ Müneccimbaşı, *Camiu'd-Düvel...*, s. 35; T. Baykara, *I. Gıyaseddin*, s.23; O. Turan, *Araştırmaları...*, s. 172-173; İ. Çiftçiöğlü, "*Gayrimüslim ile Evlilikleri...*", s. 13.

Gıyaseddin Keyhüsrev'in İstanbul'daki misafirliğinin diğer bir önemli olayı ise Frenk ile yapmış olduğu düellodur.

Bir Frenk ücretinin ödenmediği için Bizans imparatorunun karşısına çıkarak ağzına geleni söylemesinin ardından imparator, Gıyaseddin'in misafir olduğunu bu konunun daha sonra konuşulacağını söylese de Frenkli tepkisini daha fazla arttı. Gıyaseddin, imparatora: "Kullarına yüz mü veriyor ki onlar hadlerini aşıyor" demesinin ardından Frenk, Gıyaseddin'e kötü davranmaya başlayınca Gıyaseddin Frenk'in kulağının arkasına bir yumruk atarak onu bayılttı. Frenkliler buna karşılık Gıyaseddin'i öldürmeye yeltense de Rumlar ile Frenkliler arasında bir arbede oluyor. İmparator karışıklığı sona erdirerek Gıyaseddin hariç herkesi dışarı çıkartıyor.⁷³⁹

Aralarında konuşmaya devam eden iki dost bu sefer Gıyaseddin, imparatora "Şimdi söyleyeceğim şeye itiraz etmezsen senin her dediğine inanacağım" demesinin ardından imparator: "Sultanın söylediklerinden hiçbir şekilde dışarı çıkmayacağım." diyerek karşılık verir.⁷⁴⁰

Gıyaseddin Keyhüsrev; "Bana o Frenkli ile bir düello hazırlayacaksın. Eğer ben yenersen sen bir asiden kurtulacaksın. Yenilirim ise gurbetin sıkıntısından ve ayrılık ateşinden kurtulacağım"⁷⁴¹ dedikten sonra imparator "Allah korusun ben böyle bir şey nasıl ederim. Allah etmesin ya size Frenk'in darbelerinden zarar gelirse devrin yöneticileri böyle saygın ve büyük padişahı Frek karşısına çıkardım diye beni ahmaklıkla suçlarlar. Ayrıca size bir şey olursa kardeşlerinizin korkusundan bu makamda nasıl oturabilirim."⁷⁴² dedikten sonra Gıyaseddin bu isteği yerine getirilmezse kendisini öldüreceğini söylemesinin ardından imparator bir düello hazırlattı.⁷⁴³

Bu düelloyu Gıyaseddin Keyhüsrev kazanmasına rağmen Frenklerin İstanbul'da taşkınlıklar yapmaya başlamasının ardından imparator III. Aleksios Gıyaseddin Keyhüsrev'e zarar gelmesinden çekindiği için onu kayınpederi Mavrozomes'in yanına gitmeye ikna etmiştir.⁷⁴⁴ Gıyaseddin Keyhüsrev'in ne zaman kayınpederinin yanına gittiğine dair kesin bir bilgi olmamasına rağmen muhtemelen

⁷³⁹ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ıye...*, s. 80-81.

⁷⁴⁰ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ıye...*, s. 82.

⁷⁴¹ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ıye...*, s. 82.

⁷⁴² İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ıye...*, s. 82.

⁷⁴³ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ıye...*, s. 82.

⁷⁴⁴ Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 200.

IV. Haçlı Seferinden önce gitmiş ve yeniden Selçuklu tahtına oturuncaya kadar burada kalmıştır.

5.3. Sığınma

5.3.1. Er-Basan'ın (El-Basan) Bizans Devleti'ne Sığınması

Er-basan (El-basan-Er-basgan) diğer bir adı ile Kurtçu, Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in kardeşi Yusuf'un oğlu ve aynı zamanda Alp Arslan'ın kız kardeşi Gevher Hatun'un eşidir.⁷⁴⁵ Er-Basan 1067 yılında Kavurt'un Alp Arslan'a karşı yapmış olduğu isyanda Kavurt'a destek vermişti. Bu isyanda Alp Arslan Kavurt'u itaat altına aldıktan sonra Sultan'ın kendisine kızacağını düşünen Er-Basan 1070'li yıllarda Anadolu'ya girerek Sivas'a doğru ilerledi.⁷⁴⁶

Er-Basan, kendisini takip için görevlendirilen Afşin'e yakalanmamak için İstanbul'a gitmeye karar verdi.⁷⁴⁷ Bu sırada Bizans kumandanı Manuel Komnenos ile karşı karşıya gelen Er-Basan "Ben size savaş ve öldürmek için gelmedim. Maksadım sultanın korkusundan size iltica edip ondan gelecek zararı engellemek"⁷⁴⁸ şeklinde konuşmuşsa da Bizans kumandanını ikna edemedi. Yapılan çarpışmada Er-Basan kuvvetleri galip gelerek Manuel Komnenos başta olmak üzere bazı generalleri esir aldı ve onları maksadının gerçekten Bizans'a sığınmak olduğunu kendilerine zarar vermek istemediklerine ikna etti.⁷⁴⁹ Esir aldığı generalleri serbest bırakarak bütün maiyeti ile birlikte Bizans'a sığınmak için yola çıktı. Bizans Devleti'ne ulaşan Er-Basan'ı imparator tarafından bizzat karşılanmış ve böylece tarihte ilk kez bir Selçuklu hanedanı Bizans'a sığınmış oldu.⁷⁵⁰

⁷⁴⁵ M. Bayrak, **Türk İmparatorlukları...**, s. 214, Ahmed Bin Mahmud, **Selçukname**, s. 90.

⁷⁴⁶ A. Tekin, **Selçuklu...**, s. 138; M. Bayrak, **Türk İmparatorlukları...**, s. 214, Ahmed Bin Mahmud, **Selçukname**, s. 90.

⁷⁴⁷ A. Kaya, "**Başlangıcından 1071...**", s. 226; E. Merçil, "**Hanedan Mensupları...**", s. 335-336.

⁷⁴⁸ E. Merçil, "**Hanedan Mensupları...**", s. 336.

⁷⁴⁹ A. Öngül, **Selçuklular I...**, s. 57.

⁷⁵⁰ M. Köymen, **Alp Arslan...**, s. 45; A. Öngül, **Selçuklular I...**, s. 57; E. Merçil, "**Hanedan Mensupları...**", s. 336.

Bizans tarafında çok iyi bir şekilde karşılanan Er-Basan'a imparator tarafından Kürabagat/ Kuropalates⁷⁵¹ unvanı vermiştir. Büyük Selçuklu sultanı, Er-Basan'ı kendisine verilmesini istese de Bizans imparatoru kendisine sığınanı teslim etmeyeceğini söyleyerek bu isteği reddetmiştir.⁷⁵²

Er-Basan, Malazgirt Savaşına giderken Kumandan Manuel hastalanarak ölmesinden kendi canına kıyacak kadar üzüldüğü söylenmektedir.⁷⁵³ 1071 yılına kadar Bizans ordusunda görev yapan Er-Basan, Malazgirt Savaşı öncesinde IV. Romanos Diogenes tarafından milli duygularına yenilerek Alp Arslan'a haber yollama ihtimalinden ötürü onu İstanbul'a geri gönderdi.⁷⁵⁴

Er-Basan, daha sonraki yıllarda Bizans Devleti içindeki taht mücadelesine de karışmıştır. İmparator VII. Mikhail Dukas zamanında Bizans'ın Rumeli tarafında bulunan Nikephoros Bryenninos ile Anadolu tarafında bulunan Nikephoros Botaneiates arasındaki taht mücadelesinde Botaneiates tarafında yer almıştır.⁷⁵⁵ Bizans İmparatoru VII. Mikhail bu olayların ardında Süleymanşah ile anlaşmış fakat Botaneiates kendisine karşı kurulan bu ittifakı bozmak için Er-Basan'ı Selçuklu kuvvetlerine göndererek para ve değerli hediyeler vererek kendi taraflarına çekmiştir.⁷⁵⁶ Emir Mansur'un İstanbul'a geldiğinde Er-Basan'ın da İstanbul'da bulunduğu kaynaklar tarafından yazılmakla birlikte⁷⁵⁷ daha sonrada Er-Basan'ın burada ne kadar kaldığı Selçuklulara teslim edilip edilmediği hakkında bir bilgi bulunmamaktadır.⁷⁵⁸

⁷⁵¹ G. Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, (çev. Fikret Işıltan), Ankara 1962, s.138, **zikreden**; E. Merçil, "Hanedan Mensupları...", s. 336.

⁷⁵² E. Merçil, "**Hanedan Mensupları...**", s. 336.

⁷⁵³ S. Eyice, **Malazgirt...**, s. 34.

⁷⁵⁴ O. Turan, **Türk-İslam Medeniyeti...**, s. 181, A. Toksoy, "**1018-1071 Yılları...**", s. 175.

⁷⁵⁵ E. Merçil, "**Hanedan Mensupları...**", s. 337-338.

⁷⁵⁶ Y. Ayönü, **Selçuklular...**, s. 69; M. Attaleiates, **Tarih**, s. 260-261; Merçil, "**Hanedan Mensupları...**", s. 337-338.

⁷⁵⁷ E. Merçil, "**Hanedan Mensupları...**", s. 338.

⁷⁵⁸ O. Turan, **Türk-İslam Medeniyeti...**, s. 181; **Farac...**, II, s. 222 ; İbnü'l- Cevzi, **El-Muntazam**, s. 264.

5.3.2. Kutalmış Soyundan Bizans Devleti'ne Sığınma

Tam tarih bilinmemekle birlikte XI. yüzyıl sonu XII. yüzyıl başında Kutalmış'ın soyundan gelen Bizans kaynaklarında adı Koutloumousios diye geçen Selçuklu hanedan soyundan biri Bizans'a sığındı.⁷⁵⁹ Burada dinini değiştirerek Hristiyanlığı kabul eden Selçuklu Hanedanı Athos Dağı'nda bulunan bir manastırda inzivaya çekildiği bilinmekle birlikte kim olduğu ve neden Bizans'a sığındığına dair bir bilgi bulunmamaktadır.⁷⁶⁰

I. İzzeddin Mes'ud'un oğlu Şahinşah Çankırı ve Ankara yörelerinin hâkimiydi. Mes'ud'un ölümünden sonra II. Kılıçarslan (1155-1192) iktidara gelince Şahinşah, Yağlıbasan ile ittifak yaparak kardeşine karşı taht mücadelesine başladı.⁷⁶¹ Bu mücadeleyi kaybeden Şahinşah Bizans'a sığındıktan kısa bir süre sonra Bizans'ın desteğini alarak Anadolu'ya gelip taht mücadelesine tekrardan başlattı. İkinci defa II. Kılıçarslan'a yenildikten sonra Bizans'a tekrar sığınarak burada yaşamını devam ettirdi.⁷⁶² Bu olayın ilk bahsedilen olay olup olmadığı bilinmemekle birlikte bahsedilen tarihlerin yakın olması bahsi geçen kişilerin aynı şahıs olma ihtimalini göstermektedir. Lakin Şahinşah'ın dinini değiştirdiğine dair bir kaynak olmaması da bu olayların farklı olabileceği ihtimalini göstermektedir.

5.3.3. İsaakios ve İonnes'in Selçuklu Devleti'ne Sığınması

Bizans hanedan üyeleri arasından ilk Selçuklu Devleti'ne sığınan Bizanslı İsaakios'tur. Bizans İmparatoru II. İoannes Komnenos (1118-1143), bir sefer sırasında kardeşi İsaakios taht mücadelesine başladığının haberini aldıktan sonra

⁷⁵⁹ Tuğçe Müge Sakarya, "XII. Yüzyıl Bizans Kroniklerine Göre Anadolu'da Selçuklu-Bizans Ortak Yaşamı", **Selçuklu Tarihi Bilim ve Düşünce (Bildiriler)**, (Yay. Haz.: M. Metin Hülagü, Abdulkadir Yuvalı, Ali Aktan, Erhan Toksa, Muhittin Kapanşahin), TTK, Ankara 2014, s. 426.

⁷⁶⁰ C.M. Brand, "The Turkish Element in Byzantium, Eleventh- Twelfth Centuries", *Dumbarton Oaks Papers*, 43, 1989, **zikreden**; T. Sakarya, "**Ortak Yaşam...**", s. 426.

⁷⁶¹ A. Sevim, E. Merçil, **Selçuklu...**, s. 442.

⁷⁶² Arda Deniz, "Türkiye Selçuklu Sultanı Şahin Şah'ın Oğlu Şerefü'd-din İshak ve Yapı Kitabesine Dair Yeni Bir Bakış", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 8 Sayı: 37 Nisan 2015, s. 329.

geri gelerek bu isyanı bastırdı.⁷⁶³ İsaakios taht mücadelesinde başarısız olunca önce Türkiye Selçuklu Devleti'ne daha sonrada Danişmentlilere sığındıysa da daha sonra Ermenilere gitti ama bir sebeple araları açılarak yine Selçuklu Devleti'ne geri döndü.⁷⁶⁴

İsaakios, Bizans tahtına çıkmak için I. Mes'ud, Danişmentli Muhammed ve Gabras ile ittifak oluşturup abisi II. İoannas'ın 1132 yılında Kilikya Seferine çıkması ile aradığı fırsatı buldu.⁷⁶⁵ İsaakios İstanbul'da bir isyan çıkarırken, Mes'ud Uluborlu'ya saldırı yaptı ve Danişmendli Muhammed de Zinin Kalesini kuşattı fakat imparator çok yönlü saldırıların hepsini bertaraf etmeyi başardı⁷⁶⁶ İsaakios ve oğlu İonnes'e her ne kadar Selçuklu sultanı yardım ettiyse de tahtı ele geçiremedi. İsakios yenilgiyi kabul ederek oğlu ile İstanbul'a gitti. İmparator yaşanan tüm olaylara rağmen kardeşini ve yeğenini affederek eski rütbelerini onlara geri verdi.⁷⁶⁷

5.3.4. II. İzzeddin Keykâvus'un Bizans Devleti'ne Sığınması

1252 yılında Mengü Kağan'ın emri ile Baycu Noyan hazırlıklarını yaparak Anadolu bölgesine gelmiştir. Sultan II. İzzeddin Keykâvus Moğolların asıl amaçlarını öğrenmek için bir elçi yollamış ve amaçlarının sadece Erzurum bölgesinde kışlamak olduğunu anlayınca rahatlamıştır.⁷⁶⁸ Lakin İzzeddin'in ordusunun içindeki bazı devlet adamı ve askerler Moğollar ile savaşmak isteyip sultanı da ikna ederek Konya, Aksaray bölgesinde Moğollar ile bir savaşa başlanılsa da çok kolay bir şekilde kaybetmiştir.⁷⁶⁹ İzzeddin savaşı kaybetmesinin ardından 1256 yılında ailesi ile bazı değerli eşya ve paralarla İznik İmparatoru Theodoros

⁷⁶³ Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 119.

⁷⁶⁴ M. Kesik, *I. Mes'ud...*, s. 54.

⁷⁶⁵ O. Turan, *Türk-İslam Medeniyeti...*, s. 289; Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 120.

⁷⁶⁶ Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 120.

⁷⁶⁷ N. Khoniates, *Historia...*, s. 19.

⁷⁶⁸ Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 259.

⁷⁶⁹ O. Turan, *Araştırmaları...*, s. 282; Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 259.

Laskaris'e sığındı.⁷⁷⁰ İzzeddin burada iyi ağırlandık tekrar Konya'da tahta oturmak için Baycu'nun Anadolu'dan çekilmesini bekledi.⁷⁷¹ İzzeddin, 1257 yılında Baycu'nun sefere çıkmasının ardından Laskaris'tin Isaakos Dukas komutanlığında 400 kişilik yardımcı kuvvet ile Konya'da yeniden tahta oturdu.⁷⁷² Bazı kaynaklar Laskaris'in vermiş olduğu bu desteğin karşılığında Ladik Köyü'nü imparatora verdiğini söylemektedir.⁷⁷³

İkinci kez tahta oturan sultan yine Moğollarla başı derde girdi. Bu sefer kardeşi IV. Kılıçarslan ile ikili devlet yönetimine mecbur bırakılmış ve bu durumdan hoşnut olmayan II. İzzeddin Keykâvus, Hristiyan dayıları ile Antalya'ya giderek hem burada eğlenceler yapıp hem de Ayn Calud Savaşında Moğolları yenen Memlukler ile ittifak girişiminde bulunmuştur.⁷⁷⁴ Moğollar, kendisine ödeyeceği yıllık 200.000 altını ödememesi ve İzzeddin'in kendisine karşı ittifak girişiminde olduğunu öğrenmesi üzerine Anadolu üzerinde baskısını daha da arttırdı.⁷⁷⁵ Moğalların Anadolu'ya yeniden geleceğini duyan İzzeddin, Sahib Fahreddin'i elçi olarak Moğollara gönderdiyse de elçinin Moğol tarafına geçmesi ile bu tehlikeden kurtulamadı.⁷⁷⁶

Hem Moğol baskının artması hem de Memluk Sultanı Baybars'dan bir haber gelmemesinin üzerine Bizans İmparatoru VIII. Mikhail Palailogos (1259-1282) İzzeddin Keykâvus'a sığınma teklifi gelmiş ve teklifi kabul eden sultan ailesi ve bir miktar para ile Antalya üzerinden İstanbul'a gitmiştir.⁷⁷⁷ Mikhail, vaktiyle Konya'da İzzeddin Keykâvus'a sığındığını ve çok iyi ağırlandığı için ona karşı gönül borcunu ödemek için fırsat buldu.⁷⁷⁸ İmparator, İzzeddin Keykâvus'u ve ailesini çok iyi bir şekilde ağırlayarak, istediği kadar burada kalabileceğini ve onun yeniden sultan

⁷⁷⁰ E. Merçil, "Hanedan Mensupları...", s. 343; O. Turan, Araştırmaları..., s. 282; Ayönü, Y. Ayönü, Selçuklular..., s. 259.

⁷⁷¹ O. Turan, Araştırmaları..., s. 282.

⁷⁷² G. Akropolites, *Vekayiname*, s. 241; *Mevlana Celaleddin Mektupları*, (Çev. ve Haz. Abdülbaki Gölpınarlı), İnkılap Kitapevi Baskı Tesisleri, İstanbul 1999, s. 240.

⁷⁷³ E. Merçil, "Hanedan Mensupları...", s. 345.

⁷⁷⁴ Y. Ayönü, *Selçuklular...*, 266; E. Merçil, "Hanedan Mensupları...", s. 345.

⁷⁷⁵ A. Sevim, E. Merçil, *Selçuklu...*, s. 478.

⁷⁷⁶ *Mevlana Celaleddin Mektupları...* s. 240.

⁷⁷⁷ T. Rice, *Anadolu Selçuklu...*, s. 77; O. Turan, *Araştırmaları...*, s. 284.

⁷⁷⁸ O. Turan, *Araştırmaları...*, s. 284.

olabilmesi için elinden geleni yapacağını söyleyerek muhafızlarla dolaşmasına izin verdi⁷⁷⁹

İzzeddin Keykâvus, Bizans imparatoruna zamanında ona yaptığı iyiliği hatırlatarak ya kendisine Moğol ile mücadelesinde yardım etmesini ya da Bizans topraklarında bir bölgeyi onun tabiiyetine vermesini istese de bu iki düşünceye Kral sıcak bakmamıştır.⁷⁸⁰ İmparator, her ne kadar gönül borcunu ödemek istese de Moğolların dikkatini çekmek istememiştir.

İzzeddin Keykâvus'a Bizans Devleti'nde soyluluk sembolü olarak bilinen mor terlikler verdiler.⁷⁸¹ Lakin bu güzel ağırlama iki ay sonra değişti. Bu tavrın değişmesi ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. İslam kaynaklarının bazıları bu tavrın değişmesinin nedeninin İzzeddin'in imparatoru öldürüp yerine geçmek isteği olduğunu duyan VIII. Mikhail'in İzzeddin Keykâvus'u tutukladığını söylemektedir.⁷⁸² Moğollara karşı Altın Orda ile Memlukler anlaşıp Selçuklu tahtına İzzeddin Keykâvus'u oturtmayı planlamış bunu imparatora söylediklerinde ise daha çok batı seferleri ile meşgul olan VIII. Mihail Moğolları da karşısına almak da istemediğinden bu teklifi kabul etmeyip Moğollarla sıcak ilişkiler kurup Moğolların kızı ile evlenmiştir.⁷⁸³

1263-1264 yılları arasında Bizans kralı ile İzzeddin Keykâvus arası bozulmuş ve kral, İzzeddin Keykâvus'a Hristiyan olması için baskıda bulunmuştur.⁷⁸⁴ Bizans kralı, Enez Kalesi'ne hem İzzeddin Keykâvus'u hem de ailesini kapatmış, servetine el koymuş, yanında getirdiği mahiyetini zorla Hristiyanlaştırmış bunu kabul etmeyenleri öldürmüştü ve hatta İzzeddin'in bir oğlunu alarak ismini değiştirip vaftiz etmiştir.⁷⁸⁵ Memluk Sultanı I. Baybars, İzzeddin Keykâvus'un başına gelenleri

⁷⁷⁹ E. Merçil, "Hanedan Mensupları...", s. 346.

⁷⁸⁰ Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 267.

⁷⁸¹ T. Rice, *Anadolu Selçuklu...*, s.77.

⁷⁸² İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ie...*, s. 268; Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 266.

⁷⁸³ Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 268-269.

⁷⁸⁴ *Mevlana Celaleddin Mektupları...*, s. 240.

⁷⁸⁵ E. Merçil, "Hanedan Mensupları...", s. 346-347; Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 269-270.

duyunca Bizans Devleti'nden onu alarak kendi topraklarına götürdü. Kısa bir süre sonra İzzeddin Keykâvus Kırım'da hayatını kaybetti.⁷⁸⁶

5.3.5. Mikhail Palaiologos'un Selçuklu Devleti'ne Sığınması

1254 yılında II. İzzeddin Keykâvus tek başına tahta geçtiği sıralarda İznik İmparatorluğu'nda da Vatatzes ölmüş yerine oğlu II. Theodoros Laskaris geçmişti.⁷⁸⁷ Laskaris batıdaki sorunları halletmek için hemen Selçuklu Devleti ile babasının yaptığı anlaşmayı yenilemiş ve yönünü batıya çevirmişti. Bu sırada İznik bölgesinde bulunan VIII. Mikhail Palaiologos, Selçuklu Devleti'ne sığınmak için yola çıktı.⁷⁸⁸ Mikhail Palaiologos'un imparatorun onu kıskanması sebebi ile tehdit etmesi ve bazı dedikodulara inanarak ona her geçen gün daha çok sinirlenmesi üzerine kendi hayatından endişe duyduğundan Selçukluya sığınmıştır.⁷⁸⁹

Selçuklu Devleti'ne giderken yolunu Türkmenler kesip hem mahiyetini hem de üstündeki kıyafetlere kadar gasp etmiş bunu öğrenen sultan yapanların yakalanmasını söylese de bunları yapanlar yakalanamamıştır.⁷⁹⁰ II. İzzeddin Keykâvus, Mikhail Palaiologos'ı Hristiyan paralı askerlerin kumandanı ilan etmiş bu durum kendi çevresinde hoş karşılanmamış ve aynı zamanda onun annesinin Hristiyan olduğunu da hatırlatmıştır.⁷⁹¹ Sultan, Mikhail'i çok iyi ağırlamış ve muhtemelen İzzeddin Keykâvus'un Baycu ile savaşına kadar burada kalmıştır.⁷⁹²

⁷⁸⁶ Mevlana Celeleddin Mektupları..., s. 240; Y. Ayönü, Selçuklular..., s. 270; E. Merçil, "Hanedan Mensupları...", s. 347.

⁷⁸⁷ Y. Ayönü, Selçuklular..., s. 257.

⁷⁸⁸ E. Merçil, "Hanedan Mensupları...", s. 345; Y. Ayönü, Selçuklular..., s. 257.

⁷⁸⁹ T. Rice, Anadolu Selçuklu..., s. 76; Y. Ayönü, Selçuklular..., s.258; G. Akropolites, Vekayiname, s. 129.

⁷⁹⁰ M. Yinanç, Selçuklular Devri...,II, s. 224; Y. Ayönü, Selçuklular..., s. 258.

⁷⁹¹ T. Rice, Anadolu Selçuklu Tarihi..., s. 76.

⁷⁹² Y. Ayönü, Selçuklular..., s. 258.

5.4. Evlilik

İki devlet arasında evlilik yolu ile kurulan akrabalıklara tarih boyunca sıklıkla rastlanmaktadır. Yapılan evliliklerde iki tarafında statülerinin aynı olmasını önem gösterilir aksi takdirde teklif kabul edilmez ya da bu tekliften kurtulma yolları aranır. Aynı zamanda devletlerin yapılacak evliliklerde kendilerine ait belli başlı kuralları bulunmaktaydı. Mesela Bizans da “Mor Oda” da doğan bir prenses hiçbir şekilde yabancılarla evlendirilemezdi.⁷⁹³

Komşu devlet ve toplumlarla siyasî ve hususi ilişkileri geliştirmek, ortak düşmana karşı müttefik edinmek amaçlı yapılan evlilikler de vardır. Bu evliliklerin ilki Sultan Alp Arslan’ın 1064 yılında Anadolu seferinde Gürcü bir prenses ile yapmış olduğu evliliğidir.⁷⁹⁴ Sultan, Gürcü Kralı Bagrat’ı kıl payı elinden kaçırmamasının ardından Ardahan sınırı içindeki Ahalkelek’eye hücum ederek teslim olmayan garnizonu öldürmüştü.⁷⁹⁵ Bu olaydan sonra Alp Arslan Ermeni Kralı David’den Kivrike’nin kızı ile evlenmeyi talep etti.⁷⁹⁶ Kivrike’nin kızı aynı zamanda Bagrat’ın kız kardeşinin kızı olduğundan Kral David’in de torunuydu.⁷⁹⁷

Kral David, Alp Arslan’dan korktuğu için bu teklifi kabul ederken Gürcü Kralı Bagrat’ta bu evliliği desteklemesine rağmen; Kivrike bu durumu kabul etmemiştir.⁷⁹⁸ Bunun üzerine Bagrat büyük bir ordu ile Kivrike’nin üzerine gidip onu mağlup ederek bu evliliği razı ettirmiştir.⁷⁹⁹ Bu evlilik ile birlikte aralarında ebedî sulh ve dostluk kurularak karşılıklı hediyeler verilmiş ve Bagrat’ın Lori’ye dönmesine müsaade edilmiştir.⁸⁰⁰ Bu evlilikle birlikte hem Ermeni ve Gürcü hem de Selçuklu Devleti büyük kazanç sağlamıştır. Ermeni ve Gürcüler, Selçuklu ordusu karşısında daha fazla güç kaybetmezken Alp Arslan’da evlilik yolu ile iki devleti de

⁷⁹³ Fatma Koçak- Murat Özkan, “Bizans’tan Ruslara Miras: Hristiyanlık”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 8 Sayı: 37, Nisan 2015, s. 380 aynı makalede yazan bilgide Bu odada doğanlar Porphyrogennitos/Porphygorenniti olup Bizans’ta, Büyük Saray’ın Porphyra adı verilen odasında doğan ve yasal olarak imparatorluk hakkına sahip kişiler için kullanılan bir unvandır.

⁷⁹⁴ İbnü’l Esir, **El-Kâmil...**, X, s. 49-52.

⁷⁹⁵ F. Koçak, M. Özkan, “**Hristiyanlık...**”, s. 380.

⁷⁹⁶ Savaş Eğilmez, “Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan’ın Kafkasya Politikası”, **Türkler Ansiklopedisi**, C. 4, Ankara, 2002, s.708.

⁷⁹⁷ Ş. Eğilmez, “**Kafkasya Politikası...**”, s.708.

⁷⁹⁸ Nebi Gümüş, “Selçuklu Gürcü İlişkileri”, **Türkler Ansiklopedisi**, C. 4, Ankara, 2002, s. 717.

⁷⁹⁹ Ş. Eğilmez, “**Kafkasya Politikası...**”, s.708.

⁸⁰⁰ M. Köymen, **Alp Arslan...**, s. 27.

vasalı haline getirmiştir. Fakat bu evlilik uzun ömürlü olmadı. Sultan'ın Ani Seferi sırasında evlendiği Gürcü eşini kısa bir süre sonra boşayarak emrindeki bir emir ile evlendirdi.⁸⁰¹

Evlilikler iki devletin siyasî emellerine ulaşmanın bir diğer yoludur. Bu yol bazen istenilen başarıyı verse de bazen de umulduğu gibi sonuçlanmamıştır. Melikşah Bizans ile evlilik yolu ile akrabalık kurarak Anadolu'da Selçuklu beylerini itaati altına alma isteği ile Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos'nun kızlarından birini en büyük oğluna istedi.⁸⁰² Bu evlilik teklifi iki defa tekrarlandıysa da her seferinde olumsuzlukla sonuçlandı. İlk teklifi Aleksios Komnenos'a elçi Siyavuş tarafından gelirken imparator bu teklifle ilgilenmeyip Siyavuş'u kendi yanına çekmişti.⁸⁰³ Melikşah ikinci kez elçi yollayarak teklifini yenilemesinin ardından imparator, Melikşah'tan çekindiği için istemeye istemeye teklifi kabul etmek zorunda kalmıştır.⁸⁰⁴ Fakat bu Bizans heyeti Melikşah'ın yanına gidmeden Melikşah'ın vefat ettiği haberini imparator aldı.⁸⁰⁵ Bu gelişme ile birlikte İmparator I. Aleksios Komnenos istemediği bir evlilik telakkisinden kurtulmuş oldu.

Evlilik teklifleri Selçuklu sultanları haricinde karşı taraftan da gelmekteydi. Gürcü Kralı Bagrat, Sultan Melikşah'a bağlılığını bildirdikten sonra kendi kızını sultan ile evlendirme teklifinde bulundu. Bunun üzerine sultan evlenmeyi kabul ederek Kafkaslardaki nüfuzunu arttırırken Gürcü kralı da kendini güvence altına almıştır.⁸⁰⁶

Gürcüler ile evlilik akdi gerçekleştiren bir diğer Selçuklu sultanı da Muhammed Tapar'ın oğlu Mes'ud'dur. Gürcü Kralı Dimitri (1125-1155), Irak Selçuklularına tabiiyetini bildirdiği sıralarda kızını Mes'ud ile evlendirdi.⁸⁰⁷ Gürcü

⁸⁰¹ Bülent Kaçın, *Selçuklu Hatunları Büyük Selçuklu Devleti Hanedan Üyelerinin Siyasî Evlilikleri*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2017, s. 165; *Farac...*, I, s. 318.

⁸⁰² A. Sevim, E. Merçil, *Selçuklu...*, s. 93; Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 84.

⁸⁰³ Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 82.

⁸⁰⁴ A. Sevim, E. Merçil, *Selçuklu...*, s. 92.

⁸⁰⁵ Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 84.

⁸⁰⁶ Ergin Ayan, "Büyük Selçuklu Sultanlarının Siyasî Evlilikleri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Mart-Nisan 2008, Sayı 173, s. 120; İ. Çiftçioğlu, "Gayrimüslim ile Evlilikleri...", s. 9.

⁸⁰⁷ Ergin Ayan, "Irak Selçuklu Sultanlarının Evlilikleri", *SAÜ Fen Edebiyat Dergisi*, Cilt 10, Sayı 1, 2008, s. 151-165.

prensesinin evlilik hayatı ile ilgili bir bilgi olmasa da eşi Mes'ud'un ölmesinin ardından kocasının kardeşi Süleymanşah ile evlendiği bilinmektedir.⁸⁰⁸

5.4.1. I. Kılıçarslan (1092-1107)

Gayrimüslim bir kadın ile evlenen ilk Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıçarslan'dır. I. Haçlı Seferi sırasında ünlü Haçlı komutanlarından Toulouse ve Saint Gilles Kontu IV. Raimond'un kızı İsabella ile evlenmiştir.⁸⁰⁹ Haçlıların kendisine zarar vermemesi için yapılan bu evlilik tamamen siyasî amacıyla yapılırken gelen kızın dinin değiştirilip değiştirilmediği konusunda bir bilgi yoktur.⁸¹⁰ Bu kişinin devlet işlerinde de etkisinin olduğunu ve oğlu Tuğrul'u Malatya hâkimi yaptığı bilinmektedir.⁸¹¹

Haçlı müellifi Nicola de Treveth, bu kadını Sultan II. Kılıçarslan'ın annesi olup I. Rükneddin Mes'ud'un eşi olduğunu belirtmekte ve onun, ölürken oğluna Hristiyanlık dinine inanmasını ve Hristiyanlara karşı iyi davranmasını vasiyet ettiğini; Kılıçarslan'ın annesinin mezarı üzerine geceleyin haç işareti koyduğunu kaydetmektedir.⁸¹² Fakat bu ikinci görüşün doğru olma ihtimali yoktur. Çünkü Saint Giles Kontu 1105'te ölürken Mes'ud, Selçuklu tahtına 1106 yılında oturmuş ve aynı zamanda bu olayı onaylayacak başka bir Hristiyan ya da Müslüman kaynağı bulunmamaktadır.⁸¹³ Bu dönemi aydınlatan kaynakların az olması sebebiyle bu durum tam olarak aydınlanamamış olsa da bu olaydan anlaşıldığı üzere sultanlar, Hristiyan bir kadınla evlenildiğinde bu kişinin dinî ibadetlerinde serbest bırakmış olduğu görülmektedir.

⁸⁰⁸ B. Kaçın, *Selçuklu Hatunları...*, s. 166-167.

⁸⁰⁹ T. Rice, *Anadolu Selçuklu...*, s. 92; Verslagen en Mededeelingen d. K. Akademele von Wetenschappen (Amsterdam), 1893, s. 133 (gönderme, Fr. Sarre'dea alınmıştır), *zikreden*, V. Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, Onur Yayınları, Ankara 1988, s. 333; İ. Çiftçioğlu, "*Gayrimüslim ile Evlilikleri*", s. 10.

⁸¹⁰ İ. Çiftçioğlu, "*Gayrimüslim ile Evlilikleri...*", s. 11.

⁸¹¹ T. Rice, *Anadolu Selçuklu...*, s. 92.

⁸¹² O. Turan, *Türkiye...*, s. 257; İ. Çiftçioğlu, "*Gayrimüslim ile Evlilikleri...*", s. 10.

⁸¹³ İ. Çiftçioğlu, "*Gayrimüslim ile Evlilikleri...*", s. 10.

5.4.2. I. Rükneddin Mes'ud (1116-1156)

Türkiye Selçuklu Sultanı I. Rükneddin Mes'ud'un, Alman asıllı bir kadınla evlendiğinden söz edilmektedir. Alman Prensi Henri, Kudüs'ten Almanya'ya dönerken Aksaray'a uğramış ve burada Sultan II. Kılıçarslan'ı ziyaret ederek dinî konularda sohbet devam ederken sultan, Henri'ye annesinin asil bir Alman kadını olduğunu ve babası ile evlendiğini söylemiştir.⁸¹⁴ Ancak bu kadının kim olduğu ve sonradan dinini değiştirip değiştirmediğine dair herhangi bir bilgi yoktur.

Sultan Mes'ud döneminde diğer bir evlilik telakkisi ise kızının Bizans imparatorunun yeğeni Ioannes ile evlenmesidir. Türkiye Selçuklu Devleti tarihinde ilk Bizans asilzadesi ile evlenen I. Mes'ud'un kızıdır.⁸¹⁵ Ioannes, Bizans İmparatoru II. İoannes Komnenos (1118-1143) Niksar kuşatmasında atını bir İtalyan'a vermesine kızarak Türklere sığınmıştı.⁸¹⁶ Bir süre sonra Müslüman olmuş ve Sultan Mes'ud'un kızı Selçuka Hatun ile evlenerek (1140 civarı) Konya'ya yerleşmiştir.⁸¹⁷

Selçuka Hatun ile ilgili kaynaklarda net bilgiler bulunmamakla birlikte, iki konuda bilgi kesinliği vardır. Bunlardan biri Bizanslılarla babası I. Mes'ud arasında yaşanan bir savaşta Bizans İmparatoru I. Manuel Komnenos ile muhtemel barış önerilerinde rol oynadığı diğeri ise Bizans imparatoru Selçuklu Devleti üzerine yürüdüğü sırada, kardeşi II. Kılıçarslan ile Nureddin arasında barış yapılmasını sağladığıdır.⁸¹⁸

5.4.3.II. Kılıçarslan (1156-1192)

Türkiye Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan 1162 gittiği İstanbul'da imparator ile iyi ilişkiler kurmuş ve aynı zamanda burada bir evlilik yaptığı bilinmektedir.⁸¹⁹ Bu

⁸¹⁴ O. Turan, *Türkiye...*, s. 257; İ. Çiftçioğlu, "Gayrimüslim ile Evlilikleri...", s. 11.

⁸¹⁵ T. Kihtir, *Anadolu'da Bizans...*, s. 380.

⁸¹⁶ M. Kesik, *I. Mes'ud...*, s. 58.

⁸¹⁷ M. Kesik, *I. Mes'ud...*, s. 58; N. Khoniates, *Historia...*, s. 23.

⁸¹⁸ C. Cahen, *Osmanlıdan Önce...*, s. 31-37.

⁸¹⁹ T. Baykara, *I. Gıyaseddin...*, s. 7; Gülay Dertli, *Anadolu Selçuklularında Hanedan Evlilikleri, Karabük Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Karabük 2014*, s. 35.

kadının adı birçok kaynakta sadece “Hristiyan bir kadın ile evlendi” olarak geçerken bazı kaynaklarda ise Bulgar Kralı Kaloyan’ın karısı Despina’nın, kız kardeşi ile evlendiği ibaresi yazmaktadır.⁸²⁰ Selçuklu sarayına geldikten sonra Müslüman olarak Sultan Hatun (Ümmühan Hatun) adını almıştır.⁸²¹

II. Kılıçarslan’ın bir diğer gayrimüslim ile evlenme girişimi de Alman İmparatoru Friedrich Barbarossa’nın kızı ile olmaktadır. Sultan, Miryokefalon zaferini Barbarossa’ya bildirdikten sonra kızına da talip olduysa da bu evlilik gerçekleşmeden Barbarossa’nın kızı ölmüştür.⁸²² Bu iki devlet arasında yakınlaşmanın nedeni ise Alman ve Bizans arasında İtalya’da çıkan ihtilaftır.⁸²³ Eğer gerçekleşmiş olsaydı sultan hem Bizans karşısında almış olduğu büyük galibiyetin yanında güçlü bir devleti akrabası yapıp daha fazla güçlenecekti.

5.4.4. I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1192-1196 / 1205-1211)

I. Gıyaseddin Keyhüsrev kardeşi I. İzzeddin Keykâvus ile yaptığı taht kavgasını kaybettiği için Konya’daki tahtını bırakarak İstanbul’a gitmişti. Gıyaseddin Keyhüsrev, imparatora kendi annesinin de Hristiyan olduğunu ve bu kültüre uzak olmadığını söylemiştir.⁸²⁴ Gıyaseddin Keyhüsrev’in annesi Bizans tekfuru Kaloyan’ın baldızı olduğu söylenilmekte olup Gıyaseddin de tıpkı babası gibi burada bir Hristiyan kız ile evlenmiştir.⁸²⁵ Bu kızın adı bilinmese de Komnenoslar hanedanına mensup Mavrozomes’in kızı olduğu bilinmektedir.⁸²⁶ Bu kadının daha sonra Müslüman olup olmadığı bilinmemekle birlikte Gıyaseddin Keyhüsrev ikinci kez tahta oturduğunda kayınpederi Mavrozomes da yanına aldığı bilinmektedir.⁸²⁷

⁸²⁰ S. Kaya, *I. Gıyaseddin- II. Süleymanşah...*, s.14; T. Baykara *I. Gıyaseddin...*, s. 7.

⁸²¹ T. Baykara, *I. Gıyaseddin...*, s. 7.

⁸²² O. Turan, *Türkiye*, s. 210, 221, 232; Çiftçioğlu, “Gayrimüslim ile Evlilikleri...”, s. 12.

⁸²³ İ. Çiftçioğlu, “Gayrimüslim ile Evlilikleri...”, s. 12.

⁸²⁴ S. Kaya, *I. Gıyaseddin- II. İzzeddin...*, s. 119; O. Turan, *Araştırmaları...*, s. 172.

⁸²⁵ T. Kihir, *Anadolu’da Bizans...*, s. 231.

⁸²⁶ O. Turan, *Araştırmaları...*, s. 172-173.

⁸²⁷ S. Kaya, *I. Gıyaseddin ve II. İzzeddin...*, s. 119.

5.4.5. II. Rükneddin Süleymanşah (1196-1204)

II. Kılıçarslan (1156-1192) zamanında yapılan bir evlilik teklifi de Rükneddin Süleymanşah ile Gürcü Kraliçesi Tamara arasında olmuştur. Lakin bu konuyla ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Müslüman kaynaklarında bu evlilik teklifinin Gürcü Kraliçesi Tamara'dan geldiğini söylenirken Gürcü kaynakları ise teklifin Süleymanşah tarafından geldiğini hatta onun dinini değiştirmeyi bile göze aldığı fakat bu durumu babası II. Kılıçarslan'ın engellediği, yazmaktadır.⁸²⁸

Diğer bir görüş ise; Gürcü Kraliçesi Tamara sultana bir ressam göndererek 12 oğlunun resmini yaptırmış ve bu resimler arasında Süleymanşah'a aşık olmuş ve Kılıçarslan'a hediyeler ile bir mektup göndererek oğlu ile evlenmek istediğini söylemiştir.⁸²⁹ Fakat Süleymanşah gayrimüslim bir kadın ile evlenmek istemediğini eğer onun dinini değiştirip haçı gözümün önünde kırarsa onunla evleneceğini bildirmesi kraliçeyi çok kızdırmış ve büyük aşk nefrete dönüşerek iki taraf karşı karşıya gelmiştir.⁸³⁰

5.4.6. I. Alâeddin Keykubat (1220-1237)

Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubat Alanya'yı kuşatmış ve bu kuşatmaya daha fazla dayanamayan Alanya hâkimi Kyr Vart Antalya subaşı Mübârizeddin Ertokuş'a elçi gönderip kendilerine tâbi olacağını söyledi.⁸³¹ Sultanın yapılan bu anlaşmayı evlilik ile taçlandırma düşüncesine olumlu cevap veren Kyr Vart bunun karşılığında Konya'nın Akşehir beyliği ve birkaç meşhur köyü aldı.⁸³² Kyr Vart kızı Mahperi Hatun, 1221 senesinde Sultan Alâeddin Keykubat ile evlenerek Müslüman olup birçok hayır işlerinde bulunmuştur.⁸³³

⁸²⁸ S. Kaya, *I. Gıyaseddin ve II. Süleymanşah...*, s. 82.

⁸²⁹ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'iyeh...*, s. 98-100; Turan, *Araştırmaları...*, s. 197.

⁸³⁰ E. Uyumaz, *Elçiler...*, s. 30; O. Turan, *Araştırmaları...*, s. 197-198.

⁸³¹ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'iyeh...*, s. 267; İ. Çiftçioğlu, "Gayrimüslim ile Evlilikleri...", s. 13-14; O. Turan, *Türkiye...*, s. 358.

⁸³² O. Turan, *Türkiye...*, s. 358.

⁸³³ E. Uyumaz, *I. Alâeddin...*, s. 24.

5.4.7. II. Gıyaseddin Keyhüsrev (1237-1246)

Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubat, Gürcistan Seferi sırasında bazı kaleleri fethettikten sonra Gürcü Kraliçesi Rosudan barış teklifinde bulunarak güzelliği ile tanınan kızı Tamara'yı Alâeddin Keykubat'ın Erzincan meliki olan oğlu Gıyâseddin Keyhüsrev'e vermeyi kabul etti.⁸³⁴ Tamara'nın dinine dokunulmadığı gibi saraya Hristiyan elbiseleri giyerek papaz ve hizmetçileriyle birlikte mukaddes eşyalarıyla girdi.⁸³⁵

Gürcistan 1238 yılında Moğollar tarafından istilaya uğradığı için Selçuklu Devleti istediği yardımı veremedi.⁸³⁶ Siyasî açıdan bekleneni vermeyen bu evlilik bir de devlet içinde olumsuz sonuçlara sebep oldu. II. Gıyaseddin Keyhüsrev, Tamara'ya olan düşkünlüğü; prensesin adamlarının da hükümet merkezinde büyük nüfuza sahip olmalarına ve yüksek menfaatler peşinde koşan yerli devlet büyükleri tarafından istismar edilmesine sebebiyet vermiştir.⁸³⁷ Gıyaseddin bastırıldığı paralarda kendisini aslan, karısını da onun üstünde kadın yüzü görünümünde doğan bir güneş şeklinde tasvir ettirmiştir.⁸³⁸

II. Gıyaseddin Keyhüsrev, biri Konyalı bir zengin, diğeri de Rum asıllı bir papazın kızı olan iki Hristiyan kadınla daha evlenmiştir.⁸³⁹ Rum papazın kızının adı kaynaklarda Berduliye olarak geçerken II. İzzeddin Keykâvus'un annesi olup Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölümünden sonra bu kadın Şemseddin İsfahani ile evlenmiştir.⁸⁴⁰ Diğer Rum asıllı eşinden de IV. Rükneddin Kılıçarslan doğmuştur.⁸⁴¹

II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in, Köseadağ Savaşı öncesinde bir Fransız prensesiyle de evlenmeye teşebbüs ettiği, ancak bu evliliğin gerçekleşmediği bilinmektedir. İstanbul Lâtin İmparatoru II. Baudouin (1228-1261), İznik Rum Devleti'ne karşı Gıyaseddin Keyhüsrev ile ittifak kurmak istemiş bu teklifi kabul

⁸³⁴ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ıye...*, s. 465; İ. Çiftçioğlu, "Gayrimüslim ile Evlilikleri...", s. 14.

⁸³⁵ O. Turan, *Araştırmaları...*, s.269; O. Turan, *Türk- İslam Medeniyeti...*, s. 350.

⁸³⁶ N. Kaymaz, *II. Gıyasü'd-din...*, s. 74.

⁸³⁷ N. Kaymaz, *II. Gıyasü'd-din...*, s. 74-75.

⁸³⁸ O. Turan, *Türkiye...*, s. 474; T. Rice, *Anadolu Selçuklu...*, s. 92 aslında Gıyaseddin paranın üstüne karısının portresini koymak istemiş ama bu duruma devlet adamlarının karşı gelmesi ile güneş simgesi ile tasvir yaptırmıştır.

⁸³⁹ Muhammet Kemaloğlu, "Türkiye Selçuklularında Gayr-ı Müslim Tebaa ile Kurulan Sosyal İlişkiler", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, ISSN: 1309-1387 Yıl:4 Sayı:7 2012 Güz, s.177.

⁸⁴⁰ İ. Çiftçioğlu, "Gayrimüslim ile Evlilikleri...", s. 16, O. Turan, *Türkiye...*, s. 503.

⁸⁴¹ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ıye...*, s.456.

eden sultan Latin bir kız ile evlenmek istediğini ve o kızın dinine dokunulmayacağını temin etmiştir.⁸⁴² Latin imparatorunun kız kardeşi Elizabeth'in kızıyla evlilik akdi ile ittifak yapacakken hem Köseadağ Savaşı hem de Selçuklu sultanının Latinler yerine Bizanslılarla anlaşmayı tercih etmesi nedeniyle bu evlilik gerçekleşemedi.⁸⁴³

Bu sultanların yanında IV. Kılıçarslan dört kez evlendiği bilinmekte olup bunlardan birinin Hristiyan olduğu bilirse de kim olduğuna dair kaynaklarda bir bilgi yoktur.⁸⁴⁴

5.5. Akrabalık

Devletlerarasında yapılan evliliklerle birlikte kurulan akrabalık ilişkileri devlet için bazen kâr bazen de umulmadık hüsrana neden olabilmekteydi. Selçuklu sultanlarının günümüze ulaşan kaynaklar doğrultusunda gayrimüslimlerle yaptığı evliliklerden söz ettik. Bu evliliklerden ötürü kurulan akrabalıklara gelecek olursak devleti etkileyen üç akrabalık olduğundan söz edilebilir. Bunlardan birincisi I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in İstanbul'da evlenip kayınpederi ile kurmuş olduğu akrabalık, ikincisi II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Gürcü Kraliçesi Tamara'nın kızı ile evlenmesi ile oluşan akrabalık, diğeri ise II. İzzeddin Keykâvus'un Hristiyan dayıları ile olan akrabalık ilişkileridir.

5.5.1. I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Kayınpederi

I. Gıyaseddin Keyhüsrev Selçuklu Devleti tahtını kardeşine bıraktıktan sonra İstanbul'a giderek Bizans Devleti soylularında Mavrozomes'in kızı ile evlenmişti.⁸⁴⁵ İstanbul'da misafirken Frenk askeri ile yaptığı müsabakadan sonra İstanbul'da

⁸⁴² N. Kaymaz, *II. Gıyasü'd-din...*, s. 105.

⁸⁴³ İ. Çiftçioğlu, "Gayrimüslim ile Evlilikleri...", s. 16; O. Turan, *Türkiye...*, s. 449-450.

⁸⁴⁴ M. Kemaloğlu, "Gayrimüslim Tebaa...", s. 176.

⁸⁴⁵ O. Turan, *Araştırmaları...*, 172-173; T. Baykara, *I. Gıyaseddin...*, s.23; İ. Çiftçioğlu, "Gayrimüslim ile Evlilikleri...", s. 13.

kargaşanın artmasıyla Marmara bölgesinin güneyinde yer alan bir adaya sahip olan kayınpederi Manuel Mavrozomes'in yanına çocuklarıyla gitti.⁸⁴⁶

Gıyaseddin Keyhüsrev kardeşi Süleymanşah'ın ölüm haberini aldıktan sonra Konya'ya giderek yeniden tahta oturdu. Sultanın Mavrozomes ve adamlarına bağışlar yapıp kayınpederinin bile beklemediği yükseklikte makamlar vererek hi'latlar, hediyeler ve görevler vererek onların gönlünü hoş tutmuştur.⁸⁴⁷

1204 yılında IV. Haçlı Seferi ile Latinler İstanbul'u işgal etmişti. Bu karışıklıktan yararlanmak isteyen Mavrozomes Bizans imparatoru olabilmek için elinden geleni yaptıysa da başarılı olamamıştır.⁸⁴⁸

Gıyaseddin Keyhüsrev, yardımcı birlikleriyle Emir Mavrazemos'u ve oğlunu Melik unvanıyla Uluborlu, Denizli, Honas ve Ege Denzine kadar uzanan Menderes Vadisini verdi.⁸⁴⁹ Mavrazemos ve oğlu Yohannes Hristiyan olarak bu görevlerini sürdürürken torunu olan Denizlili Mehmed el-Mevrazemî Müslüman oldu.⁸⁵⁰ Bu durum bazılarının göre zafiyet olarak gözüke de aslında sultan bu bölgeye kendi güvendiği dostunu koyarak Laskaris'tin gittikçe güçlenmesini engellemeye çalıştı.⁸⁵¹ İlk başlarda başarılı olan Mavrozomes daha sonra Laskaris'e yenilip Konya'ya geri dönmek zorunda kalarak Selçuklu ordusunda görev yapmaya başladı.⁸⁵² Gıyaseddin Keyhüsrev'in Ermeni seferinde Mavrazemes'in komuta ettiği bir ordu ile Ermeni ve Kıbrıs Haçlılarına karşı savaştığı bilinmektedir.⁸⁵³

⁸⁴⁶ T. Baykara, **I. Gıyaseddin...**, s. 25.

⁸⁴⁷ İbn Bibi, **El Evamirü'l-Ala'iyeh...**, s. 120; S. Kaya, **I. Gıyaseddin ve II. İzzeddin...**, s. 119.

⁸⁴⁸ N. Khoniates, **Historia...**, 827; S. Kaya, **I. Gıyaseddin ve II. İzzeddin...**, s. 127.

⁸⁴⁹ V. Gordlevskiy, **Küçük Asya...**, 33; T. Rice, **Anadolu Selçuklu...**, s. 67; A. Sevim, E. Merçil, **Selçuklu...**, s. 453; M. Bayram, **"Devlet Yapısı..."**, s. 172.

⁸⁵⁰ M. Bayram, **"Devlet Yapısı..."**, s. 172.

⁸⁵¹ A. Sevim, E. Merçil, **Selçuklu...**, s. 453.

⁸⁵² S. Kaya, **I. Gıyaseddin ve II. İzzeddin...**, s. 119; A. Sevim, E. Merçil, **Selçuklu...**, s. 453.

⁸⁵³ A. Sevim, E. Merçil, **Selçuklu...**, s. 461.

5.5.2. II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Gürcü Eşi ve Akrabaları

Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev ile kaynanası Gürcü Kraliçesi Rosudan arasında yaşanan ya da yaşanıldığı düşünülen rivayetler bulunmaktadır. Gıyaseddin Keyhüsrev Gürcü Kraliçesi Rosudan'ın kızı ile evlendiğinde Tamara Selçuklu sarayına papaz ve içlerinde Rosudan'un yeğeni David'inde bulunduğu birçok kişiyi getirdi.⁸⁵⁴

Gürcü Kralı Giorgi Laşa, Moğollarla savaştığı sırada ölümcül bir yara almış ve oğlu David'i kız kardeşi Rosudan'a emanet ederek devlet adamı İvanen'in vesayeti altında Gürcistan tahtına kardeşini oturtmasını vasiyet etmiştir. Rosudan daha sonra Tuğrulşah'tan olan oğlu David'ı tahta oturtmak için yeğeni David'ı öldürmeye karar vermişti.⁸⁵⁵ Rosudan II. Gıyaseddin Keyhüsrev ile gizli bir anlaşma yaparak David'i öldürmesini istemiştir. Gıyaseddin bunu başta kabul etse de daha sonradan hem David ile yakınlık kurması hem de David'i öldürmediği sürece Rosudan'ın avucunun içinde olacağını düşünmesiyle bu kararından vazgeçti.⁸⁵⁶

Gıyaseddin Keyhüsrev'in Gürcü eşinin Müslüman olması ile Rosudan'ın yeğeni David'in hapse atılması konusunda farklı rivayetler bulunmaktadır. Gürcü Hatun olarak bilinen Gıyaseddinin eşinin Müslüman olunca papazı ve David'i hapse attığını bazı kaynaklarda yazmaktadır.⁸⁵⁷

Başka bir rivayete göre; Gıyaseddin Keyhüsrev'in zevcesi ile David arasında krallık için pazarlıklar yaptığını mektuplarda okuyunca çok kızarak Tamara'yı Müslüman olmaya zorlarken David ve saraya onlarla gelen papaz ve birkaç adamı hapse attırdığını yazmaktadır.⁸⁵⁸ 1243 Köseadağ bozgunundan sonra Moğol istilası sırasında Gürcü Hatun David'i kurtarmak için Moğollardan yardım istemiş. Moğollar

⁸⁵⁴ İ. Çiftçioğlu, "Gayrimüslim ile Evlilikleri...", s. 14.

⁸⁵⁵ N. Kaymaz, II. Gıyasü'd-din..., s. 150.

⁸⁵⁶ N. Kaymaz, II. Gıyasü'd-din..., s. 150.

⁸⁵⁷ O. Turan, Türkiye..., s. 435.

⁸⁵⁸ Osman Turan, "Les Souverains Seldjoukides et leurs sujets non-musulmans", *Studia Islamica*, 1953, I, s. 83 s. 60-100 **zikreden**; N. Kaymaz, II. Gıyasü'd-din..., s. 151.

David'i hapisten kurtarıp zamanında davetine icabet etmeyen Rosudan'ı tahtan indirip onu tahta oturtmuşlardır.⁸⁵⁹

Diğer bir rivayet ise; Rosudan kendi oğlunu tahta oturtmak ve David'i ortadan kaldırmak için bir plan yaptı. Kızına ve damadına, yeğeni hakkında iftiralar içeren mektuplar göndererek David'i öldüreceğini düşündü. Ancak bunda da başarılı olamadı. Bunun üzerine damadına yazdığı son mektubunda kızının, yeğeni ile gayri meşru bir ilişki yaşadığını, bu nedenle onu koruyup kolladığını belirtti. Sultan, bu iftiralara inanarak David ile papazı hapse attırılmış ve karısını döverek Müslüman yapmış hatta saraya getirdikleri mukaddes tasvirleri de kırdığını yazmaktadır.⁸⁶⁰

Bu rivayetlerin ne kadarı doğru ne kadarı yanlış ya da hangisi doğru hangisi yanlış şu anda bilinmese de Selçuklu sultanlarını ne halkına ne de evlendiği kadınların Müslüman olma konusunda baskı yapmadıkları bilinmektedir. Zaten bu olayların akabinde Gıyaseddin Keyhüsrev, Latin imparatorunun kızı ile evlenme isteğinde bulunurken dininde bir zorlama yapılmayacağını teminini vermesi bu rivayetlerin yanlış olduğunu göstermektedir.⁸⁶¹

5.5.3. II. İzzeddin Keykâvus'un Hristiyan Akrabaları

Rum bir papazın kızıdan doğmuş olan II. İzzeddin Keykâvus'un Kir Hâye ve Kir Kedid adında iki tane Hristiyan dayısı vardı.⁸⁶² Üçlü saltanat zamanında İzzeddin Keykâvus, kardeşi Alâeddin Keykubat'ı Konya'dan gönderdikten sonra diğer kardeşi Kılıçarslan'ı devlet işlerinden uzak tutmaya çalıştığı sırada Rum ve Hristiyan dayıları Kılıçarslan'ı sıkıştırıp ağır ve rencide edici sözler söylüyorlardı.⁸⁶³ Kılıçarslan Konya'daki tahta tek başına oturabilmek için çevresine adam toplamaya başlamış ve kardeşi için hem sefa sürüp devlet ile ilgilenmediğini hem de Hristiyan

⁸⁵⁹ Aknerli Grigor, Moğol Tarihi, (Çev. Hrand D. Andreasyan), İstanbul 1954, s. 47-51, **zikreden**; Kaymaz, **II. Gıyasü'd-din...**, s. 150-151.

⁸⁶⁰ O. Turan, **Türkiye...**, s. 415-416; İ. Çiftçioğlu, "**Gayrimüslim ile Evlilikleri...**", s. 15.

⁸⁶¹ İ. Çiftçioğlu, "**Gayrimüslim ile Evlilikleri...**", s. 16.

⁸⁶² İ. Çiftçioğlu, "**Gayrimüslim ile Evlilikleri...**", s. 16.

⁸⁶³ M. Yinanç, **Selçuklular Devri...**,II, s. 217.

dayılarının devlet işlerine müdahale etmesinden duyulan rahatsızlığı dile getirerek çevresine çok sayıda adam toplamıştı.⁸⁶⁴ İzzeddin Keykâvus Konya'da çıkan huzursuzluklar sonucunda Hristiyan dayıları ve bazı devlet adamlarının ısrarları ile Antalya bölgesine giderek burada da eğlence hayatına dalmıştı.⁸⁶⁵ 1262 yılında Moğol tehlikesi tekrar başlayınca Antalya'dan deniz yoluyla İstanbul'a gittiğinde; karısı, çocukları ve Hristiyan dayılarını da beraberinde götürmüştür.⁸⁶⁶

İzzeddin Keykâvus İstanbul'daki ikinci misafirliğinde ailesi ile birlikte hapse atılmıştı.⁸⁶⁷ İzzeddin Keykâvus hapisten çıkıp İstanbul'dan gittikten sonra İstanbul'da kalan melik unvanlı küçük oğlu Kostantin ve bir kızı Hristiyan olmuş ve hatta Konstantin bir Rum kızı ile evlenmişti.⁸⁶⁸

İzzeddin Keykâvus'un İstanbul'da kalan oğulları Müslüman yaşayıp ölürken onların oğulları Bizans'ın emri ile vaftiz edilip Hristiyan olmuştur.⁸⁶⁹ İzzeddin Keykâvus'un torunları Bizans'ın emri ile Yunanistan bölgesinde yer alan Veroia'da subaşı olarak atanmışlardır.⁸⁷⁰ II. İzzeddin Keykâvus'un torunlarının, evlilik yoluyla Palaiologoslar ve diğer Bizans aristokratlarıyla akrabalık kurarak, önemli mal varlığına sahip olup Veroia bölgesine, 1265'ten itibaren en azından bir asır hüküm sürmüşlerdir.⁸⁷¹ Osmanlı Padişahı Yıldırım Bayezid (1389-1403), Veroia'ya hâkim olduğunda şehrin idarecisi, onların torunlarından Lyzakos aitti. Bayezid, Lyzakos'u Selçuklu Zihna'ya bizzat subaşı yaparak vergiden muaf tuttu.⁸⁷²

⁸⁶⁴ M. Yinanç, **Selçuklular Devri...**, II, s. 218.

⁸⁶⁵ Mehmet Suat Bal, "Türkiye Selçuklu Devleti Tarihinde Bir Dönüm Noktası; II. İzzeddin Keykâvus Dönemi", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 24, Sayı:38 / 2006, s.248; A.Sevim, E. Merçil, **Selçuklu...**, s. 478.

⁸⁶⁶ İ. Çiftçioğlu, "Gayrimüslim ile Evlilikleri...", s. 16.

⁸⁶⁷ E. Merçil, **Hanedan Mensupları...**, s. 346-347; Y. Ayönü, **Selçuklular...**, s. 269-370.

⁸⁶⁸ O. Turan, **Araştırmaları...**, s. 284; T. Rice, **Anadolu Selçuklu...**, s. 78.

⁸⁶⁹ Elizabeth Zachariadou, "II. İzzeddin Keykâvus'un Veroia'daki Hristiyan Torunları", (Çev. Şahin Kılıç), **Makedonika**, Tome, 6, (1964-1965), s. 247.

⁸⁷⁰ M. Bal, "Dönüm Noktası...", s. 252; E. Zachariadou, "Veroia'daki Hristiyan...", s. 247.

⁸⁷¹ E. Zachariadou, "Veroia'daki Hristiyan...", s. 246.

⁸⁷² E. Zachariadou, "Veroia'daki Hristiyan...", s. 247.

5.6. Hediyeler

Hediye vermek ya da almak iki devlet arasındaki ilişkileri düzenlemek ve ilişkileri sağlamlaştırmak için yapılmaktaydı. Devlet sahiplerinin başka bir devlete elçi ile gönderdikleri hediyelerin maksatları farklılık arz etmektedir. İki devlet arasında bozulan ilişkileri düzenlemek, düşmanlığı bitirmek, bir istekte bulunmak, ittifak yapmak gibi birçok amaç için Selçuklu sultanları hem Müslim hem gayrimüslim devletlere hediyeleşmiştir. Bu hediyelerin maddi ve manevi değerleri önemli olsa da hangi maksatla gönderildiği hediyein değerinden daha fazla önem arz etmiştir. Hediyein niteliği, veren devletin ekonomisi ve uğraş alanlarına göre değişiklik göstermekteydi. Mesela Türkler daha çok hayvansal ve tarımsal ürünler verirken karşı taraftan daha çok süs ürünleri ve altın gümüş gibi değerli hediyeler almışlardır.

Gürcü Kralı Liparit'in Pasinler Savaşı'nda esaretinden kurtulması için Bizans İmparatoru IX. Konstantinos Monomakhos göndermiş olduğu elçi heyeti Tuğrul Bey'e kurtuluş akçesinin yanında bir çok değerli hediyeler sunmuştur.⁸⁷³ Bu hediyeler arasında bin ipek elbise, beş yüz tane muhtelif elbise, beş yüz at vs. iki yüz bin dinar para, yüz kalıp gümüş, üç yüz şehri ve üç yüz Mısır merkebi, bin tane beyaz kıllı, siyah gözlü ve boynuzlu keçi göndermiştir.⁸⁷⁴

1064 yılında Alp Arslan'ın Gürcü üzerine yaptığı seferde başarılı olmuş bunun ardından Gürcü Kralı Bagrat, sultana elçi yollayarak sonsuz hediyeler yollamıştır.⁸⁷⁵ Bu hediyelerin ne olduğu bilinmese de Alp Arslan bu hediyeleri kabul etmiş ve karşılığında kendisi de bir elçi yollayarak ya din değiştirmesini ya da vasalı olmasını teklif etmiştir.⁸⁷⁶

Ahsartan, Alp Arslan ile yaptığı savaşı kaybedeceğini anlayınca tek çare olarak Müslümanlığı kabul etti.⁸⁷⁷ Sultan Ahsartan'ın Müslüman olmasından büyük

⁸⁷³ A. Ocak, **Dini Siyaset...**, s. 603.

⁸⁷⁴ İbnü'l Esir, **El-Kâmil...**, X, s. 20.

⁸⁷⁵ Ahmed b. Mahmud, **Selçukname**, s. 76.

⁸⁷⁶ A. Ocak, **Dini Siyaset...**, s. 259; Ahmed b. Mahmud, **Selçukname**, s. 76-77; A. Öngül, **Selçuklular I...**, s.44; A. Sevim, E. Merçil, **Selçuklu...**, s. 50.

⁸⁷⁷ Ahmed b. Mahmud, **Selçukname**, s. 87; M. Köymen, **Alp Arslan...**, s.38.

bir mutluluk duyarak onun başına hazinesinden altınlar saçıp kendi yedek atını ve pek çok hediye vermiştir.⁸⁷⁸

1070'li yıllarda Alp Arslan, Bizans İmparatoru IV. Romanos Diogenes'in Anadolu'da ilerlediği haberini alınca Halep'ten hızlı bir şekilde çıkarak Urfa önlerine geldi.⁸⁷⁹ Sultanın bu hızlı dönüşünden ötürü birçok at ve katır telef olmuş, buna karşılık Bizans valisi sultana at ve katır vererek yeni bir kuşatmayı engellemiş oldu.⁸⁸⁰

Alp Arslan, Malazgirt Savaşı'ndan sonra esir aldığı Bizans İmparatoru Romanos Diogenes'i ülkesine yollarken o savaşta ganimet olarak aldığı tahtı süsletip elleri ile tahta bindirip başına taç ve değerli hilat giydirip ikramlarda bulunmuştur.⁸⁸¹ Bizans tacına ait bazı taşlar ile "Öksüz" isimli çok değerli meşhur bir inciye Romanos Diogenes'e geri vermiştir.⁸⁸²

Philaretos, Süleymanşah'ın Antakya'yı almasının ardından Urfa'nın da oğlu Barsama'nın egemenliğine girmesinin ardından kaybettiği yerleri alabilmek için Melikşah'a giderken altın, gümüş, iyi cins at ve katırlar götürdü.⁸⁸³

Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurucusu olan Süleymanşah zamanında Bizans ile yapılan anlaşmalarda verilen hediyelerin "ağır hediyeler" olarak nitelendirilmiş ama bunların ne olduğuna dair kaynaklar bir bilgi vermemiştir.⁸⁸⁴ Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos, Şahinşah ile yaptığı savaşı bitirdikten sonra yapılan anlaşma ile sultana uzun bir şamdan, at ve yüklü paralar verilmiştir (1116).⁸⁸⁵

Bizans İmparatoru I. Manuel Komnenos, Ermenilere karşı 1153 yılında I. Mes'ud'a iki kez hediyeler gönderdiyse de ilk gönderilen hediye ne olduğu bilinmemekle birlikte gönderilen ikinci hediye ise yüklü bir miktar para ve maddi değeri yüksek hediyeler olduğu bilinmektedir.⁸⁸⁶

Hediye deyince akla ilk gelenlerden biri de Bizans İmparatoru I. Manuel Komnenos'un II. Kılıçarslan'a; İstanbul'daki misafirliği süresince servis edilen

⁸⁷⁸ M. Köymen, *Alp Arslan...*, s. 38; Ahmed b Mahmud, *Selçukname*, s. 87.

⁸⁷⁹ Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 39.

⁸⁸⁰ *Urfalı Mateos ve Papaz Grigor...*, s.141-142.

⁸⁸¹ Ahmed b. Mahmud, *Selçukname*, s. 111-112.

⁸⁸² S. Eyice, *Malazgirt...*, s. 60.

⁸⁸³ A. Sevim, *Genel Çizgiler...*, s.17.

⁸⁸⁴ M. Ergan, "Hediye ve Hediyeleşme...", s. 66.

⁸⁸⁵ A. Komnena, *Alexiad...*, s.497-499; M. Ergan, "Hediye ve Hediyeleşme...", s. 66, E. Merçil, "Hanedan Mensupları...", s. 339.

⁸⁸⁶ *Urfalı Mateos ve Papaz Grigor...*, s. 307-308; M. Kesik, *I. Mes'ud...*, s. 112; M. Ergan, "Hediye ve Hediyeleşme...", s. 66.

gümüş ve altın tabaklar ile son gün imparator ile yediği akşam yemeğindeki şamdan ve tabakların verilip İstanbul'dan giderken de birçok altın, kıyafet, mücevherat vermesi gelir.⁸⁸⁷ Sultan II. Kılıçarslan'da Bizans İmparatoru Manuel Komneneos'a büyük ihtimalle misafirliğe giderken kendi ahırından Yörük atlar hediye etmiştir.⁸⁸⁸

Selçuklu sultanları da bazı yabancı hükümdarlara armağanlar sunmuşlardır. Bunlardan biride III. Haçlı Seferi sırasında oldu. Kılıçarslan, Haçlı Seferi komutanı Barbarossa'nın akrabası olan Saksonya Dukası Henri 1171 yılında hil'atlar, ipekli kumaşlar, atlar ve parslar hediye etmiştir.⁸⁸⁹ Daha sonra III. Haçlı Seferi için topraklarından geçmek için izin alan Friedrich Barbarossa Konya'ya geldiğinde sultan ona da bazı hediyeler verdiyse de bunların ne olduğu bilinmemektedir.⁸⁹⁰

I. Gıyaseddin Keyhüsrev, Konya tahtını kardeşine bıraktıktan sonra İstanbul'a gitmiş ve orada İmparator III. Aleksios Angelos tarafından çok iyi karşılanmıştır.⁸⁹¹ İmparator, İstanbul misafirliğinde küstah Frenk askeri ile yapmış olduğu müsabakayı kazanan Gıyaseddin Keyhüsrev'e sevincini belli etmek için dev yapılı atlar, Saklatun kumaşlarından, Rum ipeklerinden, ay yüzlü cariyelerden, Dakyanus keselerinden, gümüş tenli Kıpçak kölelerinden, ev ve mutfak aletlerinden oluşan çok değerli eşyalardan vermiştir.⁸⁹²

I. Gıyaseddin Keyhüsrev ikinci kez Selçuklu tahtına oturduktan sonra Laskaris ile yaptığı savaşı kaybedip şehit olmuştu.⁸⁹³ Laskaris yeni Sultan I. İzzeddin Keykavus ile aralarını iyi tutmak için Gıyaseddin Keyhüsrev'i şehit eden Frenkliği öldürerek esir aldığı Çaşnigir Emir Seyfeddin Ayaba'yı serbest bırakıp bir elçi ile birlikte 300.000 dinar para, mücevher, köle, cariyeye, altın işlemeli taslar, görkemli atlar gibi birçok değerli hediyeler göndermiştir.⁸⁹⁴

Bizans Devleti'nin yanında Ermenilerle de sultanlar ile hediyeleşmişlerdir. I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in İstanbul'a gitmeden önce Çukurova Ermenilerinin yanına

⁸⁸⁷ M. Ersan, "Hediye ve Hediyeleşme...", s. 67; E. Merçil, "Hanedan Mensupları...", s.340.

⁸⁸⁸ E. Merçil, *Meslekler...*, s. 31.

⁸⁸⁹ O. Turan, *Araştırmaları...*, 158; M. Ersan, "Hediye ve Hediyeleşme...", s. 74; O. Turan, *Türkiye...*, s. 174.

⁸⁹⁰ M. Ersan, "Hediye ve Hediyeleşme...", s. 74, *Farac, II*, s. 454.

⁸⁹¹ Merçil, "Hanedan Mensupları...", s. 342.

⁸⁹² İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'iyeye...*, s. 85; Saklatun: eskiden Bağdat'ta ipekli kırmızı bir kumaştır; Dakyanus ve Decius: Rum İmparatorunun adını almıştı.

⁸⁹³ M. Ersan, *Anadolu'da Ermeniler...*, s. 105.

⁸⁹⁴ O. Turan, *Araştırmaları...*, s. 211; İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'iyeye...*, s.139-140; M. Ersan, "Hediye ve Hediyeleşme...", s. 68.

giderek Kral Leon'un yanına belli bir süre kalmıştır.⁸⁹⁵ Leon, misafirliğinde ona çok iyi karşılamış ve ona gideceği sırada hi'lat verirken Gıyaseddin Keyhüsrev'de ona padişahlara yakışır bir at hediye etmiştir.⁸⁹⁶ 1216 yılında Ermeni Kralı Leon I. İzzeddin Keykâvus'un ordusuna karşı koyamayacağını anlayınca altın, gümüş eşyalar, altın işlemeli eyerlerin bulunduğu soylu atlar, özel katırlar, Frenk kadın köleler, doğan ve şahinlerden oluşan hediyeler yollamıştır.⁸⁹⁷

Hediyeler bazen de kurulan ittifakı bozmak için de verilirdi. I. İzzeddin Keykâvus, kardeşi I. Alâeddin Keykubat'ın kendisine karşı başlattığı taht mücadelesinde Ermeni Kralı Leon ile kurduğu ittifakı bozmak için harekete geçerek İzzeddin Keykâvus, Celaleddin Kayser'i Ermeni tekfuruna göndermiştir.⁸⁹⁸ Celaleddin Kayser, mücevherli baş sargısını ona vererek "Bunun değeri on bin Mısır dinarındır. Sen bunu al ve askerlerini geri çek. Eğer yarın askerlerini geri çekersen sultan sana on iki bin mud tahılı ve hayvanlar verecektir." demesinden sonra sultandan da güvence alarak hediyeleri kabul edip askerlerini geri çekti.⁸⁹⁹

1211 yılında İznik Rum İmparatoru II. Theodoros Laskaris'in gönderdiği elçi heyeti ile I. İzzeddin Keykâvus'un saltanatlığını kutlama ve barış görüşmelerinde bulunarak 30.000 dinar, zembiller dolusu mücevher, yükler dolusu amber, altın kemerli gümüş tenli erkek köle (gulam), cariyeler, altın işlemeli taşlar, altın sırmalı ve atlas kumaşlarından elbise ve dev yapılı atlar getirmiştir.⁹⁰⁰

1216 yılında I. İzzeddin Keykâvus, Ermeni Kralı Leon ile yaptığı savaşı kazanmıştır. Leon sultana anlaşmak için; altından, gümüşten, meclis levazımından üzerinde altın işlemeli eyeri olan soylu atlardan, özel katırlardan, güzel yüzlü soylu Frenk kadın kölelerden, hızlı uçan doğan ve şahinlerden, çok miktarda keselerden oluşan hediyeleri göndermiştir.⁹⁰¹

⁸⁹⁵ M. Ersan, *Anadolu'da Ermeniler...*, s. 161; T. Baykara, *I. Gıyaseddin...*, s. 22; Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 198.

⁸⁹⁵ T. Baykara, *I. Gıyaseddin...*, s. 23; Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 198-199.

⁸⁹⁶ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ie...*, s. 68.

⁸⁹⁷ E. Uyumaz, *Elçiler...*, s. 55.

⁸⁹⁸ S. Koca, *I. İzzeddin...*, s.23; E. Uyumaz, *Elçiler...*, s. 73; M. Ersan, *Anadolu'da Ermeniler...*, s. 165.

⁸⁹⁹ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ie...*, s.145-146.

⁹⁰⁰ E. Uyumaz, *Elçiler...*, s.55.

⁹⁰¹ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ie...*, s.196.

Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykâvus'un Sinop'un fethinden sonra Kir Aleksi'ye altın işlemeli elbiseden, mücevher kakmalı külahtan ve koşumlu atlardan meydana gelen değerli hediyeler yollamıştır.⁹⁰²

1227 yılında Suğdak seferinden geri dönen I. Alâeddin Keykubat'a Rus Knezliği birçok at, Rus ketenleri, kürkler, Bedahşan mücevherler ve 20.000 altın getirerek yakın ilişkiler kurmak istediler.⁹⁰³

5.7. Esir

Tuğrul Bey zamanında Bizans Devleti'ne bağlı Ermeni topraklarından geçmek için Rum yönetici Stephanos'dan izin istemiş fakat izin vermeyince Türkmenler akınlar yapıp Rum yöneticiyi esir almışlardır.⁹⁰⁴

Bir rivayete göre; Malazgirt Savaşından önce Alp Arslan 100 süvarisiyle ava çıktığı esnada Bizans askerleri tarafından esir alınmıştır. Fakat Bizans askerleri esir aldıkları kişinin Selçuklu sultanı olduğunu bilmemektedir. Alp Arslan'ın esir olduğunu öğrenen Vezir Nizam'ül-Mülk sultan otağına hiç kimsenin girmemesini emrederek sultanın hasta olduğunu söylemiş onun ağzından emirler vermiştir. Bu sırada Nizamül'mülk'e Bizans askerleri tarafından elçi yollanarak sulh teklifi götürülmüştür. Esirlerin serbest bırakılması şartı ile bu barışın yapılacağını bildirmiş ve bu teklifi imparator tarafından kabul edilmiştir. Bizans imparatorunun emri ile sultan serbest bırakılmış ve bıraktıkları anda aldıkları esirin kim olduğunu öğrenince büyük bir üzüntü duymuşlardır.⁹⁰⁵

5.7.1. Bizans İmparatoru IV. Romanos Diogenes'in Esirliği

26 Ağustos 1071 yılında yapılan Malazgirt Savaşını Alp Arslan kazandıktan sonra Türk ordusu savaş ganimetleriyle pek çok savaş esiri elde etmiştir. Bu esirlerden biri de Bizans İmparatoru IV. Romanos Diogenes'di.⁹⁰⁶ Fakat imparatorun

⁹⁰² V. Gordlevskiy, *Küçük Asya...*, s. 126; M. Ersan, "Hediye ve Hediyeleşme...", s. 75.

⁹⁰³ E. Uyumaz, *Elçiler...*, s. 66.

⁹⁰⁴ Umay Türkeş- Günay, *Türklerin Tarihi Geçmişten Geleceğe*, Akçağ Yayın, Ankara 2007, s. 227.

⁹⁰⁵ Reşidü'd-din Fazlallah, *Cami'ü't- Tevarih...*, s. 80.

⁹⁰⁶ Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 49.

nasıl ve ne şekilde esir alındığı ve onun Bizans kralı olduğunun öğrenilmesi hakkında farklı yorumlar vardır. Tarihi kaynaklar ilk olarak ayrılığa düştüğü konu esir alınışı ile ilgili olmuştur. Bir rivayete göre; esir alındığında üzerinde altın yıldızlı zırhı ve miğferinin olduğu söylenilmiştir.⁹⁰⁷ Diğer bir görüş ise; Diogenes savaşta hiçbir çıkışın olmadığını görünce atının üzerinde savaşmış ve elinden yaralanması ve atının bir okla vurulmasından sonra bir kargaşada savaş alanını yaya olarak terk etmek zorunda kalarak bir yere sığındığını söylemektedir.⁹⁰⁸ Emir Saduddevle Gevherayin'in bir askeri kaybolan atını ararken Diogenes'i bulmuş ise de henüz kimliğini bilmediği söylenmektedir.⁹⁰⁹ Alınan esirin kim olduğunu bilmese de üzerindeki kıyafetten önemli bir kişi olduğunu tahmin ettiği için bu esiri başka birinin elinden almaması için sabaha kadar bekleyip sultanın huzuruna öyle çıkarmıştır.⁹¹⁰

Sultanın huzuruna çıkan Romanos Diogenes'in kim olduğunu; savaş başlamadan önce Alp Arslan'ın Bizans'a yolladığı elçi heyetinin içinde olan hadim Şadi'nin tanınması ve bir diğer esir olan Bizans Generali Basilaki'in imparatoru görünce ağlayarak ayaklarına kapanması sonucunda onun imparator olduğu anlaşılmıştır.⁹¹¹ Alp Arslan, Romanos Diogenes'i yenip esir aldıktan sonra sultana tabi olduğunu ve onun bir kölesi olduğunu gösterebilmek için herhangi bir köleye yapıldığı gibi kulağına küpe takılmıştır.⁹¹²

Romanos Diogenes esir alınıp sultanın huzuruna çıkarıldıktan sonra eli, ayağı ve boynundaki bağları çözülmesini Alp Arslan tarafında emredildi. Sultan, "Bize içki sunması için ona kadeh verin" demiş ve Romanos Diogenes'in eline kadeh verilmiştir. Fakat imparator bu içkinin kendisine verildiğini düşünerek içmeye kalkışsa da bu durumdan men edilmiş bu kadehi sultana sunması istenilmiştir. İmparator Bizans geleneği gereğince yere doğru eğilerek kadehi sundu. Sultan içki kadehini aldıktan sonra İmparatorun saçından bir tutam keserek yüzünü yere değdirip "İşte hükümdarlara böyle hizmet edeceksin" demiştir. Sultanın yaptığı bu davranışın maksadı Bizans imparatoru ile yapacağı savaşta Rey kentinden hareket

⁹⁰⁷ S. Eyice, **Malazgirt...**, s. 56.

⁹⁰⁸ A. Sevim, **Anadolu'nun Fethi...**, s. 79.

⁹⁰⁹ A. Sevim, **Anadolu'nun Fethi...**, s. 79-80.

⁹¹⁰ S. Eyice, **Malazgirt...**, s. 57; A. Sevim, **Anadolu'nun Fethi...**, s. 80.

⁹¹¹ Ahmed b. Mahmud, **Selçukname**, s. 109; S. Eyice, **Malazgirt...**, s. 57; A. Sevim, **Anadolu'nun Fethi...**, s. 80.

⁹¹² A. Gordlevskiy, **Küçük Asya...**, s. 122.

ettiği sırada Bizans imparatorunu tutsak alırsa saki yapacağına dair kendisine söz vermiş olduğu sözden yaptığı bilinmektedir.⁹¹³

Alp Arslan'a Bizans imparatorunun esir edilmesi haberi geldikten sonra onu huzuruna çağırıp Abbasi halifesi adına gönderilen elçi heyetine yaptığı küstahça hareketini sorarak: “Ben sana halifenin elçilerini gönderip sulhu sürekli kılalım demedim mi? Sana Afşin’i yollayıp düşmanımı (Er-Basan’ı) istedim fakat sen bu istekten neden kaçındın? Dün sana ordun ile geri dön yeniden sulh yapalım dediğimde sen bana bu savaşı yapabilmek için çok para harcadığını söyleyip ülkemi kendi ülkeneye katacağını söylemedin mi? Senin o inadının ve bu teklifleri reddetmenin amacı neydi?”⁹¹⁴ diyerek hesap sormuştur. Bunun üzerine imparator ona bu savaşı yapabilmek için çok para harcadığını fakat sultana karşı mağlup olduğunu bu sebeple kendisine istediğini yapabileceğini fakat onu azarlayıp sert sözler söylememesini rica etmiştir.⁹¹⁵

Alp Arslan “Eğer zaferi sen kazansaydın bana ne yapardın?” diye Romanos Diogenes’e sorduğunda Diogenes: “Fena şeyler” şeklinde cevapladı.⁹¹⁶ Alp Arslan, Romanos Diogenes’in bu cevaba dürüstçe cevap vermesinden etkilenerek ona şunları söylediler; “Doğru söyledin, eğer farklı bir şey söyleseydin yalan olacaktı. Aynı zamanda verdiğin cevap akıllı ve yiğitçe bir cevap verdin. Bu dürüst cevabı verdiğin için senin öldürülmen doğru değildi. Peki şimdi sana ne yapacağımı düşünüyorsun.”⁹¹⁷

İmparator sultana şunları söyledi; “Bana üç şey yapabilirsin! Birincisi öldürebilirsin, ikincisi ele geçirmek istediğim ülkende beni gezdirip halka teşhir ettirirsin, üçüncüsü ise yapmayacağımı bildiğim için söylememe gerek yok ama söyle

⁹¹³ Ahmed b. Mahmud, *Selçukname*, s. 111; İbnü'l Cevzi, *El-Muntazam...*, s. 104.

⁹¹⁴ İbnü'l Cevzi, *El-Muntazam...*, s. 102; Ahmed b. Mahmud, *Selçukname*, s. 110; A. Sevim, *Anadolu'nun Fethi...*, s. 80.

⁹¹⁵ A. Sevim, *Anadolu'nun Fethi...*, s. 80; Ahmed b. Mahmud, *Selçukname*, s. 110; İbnü'l Cevzi, *El-Muntazam*, s. 102.

⁹¹⁶ İbnü'l Cevzi, *El-Muntazam...*, s. 102.

⁹¹⁷ Sevim, *Anadolu'nun Fethi...*, s.81; Ahmed b. Mahmud, *Selçukname*, s.110; İbnü'l Cevzi, *El-Muntazam...*, s. 102-103.

dediğiniz için söylüyorum benim canımı bağışlayıp bunun karşılığında para ve armağanlar vererek senin naibin olarak beni geri göndermen.”⁹¹⁸

Alp Arslan, imparatora onu bağışlamak niyetinde olduğunu söylemiş ve onu bir esir değil bir misafir olarak ağırlandıracağını bildirmiştir.⁹¹⁹ Malazgirt'teki sultanın ordugâhında 8 gün konaklamış ve aralarında şeref sözü vererek bir dostluk anlaşması yapmışlardır.⁹²⁰ Alp Arslan, Romanos Diogenes'e çok iyi davranarak onu yanında oturtup yaptığı stratejik hataları ona anlattıktan sonra Romanos Diogenes'e özel bir çadır hazırlatmış, kendi sofrasına oturtmuş ve giderken ona değerli eşyalar vermiştir.⁹²¹

Alp Arslan, Romanos Diogenes'e 10.000 dinar borç para verdikten sonra imparator bu paranın bir kısmını yakınlarına dağıtırken bir kısmını da aynı kendi gibi tutsak olan generallerinden bazılarını serbest bırakması için sultana vermesinin ardından sultan diğer esirleri de herhangi bir ücret talep etmeden serbest bıraktı.⁹²² Alp Arslan, Romanos Diogenes'nin gideceği gün savaş alanında ganimet olarak alınan imparatorun tahtını süslenmesini emrettikten sonra Diogenes'e hilat giydirerek onu bu tahta oturtup değerli hediyeler ile uğurlamıştır.⁹²³

Sultan Alp Arslan, Romanos Diogenes'i belli bir yere kadar eşlik etmesi için başlarında iki hacibin olduğu 200 kişilik kuvveti imparatorun muhafazası için görevlendirmiştir.⁹²⁴ Diogenes, sultanın yanında yürüyerek devam etmek istemişse de Alp Arslan buna mani olmuş ve iki hükümdar kucaklaşarak ayrılmıştır.⁹²⁵

⁹¹⁸ Ahmed b. Mahmud, *Selçukname*, s.110; A. Sevim, *Anadolu'nun Fethi...*, s. 80; İbnü'l Cevzi, *El-Muntazam...*, s. 103.

⁹¹⁹ Oğuz Ünal, *Güneş Ülkesinden Güneşin Doğduğu Yere Horasan'dan Anadolu'ya Türkiye Tarihi*, (2. Baskı), Ötüken Neşriyat, İstanbul 2014, s. 343.

⁹²⁰ O. Ünal, *Güneş Ülkesinden...*, s. 343.

⁹²¹ S. Eyice, *Malazgirt...*, s. 60.

⁹²² A. Sevim, *Anadolu'nun Fethi...*, s. 82.

⁹²³ Ahmed b. Mahmud, *Selçukname*, s. 111-112.

⁹²⁴ M. Köymen, *Alp Arslan...*, s. 72.

⁹²⁵ M. Köymen, *Alp Arslan...*, s. 72.

5.7.2. Melikşah Zamanında İsaakios'un Esirliği

Bizans İmparatoru VII. Dukas Selçuklu Devleti fetihlerine engel olabilmek için başkomutanlığına atadığı İsaakios Komnenos ve kardeşi Aleksios'u Anadolu'ya gönderirken yanına da Norman asıllı Roussel (Ursel)'i de görevlendirdi.⁹²⁶ Bizans ordusu Kayseri'ye ulaştığında Roussel ile İsaakios'un araları bir Frank askerini cezalandırma hususunda açıldı.⁹²⁷ Roussel ordusu ile Sivas'a giderken İsaakios Kayseri bölgesinde Selçuklu ordusu ile savaşmıştır.⁹²⁸ Bu mücadeleyi kaybeden İsaakios, Selçukluya esir oldu.⁹²⁹ İsaakios'un kardeşi Aleksios'da Selçuklu ordusundan son anda kurtularak Ankara'ya sığındı.⁹³⁰ Aleksios burada kardeşinin Selçuklu Devleti tarafından esir olduğunu öğrenince fidyesini ödeyebilmek için İstanbul'a gitti.⁹³¹ Kurtuluş akçesi ödenip karısı tarafından kurtarılan Ursel'in ise Amasya topraklarına akınları devam etti.⁹³²

5.7.3. I. Kılıç Arsan'ın Eşinin Esareti

İlk Haçlı Seferinde İznik'in alınmasından sonra I. Kılıçarslan'ın eşi Haçlılar tarafından esir alındı.⁹³³ I. Aleksios Komnenos büyük bir askeri ordu ile Kılıçarslan'ın eşini Ioannes ile yollayarak kıyı kentlerinin de ele geçirmesini ve gittiği bölgelerde İznik'in ele geçtiğini inanmayan olursa da Kılıçarslan'ın eşini göstermesini emretti.⁹³⁴ Bu durum aslında esirliğin ne kadar önemli olduğunu ve alınan kişinin de kim olduğunun önemini göstermektedir. Esir alınan kişinin niteliği bulunduğu devletin itibarını doğrudan etkiler.

⁹²⁶ A. Tekin, *Selçuklu Tarihi...*, s. 276.

⁹²⁷ Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 58.

⁹²⁸ A. Tekin, *Selçuklu...*, s. 276; Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s.58.

⁹²⁹ A. Sevim, E. Merçil; *Selçuklu...*, s. 88; A. Tekin, *Selçuklu*, s. 276; Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 63.

⁹³⁰ Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 58.

⁹³¹ A. Sevim, E. Merçil; *Selçuklular...*, s. 88; Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 58; İ. Kafesoğlu, *Melikşah...*, s. 91.

⁹³² İ. Kafesoğlu, *Melikşah...*, s. 91; A. Sevim, E. Merçil; *Selçuklular...*, s. 88; Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s.58.

⁹³³ A. Komnena, *Alexiad...*, s. 280.

⁹³⁴ Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 97, A. Komnena, *Alexiad...*, s. 280.

5.8. Din Değiştirme

5.8.1. Alp Arslan Zamanında Ermeni Bogusag'ın Müslüman Olması

Bizans Devleti, Selçuklu Türklerinin akınları ile zor zamanlar geçirirken halkına uyguladığı sert politikalar yüzünden de gün geçtikçe başı ağrıyordu. Bizans'ın baskısından sıkılan Ermeniler, Selçuklu Devleti içinde yaşayan halkına hoşgörölü yaklaştığını görünce taraf değiştirmeye başlamıştır. Taraf değiştirmenin yanında dinlerini değiştirenlerde olmuştur. Mesela Ermeni Bogusag ailesi Müslümanlığı kabul ederek Alp Arslan'dan Siverek bölgesine yerleşmek için izin almışlardır.⁹³⁵

5.8.2. Gürcü Kalesinin Müslüman Olması

Alp Arslan 22 şubat 1064 yılında Gürcü beldelerine hareket ederken Nahcivan bölgesinde ordusunu ikiye ayırdı. Kendisinin başında olduğu ordu Gürcistan'a ilerlerken veziri Nizam'ül-Mülk ve oğlu Melikşah'ın başında bulunduğu ikinci ordu ise Aras bölgesine gitti. Melikşah'ın bir Gürcü hisarını fethederek buradaki Hristiyan halkının bir kısmını öldürüp bir kısmını esir almıştır.⁹³⁶ Burada yaşayan bazı Hristiyan Gürcüler kendi istekleri ile Müslümanlığı kabul etmişlerdir.⁹³⁷

5.8.3. Alp Arslan Zamanında Kars şehrinin Müslüman Olması

Alp Arslan 1064 yılında Bizans Devleti'nin elinde bulunan Ani ve Kars bölgesine girdi. Burada Çıldır Gölü'nün güneyindeki Kars Çayı üzerinde iki kalede

⁹³⁵ A. Sevim, *Genel Çizgiler...*, s. 11.

⁹³⁶ İbnü'l Esir, *El-Kâmil...*, X, s. 38; Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 27; M. Köymen, *Alp Arslan...*, s. 32.

⁹³⁷ Ahmed b. Mahmud, *Selçukname*, s. 74.

yaşayan halk kaleden çıkararak Müslümanlığı kabul ettiklerini söylediler.⁹³⁸ Alp Arslan bu durumdan memnun olduğunu dile getiren onların İslamî bir şekilde yıkanmalarını emrettikten sonra kiliseleri yıktırıp yerine mescitler inşa ettirdi.⁹³⁹

5.8.4. Melikşah Zamanında Ahsartan'ın Müslüman Olması

Ahsartan, Alp Arslan'ın Gürcistan Seferi sırasında sultanın huzuruna gelerek ona içten bir şekilde sarılıp ağlaştıktan sonra ayağını öptü.⁹⁴⁰ Ahsartan, Alp Arslan misafirliğinde, “Tanrıdan başka Tanrı yoktur ve Muhammed onun kulu ve elçisidir” sözlerini söyleyerek Müslüman oldu.⁹⁴¹ Alp Arslan, Ahsartan'ı Şeki Çarı olarak tanıdığını söyleyerek⁹⁴² Ona ziyafetler hazırlatıp güzel bir şekilde ağırladıktan sonra Müslümanlığı öğrenmesi için ona bir hoca verdi.⁹⁴³ Fakat Ahsartan samimi bir Müslüman olmadığını kısa bir süre içinde göstererek tekrardan eski dinine geri döndü.⁹⁴⁴

Gürcü Kralı II. Giorgi 1080'li yıllarda Melikşah'a itaatini kabul etmesine rağmen Güney Kafkas ülkelerinden Şeki Çarı I. Ahsartan Melikşah'ın tabiiyetini kabul etmesi üzerine Melikşah 1082 yılında ordu hazırlayıp Vejini Kalesini kuşattı.⁹⁴⁵ Ahsartan'a, Gürcü Kralı II. Giorgi Selçuklu sultanına itaatini bildirmesi sebebiyle destek vermedi. Ahsartan buna rağmen Melikşah'a karşı direnç gösterdiyse de ilerleyen zamanlarda bu savunmanın işe yaramayacağını anlayıp sultandan barış

⁹³⁸ Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 28; M. Köymen, *Alp Arslan...*, s. 31.

⁹³⁹ M. Köymen, *Alp Arslan...*, s. 31; Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 28, İbnü'l Esir, *El-Kâmil...*, X, s. 39-40; Ahmed b. Mahmud, *Selçukname*, s. 62.

⁹⁴⁰ Ahmed b. Mahmud, *Selçukname*, s. 87; M. Köymen, *Alp Arslan...*, s. 38.

⁹⁴¹ M. Köymen, *Alp Arslan...*, s.38.

⁹⁴² Aliyev Şirinbey Hacıoğlu, “Orta Çağ Gürcü Kaynağı Matiane Kartlisa’da Selçukluların Şeki ve Kaheti Seferler”, *Selçuklu Siyasî Tarihi (Bildiriler)*, (Yay. Haz.: M. Metin Hülagü), Abdulkadir Yuvalı, Ali Aktan, Erhan Toksa, Muhittin Kapaşahin, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2014, s.73; M. Köymen, *Alp Arslan...*, s. 39.

⁹⁴³ Ahmed b. Mahmud, *Selçukname*, s.87; M. Köymen, *Alp Arslan...*, s.38.

⁹⁴⁴ A. Hacıoğlu, “Orta Çağ...”, s.73.

⁹⁴⁵ A. Hacıoğlu, “Orta Çağ...”, s.73.

istedi.⁹⁴⁶ I. Ahsartan, sultanın yanına gelerek tekrardan Müslüman olacağını söyledi.⁹⁴⁷ Melikşah bu duruma sevinerek ona Jahet bölgesini verdi.⁹⁴⁸

5.8.5. Melikşah Zamanında Siyavuş'un Hristiyan Olması

Melikşah, 1086 yılında Siyavuş'u elçi olarak Bizans'a göndererek evlilik yolu ile ittifak kurmak istediğini iletmesini istemişti.⁹⁴⁹ Bizans imparatoru bu teklif ile ilgilenmeyerek elçinin annesinin Gürcü olmasından bahsedip onu Hristiyanlık hakkında bilgilendirerek kendi yanına çekti.⁹⁵⁰ İmparatorun Siyavuş'a Hristiyanlığa geçtikten sonra devlet içinde önemli mevkilere getirdiği bilinmektedir.⁹⁵¹

5.8.6. Melikşah Zamanında Philaretos Müslüman Olması

Antakya Valisi Philaretos, topraklarını kaybettikten sonra Melikşah'ın huzuruna çıkmak istediye de sultan onu kabul etmeyerek görüşmek istemedi.⁹⁵² Bunun üzerine son çare olarak Philaretos, Müslümanlığı kabul ederek destek almak istedi.⁹⁵³ Sultan, Philaretos'un Müslüman olacağını duyunca onu huzuruna çağırıp sünnet töreni yaptı.⁹⁵⁴ Sultan Melikşah'a tabiiyetini bildiren Philaretos'a Maraş'ın idaresini verdiyse de buradaki halkın onu istememesi sebebi ile Urfa'ya atandı.⁹⁵⁵

⁹⁴⁶ O. Turan, **Türk-İslam Medeniyeti...**, s. 165; A. Hacıoğlu, "Orta Çağ...", s. 73.

⁹⁴⁷ İ. Kafesoğlu, **Melikşah...**, s. 128; A. Hacıoğlu, "Orta Çağ...", s. 73.

⁹⁴⁸ O. Turan, **Türk-İslam Medeniyeti...**, s. 165.

⁹⁴⁹ A. Komnena, **Alexiad...**, s. 202-204.

⁹⁵⁰ Y. Ayönü, **Selçuklular...**, s. 83; O. Turan, **Türkiye...**, s. 115.

⁹⁵¹ O. Turan, **Türkiye...**, s. 115.

⁹⁵² A. Sevim, **Genel Çizgiler...**, s. 17; O. Turan, **Türkiye...**, s. 283.

⁹⁵³ O. Turan, **Türkiye...**, s. 283, A. Sevim, **Genel Çizgiler...**, s. 17.

⁹⁵⁴ A. Sevim, E. Merçil; **Selçuklu...**, s. 17.

⁹⁵⁵ A. Sevim, **Genel Çizgiler...**, s. 17.

5.8.7. Muhammed Tapar Zamanında Din Değişirme

Büyük Selçuklu Devleti döneminde taht kavgalarından yararlanan Gürcü Kralı II. David kalabalık Kıpçak grubunu kendi yanına çekebilmek için Kıpçak hakanının oğlunun kızı ile evlenerek 40.000 kişilik Kıpçak ordusunu kendisine dâhil etti.⁹⁵⁶ Aynı zamanda 5.000 kişilik Kıpçaklıyı da merkezde görevlendirmiş ve bu sıkı münasebetler sonucunda Kıpçaklar Gürcülerin mensup oldukları Hristiyanlığı kabul etmiştir.⁹⁵⁷

5.8.8. I. Kılıçarslan Zamanında Emir Muhammed'in Hristiyan Olması

1092 yılında I. Kılıçarslan'ın kayınpederi Çaka Bey ile kurduğu ittifak sonucunda Bizans Devleti'ne karşı Emir Muhammed'i yolladı.⁹⁵⁸ Emir Muhammed'in ordusu ilk başlarda büyük başarılar elde etse de Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos, Opos idaresinde bir ordu hazırlatıp Selçuklu Devleti üzerine yolladı.⁹⁵⁹ Kyzikos, Manya'sı zorlanmadan alan Opos, bu sefer Muhammed'in olduğu Apollonias üzerine yürüyerek burayı kuşattı.⁹⁶⁰ Yardım alamayan Muhammed direnişi fazla uzatmadan Opos'a teslim oldu. Teslim olan Muhammed Bizans Devleti'nin hizmetine girerek Hristiyan oldu.⁹⁶¹

5.8.9. I. Rükneddin Mes'ud zamanında Bizans Prensini Müslüman Olması

II. Ioannes Komnenos (1118-1143) 1139-1140 yılları arasında Türklere karşı yaptığı bir saldırıda kardeşi Sebastokrator Isaakios Komnenos ile oğlu Ioannes

⁹⁵⁶ A. Özaydın, *Sultan Muhammed Tapar...*, s. 144.

⁹⁵⁷ A. Özaydın, *Sultan Muhammed Tapar...*, s. 144.

⁹⁵⁸ Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 88.

⁹⁵⁹ Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 88.

⁹⁶⁰ I. Demirkent, *I. Kılıçarslan...*, s.18; A. Sevim, E. Merçil; *Selçuklu...*, s. 429; Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s.88-89.

⁹⁶¹ A. Komnena, *Alexiad...*, s. 164, Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 88-89.

Türklere sığınmıştı.⁹⁶² Fakat ikisi de yaptığı hatayı anlayıp Bizans Devleti'ne geri dönüp imparatorudan af dilediler. İmparator kardeşi ve yeğenini affettikten sonra eski unvanlarını onlara geri verdi.⁹⁶³

Bizans Devleti bir saldırıdan önce orduya katılan ünlü bir şövalyeye Arap atını vermesini emreden imparatora kırılan Ioannes orduyu terk ederek Selçuklu Devletine tekrar sığınmış burada Müslüman olup sultanın kızlarından biri ile evlenmiştir.⁹⁶⁴

⁹⁶² Y. Ayönü, **Selçuklular...**, s. 126.

⁹⁶³ N. Khoniates, **Historia...**, s. 21.

⁹⁶⁴ N. Khoniates, **Historia...**, s. 21; Y. Ayönü, **Selçuklular...**, s. 126.

İKİNCİ BÖLÜM

SELÇUKLU DEVLETİ'NİN GAYRİMÜSLİM TOPLUMLAR İLE İLİŞKİLERİ

1. Gayrimüslim Toplamların Selçuklu Devletlerinde Yaşayışları ve Hakları

1.1. Anadolu'da Gayrimüslim Toplamlar ve Selçuklu Devleti ile İlişkileri

1.1.1. Rumlar

Rum kelimesi Romalıların ülkesi anlamına gelen etnik bir özelliğe sahip olmayan coğrafi bir addır.⁹⁶⁵ Selçuklu Devleti'nin Anadolu'ya akınlar düzenleyip buradaki etnik yapıyı değiştirmeden önce; Anadolu'nun batısında olan halka Rum, doğusundaki halka da Ermeni denilmekteydi.⁹⁶⁶ Rum ve Ermenililer aynı dine mensup olmalarına rağmen Anadolu şehirlerinde anlaşılamayıp farklı cemiyetler oluşturmuşlardır.⁹⁶⁷ Anadolu'da yaşayan bu halkın Ermeni ve Rum olarak ayrılmasının bir diğer nedeni ise Rumların Ortodoks Hristiyan olup Ermenilerin Gregoryen mezeplerinden olmalarıdır.⁹⁶⁸

Rumlar Selçuklu Devleti'nin akınlarından önce Anadolu'da ki en kalabalık en zengin ve en etkin gayrimüslim toplumdur.⁹⁶⁹ Selçuklu Türklerinin akınları Rumları rahatsız etmiş ve buldukları yerden daha güvenli olan vadi kesimlerine göç etmişlerdir.⁹⁷⁰

Bizans'ın uyguladığı ağır vergi ve zulümlerden Rumlarda diğer toplamlar gibi payını almıştır. Rumların bir kısmı Selçuklu Devleti'nin uyguladığı hoşgörü politikası ile Selçuklu Devleti idaresine geçmeye başlamışlardır.⁹⁷¹

⁹⁶⁵ T. Baykara, "Toplum...", s. 235.

⁹⁶⁶ T. Baykara, *I. Gıyaseddin...*, s.60.

⁹⁶⁷ M. Kemalöğlu, "Gayrimüslim Tebaa", s.170.

⁹⁶⁸ Hasan Alevnur, *Selçuklular Döneminde Gayr-i Müslimler*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans), Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Manisa 2007.s. 33.

⁹⁶⁹ Alper Denizli, *Bizans'a Sığınan Selçuklu Hanedan Üyeleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans) Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Afyonkarahisar 2010. s. 8.

⁹⁷⁰ T. Baykara, *I. Gıyaseddin...*, s.61.

⁹⁷¹ O. Turan, *Türk-İslam Medeniyeti...*, s. 292.

1.1.2. Ermeniler

Ermenilerin kökeni hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ermeni tarihçilerinin bazıları Nuh'un torunu Hayk'tan geldiklerini, bazıları da Ermenilerin kökenini Urartulara dayandırmakla birlikte bir kısımda Ermenilerin Balkan kökenli Trak-Prig soyuna ait olduğunu söylemektedir.⁹⁷² Van Gölü kuzeyi ve civarına Diyar-
1 Ermeni denilmesi aslında Ermeni adının coğrafi niteliğe sahip olduğunu göstermektedir.⁹⁷³ Ermeniler, IV. yüzyılın başlarında Hristiyanlığın Gregoryen mezhebini kabul ederek Rumlardan ayrılıp Ermeni milletini oluşturmuşlardır.⁹⁷⁴

Ermeniler tarih boyunca yaşadıkları coğrafyaya hâkim olan devletlerin vasalı olarak hayatlarını devam ettirmiştir. Anadolu coğrafyası VII. yüzyıldan sonra Bizans Devleti'nin hâkimiyetinden çıkarak önce Emevilerin daha sonra Abbasilerin egemenliğine girerken Bizans X. yüzyılın özellikle ikinci yarısında Anadolu'daki egemenliğini yeniden ele almıştır.⁹⁷⁵

X. ve XI. yüzyıllarda Ermeniler; İran, Bizans ve Arap mücadelesinde en çok etkilenen milletlerden biri olmuştur. Ermenilerin bazıları bu mücadeleye dayanamayıp farklı yerlere göç etmiştir.⁹⁷⁶

Bizans idaresi altındaki Ermenilerin, Anadolu'da Selçuklu Türklerinin fetih ve yerleşme hareketleri başlamadan önce Bizans'ın doğu sınırında dört krallığı bulunmaktaydı. Bunlar; Ani (Ani Bagratlıları: 885-1045), Kars (Kars Bagratlıları: 962-1064), Van (Vaspurakan: 908-1021) ve Lori (Taşirk Bagratlıları: 982-1064) krallıklarıydı.⁹⁷⁷

Ermeni soyluları, Bizans'ın zayıf idaresinden yararlanarak Ani, Kars, Lori ve Van şehirlerini alarak mahalli birer idare, yani birer derebeylik oluşturulmuşlardır.⁹⁷⁸

Bizans'ın zayıflığının yanında Haçlı Seferleri ve Türklerin Anadolu'ya akınlarından

⁹⁷² İlhan Akbulut, "Türkler Tarihinde Ermeniler", C. 50, S.1, **SBF Dergisi**, Ankara 1995, s. 29.

⁹⁷³ T. Baykara, "**Toplum...**", s. 325.

⁹⁷⁴ H. Alevnur, **Gayrimüslimler...**, s. 33.

⁹⁷⁵ F. İnce, "**Millet-i Sadıka...**", s. 488.

⁹⁷⁶ F. İnce, "**Millet-i Sadıka...**", s. 492.

⁹⁷⁷ Adem Uzun, "Türk-Ermeni İlişkilerinde Selçuklular Dönemi", **Türk Yurdu Dergisi**, Nisan 2011 100 - Sayı 284, s. 136.

⁹⁷⁸ Salim Koca, "Selçuklular Döneminde Türk-Ermeni İlişkileri", **Türk Yurdu Dergisi**, Cilt 26, Sayı 225, Mayıs 2006, s. 19.

yararlanan Ermeniler, Kilikya Bölgesi'nde önce bir prenslik daha sonra da II. Leon zamanında krallık haline gelmişlerdir.⁹⁷⁹ Ermenilerin, hem yüksek dağlar ve derin vadilerin sebebi ile hem de birbirleri arasında sürüp giden anlaşmazlıklar neticesinde aralarında tam bir birlik oluşmamıştır.⁹⁸⁰

Mezhep farkından dolayı Ermeniler, Bizans Devleti tarafından büyük baskı ve işkencelere maruz bırakılırken Bizans tarafından uygulanan feodal toprak düzeni sonucunda yerli halk fakirleşmiş, hatta bazıları göç etmek zorunda kalmıştır.⁹⁸¹ Bu durumlar karşısında Türkler, Anadolu'ya yaptıkları fetihlerde fazla direnişle karşılaşmamışlardır.

Selçuklu Türklerinin, 1064'de Kars ve Ani'yi alması ve ardından 1071 Malazgirt Savaşında Bizans'ı yenmesinin akabinde Ermeni krallıkları Bizans tarafından dağıtılarak buradaki halkın büyük bir kısmı Kilikya bölgesine gitmiş ve Büyük Ermenistan bu şekilde parçalanmıştır.⁹⁸² Tabii ki de Türklerin Ermeniler ile karşılaşması ilk kez bu tarihlerde olmamıştır. Türkler gerek Karadeniz'in kuzeyinde gerekse güneyinden Anadolu'ya gelerek buradaki Ermenileri ile yakın ilişkiler kurup karşılıklı güven duygusu oluşturmuşlardır.⁹⁸³

Bizans, Ermenileri ağır vergiler ile ezerken farklı mezhepten olmaları sebebi ile askeri zorlamalarda da bulunuyor ve onları sağlıksız pis yerlerde görev yaptırıyorlardı.⁹⁸⁴ Ermeniler, Bizans'ın mezhep ve siyasal baskılarına hatta işgal girişimlerine karşı bu bölgedeki Müslüman beyliklerle işbirliği ve ittifakta bulunarak harekete geçmekteydiler.⁹⁸⁵

⁹⁷⁹ E. Uyumaz, **I. Alâeddin...**, s. 30.

⁹⁸⁰ A. Uzun, "**Türk-Ermeni...**", s. 136.

⁹⁸¹ A. Kaya, "**Başlangıcından 1071**", s. 211.

⁹⁸² Hülya Yazar, "Ermeniler ve Türk Ermeni İlişkileri", **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, S.13, 2002, s. 36.

⁹⁸³ Azmi Süslü, "Diplomaside, Tarihte Dostluk: Türk-Ermeni İlişkileri", **Belgi**, Sayı: 4, yaz 2012/II, s. 458-459

⁹⁸⁴ H. Yazar, "**Ermeniler**", s. 37.

⁹⁸⁵ Ahmet Toksoy, "Malazgirt Zaferinden Önce Doğu Anadolu'ya Yapılan Türk Akınları", **Türkler Ansiklopedisi**, 4. Cilt, Yeni Türkiye Yayını, Ankara 2002, s. 679; İbrahim Kafesoğlu, "Doğu Anadolu'ya İlk Selçuklu Akını (1015-1021) ve Tarihi Ehemmiyeti", **60. Doğum Yılı Münasebetiyle Fuat Köprülü Armağanı**, İstanbul 1953, s. 264-266.

Selçuklular halka iyi davranmış ve dinî ibadetlerinde serbestlik tanımıştır. Mesela Melikşah'ın huzuruna gelen Ermeni papazının isteği doğrultusunda bütün kilise ve manastırlara vergi muafiyeti uygulanmıştır.⁹⁸⁶

Toros'un kardeşi Stefan 1156 yılında Maraş bölgesini işgal edip buradaki Ermeni ve diğer Hristiyan halkın bazılarını öldürmüş, mallarına el koymuş ve şehri yakıp yıkmıştı.⁹⁸⁷ Bunun üzerine II. Kılıçarslan Maraş bölgesine geldiğinde Stefan kaçmış ve sultan buradan herhangi bir mal almadan sadece isyana teşvik eden bir papazı öldürerek, Behisni adında birini vali yapıp geri dönmüştü.⁹⁸⁸ Valinin Ermeni halkından fazla vergi almasından ötürü bazı Ermeniler Stefan'ı çağırdığını duyan Kılıçarslan derhal Maraş'a giderek Stefan'ı itaatine aldıktan sonra onu affederek Maraş bölgesini hâkimiyetini tekrar ona vermiştir.⁹⁸⁹

Ermeniler, Süryaniler ve Pavlakiler dinî özgürlüklerini Selçuklu Devleti'nin hâkimiyetine girmesiyle kazanmışlardır.⁹⁹⁰

1.1.3. Süryaniler

Süryani adının nereden geldiğine dair kesin bir kanıt olmamakla birlikte, Süryaniler tarafından ortaya atılan beş farklı düşünce bulunmaktadır. Bu düşüncelerin en yaygını ise adının bölgeyi ele geçiren Suros'tan gelmekte olduğu görüşüdür.⁹⁹¹ Kökenleri Aramilerden gelen bu topluluk putperest bir inanaşa sahipken Hristiyanlığı kabul eden gruplar kendilerini putperest soydaşlarından ayırmak için Süryani ismini kullanmaya başlamışlardı.⁹⁹²

⁹⁸⁶ Mehmet Ersan, "Ortaçağ Ermeni Kaynaklarına Göre Selçuklu Sultanları", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXV/1 (Temmuz 2010), s. 245.

⁹⁸⁷ O. Turan, *Araştırmaları...*, s. 143.

⁹⁸⁸ A. Sevim, *Genel Çizgiler...*, s. 23-24.

⁹⁸⁹ A. Sevim, *Genel Çizgiler...*, s. 24.

⁹⁹⁰ O. Turan, *Türk-İslam Medeniyeti...*, s. 284.

⁹⁹¹ Mehmet Çelik, *Süryani I...*, Yaylacık Matbaası, İstanbul 1987, s. 2.

⁹⁹² Gökhan Sarı, *Geçmişten Günümüze Süryaniler ve Süryanilerin Türkiye'ye Etkileri: İdil Örneği*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Ankara 2011, s. 58.

Süryaniler, M.S. 38 yılında Mezopotamya’da Hristiyanlığı kabul ettikten sonra Antakya’yı merkez ilan edip ağırlıklı olarak Mardin, Malatya, Urfa gibi şehirlere yerleşmişlerdir.⁹⁹³ Ticarî pazarlarda yer alan bu millet, güçlü tarım faaliyetlerine de sahiptiler.⁹⁹⁴ Malatya bölgesinde buluna Süryaniler bu şehri kısa zaman içerisinde kültür merkezi haline getirmişlerdir.⁹⁹⁵ Süryaniler ihtişamlı şehir ve yapılarıyla emsalsiz örnekler sunarak meşhur Tedmur, Babil, Omid, Urfa, Şam, Baâlbek, Antakya, Dara, Mardin ve daha birçok şehrin kurucuları olmuşlardır.⁹⁹⁶ Süryaniler yakın ve uzak yerlerdeki zengin pazarları da ellerinde tutmaktaydılar.

Antakya’daki Süryaniler çok zengin olup, debdebeli bir hayat sürüyorlardı. Bunların gençleri kendi kiliselerine gittikleri vakit, beş yüz kişilik kabileler teşkil ederek katırlara binmiş gidiyorlardı. Romalılar bunları kıskandılar, onlara karşı derin bir kin beslediler. Süryanî ileri gelenlerinden birisinin bir çok kölesi vardı. Bundan dolayı Roma Patriki’nin huzurunda mühim bir muhakeme yapıldı. Romalılar mezkûr Süryanîyi bu muhakeme vesilesiyle kendi mezheplerine döndürdüler ve onu kendi rızası ile vaftiz ettiler. Böylelikle bu adam kendi inancını terk edip Süryanîlerin büyük bir düşmanı oldu. Süryanîler bu yüzden büyük sıkıntılara dûçar oldular. Zira her gün mezhep yoklamaları ve nizalar vuku buldu. Romalılar o kadar hayâsızlaştılar ki, ne yaptıklarını da bilmeyip patriklerinin emriyle Süryanîlerin incilini yaktılar.⁹⁹⁷

Bizans Devleti’nin Ermeni, Süryani gibi kendinden olmayan toplumları zorla Rumlaştırma çabası, memleketlerinden sürmesi bu toplumların Bizans’tan nefret etmesine neden olmuştur.⁹⁹⁸

Süryani ve Ermeniler Rumlara karşı düşmanlık duydukları için Anadolu’nun Türklere karşı müdafaasında Türklere karşı Bizans’ı müdafa etmedikleri gibi bazen de Türklerin yanında yer almışlardır.⁹⁹⁹

Süryaniler önce Roma Kilisesi ardından da Bizans Kilisesi’nin baskıları ve soykırımları ile karşılaşmışlardır.¹⁰⁰⁰ Halid b. Velid’in Suriye’ye girmesi ile Süryani başpapazı ona elçi yollayarak şehri teslim edeceklerini ve buna karşılık Velid’den bir ahidname ile kendilerinin can ve mal güvenliğini karşılama ile beraber kiliselerinin

⁹⁹³ Melki Ürek, “Süryanilerin Tarihi ve Sosyolojik Yapısı”, **Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi**, Cilt 10, Sayı 2, Mayıs – Ağustos 2013s. 103; G. Sarı, **Geçmişten Günümüze Suriyeler...**, s. 123.

⁹⁹⁴ M. Ürek, “Süryaniler...”, s. 106.

⁹⁹⁵ A. Kartal, “Dil ve Edebiyat...”, s. 101.

⁹⁹⁶ M. Ürek, “Süryaniler...”, s. 106.

⁹⁹⁷ **Urfalı Mateos ve Papaz Grigor...**, s. 98.

⁹⁹⁸ Ü. Can, **Yönetimlerinde Süryaniler...**, s. 49.

⁹⁹⁹ O. Turan, **Türk-İslam Medeniyeti...**, s. 152

¹⁰⁰⁰ Mustafa Fayda, **Halid Bin Velid**, Çağ Yay., İstanbul 1991, s. 396; H. Alevnur, **Gayrimüslimler...**, s. 37

yıkılmasını istemişlerdir.¹⁰⁰¹ Bu da demek oluyor ki Hristiyan olan Süryaniler, yıllarca süren kendi dindaşlarının baskısından bıkmış ve çareyi Müslüman bir toplumda aramışlardır.

Aynı zamanda bu hoşgörüyü Selçuklu sultanlarından da görmüşlerdir. Rumların Anadolu'daki Ermeni ve Süryanilere karşı yapmış olduğu zulümden ötürü Alp Arslan'ın dinî hoşgörüsünden yararlanarak dinî ibadetlerini istedikleri gibi yapmışlardır.¹⁰⁰²

Süleymanşah Antakya'yı aldıktan sonra buradaki Hristiyanlara iyi davranmış, malların yağmalanmamış ve aynı zamanda şehirdeki Süryani halkın isteği ile Meryem ve St. George kiliselerinin inşasına izin vererek Süryanilerin gönlünü kazanmıştır.¹⁰⁰³ Bunların yanında Süleymanşah savaş sırasında yıkılan yerleri tamir ettirerek savaş sırasında söz verdiği gibi İsmail ve iç kale muhafızını aynı görevinde bırakmıştır.¹⁰⁰⁴

Süryaniler, Selçuklu Devleti'ne buldukları coğrafyanın alınmasında da yardım etmişlerdir. 1096 yılında I. Kılıçarslan Malatya'yı kuşatmış bu sırada Gabriel'in zulmünden şikayet eden Hristiyanların özellikle Süryanilerin yardımı ile şehri teslim alacağı sırada Haçlı tehlikesi sebebi ile kuşatmayı kaldırmak zorunda kalmıştır.¹⁰⁰⁵

Süryaniler hem Bizans hem de Selçukluların hâkimiyetinde kendi hallerinde yaşamış hiçbir siyasî olaya karışmayarak hâkimiyeti altındaki toplumun suyuna gitmişlerdir.¹⁰⁰⁶

Siyasî bir güçten yoksun oldukları için tarihte bilime öncülük etmiş, üniversiteler ve tıp merkezleri kurarak dünyanın ilk üniversiteleri olarak bilinen

¹⁰⁰¹ H. Alevnur, **Gayrimüslimler...**, s. 37.

¹⁰⁰² Osman Cilacı, "Tarih Boyunca Anadolu'da Yaşayan Gayr-ı Müslimlere Genel Bir Bakış" **,Diyanet İlmî Dergi**, Cilt. 35, Sayı: 4, 1999, s. 20.

¹⁰⁰³ O. Turan, **Türkiye...**, s. 108; A. Sevim, **Genel Çizgiler...**, s.16 bu eserde iki kilisenin adı Meryemana ve Azizceris olarak gelecek şehirdeki en büyük kilise olduğu söylenmektedir.

¹⁰⁰⁴ A. Sevim, **Genel Çizgiler...**, s. 16.

¹⁰⁰⁵ O. Turan, **Türk-İslam Medeniyeti...**, s. 286.

¹⁰⁰⁶ Ü. Can, **Yönetimlerinde Süryaniler...**, s. 28.

Harran Akademisi, Antakya Teoloji Okulu ve Nusaybin Akademisini kurmuşlardır.¹⁰⁰⁷

1.1.4. Yahudiler

Üç büyük semavî dinden biri olan Yahudilik diğer adı ile Musevilik; herkesi yaratanın Yehova olduğunu kabul etse de kendi soylarının üstün ırk olduğunu kabul etmektedir.¹⁰⁰⁸ MS 70'ten itibaren Yahudiler farklı devletlerin hâkimiyetinde yer alırken zaman zaman isyan etseler de başarılı olamamışlardır. Büyük kısmı Romalılarla yapılan savaşta ölen Yahudilerin geri kalanları ise sürülmüş ve böylece bütün dünyaya yayılmışlardır.¹⁰⁰⁹

Yahudilerin Anadolu'ya ne zaman geldiklerine dair kesin bir bilgi bulunmamaktadır. I. Babil zamanında esaretten kurtulan Yahudiler İzmir'e gelmiş ve daha sonra bir kısmı bu bölgede kalırken diğerleri Filistin'e gitmişlerdir.¹⁰¹⁰ Yoğunlukta olarak Halep, Maraş, İzmir, Efes, İstanbul, Edirne, Rumeli ve Rodos bölgelerinde bulunmuşlardır.¹⁰¹¹

Müslüman ve Hristiyanların arasındaki süre gelen savaşlarda Yahudiler ticaret ile uğraşarak hem Müslüman hem de Hristiyanlar arasında ticarî bağ olarak kalmıştır.¹⁰¹² Yahudiler sadece ticaret ile uğraşmamış hekimlik, sarraflık, bankerlik gibi önemli mesleklerde de kendilerini göstermişlerdir.¹⁰¹³

Melikşah avdayken Nizamül-mülk'ün hasımlarının doldurmasına gelerek Yahudi sermayedarını öldürmüş bunun üzerine vezir üç gün yas tutup sultana

¹⁰⁰⁷ M. Ürek, "Süryaniler...", s. 107.

¹⁰⁰⁸ Mehmet Aydın, "Diyalog Açısından İlahi Dinlerin Birbirlerine Yaklaşımı", **Selçuklu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: X, Konya 2000, s. 13.

¹⁰⁰⁹ Fuat Aydın, **Yahudilik**, İnsan Yayınları, İstanbul 2004, s. 22-23.

¹⁰¹⁰ Hammet Arslan, "Geçmişten Günümüze İzmir Yahudileri: Yerleşme, Kurumsallaşma Süreci ve Mevcut Durum", **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 2, 2016, s. 198.

¹⁰¹¹ H. Arslan, "Geçmişten Günümüze İzmir...", s. 198.

¹⁰¹² H. Alevnur, **Gayrimüslimler...**, s. 39.

¹⁰¹³ O. Turan, **Türk-İslam Medeniyeti...**, s. 368.

kırgınlığını bildirmişti.¹⁰¹⁴ Bu olay hem Yahudilerin önemli bir nüfuza sahip olduğunu hem de Selçuklu Devlet adamlarınca değer verildiklerini göstermektedir.

Yahudiler daha çok büyük şehirlerde yoğunlaşıp burada ticaret ile uğraşmışlar hatta Horasandaki Belh'in kapılarından birine Yahudiye ismini koymuşlardır.¹⁰¹⁵ Melikşah'ın Selçuklu Devleti'nin başkentini Rey'den İsfahan'a alması buradaki Yahudi nüfuzunun daha çok artmasına sebep olmuş ve bu sebeple kaynaklarda İsfahan'ın bir kısmına "Yahudi İsfahanı" denmiştir.¹⁰¹⁶

1.1.5. Gürcüler

Tiflis çevresinde bulunan Gürcüler başta Toteizm-naturizm ağırlıklı inançlarını I. yüzyıldan itibaren Hristiyanlığı benimseyerek terk etmeye başlamış ve 317 yılında daha çok ülkesini Perslerden korumak amaçlı resmî dinleri olarak Hristiyanlığı kabul etmişlerdir.¹⁰¹⁷ Türkler ile Gürcüler arasındaki münasebetler MÖ 8. yüzyılda başladıysa da XI. yüzyıla gelindiğinde iki taraf arasındaki ilişkilerini yönlendiren temel faktör dini sebepler olmuştur.¹⁰¹⁸

Alp Arslan 1064 yılında Gürcülerin elinde bulunan Kars bölgesine sefer düzenledi. Buradaki şiddetli savaştan sonra Alp Arslan burayı fethetti. Daha sonra yine Gürcülere ait olan yüksek dağlar üstüne inşa edilen ve bir tarafı denizlerle çevrili doğal bir set olan Lal şehrine ilerledi. Bu kalenin güçlü bir savunması olduğundan herkes umutsuzluğa düşse de Sultan Alp Arslan bu kaleyi almak için azimliydi. Sultan nehrin üzerinden bir köprü düşman ile çetin bir savaşa tutuştular. Bu sırada kaleden iki kişi çıkararak sultandan aman dilemiş ve sözüne güvendiği emirlerden bir heyet kurmasını rica etmiştir. Sultan Alp Arslan Emir İbn Mücahid ve

¹⁰¹⁴ O. Turan, *Türk-İslam Medeniyeti...*, s. 321.

¹⁰¹⁵ Cihan Piyadeoğlu, *Güneş Ülkesi Horasan Büyük Selçuklu Dönemi*, Bilge Kültür Sanat Yayını, İstanbul 2012, s. 113.

¹⁰¹⁶ O. Turan, *Türk-İslam Medeniyeti...*, s. 321.

¹⁰¹⁷ İbrahim Tellioglu, "Ortaçağda Türk-Gürcü Münasebetlerini Şekillendiren Faktörler", VI, 6 / 2012, ICANAS 38, *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresine*, (Ankara, 10-15 Eylül 2007), s. 3078-3079.

¹⁰¹⁸ İ. Tellioglu, "Ortaçağda Türk-Gürcü...", s. 3079.

Ebu Şemse'nin önderliğinde bir heyet kurup kalenin surların içine yolladı.¹⁰¹⁹ Fakat tam surlardan geçen heyette Gürcüler saldırmaya başladı. Düşmanın kılıçları ile su arasında kalan heyet kılıçtan geçirilerek öldürüldüler.

Alp Arslan'ın heyetinin başına gelenleri öğrenmesinin ardından sinirlenmiş saldırılarına devam ederek surlardan geçti. Sultan, çevresindekilere odun toplatıp şehrin burçlarını yaktı.¹⁰²⁰ Sultanın iyi niyetini suistimal eden Gürcülerden bu şekilde bir intikam almış oldu.

1.2. Selçuklu Devletlerinden Gayrimüslim Halkın Yerleşim Yerleri

Büyük Selçuklu Devleti'nin tebaasının geneli Müslüman olsa da bunun yanında büyük bir miktarda Yahudi, az sayıda Süryani, Hristiyan, Zerdüş, Maniheizt, Budist ve Hinduizm'e inanan tebaası da vardı.¹⁰²¹ Selçuklu Devletinin kurulduğu bölge olan Horasan'da Yahudiler daha çok homojen bir şekilde yayılmış ve hatta nüfus yoğunluğundan ötürü bu bölgedeki Belh şehrinin batısındaki bir yere "Yahudiye" adı verilmiştir.¹⁰²² Bu yer daha sonra Meymene şeklinde değiştirilip ticarete önemli bir nokta haline gelmiştir.¹⁰²³

Tus, Niş, Belh ve Nişabur şehirlerinde daha çok Hristiyanlar yaşarken, Belh, Merv şehirlerinde daha çok Yahudiler yaşamakta olup Selçuklular bu gayrimüslim halkın ibadetlerinde özgür bırakmıştır.¹⁰²⁴ Yapılan arkeoloji kazısında Nişabur'da Hristiyanlara ait pek çok dini eşya ortaya çıkması bu durumun açık bir kanıtı olmuştur.¹⁰²⁵

Ortaçağ Anadolu'sunda şehirlerin etrafında surlar bulunmaktaydı. Anadolu'da daha çok askerî amaçlarla kullanılan "iç kale" ile iç kaleyi çevreleyen

¹⁰¹⁹ M. Köymen, *Alp Arslan...*, s. 30.

¹⁰²⁰ M. Köymen, *Alp Arslan...*, s. 30.

¹⁰²¹ C. Piyadeoğlu, *Güneş Ülkesi...*, s. 102.

¹⁰²² Cihan Piyadeoğlu, "Büyük Selçuklu Coğrafyasında Yaşayan Hristiyan- Yahudi Tebaa ve Devlet Ricaliyle Olan Münasebetleri", *Selçuklu Siyasî Tarihi (Bildiriler)*, (Yay. Haz. M.Metin Hülagü Abdulkadir Yuvalı, Ali Aktan, Erhan Toksa, Muhittin Kapanşahin), TTK, Ankara 2014, s. 203-204; Piyadeoğlu, *Güneş Ülkesi...*, s. 103.

¹⁰²³ C. Piyadeoğlu, "*Hristiyan- Yahudi Tebaa...*", s.204.

¹⁰²⁴ C. Piyadeoğlu, *Güneş Ülkesi...*, s. 102-103.

¹⁰²⁵ Charles K. Wilkinson, "Christan Remains From Nishapur", *Forschungen Zur Kunst Asiens In Memoriam Kurt Erdmann*, İstanbul 1969, s. 80-81, **zikreden**; C. Piyadeoğlu, *Güneş Ülkesi...*, s. 102.

konut alanlarını içine alan kalın bir surla çevrili “dış kale”den oluşan birçok şehir bulunmaktaydı.¹⁰²⁶ Şehrin içinde “dizdar” denilen iç kale bulunmakta olup şehri koruyan komutanlar ile askerleri burada bulunmaktaydı.¹⁰²⁷

Bizans, XI. yüzyıldan itibaren, Balkanlardan Hristiyan Türkleri özellikle Müslümanlar ile savaşmaları için Kayseri Kapadokya ve Toroslar bölgelerine yerleştirmiştir.¹⁰²⁸ Selçuklu Devleti Kayseri bölgesini aldığı anda burada Türkçe konuşan Hristiyan Türklerle karşılaşmıştır.¹⁰²⁹ Aynı zamanda Kayseri ticaret ve kültür şehri olduğu için farklı etnik yapılardan milletler bulunmaktaydı. Dışarıdan gelen yabancılar şehri güvenli bir şekilde gezerken, bu şehirde yaşayan gayrimüslimler emniyet için kale dışında yaşamaktaydı.¹⁰³⁰ Kayseri’de gayrimüslim halk Müslümanlarla yaşamakla birlikte genellikle kırsal bölgelerde ikamet ederken gayrimüslimlerin burada kesinlikle kale içinde yaşamamışlardır.¹⁰³¹ Bu durum aslında her ne kadar birlikte yaşasalar da kale gibi önemli bir bölgeye yerleştirilecek kadar onlara güvenmediklerini şüphe ile yaklaşımlarını göstermektedir. Kayseri’deki Develi bölgesini fetheden Selçuklular surlarda yaşayan Hristiyan halkı Kâfir Evrek ve Zile Köyü’ne yerleştirildikten sonra kendi Müslüman tebaasını kaleye yerleştirmiştir.¹⁰³²

Kayseri’de, Müslümanlar sur içi ve sur dışı yerlerde yaşarken gayrimüslimler “Kiçi Kapı” (Ayavasil Kapısı) ve “Sivas Kapısı” arasında yaşamışlar ve bu bölgeden günümüze intikal eden tek Hristiyan mabedi Ayavasil Kilisesi olduğu bilinmektedir.¹⁰³³

¹⁰²⁶ Türkan Kejanlı, “Anadolu’da Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Kent Sistemi, Kale ve Merkez-Çarşı Gelişimi”, *e-Journal of New World Sciences Academy*, Cilt: 5, Sayı: 3/2010, s. 290.

¹⁰²⁷ Z. Atçeken, Y. Bedirhan, *Selçuklu Müesseseleri...*, s. 77.

¹⁰²⁸ A. Kaya, “*Başlangıcından 1071...*”, s. 200-201.

¹⁰²⁹ A. Kaya, “*Kayseri ve Çevresi...*”, s. 200-201.

¹⁰³⁰ D. Usul, *Kayseri...*, s. 46-47.

¹⁰³¹ C. Cahen, *Osmanlıdan Önce...*, s. 103.

¹⁰³² Sultan Murat Topçu, "Develi Şehrinin Selçuklular Dönemindeki Fiziki Yapısı", *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 38/2013, s. 6.

¹⁰³³ D. Usul, *Kayseri...*, s. 30; Osman Turan, “Celaledin Karatay ve Vakfiyeleri”, *Bellekten*, XLV/45 (1948), s. 112.

Gayrimüslim halk da bu kiliseler etrafında ikamet etmiş ve kendi mahallelerini oluşturmuşlardır.¹⁰³⁴ Dikkat çeken bir diğer yapı türü de, manastırlar olup bunlar bazen şehirlerde kurulurken, bazen de şehir dışında kırsal alanda kurulmuştur.¹⁰³⁵

Başkent Konya’da ise çok sayıda Yahudi ve Hristiyan din adamının yanı sıra kendilerine özel kiliseleri olan Türkçe konuşan Hristiyan Türklerin yerleştiği bilinmektedir.¹⁰³⁶

Selçuklular devrinde de gayrimüslimlerin buldukları yerler farklılık göstermiş ve iki farklı toplum yan yana barış içinde yaşayabilmiştir.¹⁰³⁷ Selçuklularda, Müslüman ve gayrimüslimler genellikle farklı mahallelerde oturmaktaydılar. Din, dil, soy ve kültür farkı olmasına rağmen, iki toplum arasındaki ilişkiler dostluk içinde geçiyor ve Müslümanlar kadar Hristiyanlar da kendi dinî hayatlarını, geleneklerini ekonomik faaliyetlerini serbestçe yaşayabiliyorlardı.¹⁰³⁸ Bu mahallelerde gayrimüslimler dindaşlarıyla birlikte yaşamakta, mahallelerini dinî geleneklerine göre istedikleri gibi davranmaktaydılar.¹⁰³⁹ Sultan ile melikler o dönemin emsali görülmemiş huzur ve hürriyet içinde gayrimüslim halkına bakmakta ve aynı zamanda şehirde oturan Türk halkı da Hristiyan halka karışmamaktaydı.¹⁰⁴⁰

Müstakil bir şehir gibi düşünülen bu mahallelerin merkezinde kendilerine ait mabetleri yer alır ve bu mahallelerde İslam’a göre haram olan, ancak dinlerince helal sayılan içki, domuz eti gibi ürünlerin üretilmesi de satılması da serbest olurdu.¹⁰⁴¹

Kaynaklar Erzurum ve Erzincan’ın nüfusun belli bir bölümünün Ermeni olduğunu ve bu iki kentte de alenen içki içilebildiğini belirtmektedir.¹⁰⁴² Bu iki ilde sadece şarap değil, domuz eti, dinsel ayinler yapılmaktaydı.¹⁰⁴³

¹⁰³⁴ Osman Eravşar, “Ortaçağ Anadolu Kentleri”, **Türkler Ansiklopedisi**, C. 7, Ankara: Yeni Türkiye Yayını, Ankara 2002, s. 334.

¹⁰³⁵ O. Eravşar, “**Anadolu Kentleri**”, s. 334.

¹⁰³⁶ K. Özcan, “**Kentler Sistemi...**”, s. 30.

¹⁰³⁷ D. Usul, **Kayseri...**, s.30; O. Turan, “**Vakfiye...**”, s. 112.

¹⁰³⁸ Cl. Cahen, *Pre-Ottoman Turkey*, s. 189, **zikreden**, Koca, “*Ekonomik Politikalar...*”, s. 352.

¹⁰³⁹ Mehmet Mahfuz Söylemez, “İlk Dönem İslam Toplumunda Gayrimüslimlerin Yeri: Haklar ve Hoşgörü”, **İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 22/2010, s. 112.

¹⁰⁴⁰ Z. Atçeken, Y. Bedirhan, **Selçuklu Müesseseleri...**, s. 77.

¹⁰⁴¹ M. Söylemez, “**İlk Dönem...**”, s. 113.

¹⁰⁴² C. Cahen, **Osmanlıdan Önce...**, s. 50.

Özellikle Yahudi mahallesinde şarap satılırdı.¹⁰⁴⁴ Yakut el-Hamevi'nin Mu'cemü'l-Buldan adlı eserinde Erzurum ile ilgili şunlardan bahseder: "Ahalisi Ermeni'dir. Şehir diğerlerine nazaran daha büyük ve uludur. Bugün burada bağımsız bir sultan ikamet etmektedir. Çok hayırları vardır ve halkına adaletle ihsanını göstermektedir. Ancak fıstık, içki ve mahzurlu şeyleri irtikâp eylemek bu şehirde yaygındır. Kimse bu kötü şeyleri yasaklamamakta ve bu gibi işler, aşikâr şekilde yapılmaktadır."¹⁰⁴⁵

Antalya'da yerleşik şekilde yaşayan Hristiyan ve Yahudilerin kendilerine ait mahalleri vardı.¹⁰⁴⁶ Selçuklu Devleti'nde Türklerin, Rumların ve Yahudilerin kendi mahallelerinde oturdukları örnek bir şehirdir.¹⁰⁴⁷ Şehirde oturan Rumların ve Yahudilerin mahalleleri ayrı ayrı olup pazar yerleri Türk mahallerindeydi.¹⁰⁴⁸

Erzurum'da Müslüman halk ile Gayrimüslim halkın bazı mahallelerde beraber yaşadıkları görülmekte ve bu durum sadece bu şehirde değil başka şehirlerde de görülmektedir.¹⁰⁴⁹

Selçuklu kaynaklarında Sivas'ta Rum piskoposların yerleştiği ve aynı zamanda Ermenilerin kendilerine mahsus Ermen-haneler adı verilen hanlar kurup burada ticaret ile uğraştıkları yazmaktadır.¹⁰⁵⁰

Selçuklular; sayıları belli olan Ermenileri kale ve şehirlere iskan ettirirken, hane sayısı ne kadarsa kale ve şehirlere o şekilde iskan ettirilerek bu evlerinin en fazla birkaç kat yapılmasına izin vermiştir.¹⁰⁵¹

¹⁰⁴³ Osman Turan, "L'islamisation dans la Turquia du Moyan Age", s. 146, **zikreden**; S. Kara, Din ve Din Kurumları..., s. 391.

¹⁰⁴⁴ V. Gordlevskiy, **Küçük Asya...**, s. 200-201.

¹⁰⁴⁵ Yakut el-Hamevi, (1399), Mu'cema'l-Buldan, I-V, Beyrut, s. 150 **zikreden**; Hatime Üstüner Çelik, Türkiye Selçukluları ve Beylikler Döneminde Erzurum'da Sosyal ve Kültürel Hayat, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Sakarya 2011, s. 42.

¹⁰⁴⁶ İbn Bibi, **El Evamirü'l-Ala'iyeye...**, s. 162, C. Cahen, **Osmanlıdan Önce...**, s. 147-148, M. Kaya, **XII. ve XIII. Yüzyılda...**, s. 100.

¹⁰⁴⁷ Cl. Cahen, Pre-Ottoman Turkey, s. 190., **zikreden**; S. Koca, "Ekonomik Politikalar...", s. 352.

¹⁰⁴⁸ M. Kaya, **XII. ve XIII. Yüzyılda...**, s. 100.

¹⁰⁴⁹ Seyfullah Kara, **Anadolu Selçuklularında Din ve Din Kurumları, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Erzurum 2002, s. 391.**

¹⁰⁵⁰ K. Özcan, "**Kentler Sistemi...**", s. 30.

¹⁰⁵¹ T. Baykara, "**Toplum...**", s. 254.

Konya’da; İtalya, Fransa, Venedikli tüccarlara hizmet veren bir konsolosluk ve Pisalı Latin tüccarların koloni kurulmuştur.¹⁰⁵² Kırşehir’de ise Ermenilerin kendilerine mahsus çarşıları bulunduğu anlaşılmaktadır.¹⁰⁵³ Kayseri’de de Bizans döneminde yerleştirilen Rum ve Ermenilerin kendilerine ait mahalleri olduğu bilinmektedir.¹⁰⁵⁴ Kayseri’nin 45 km ötesinde bulunan Develi ilçesi bir kale-kent olup Hristiyan halk kalenin içinde yaşamaktaydı.¹⁰⁵⁵

Sultan I. Alâeddin Keykubad döneminde Karadeniz Bölgesi’nin Ereğli ve Ünye arasındaki kısımlar Türklere ait olmasının yanında Samsun’un “Gavur Samsun” denilen bölgesi Türklere ait Rumların yaşadığı bölge olarak bilinmekteydi.¹⁰⁵⁶

Hristiyanlar, Türk halkının ağır sayılabilecek işlerini ve hizmetlerini görmek üzere, gelişen şehirlerin genellikle dış mahallelerine yerleştirilirken bazen de şehir içlerinde bulunan ve kontrol altına alınması kolay olan hanlarda kalırlardı.¹⁰⁵⁷

I. İzzeddin Keykâvus 22 Ocak 1216 yılında Antalya’yı alınca buradaki halkın isyan etmesini engellemek için şehri yaptırdığı surlar ile ikiye ayırdı.¹⁰⁵⁸ Hristiyan tacirlerinin oturduğu yerlere “Mina” denmekte ve geceleri ile cuma günleri surların kapıları kapanırdı.¹⁰⁵⁹ Bu mahalleler kalın duvarlarla birbirinden ayrılarak sabah açılıp, akşam kapanarak iletişim sağlanmaktaydı.¹⁰⁶⁰ Yapılan bu uygulamalar ile Hristiyanları kontrol altında tutmak amaçlanmıştır.¹⁰⁶¹

¹⁰⁵² O. Turan, **Mefkuresi...**, s. 381-282.

¹⁰⁵³ V. Gordlevskiy, **Küçük Asya...**, s.201; K. Özcan, “**Kentler Sistemi...**”, s. 30; O. Turan, **Mefkuresi...**, s. 381.

¹⁰⁵⁴ K. Özcan, “**Kentler Sistemi...**”, s. 30.

¹⁰⁵⁵ S. Topçu, “**Develi...**”, s. 2.

¹⁰⁵⁶ T. Metin, “**Karadeniz’deki Siyasi...**”, s. 21.

¹⁰⁵⁷ T. Baykara, “**Toplum...**”, s. 234; K. Özcan, “**Kentler Sistemi...**”, s. 30.

¹⁰⁵⁸ T. Baykara, **İktisadi Tarihi Üzerine Araştırmalar...**, s. 110.

¹⁰⁵⁹ M. Kaya, **XII. ve XIII. Yüzyılda**, s. 100.

¹⁰⁶⁰ C. Cahen, **Pre-Ottoman Turkey**, s. 190, **zikreden**; S. Koca, “**Ekonomik Politikalar...**”, s. 352.

¹⁰⁶¹ T. Baykara, **İktisadi Tarihi Üzerine Araştırmalar...**, s. 110.

1.3. Selçuklu Devletlerinde Gayrimüslimlere Verilen Haklar

Ortaçağda kurulan Selçuklu Devleti diğer yabancı devletlere göre hem kendi halkına hem de gayrimüslim halka geniş hoşgörü ile yaklaşmıştır. Gayrimüslim halka vermiş olduğu haklar dönemin şartlarına göre mükemmel denecek şekildedir. Gayrimüslimlerin ibadetlerine karışmamış ve istedikleri şekilde dinî vecibelerini sergilemelerine hak tanımışlardır. Büyük Selçuklu Devleti'nin başkentliğini yapan Merv şehrinde de gayrimüslimlerin mabetlerine rastlanılmaktadır.¹⁰⁶² Selçuklu Devleti'nin uyguladığı bu tutum şehirde yaşayan gayrimüslim unsurların yönetimden memnun olmasını sağlamış, yaşadıkları bölgeyi terk etmek yerine buralarda kalmayı tercih etmelerine hatta sırası gelince düşmanlara karşı birlikte mücadele etmelerini sağlamıştır.¹⁰⁶³

Ahi Teşkilatı'nın fikrî mimarı olan Ahi Evren Hâce Nasirüddin Mahmud 1257 yılında Sultan II. İzzeddin Keykâvus'a sunduğu bir siyasetnamede sultana: Anadolu'daki Hristiyan halka karşı iyi davranmasını ve devlet bütçesinden onlara da pay ayırmasını tavsiye etmektedir.¹⁰⁶⁴

Müslümanlar, bir arada yaşadıkları gayrimüslimlerin dinî mimarilerini yıkmamış bunun yanında yenilerini inşa etmelerine izin vermişlerdir. Mabetlerde kültürün korunması ve daha sonraki nesillere aktarılmasına da aracılık etmişlerdir.¹⁰⁶⁵

Selçuklu sultanları Müslüman ve gayrimüslim âlimleri kendi huzurunda münakaşa ettirmektense geri kalmamıştır.¹⁰⁶⁶

Selçuklular aynı zamanda topraklarında yaşayan gayrimüslimlere topraklar vermiştir. Mesela Süleymanşah Hristiyan köylülere Anadolu'da yerler vererek onları hürriyetlerine kazandırıp toprak sahibi yapmışlardır.¹⁰⁶⁷

Hristiyanların, mistik şiir, şarkı, müzik ve dansın yapıldığı tekke ve dergâhlara giriş hakları da vardı.¹⁰⁶⁸

¹⁰⁶² M. Söylemez, "İlk Dönem...", s. 105.

¹⁰⁶³ H. Çelik, *Erzurum...*, s. 88.

¹⁰⁶⁴ M. Bayram, "Devletin Yapısı...", s. 176.

¹⁰⁶⁵ M. Söylemez, "İlk Dönem...", s. 105.

¹⁰⁶⁶ O. Turan, *Türk-İslam Medeniyeti...*, s. 350.

¹⁰⁶⁷ A. Sevim, *Anadolu Fatihî...*, s. 41; S. Kara, *Din ve Din Kurumları...*, s. 391.

Selçuklular, gayrimüslimlere sadece ibadetlerini yapma hakkı vermemiş aynı zamanda çalışma hakkı da vermiştir.

1.4. Selçuklu Devletlerinde Gayrimüslimlerin İstihdam-Çalışma- Meslekler

Gayrimüslimler; genellikle tabiplik, eczacılık, kuyumculuk, sarraflık, bankerlik, kumaş boyacılığı (bu meslek özellikle Yahudiler tarafından yapılırdı) gibi mesleklerde görev almışlardır.¹⁰⁶⁹ Süryaniler çoğunlukla terzilik, kuyumculuk, ziraat ve ticaret ile uğraştıkları bilinmektedir.¹⁰⁷⁰

1.4.1 Devlet İşleri Uğraşan Gayrimüslimler

Selçuklular, esir aldıkları gayrimüslim çocukları “Esir Mektebi” denilen Gulam-haneye gönderip burada eğittikten sonra bilgilerine ve yeteneklerine göre devlet içinde önemli vazifelere getirirlerdi.¹⁰⁷¹ Mesela; Melikşah zamanında Nizam’ül-Mülk’ün vekilliğini yapan Yahudi İbn Samha gayrimüslim bir devlet adamıydı.¹⁰⁷²

I. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında devlet hizmetine çok sayıda Rum ve Ermeni kökenli kontlar, İran ve Türkmen kökenli emirler yerleştirilmiş ve sultan bu emir ve kontların desteği ile Antalya’yı ve Samsun’u fethederek devletin sınırlarını Akdeniz ve Karadeniz’e kadar uzatmıştır.¹⁰⁷³

I. Gıyaseddin Keyhüsrev kayınpederi Mavrazemos’u, “Melik” unvanıyla Uluborlu, Denizli ve Honas bölgelerine atayarak uç bölgelerine göndermiş ve daha

¹⁰⁶⁸ Xenia Celnava, “Türklerin Akdeniz Kültürel Bölgesine Entegrasyonu”, **Türkler Ansiklopedisi**, C. 7, Ankara: Yeni Türkiye Yayını, Ankara 2002, s. 745-746.

¹⁰⁶⁹ M. Söylemez, “İlk Dönem...”, s. 116; O. Turan, **Türk- İslam Medeniyeti...**, s. 368.

¹⁰⁷⁰ Hanna Dolapönü, Tarihte Mardin, Hilal Matbaacılık, İstanbul 1972, s. 167 **zikreden**; Ö. Can, Yönetimlerinde Süryaniler..., s. 28.

¹⁰⁷¹ O. Turan, **Türk- İslam Medeniyeti...**, s. 348.

¹⁰⁷² O. Turan, **Türk- İslam Medeniyeti**, s. 320.

¹⁰⁷³ M. Bayram, “Devlet Yapısı...”, s. 172-173.

sonra Mavrazemos'un oğlu da burada melikliğine devam etmiştir.¹⁰⁷⁴ Böylece Anadolu'da ilk defa yöneticisi Hristiyan olan Selçuklu Devleti'ne bağlı bir meliklik kurulmuştur.¹⁰⁷⁵

I. Alâeddin Keykubat zamanında Rum asıllı bir köle olan Celaledin Karatayi sultanın ölümünden sonra hem II. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında Hazine-i Hassa ve Taş-hane hizmetlerinde bulunurken hem de II. İzzeddin Keykâvus zamanında da saltanat naibliği yapmıştır.¹⁰⁷⁶ Celalettin Karatayi II. İzzeddin Keykâvus'un kardeşi ile ikili bir şekilde devleti yönetmeye ikna etmiş ve devletin uç beylerinin isyanlarına son verdikten sonra 1254 yılında vefat etmiştir.¹⁰⁷⁷

Rum asıllı olduğu söylenen Şemsud-din Hasoğuz, I. Alâeddin Keykubad zamanında Kayseri'de emirlik yapmış, II. İzzeddin Keykâvus'un Kayseri'de tahta çıkışını takiben beylerbeyi olmuştur.¹⁰⁷⁸

1.4.2. İğdiş

Selçuklu Devleti'nde Hristiyan ailelerin arasından seçilen çocuklar daha sonra "İğdiş" adı verilen askerî sınıfa dâhil oluyorlardı.¹⁰⁷⁹ Bu makam ile ilgili kayıtlar yeterli olmasa da iğdişler, Ahiler gibi protokolde yer aldığı bilinmekle birlikte başlıca görevleri; vergileri yazmak, vergi toplamak, gerektiği zaman şehirlerinin savunmasına katılmaktır.¹⁰⁸⁰ İğdişler, I. Gıyaseddin Keyhüsrev ile Süleymanşah arasındaki taht mücadelesinde yer aldığı bilinmekle birlikte bir de Babai ve Cimri isyanında da başarılar elde etmişlerdir.¹⁰⁸¹ Kayseri gibi önemli bir

¹⁰⁷⁴ V. Gordlevskiy, *Küçük Asya...*, s. 33; T. Rice, *Anadolu Selçukluları...*, s. 67; M. Bayram, "*Devlet Yapısı...*", s. 172; A. Sevim, E. Merçil, *Selçuklu...*, s. 453.

¹⁰⁷⁵ M. Bayram, "*Devlet Yapısı...*", s. 172.

¹⁰⁷⁶ *Mevlana Celaledin Mektupları...*, s. 226.

¹⁰⁷⁷ *Mevlana Celaledin Mektupları...*, s. 226.

¹⁰⁷⁸ Havva Nur Turgut, *I. Alâeddin Keykubad Dönemi Bilim ve Düşünce Hayatı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, Konya 2009, s. 64.

¹⁰⁷⁹ O. Turan, *Mefkuresi...*, s. 392.

¹⁰⁸⁰ Salim Koca, "Selçuklu İktidarının Belirlenmesinde Rol Oynayan Güçler ve Alâeddin Keykubad'ın Türkiye Selçuklu Tahtına Çıkışı", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 25, s.13; C. Cahen, *Osmanlılardan Önce...*, s. 193.

¹⁰⁸¹ Turan, *Mefkure...*, s. 392.

şehrin “İğdiş Başı” görevinde bulunan Hacuk oğlu Hüsam’ın, Ermeni asıllı olduğu söylenmektedir.¹⁰⁸²

1.4.3. Gayrimüslimlerin Bilim ve Tıp Alanında Meslekler

Selçuklu Devleti’nde Müslim ve gayrimüslim diye ayırım yapılmadan herkes özgür bir şekilde mesleğini yapmaktaydı. Tabi ki de bu görevi yapacak kişilerin eğitim durumu önemliydi. Özelliklerde dışarıdan gelen bilim ve tıp alanında çalışanların seviyelerine bakılırdı. Yabancı memleketten gelen tabipler Selçuklu ülkesinde resmî olarak görev yapabilmeleri için Selçuklu tabipleri tarafından imtihana tabi tutulur eğer başarılı olurlarsa görev yapmalarına izin verilirdi.¹⁰⁸³

Büyük Selçuklu zamanında İbn Butlan, Ebu’l-Hasan Muhtar el-Abdun Bağdat Hristiyanlarından olup Ebu’l-Ferec, İbn Tayyib ve Ebu’l-Hasan Sabit el-Harrani’den tıp eğitimi almıştır.¹⁰⁸⁴

Sultan Sencer’in tabiplerinden biri Hristiyan İbn Üt-Tilmiz olup birçok eserleri bulunmakla birlikte Kitab Üt-Telhis adındaki eseri tabiplerin el kitabı niteliğindedir. İbn Üt-Tilmiz daha sonra Bağdat Halifesi Muktafi’inde doktorluğunu yapmış 20.000 dinar maaş aldığı ve 1165 yılında öldüğü bilinmektedir.¹⁰⁸⁵

İbn üt-Tilmiz’in meslektaşısı Yahudi Hibetullah Ebu’l Berekat Bağdatlı olup Selçuklu Sultanı Mahmud ve zevcesinin doktorluğunu yaptığı daha sonra da Müslüman olduğu bilinmektedir.¹⁰⁸⁶

Selçuklular zamanında Müslüman hekimlerin yanında Ermeni, Rum ve Yahudi hekimlerde bulunmakta ve bu hekimler Selçuklu sultanlarının hastalıklarında

¹⁰⁸² Seyfullah Kara, “Türkiye Selçuklularında Dini Hayat”, **Türkler Ansiklopedisi**, C. 7, Ankara: Yeni Türkiye Yayını, Ankara 2002, s. 317.

¹⁰⁸³ Ebu Bekir b.Ez-Zeki el-Konevi, Ravzatü’l-Küttab ve Hadikatü’l-Elbab, çev. Ali Sevim, Ankara 1972, **zikreden**; D. Usul, Selçuklular Zamanında Kayseri..., s. 107.

¹⁰⁸⁴ Fatih Sürgit, **Selçuklu Dönemi Alimler (1040-1092)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Ortaçağ Tarihi Programı, İstanbul 2010, s. 94.

¹⁰⁸⁵ O. Turan, **Türk- İslam Medeniyeti...**, s. 334.

¹⁰⁸⁶ O. Turan, **Türk- İslam Medeniyeti...**, s. 334.

Müslüman hekimler ile konsültasyon yapmaktaydılar.¹⁰⁸⁷ Selçuklu döneminde yaşayan ve günümüze kadar ismi gelen en önemli tabiplerden biri de Urfa'daki Gabriel'dir.¹⁰⁸⁸ Urfa'da diğer bir hekim ise II. Kılıçarslan'ın veziri İhtiyareddin Hasan ile Emir Ahur Seyfeddin tedavisini yapan Urfalı Hekim Hasnon'dur.¹⁰⁸⁹ Selçuklu Türkiye'sinde faaliyet gösteren Hristiyan hekimlerden biride Sem'un Harputi'dir.¹⁰⁹⁰

Selçuklularda gayrimüslim tabip olarak görev yapan ve daha sonra Müslüman olan tabiplerde bulunmaktaydı. Mesela; Hristiyan tabiplerden olan Ebu Ali Yahya b. Cezle ile Irak Selçuklu Sultanı Mahmud'un döneminde görev yapan Yahudi asıllı Hibetullah Ebu'l-Berekat'de daha sonra kendi rızalarıyla Müslümanlığı kabul etmişlerdir.¹⁰⁹¹

Bağdat Hristiyanlarından olan İbn Cezle ile Yahya b. İsa b. Ali hocaları Ebu'l-Hasan Said b.Hibetullah'ın sayesinde Müslüman olarak hekimlik görevlerine devam etmiştir.¹⁰⁹²

Anadolu'da Hristiyan Türk hekimlerinden olan Hristiyan Cerrah Fasil (Vasil) Alâeddin Keykubat'ın yakalandığı kan çıban hastalığını başarıyla ameliyat etmiş ve bu başarılarından ötürü cerraha dirhem, dinar, at, katır, kaftan verilmiş.¹⁰⁹³

Sadece Selçuklu Devleti içinde gayrimüslim hekimler yoktu. Birde Türk hekimleri yabancı ülkelere giderdi. Hekim Yakubi büyük hekimlerden biri olup Sultan I. Alâeddin Keykubat'ın hizmetinden sonra Ermeni Kralı Konstantin'in yanına gitmiş ve oradan da Sicilya Kralı II. Frederik'in yanına giderek maceralı bir hayat yaşamıştır.¹⁰⁹⁴

Ibn Batuta Seyahatnamesinde yazdığı bir olayda şöyle yazmaktadır; "Biz bir gün otururken başında taylesanlı bir sarık bulunan bir adam geldi. Kadı ile Müderris onu selamladılar. Adam beyin önüne oturunca hafızlar geride kaldı. Onun Yahudi bir

¹⁰⁸⁷ T. Rice, *Anadolu Selçuklu*, s. 113; Gordlevskiy, *Küçük Asya*, s. 256

¹⁰⁸⁸ *Farac, II.* s. 524.

¹⁰⁸⁹ O. Turan, *Vesikalar...*, s. 52.

¹⁰⁹⁰ Erdal Sargutan, "Selçuklularda Tıp ve Tıp Kuruluşları", *Vakıflar Dergisi*, S. XI., Ankara 1977, s.320.

¹⁰⁹¹ C. Piyadeoğlu, "*Hristiyan- Yahudi Tebaa...*", s. 206

¹⁰⁹² F. Sürgit, *Alimler...*, s. 98.

¹⁰⁹³ Z. Atçeken, Y. Bedirhan, *Selçuklu Müesseseleri...*, s. 148; Turgut, *Bilim ve Düşünce Hayatı...*, s. 59; E. Sargutan, "*Tıp...*", s. 320

¹⁰⁹⁴ H. Turgut, *Bilim ve Düşünce Hayatı...*, s. 60.

hekim olduğunu ve mecburen ona saygı duyduklarını öğrendim. Yahudi'ye öfkelenip Ey melun oğlu melun, sen Yahudi olduğun halde nasıl oluyor da Kuran'ı Kerimi taşıyanların üst tarafına geçip oturabiliyorsun diyerek sesimi yükseltince Yahudi hekim bozularak hırslanıp toplantıyı terk etti. Sonrada müderris bana teşekkür etti."¹⁰⁹⁵

İslam dünyasında özellikle Abbasilerde matematik alanı gâvurların uğraş alanı olarak düşünseler de aslen Rum asıllı Ali b. Muhammed el Mervezi Selçuklu Devleti'nde hazinedar olup aynı zamanda matematik ve felsefe alanında iyi bir eğitim almış ve Sultan Sencer için bir Zic yapmıştır.¹⁰⁹⁶

1.4.4. Sanat Alanında Meslekler

Selçuklu Devletleri Anadolu'ya gelmeden öncede burada Rum ve Ermeni halkı sanat ile ilgileniyorlardı. Selçuklular kuruldukları coğrafyada Yunan, Roma, Bizans ve Akdeniz kültürleri ile karşılaşmış ve bu kültürler ile bir sentez oluşturmuştur. Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan zamanında başlayan sanatsal yükseliş I. Alâeddin Keykubat ile zirveye taşınmıştır.¹⁰⁹⁷

Selçuklu sultanları ve vezirleri sanat koruyuculuğu yaptıkları için, Ermenistan ve Bizans Devleti'nin sanatçıları Anadolu'ya çekmiş ve bu sayede; Konya, Akşehir, Beyşehir, Sivas, Tokat, Amasya, Kayseri, Malatya, Antalya, Alanya, Sinop, Erzurum, Diyarbakır gibi illerde camiler, medreseler, şifahaneler, türbeler, hamamlar, külliyelerle donatılmış ve özellikle Konya, Selçuklu sanatının kalbi haline gelmiştir.¹⁰⁹⁸

Coğrafyacı Zekeriya Kazvînî, Anadolu (Rûm) dan bahsederken; Rumların çok hünerli olduğunu, ölen büyük insanların ağlarken, üzgünken, gülerken ve gülümserken resimlerini yaptıklarını ve bu sanatın bu ülkede yaygın olduğunu

¹⁰⁹⁵ İbn Batuta Seyahatnamesi, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, M.E.B., İstanbul 1989, s.36,37; Yasemin Aydınöğlü, **Tıp Eğitimi ve Selçuklu Hastanelerinin Avrupa Kültürüne Olan Etkileri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilimler Öğretmenliği Bilim Dalı, Konya 2009, s. 28.

¹⁰⁹⁶ F. Sürgit, **Alimler...**, s. 88, 90-91; Zic: Göksel veya uzayla ilgili gözlem ve tespitlerin yer aldığı cetveldir ki, bu kavram literatürde "astronomi cetveli" unvanıyla da anılmaktadır

¹⁰⁹⁷ Gönül Öney, "Anadolu Selçuklu Sanatı", **Türkler Ansiklopedisi**, C. 7, Ankara: Yeni Türkiye Yayını, Ankara 2002, s. 807.

¹⁰⁹⁸ G. Öney, "**Sanat...**", s. 807.

anlattır. Ve buna bir örnek de bir ressamın misafir olduğu bir şehirde soyulduğunu ve valiye şikâyete gittiğinde, vali soyguncuları nasıl tanıyacağını sorunca soyguncunun resimlerini yaptığını söylemesiyle bu soyguncuları yakalatarak mallarını kurtardığını yazar.¹⁰⁹⁹

Mesnevide anlatıldığına göre bir gün Çin ve Rum ressamlar, ressamlık konusunda iddiaya girmişler ve bu iddiayı Rum ressamlar kazanmıştır.¹¹⁰⁰ Aynı zamanda Aynüd-devle ve Kaloyan, Mevlana Celâleddin Rumi'nin resmini Rum ressamlarına yaptırıp dostlarına hediye ediyorlardı.¹¹⁰¹ Sultan II. Gıyaseddin'in zevcesi Kiçi Hatun (Gürcü Hatun)'un emri ile Mevlana Celaleddin Rumi'nin portesini bir Rum'a yaptırmıştır.¹¹⁰²

Darphane dediğimiz paraların basıldığı yerde o zamanlar yerli Hristiyan ustalar çalışmaktaydı.¹¹⁰³ Büyük ihtimal ile bunun nedeni maden işletmeciliğinin ve sanatkarların genelinin gayrimüslim olmasıdır.

Zamanla bu sanatçılar Türk- İslam kültüründen etkilenerek eserlerinde bunu yansıtmışlardır. Mevlana'nın yanında bulunan sonradan Müslüman olan ressam Alâeddin Thrayanus, Konya ve Kubadabad saraylarında çini üzerinde yapmış olduğu resimler Rum değil Uygur üslubu ile yapmıştır.¹¹⁰⁴

Selçukluda eğlencenin merkezi hanlar olup buralarda içki tüketilirdi. Burada düzenlenen eğlenceler ve genelev olarak kullanılan yerler de hem erkek hem de kadın müzisyenler bulunmakta ve kadın müzisyenler gayrimüslim olduğu bilinmektedir.¹¹⁰⁵

¹⁰⁹⁹ Zekeriya Kazvini, *Asâr ul-bilâd*, nşr. Wüstenfeld, Leipzig 1848, s. 531 **zikreden**; O. Turan, *Türk- İslam Medeniyeti...*, s. 386.

¹¹⁰⁰ E. Merçil, *Meslekler...*, s. 89.

¹¹⁰¹ O. Turan, *Mefkuresi...*, s. 401.

¹¹⁰² V. Gordlevskiy, *Küçük Asya...*, s. 211.

¹¹⁰³ V. Gordlevskiy, *Küçük Asya...*, s. 211.

¹¹⁰⁴ O. Turan, *Türk- İslam Medeniyeti...*, s. 385.

¹¹⁰⁵ Ş. Yanar, *Kayseri'de Kültürel Hayat...*, s. 108.

1.4.5. İşçiler ve Diğer Mesleklerle Uğraşan Gayrimüslimler

I. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında Anadolu’da artan işgücünü daha çok Ermeni ve Gürcüler yapmaktaydı.¹¹⁰⁶

1.4.5.1. Dokumacı-Çulha

Selçuklu Devleti’nde; bez, kumaş, çadır bezi ve perde gibi birçok şeyin dokuması yapılırdı. Bu mesleklerde Müslümanların yanında Ermeni ve Rumlarda çalışmakla birlikte özellikle Ermeni ve Rumlar kırmızı ve diğer renklerden güzel kumaşlar dokudukları bilinmektedir.¹¹⁰⁷ Dokumacılığın bir diğer adı “Çulha” olup Sivas’ta gayrimüslim olan Fart adında ünlü bir dokumacının olduğu bilinmektedir.¹¹⁰⁸

Denizli’de Hristiyan nüfusun fazla olması ile kumaş dokumacılığını genellikle Rum kadınlar yapar ve sultana cizye öderlerdi.¹¹⁰⁹

1.4.5.2. Çiftçi ve Kasap

Hristiyanlar, Selçuklu Türkleri gelmeden önce yerleşik hayatta oldukları için çiftçilik de yapmaktaydılar. Selçuklu Devletinin Anadolu’ya geldiğinde çiftçileri desteklemek için birçok yardımda bulunarak çiftçileri himaye altında tuttu.¹¹¹⁰ Karia ve Tantalus halkından beş bin esiri Akşehir’e yerleştirerek burada ziraat aletleri tohumlar dağıtıp onlardan beş yıl vergi almamış daha sonra da az bir vergi tahsil etmiştir.¹¹¹¹

¹¹⁰⁶ T. Baykara, *I. Gıyaseddin...*, s. 66.

¹¹⁰⁷ E. Merçil, *Meslekler...*, s. 18.

¹¹⁰⁸ Ali Haydar Bayat, “Anadolu Selçuklu Hastane Vakfiyelerinin Tek Örneği Olarak Sivas Darüşşifası Vakfiyesi”, *Türk Kültürü Aylık Dergisi*, Sayı. 33, 1991, s. 13; E. Merçil, *Meslekler...*, s. 18.

¹¹⁰⁹ İbn Batuta..., s. 318-328; E. Merçil, *Meslekler...*, s. 19.

¹¹¹⁰ Z. Atçeken, Y. Bedirhan, *Selçuklu Müesseseleri...*, s. 77.

¹¹¹¹ S. Kaya, *I. Gıyaseddin ve II. Süleymanşah...*, s. 47; E. Merçil, *Meslekler...*, s. 47; O. Turan, *Türkiye...*, s. 259.

Gayrimüslimlerde kasaplık yapmakta hatta Ermeni asıllı Kasap Taniel¹¹¹² Mevlana'nın müridiydi.¹¹¹³

1.4.5.3. Hizmetli - Cariye

Türkiye Selçuklu Devleti'nde türbeleri tekkeleri, evleri temizleyen hizmetkârların olduğu bilinmektedir.

Bir cariyeyi cazip kılan şey, yüz güzelliği ve fiziğinin düzgünlüğü idi. Efendi ile cariyeye arasında ilişkinin sınırları İslam hukuku ile çizilerek iki türlü ilişki kurulabilir. Birincisi hizmetçilik ilişkisi olup cariyeye efendisinin ve evin işlerini yapar herhangi bir özel hayatları olmaz hizmetçi pozisyonunda çalışır efendilerinin iznini alarak hür veya köle başka erkeklerle evlendikten sonra da efendisine hizmet eder eğer efendisi evliliğe izin vermezse de mahkemeye başvurabilir.¹¹¹⁴

İkinci bir durum ise, efendi bekâr cariyesiyle ya evlenir ya da istifraş hakkını kullanabilir ve bu cariyeye efendisinden çocuk sahibi olursa çocuk hür olarak dünyaya gelir ve efendisinin ölümüyle de kendisi hür olurdu.¹¹¹⁵

Efendi cariyesi ile evlenebilirdi. Kişi ya cariyesini azat eder ve o şekilde onunla evlenir ya da cariyeye statüsünü devam ettirerek onunla nikâh kıyabilirdi.¹¹¹⁶ Cariyelerin fiyatları güzelliğine göre değişmekle birlikte bazen bu fiyatlarda da

¹¹¹² Osman Turan, "Selçuklu Devrine Aid Köy Satışı Hakkında Bir Vesika" **Vakıflar Dergisi**, 10 (2006), s. 128; E. Merçil, **Meslekler...**, s. 57.

¹¹¹³ E. Merçil, **Meslekler...**, s. 57.

¹¹¹⁴ Ahmet Akgündüz, **İslâm Hukukunda Kölelik-Câriyelik Müessesesi ve Osmanlı'da Harem**, İstanbul 1995, s. 155; Sedat Bıçak, **Türkiye Selçuklu Toplumunda Kadın (XI-XIV. yy)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarihi Anabilimdalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 2007, s. 92; Hasan Tahsin Fendoğlu, **İslâm ve Osmanlı Hukukunda Kölelik ve Cariyelik Kamu Hukuku Açısından Mukayeseli Bir İnceleme**, İstanbul 1996, s. 167.

¹¹¹⁵ A. Akgündüz, **İslâm Hukukunda...**, s. 164; S. Bıçak, **Kadın...**, s.92-93; H. Fendoğlu, **İslâm ve Osmanlı...**, s. 226 İslâm hukukunun tanımış olduğu hak gereğince, herhangi bir nikâh işlemine gerek duymaksızın efendi ile cariyeye, karı koca hayatı yaşayabilirler ki buna istifraş hakkı denmektedir.

¹¹¹⁶ H. Fendoğlu, **İslâm ve Osmanlı...**, s. 168; S. Bıçak, **Kadın...**, s. 93, A. Akgündüz, **İslâm Hukukunda...**, s. 162.

düşüşler olmaktadır. Mesela, kaynaklarda Kayseri şehrinde güzel yüzlü Ermeni bir cariye'nin fiyatı elli direme kadar düştüğü yazılmıştır.¹¹¹⁷

Selçuklu Devleti'nde kurulan vakfiyelerde azatlı kölelerin aile fertleriyle birlikte aynı hayat seviyesinde yaşamalarını temin etmektedir.¹¹¹⁸

Ayrıca cariyeler hediye olarak da devletlere veriliyordu. I. Alâeddin Keykubad zamanından Celâleddin Hârîzşâh'ın ittifak teklifine karşılık sultan ona elçisi ile birlikte otuz bin dirhem, beş rahvan katır, on iğdiş at ve beraberinde Rum, Rus ve Kıpçaklardan oluşan on adet cariyeyi hediye olarak göndermişti.¹¹¹⁹ Diğer bir hediye İstanbul'a giden I. Gıyâseddin Keyhusrev'e Bizans imparatoru tarafından verilen ay yüzlü cariyelerdir.¹¹²⁰ I. Alâeddin Keykubat'ın aslen Rum olan azadlı bir kölesinin olduğu ve bunu II. İzzeddin Keykâvus zamanında saltanat naipliği yapan Celaledin Kayseri olduğu bilinmektedir.¹¹²¹

Mevlana'nın müritlerinden Bahaeddin-i Bahri'nin Rum hizmetkârının olduğu yemek, bulaşık işlerini yaptığı ve Rumca konuştuğu bilinmektedir.¹¹²² Bir kişinin sahip olabileceği cariye sayısına herhangi bir sınır getirilmemiştir.¹¹²³

Ladik bölgesinde Rum kadınlar elde ettikleri kazançların bir miktarını sahiplerine verirler.¹¹²⁴

1.4.5.4. Mimar ve İnşaat Ustaları

Mevlana Celaledin Rumî'nin evindeki bir ocağı (bacayı) Rum bir mimara yaptırdığı bilinmektedir.¹¹²⁵ Ayrıca Türkiye Selçuklu Devletinde yapılan yapıların

¹¹¹⁷ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye...*, s. 188; V. Gordlevski, *Anadolu Selçuklu...*, s. 169, 235; O. Turan, *Türkiye...*, s. 315; E. Merçil, *Meslekler...*, s. 183; S. Bıçak, *Kadın...*, s. 95.

¹¹¹⁸ Z. Atçeken, Y. Bedirhan, *Selçuklu Müesseseleri...*, s. 127.

¹¹¹⁹ O. Turan, *Türkiye...*, s. 364; İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye...*, s. 377; S. Bıçak, *Kadın...*, s. 97.

¹¹²⁰ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye...*, s. 75; S. Bıçak, *Kadın...*, s.98.

¹¹²¹ *Mevlana Celaledin Mektupları...*, s. 226.

¹¹²² E. Merçil, *Meslekler...*, s. 76; Eflaki, I, s. 333.

¹¹²³ H. Fendoğlu, *İslâm ve Osmanlı...*, s. 168; S. Bıçak, *Kadın...*, s. 93.

¹¹²⁴ *İbn Batuta...*, s. 328.

¹¹²⁵ Eflaki..., I, s. 476-477; E.Merçil, *Meslekler...*, s. 84.

mimarlarının 31'inin adı bilenmekte ve içlerinden sadece üçü; Siryanus, Sebastos Kayserevi ve Kaluyan el- Konevi gayrimüslimdir.¹¹²⁶

Sanat ve maharet Hristiyanların elinde olup topraktan veya çamurdan bahçe duvarı yapılmak istendiğinde Türk ustaları olsa da gene Hristiyan ustaları çağrılmaktaydı.¹¹²⁷ Şeyh Selahaddin, bahçe duvarı yaptırmak için Türk ustası çağırılmış Mevlana Celaleddin Rumî bu iş için Rum ustalarının çağrılması gerektiğini söylemiştir. Bu durum zamanla “Eğer yıkmak icap ederse Türk ustaları çağırman gerekli dünyayı yapmak Rumların işidir.” diye bir söz haline gelmiştir.¹¹²⁸ Bu olaylar gösteriyor ki Selçuklu Devleti'nde sanatsal işleri genellikle gayrimüslimler yapmıştır. Hristiyan duvar ustaları sık sık Anadolu'da gelenekleşen kesilerek elde edilen işlenmiş taşlardan eserler yapmışlardır.¹¹²⁹ Diğer bir husus ise Türk ustaları ile Hristiyan ustaları aynı yerde çalışma erdemine sahip olmalarıdır.¹¹³⁰

1.4.5.5. Banker- Tüccar

Melikşah avlanmak için Ahvaz'a gittiği sıralarda Niza'mül-Mülk'e dost olmayan Gevher Ayin ve Humar-tekin Basra mültezimi olan İbn-Alan Yahudi'yi öldürülmesi için sultanı ikna ettiler.¹¹³¹ İbn Allan öldürüleceğini anlayınca bütün servetini yazdığı defterini denize attı.¹¹³² İbnü'l Cevzi ye göre bu denize atılan kâğıdın gizli işaretlerinin bulunduğu ve bu sayede servetinin büyük bir kısmının ele geçirildiğini söylemektedir. Servetin içinden 400 bin dinar nakdi ve eşyalarının arasından 1000 altın değerinde süpürge olduğu söylenmektedir.¹¹³³

İbn Alan'ın öldürülmesi Nizam'ül-Mülk'ü büyük bir üzüntüye sokmuştur. Melikşah'ın yaptığı bu olaydan ötürü onu kınayıp ölen sermayedar için üç gün

¹¹²⁶ E. Merçil, **Meslekler...**, s. 85.

¹¹²⁷ V. Gordlevskiy, **Küçük Asya...**, s. 160.

¹¹²⁸ Ahmed Eflaki, **Ariflerin Menkıbeleri**, (Çev.Tahsin Yazıcı), II. Cilt, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1964, s. 208; V. Gordlevskiy, **Küçük Asya...**, s. 160.

¹¹²⁹ T. Rice, **Anadolu Selçuklu...**, s. 142.

¹¹³⁰ V. Gordlevskiy, **Küçük Asya...**, s. 215.

¹¹³¹ İbnü'l Cevzi, **El-Muntazam...**, s.129; O. Turan, **Türk- İslam Medeniyeti...**, s. 321.

¹¹³² O. Turan, **Türk İslam Medeniyeti...**, s.321; İbnü'l Cevzi, **El-Muntazam...**, s.129.

¹¹³³ İbnü'l Cevzi, **El-Muntazam...**, s.129; Turan, **Türk-İslam Medeniyeti**, s. 321 bu eserde bu gizli işaret aslında bir vasiyet olduğunu yazmaktadır.

odasından çıkmayıp yas tuttu.¹¹³⁴ Melikşah yaptığından ötürü Nizam'ül-Mülk'den özür diledi ve Yahudi'ye büyük bir cenaze töreni yaptı.¹¹³⁵

Bu Yahudi sermayedarının ailesi bir asır öncesinde Bağdat'a bankerlik yaptığı bilinmekle birlikte Selçuklu topraklarına geldikten sonrada bu mesleklerine devam ettikleri bu olayla teyit edilmiştir.¹¹³⁶ Bu olay ile Yahudi sermayedarlarının devlet adamlarınca ne kadar önem verildiğini göstermektedir.

1.5. Gayrimüslim Halkın Müslümanlarla Sosyal Yaşamları

1.5.1. Selçuklu Sultanlarının Gayrimüslim Halka Yaklaşımları

I. Kılıçarslan zamanında Elbistan Ermenileri Haçlıların kendilerine uyguladıkları zulmlerden ötürü sultana şikâyetinde bulunmuş ve bu şikâyetten ötürü Maraş ve çevresini Haçlıların elinden almıştır.¹¹³⁷

II. Kılıçarslan, Anadolu'daki gayrimüslim tebaaya çok geniş dinî hoşgörü göstermiştir. Sultan, Malatya patriği ve tarihçi meşhur Michel ile dostluk kurmuştur. 1181'de Malatya'da filozof Kemaleddin ile dinî ve felsefi meseleler üzerinde tartışmalar yaptırmıştır.¹¹³⁸ Patriğe bir asa ve pahalı hediyeler verdikten sonra onu İslamî usule uygun olmayan Hristiyan adetlerine göre kıyafetler ile huzuruna kabul etmiştir.¹¹³⁹ Malatya'da kaldığı bu bir ay süre içinde sultan ile patrik arasında dostane sohbetler yapılmış ve aynı zamanda Süryanilerin kutsal bir yer olarak kabul ettiği önemli bir kültür merkezi olan Bar-Sauma Manastırı'nı vergiden muaf tutmuştur.¹¹⁴⁰

¹¹³⁴ O. Turan, **Türk-İslam Medeniyeti...**, s. 321.

¹¹³⁵ İbnü'l Cevzi, **El-Muntazam...**, s.129; O. Turan, **Türk İslam Medeniyeti**, s. 321; A. Sevim, E. Merçil, **Selçuklu...**, s. 127.

¹¹³⁶ O. Turan, **Türk -İslam Medeniyeti...**, s. 321.

¹¹³⁷ A. Tekin, **Selçuklu...**, s. 320.

¹¹³⁸ O. Turan, **Mefkuresi...**, s. 369.

¹¹³⁹ O. Turan, **Mefkuresi...**, s. 369.

¹¹⁴⁰ Aynur Durukan, "Selçuklu Dönemi Kültür Ortamından Bir Késit: XII. Yüzyıl", **Türkler Ansiklopedisi**, C.7, Yeni Türkiye Yayını, Ankara 2002, s. 740.

I. Alâeddin Keykubat, 1230 Yassı Çemen Savaşı'nı kazandıktan sonra ordusuyla Kayseri bölgesine yaklaştığında Müslümanlar imamlarıyla karşılarken Hristiyanlar haçlar ve çalgılar ile yanlarında papazlarıyla karşıladılar.¹¹⁴¹ Müslümanlar Hristiyanları geri atması sonucunda onlar bir tepeye çıkarak kendilerini göstermeyi başardılar. Alâeddin Keykubat tepedeki Hristiyanları fark ettikten sonra yanlarına gidip onların çan çalmalarını ilahi söylemelerine izin vererek onlarla birlikte şehre girdi.¹¹⁴²

Selçuklu sultanlarının Hristiyan halka hoşgörülü yaklaşması bazı yabancı kaynaklarda sultanların gizli Hristiyan olması gibi yanlışlara neden olmaktadır. II. Gıyaseddin Keyhüsrev'e, Hristiyanlara olan düşkünlüğü ve gün geçtikçe Bizans yaşam tarzına yaklaşp İslamî değerlerden uzaklaştığını söyleyen baş kadiya çok sinirlenerek ona bir tokat atmış ve yanlışlıkla onu öldürmüştür.¹¹⁴³ Bu duruma daha sonra çok üzülen sultan, kadının ölümünün ardından ülkede başlayan kuraklığın sebebini insanlar bu olaya bağlamıştır.¹¹⁴⁴

Bir diğer Hristiyan halka düşkün olan sultan ise iki dayısı Hristiyan olan II. İzzeddin Keykâvus'dur. Dayıları Khaya ve Kir Kedid ordu kumandanlığı (beylerbeyi) gibi çok mühim bir mevkie getirilmiş aynı zamanda bu dayılarının etkisiyle devlet işlerinden uzaklaşp daha çok eğlence hayatına dalmıştır.¹¹⁴⁵ Yabancı kaynakların İzzeddin Keykâvus'un Hristiyanlara karşı aşırı hoşgörülü yaklaşımlarından ötürü gizli Hristiyan olduğunu yazmaktadır.¹¹⁴⁶ Aslında İzzeddin Keykâvus'un gayrimüslimlere bu kadar öne çıkmasının nedeni kendi halkına güvenmediğinden kaynaklı olduğu söylenilmektedir.¹¹⁴⁷

¹¹⁴¹ O. Turan, **Mefkuresi...**, s. 372.

¹¹⁴² O. Turan, **Mefkuresi...**, s. 372.

¹¹⁴³ T. Rice, **Anadolu Selçuklu...**, s. 114.

¹¹⁴⁴ T. Rice, **Anadolu Selçuklu...**, s. 114.

¹¹⁴⁵ O. Turan, **Mefkuresi...**, s. 372.

¹¹⁴⁶ T. Rice, **Anadolu Selçuklu...**, s. 114; O. Turan, **Mefkuresi...**, s. 372.

¹¹⁴⁷ Jakob Philip Fallmerayer, **Trabzon İmparatorluğu'nun Tarihi, Türk Tarih Kurumu**, Ankara 2011 s. 90.

1.5.2. Gayrimüslim Kaynaklarında Selçuklu Sultanları

Gayrimüslim kaynaklarda Türklerin adının geçmesi daha çok Anadolu'ya akınlar düzenleyen Çağrı Bey zamanında başlar.

Sultan Alp Arslan 1064-1065 yılları arasında yapmış olduğu doğu Anadolu seferi sonrasında Ermeni kaynaklarında "Memleketi kana boyadı"¹¹⁴⁸ şeklinde tabir edilmiştir. Bunun haricinde "Sultan Alp Arslan büyük zaferlerle Ermenistan'a girdi. O Allah'ın gazabının timsali olan öfkesini şark milletinin üzerine çevirdi ve kötülüğünün acısını bütün Ermenilerinden çıkardı." şeklinde Ermeni yazarlar eserlerinde bahsetmiştir.¹¹⁴⁹

Alp Arslan'ın, Bizans İmparatoru Romanes Diogenes'e uygulamış olduğu iyi muameleyi İngiliz tarihçi E. Gibbon şu şekilde yazmaktadır; "En medeni yüzyıllara bile örnek olacak bir seviyede."¹¹⁵⁰

Melikşah döneminde ise kaynaklar Selçuklu hâkimiyetine biraz daha alışmış ve söylemlerinde daha yumuşak sözler söylemeye başlamıştı. Melikşah için genelde kaynaklar Hristiyanların babası, Hristiyanlara karşı şefkatli, adil, barışsever, ibarelerinde bulunmaktaydı.¹¹⁵¹ Melikşah döneminde genel bir huzur, güvenlik, bolluk bereketli odluğundan söz edip halkın zulme uğramasına izin vermez halk kendisi sultan ile konuşup derdini anlatırdı.¹¹⁵²

Melikşah hakkında başka bir yazar ise şunları söylemektedir: "Kalbi Hristiyanlara karşı şefkatle dolu, geçtiği memleketlerin halkına baba gibi davrandı. Bu sebeple birçok vilayetler 1086'da kendiliğinden onun idaresine girdi. Ermenistan ve Rum memleketleri onun kanunlarını tanıyordu. Onun idaresinde on iki millet yaşıyordu."¹¹⁵³

Sultan Melikşah 1092 yılında ölmüştür. Ölümü ile ilgili farklı görüşler olmasına rağmen ölümü gerek Müslüman gerekse Hristiyan âlemi için üzüntü nedeni

¹¹⁴⁸ M. Ersan, "Ortaçağ Ermeni...", s. 151.

¹¹⁴⁹ Urfalı Mateos ve Papaz Grigor..., s. 119; M. Ersan, "Ortaçağ Ermeni...", s. 151.

¹¹⁵⁰ S. Eyice, Malazgirt..., s. 58-59.

¹¹⁵¹ M. Ersan, "Ortaçağ Ermeni...", s. 152.

¹¹⁵² A. Sevim, E. Merçil, Selçuklu..., s. 134.

¹¹⁵³ Turan, Türk- İslam Medeniyeti..., s. 288.

olmuştur. Hatta Türklerin Anadolu'ya gelişlerinden itibaren onlar hakkında zehir zemberek açıklamalar yapan Urfalı Mateos sultanın ölümünün ardından şöyle demektedir: “Herkesin babası bütün insanlara karşı merhamet sahibi bir zat olan Sulan Melikşah öldü. O karısı Terken Hatun tarafından öldürüldü.”¹¹⁵⁴ Urfalı Mateos'un Selçuklu sultanın ardından söylemiş olduğu bu sözler onu sevip saygı duyduklarını ve öldüğü için derin üzüntü duydukları anlaşılmaktadır.

I. Kılıçarslan, I. Haçlı Seferi sonrasında her ne kadar Hristiyanlara karşı mücadele ettiyse de Hristiyan halkına karşı olumsuz bir tavır sergilememiş ve kaynaklarda Kılıçarslan için şöyle demektedir: “Sultan Kılıçarslan muharebede öldü. Hristiyanlar onun için büyük bir matem tuttu. Çünkü o her bakımdan çok iyi ve tatlı bir zattı.”¹¹⁵⁵

Mor Mihayel'in Selçuklular için şunları söylemektedir; “Rezil ve sapkın bir halk olan Rumların aksine Türkler, kişilerin inançlarını sorgulamıyor ve bu yüzden kimseyi cezalandırmıyorlardı.”¹¹⁵⁶ Aynı yazar din adamı kimliğiyle Türkler hakkında şunları kaleme anlamaktadır: “Tanrı, bizim üzerimizdeki Arap ve Türk hâkimiyetini, bizi yok etmek için değil; aksine, çok sevdiği kilisesinin çocukları olan bizleri, düşmanlarımızdan korumak için kurdu.”¹¹⁵⁷

Sadece sultanların ardından değil bazen de ne kadar düşmanda olsalar mertliği, doğruluğu sebebi ile ölen düşmanları ardından methiyeler dizmekteydiler. Mesela Emir Mevdud, Batıniler tarafından bir suikast ile öldürülmüştü. Onun adil ve hayırsever olması yönünü ölümünün ardından düşmanları bile takdir etmiştir.¹¹⁵⁸ Haçlılar onun güçlü kişiliğini kabul etmişler ve Kudüs Kralı Baudouin Tuğtekin'e mektubunda şunları yazmaktadır; “İslam'ın direğini bir bayram günü, hem de

¹¹⁵⁴ Urfalı Mateos ve Papaz Grigor..., s. 178.

¹¹⁵⁵ M. Ersan, “Ortaçağ Ermeni...”, s. 152; Urfalı Mateos ve Papaz Grigor..., s. 231; A. Sevim, Genel Çizgiler..., s. 20.

¹¹⁵⁶ Mor Mihayel Rabo Vakayinamesi. (Çev: Hrant D. Andreasyan), Ankara, 1944, s. 23 **zikreden**; U. Can, Yönetimlerinde Süryaniler..., s. 29.

¹¹⁵⁷ Mor Mihayel Rabo, XV. kitap, VIII. bölümden naklen, Mark Dickens, Medieval Syriac Historians' Perceptions of the Turks, Basılmamış Tez Çalışması, University of Cambridge, 2004, s. 41 **zikreden**; Can, Yönetimlerinde Süryaniler, s. 62

¹¹⁵⁸ İbnü'l Esir, El-Kâmil..., X, s. 395; A. Sevim, E. Merçil, Selçuklu..., s. 197.

Allah'ın evinde öldüren bir millet, elbette Allah tarafından imha edilmeye layıktır.”¹¹⁵⁹

Devrin görgü tanığı olan tarihçi Niketas Khoniates, Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Akşehir yöresinde kaldığı sıralarda halka çok hoşgörülü yaklaştığını yazarak şu sözlerle şaşkınlık ve minnetkarlıkla anlattı; “Türk (Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev) Konya, Akşehir'e gelince esir Romalıların oturup yerleşmeleri için köylere ve bereketli topraklara dağıtıp tarım yapmaları için tahıl ve tohum verdi. Onlara büyük ümitler aşılayarak kurtuluş akçesi onları evlere yolladı. Daha sonra Romalılarınkini asla aşamayacak ve sık sık yükseltilmeyecek çok hafif vergiler aldı.”¹¹⁶⁰

1.5.3. Gayrimüslimlerin Sosyal Yaşantıları

Anadolu'da ilk zamanlarda birbirine ihtiyatla yaklaşan iki farklı kültürün insanları zaman geçtikçe birbirlerini daha iyi anlamaya başlamışlardı. Bunu bazı yabancı yazarların Türkler hakkında ilk başta zehir gibi sözler söylerken daha sonra Selçuklu Devleti hoşgörülü olmasından ve hatta kendi dininden olan devletlerden dahi dost ve hoşgörülü yaklaştıklarından söz etmesinden anlaşılıyor. Selçuklu Devleti'de gayrimüslim halkının sahip oldukları topraklarda koruma ve yaşatma hakkı olarak toprak sahiplerinden “haraç” adını verdikleri vergiyi alırlardı.¹¹⁶¹

Türkiye Selçuklu sultanlarının gayrimüslimlere karşı gösterdiği hoşgörüyü Müslüman halka da Hristiyan halka göstermiştir. Anadolu'daki farklı din, ırklar olmasına rağmen iki taraf da birbirleri ile iyi ilişkiler kurmuş ve düşmanlara karşı birlik olmuşlardır. Buna en iyi örnek ise, Malatya'daki Müslüman ve gayrimüslimler, Köseadağ bozgunundan sonra şehrin ileri gelenlerinin kaçmasının ardından aralarında

¹¹⁵⁹ A. Sevim, E. Merçil, *Selçuklu...*, s. 197; İbnü'l Esir, *El-Kâmil...*, X, s. 395.

¹¹⁶⁰ N. Khoniates, *Historia...*, s. 56; T. Kihtir, *Anadolu'da Bizans...*, s. 268-269.

¹¹⁶¹ Z. Atçeken, Y. Bedirhan, *Selçuklu Müesseseleri...*, s. 101.

sadakat yemini edip şehrin patriğini başlarına idareci olarak tayin etmiş olmalarıdır.¹¹⁶²

Niketas'ın ifadesine göre, Beyşehir Gölü'ndeki adalarda yaşayan Hristiyan halkın Konya'daki Türklerle oldukça sıkı ilişkileri kurmuşlar ve hatta Bizans'ı kendilerine düşman gibi gördüklerini dile getirmişlerdir.¹¹⁶³

Ortak yaşamın diğer bir getirisi ise aynı şeylere değer vermektir. Konya'da Ak-Manastır (Chariton) Mevlâna Celâleddin-i Rumî'nin de, sık sık ziyâret ettiği bir yerdî.¹¹⁶⁴

Obruk'ta bulunan bir ziyaretgâhta mescit, kilise ve heykeller bulunduğunu, bunların Türkler tarafından Hz. Ömer zamanında şehit olmuş Müslümanlar olarak ziyaret edildiğini, Rumların da bunları kendilerine ait sayarak ziyaret edip cami ve kilisede dua ettiklerini belirtir.¹¹⁶⁵

Malatya civarında bulunan Süryanilerin bir kültür merkezi olarak Selçuklular zamanında ehemmiyetini muhafaza edip Anadolu'dan başka Suriye ve Irak'dan da ziyaretçilerin de geldiği ve içerisinde 300 rahibin bulunduğu rivayet edilen Bârsuma Manastırını Türk hükümdarları tarafından da ziyaret edildiği söylenilmektedir.¹¹⁶⁶

Gayrimüslimlerin kendilerine özgü mahalleler olmaları Müslümanlardan ayrı bir hayat sürdükleri anlamına gelmemektedir. Başta Hristiyanların Aydu Milat ve Mecusilerin Nevruz ve Mihriğan bayramları olmak üzere gayrimüslimlerin bayramlarına Müslümanların da katılıp eğlendikleri görülmektedir.¹¹⁶⁷ Sevinçleri ile birlikte birbirlerinin acı ve kederlerini de paylaştıkları ifade edilmektedir. Ünlü Muhaddis Mansur ez-Zazân'ın cenaze törenini buna örnek verebiliriz. Zehebî, Hristiyan, Yahudi ve Mecusilerin Müslümanlarla birlikte Mansur'un cenaze törenine katıldıklarını ve gözyaşı döktükleri rivayet edilmektedir.¹¹⁶⁸

¹¹⁶² O.Turan, Türk- İslam Medeniyeti..., s. 351; S. Kara, "Dini Hayat...", s. 317; Farac...,II, s. 543.

¹¹⁶³ Süryani Mihael, Süryani Mihael Vekayinamesi, çev. Hrant Adreasyan, (TTK Kütüphanesinde basılmamış nüsha), Ankara, 1944, II, s. 73, 135, 278, **zikreden**; S. Kara, "Dini Hayat...", s. 317.

¹¹⁶⁴ O. Turan, **Mefkuresi...**, s. 380.

¹¹⁶⁵ A. Durukan, "Bir Kesit...", s. 740.

¹¹⁶⁶ O. Turan, **Mefkuresi...**, s. 380.

¹¹⁶⁷ Farac...,II, s. 609; M. Söylemez, "İlk Dönem...", s. 113.

¹¹⁶⁸ M. Söylemez, "İlk Dönem...", s. 113.

Hristiyanlarda Müslümanlar ile iyi ilişkiler kurmuştur. Hatta Müslümanlarca önemli olan Mevlana Celaleddin Rumi'nin cenaze törenine katılan gayrimüslimler, Müslümanların cemaate katılmalarını engellemek istediği zaman, onlara: “Siz Müslümanlar Mevlana'yı bu devirde Hz. Muhammed'in (s.a.v.) temsilcisi kabul ediyorsanız biz de Onu Hz. Musa'nın (a.s.), Hz. İsa'nın (a.s.) temsilcisi olarak biliyoruz” diyerek törene katılmışlardır.¹¹⁶⁹

O dönemde halk tarafından en büyük tepki gören suç tecavüzdü. Rivayete göre: Malatya'da Ermeni bir papaz nişanlı genç bir kızı kiliseye götürmüş, onunla zina etmek istemiş, fakat kız bağırmağa başlayınca eliyle ağzını kapatarak onun ırzına geçtikten sonra öldürmüştü. Öldürdüğü kızı bir yere gömmüş, lakin yapılan araştırmalar sonrası suçunu itiraf etmek zorunda kalmıştı. Papaz ceza olarak diri diri derisi yüzülüp, azası kesilmiş ve ardından cesedi yakılmıştı. Müslüman ve gayrimüslim tüm şehir halkı öldürülen kızın cenaze töreni için bir araya toplanarak yas tutup onu toprağa vermişlerdir.¹¹⁷⁰

13. yüzyılda Selçuklu ülkesinde çok fazla Rum, Ermeni bulunmakta ve bu toplulukların kiliselerde ibadet yapmalarına izin verilmekteydi.¹¹⁷¹

Gayrimüslimler, devlet tarafından sağlanan sosyal hizmetlerden Müslümanlarla eşit bir şekilde yararlanmış hatta zaman zaman Müslümanlardan toplanan zekatlar, Müslümanların yanı sıra Gayrimüslim fakirlere de dağıtılmıştır.¹¹⁷² İçtimai hizmetlerde kadın, erkek Müslim, gayrimüslim ayırt edilmeden bedeni ve ruhi hastalıkları tedavi etmek için vakıf hastaneler, darü's-şifalar ve tımarhaneler yapılarak buralarda tedavi görürlerdi.¹¹⁷³ Yapılan sağlık alanındaki müesseseler hem

¹¹⁶⁹ Eflaki, II, s. 591-593; Ahmet Sevgi, “Anadolu Selçuklularında Hoşgörü”, **Türkler Ansiklopedisi**, 7. Cilt, Yeni Türkiye Yayını, Ankara 2002, s. 451; İsmail Dinçdir, **Türkiye Selçuklu Devletinde Eğitim Sistemi(1075-1308)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans) Kahramanmaraş Sütçüimam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Kahramanmaraş 2015, s. 34.

¹¹⁷⁰ S. Bıçak, **Kadın...**, s. 87, **Farac, II.**, s. 395- 396; Mevlânâ, *Mesnevi'sinde tecavüz vakasını şu şekilde tasvir etmiştir: “Ayak yolunda ay gibi bir cariye gördü. Padişahın cariyelerindendi, pek güzeldi. Onu görünce ağzı açık kaldı. Akli başından gitti. Vücudu titremeye başladı. Ömrü bekârlıkla geçmişti. Sarhoş bir haldeydi; elleriyle o güzele sarılmaya kalktı. Kız çırpınarak bağırmağa başladıysa da bağırıp çırpınmasının ona bir faydası olmadı. Vuslat zamanı erkek elinde kadın, ekmekçinin elindeki hamur gibi olur.”* Mevlânâ, **Mesnevi...**, VI, s. 737.

¹¹⁷¹ T. Kihtir, **Anadolu'da Bizans...**, s. 187.

¹¹⁷² M. Söylemez, **“İlk Dönem...”**, s. 115.

¹¹⁷³ Z. Atçeken, Y. Bedirhan, **Selçuklu Müesseseleri...**, s. 127.

barış hem savaş zamanlarında faaliyette bulunarak tüm Selçuklu tebaasını yararlanabileceği şekilde Anadolu'nun birçok yerinde kurulmuştu.¹¹⁷⁴

İlk dönem İslam tarihinden itibaren gayrimüslim yaşlı, düşkün ve kimsesizlerin bakımı, devlet tarafından yapılmakla birlikte bu uygulama Müslümanların yanı sıra gayrimüslimlere de yapılmıştır.¹¹⁷⁵ Başta Kufe ve Basra olmak üzere gayrimüslimlerin yoğunlukta yaşadıkları yerlerde, gerek devlete ait gerekse özel şahsa ait daru'l-imareler, daru'd-duyuflardan, Müslüman ile birlikte gayrimüslimler yararlanmışlardır.¹¹⁷⁶

İslam da gayrimüslim biri ile evlilik dinen hoş görülmezdi. Müslüman Türkler eğer bir gayrimüslimi beğenirse “Allah sonunu hayırlı etsin”, “Yani Allah sana Müslüman olma lütfünü bahşetsin” anlamına gelen bir temennide bulunabilirlerdi.¹¹⁷⁷

Selçuklu sultanlarının siyasi ve duygusal yapmış oldukları gayrimüslimler ile evliliklerinden bahsedildi. Tabii ki de sultanlar gibi Selçuklu halkı da Müslüman olmayan hanımlarla evlilik telakkisini gerçekleştirmişlerdir. Rum hanımlarla evlenmeyi diğer hanımlarla evlenmeye tercih dahi etmişlerdi. Bunun asıl sebebi Rum kadınlarının mutfak adetleri, ev işleri dahil farklı kültürden gelmiş olmalarıdır.¹¹⁷⁸ Evlendikleri kadınların dinleri değiştirip değiştirmedikleri hakkında kesin bir kanıt olmasa da doğan çocuklarının erkek olması durumunda muhakkak Müslüman olduğunu kız çocuklarının ise annenin eğittiği için inançlarında değişiklik olduğu bilinmektedir.¹¹⁷⁹

Selçuklu sultanları gayrimüslimlerin giydikleri kıyafetlere karışmamakla birlikte bu duruma karşı bazı istisnai olaylarda görülmüştür. Melikşah zamanında, Bağdat halifesinin veziri Şuc'a zimmilerin Müslümanlardan ayırmak için farklı kıyafetler giyinmeye zorlamış ve bu sebeptendir ki bazı devlet memurları gayrimüslim

¹¹⁷⁴ Muhammed Kemaloğlu, “Türkiye Selçuklularında İçtimai Müesseseler ve Eserler”, **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**, Cilt:1/Sayı:4/Aralık/2014, s. 10-11.

¹¹⁷⁵ M. Söylemez, “İlk Dönem...”, s. 116.

¹¹⁷⁶ M. Söylemez, “İlk Dönem...”, s. 116.

¹¹⁷⁷ A. Sevgi, “Hoşgörü...”, s. 451.

¹¹⁷⁸ T. Kihitir, **Anadolu'da Bizans...**, s. 387.

¹¹⁷⁹ T. Kihitir, **Anadolu'da Bizans...**, s. 387.

görülmemek için Müslüman olmuşlardır.¹¹⁸⁰ Bu durumdan ziyadesiyle mustarip olan Melikşah ve Nizam'ül-Mülk'ün vekili Yahudi İbn Samha bu sert tedbirlere karşı sultanın huzuruna çıkarak şikâyetinde bulunmuş bunun üzerine sultan, halifenin vezirini görevden aldırıştır.¹¹⁸¹

Bu olaya benzer diğer bir olay ise; Mutasarrıf İbnu'l Arabi, I. İzzeddin Keykâvus'a mektup yazarak gayrimüslimlerin Müslümanlardan ayırıcı kıyafetler giymeleri gerektiğini söylese de sultan bunu kabul etmemiştir.¹¹⁸² Müslüman topluluklarında diğer inanç ve görüşteki kişilerin giyimlerinde de farklılık görülür. Mesela Türkiye Selçuklu Devleti'nde Hristiyanlar kemer takar, Museviler ise omuzlarına kırmızı kumaş parçası koyarak farklılıklarını belirtiyordu.¹¹⁸³

Bazı durumlarda ise bu kıyafet konusunda farklı davranılıyordu. Melikşah 1081 Ocak- Şubat ayında askerler teftiş ederken Ermeni askerlerinin Türk kıyafeti giydiğini görünce yedi bin Ermeni'yi kovmuş bu duruma Nizam'ül-Mülk karşı gelse de sultan kararından vazgeçmemiştir.¹¹⁸⁴

İbni Batuta eserinde; Denizli bölgesinde Rum erkekleri, beyaz veya kırmızı renkteki uzun külâhları, kadınları da başlarına doladıkları koca koca sargılarla tanınırdı.¹¹⁸⁵

Bu dönem Anadolu'sunda ticaretin gelişmesi dolayısıyla büyük şehirlerde bir takım küçük Yahudi kolonileri de mevcuttu. Antalya'da Yahudiler kendilerine mahsus bir mahalde otururdular.¹¹⁸⁶

Hristiyan halkın artık Türkçe konuşmaları için bir takım teşebbüslere geçilmiş, Türk cemiyetleri dilin korunması ve zenginleşmesi için çok çabalıyor ve

¹¹⁸⁰ O. Turan, **Mefkuresi...**, s. 364.

¹¹⁸¹ O. Turan, **Türk- İslam Medeniyeti...**, s. 320.

¹¹⁸² S. Kara, **Din ve Din Kurumları...**, s. 392.

¹¹⁸³ Osman Turan., " Les Souverains Seldjoukides et leurs sujets non musulmans" Studia Islamica I, 1953, S. 65, s. 93, **zikreden**; Özden Süslü, "Tavsiyelere Göre Anadolu Selçuklularında Giyim", Türkler Ansiklopedisi, 7. Cilt, Yeni Türkiye Yayını, Ankara 2002, s. 766.

¹¹⁸⁴ Erdoğan Merçil, "Selçuklularda Defter-i Arz", **Selçuklular:Makaleler**, Bilge Kültür Sanat Yayını, İstanbul 2011, s. 352; İbnü'l Esir, **El-Kâmil...**, X, s. 118.

¹¹⁸⁵ İbni Batuta, s. 328.

¹¹⁸⁶ Turan, **Mefkuresi...**, s. 381-382.

bozuk Türkçe konuşan Rum, Ermeni, Yahudi, Arap gibi Arnavudu, Lazı ve hatta bazı Rumeli şivelerini de Karagöz dili ve sahne sanatı ile hicvediyordu.¹¹⁸⁷

Bunun yanında Rumlar ile evlilikler yapan Türklerde oluşan karma aileler neticesinde Rumca öğrenilmekte ve evlenen çiftlerin çocukları muhakkak Rumca bilmekteydi. Aynı zamanda bu çocukların büyük bir kısmı devlet kademesinde tercümanlık yapmaktaydılar.¹¹⁸⁸

Gayrimüslimlerle Türkler arasında kurulan ilişkiler sonucunda karşılıklı güven duygusu inşa edilmiştir. Hatta Avrupa ziyaret, ticaret gibi amaçlarla giden Ermeni, Gürcü hatta Yahudiler çocuklarını ve ailelerini Müslümanlara emanet ederlerdi.¹¹⁸⁹

Bu sosyal yakınlaşmalarda halkın bazen de din değiştirdiği görülmektedir. Süleymanşah zamanında Altun-aba vakfiyesi yerli ve yabancı, Hristiyan, Yahudi ve Mecûsî (putperest) olup da dinini değiştirerek Müslümanlığı kabul edenlere, bunların yemek, elbise ve ayakkabı ihtiyaçlarına, sünnet edilmelerine ve namaz kılacak kadar Kur'anı Kerim öğrenmelerine vakıf gelirinden tahsisat ayrılmıştır.¹¹⁹⁰

1.5.4. Selçuklu ve Gayrimüslimlerin Etkileşimleri

Müslümanlar ve gayrimüslimler tarih boyunca birbirleri ile mücadele ederken aynı zamanda da birlikte yaşamak zorunda oldukları ortamlar sayesinde birbirlerinden pek çok şey öğrenmişlerdir. Selçuklu Devleti yeni fethedilen yerlere konar-göçer Türkleri koymuşlardır. Bu Türkler buradaki yerleşik Hristiyan halktan maden işletmeciliği, dokumacılık, inşaat işleri gibi işler öğrenmiş ve zamanla Hristiyan ustalar ile birlikte çalışmışlardır.¹¹⁹¹ Hristiyan dünyasının gelişmesinde

¹¹⁸⁷ Turan, *Mefkuresi...*, s. 256.

¹¹⁸⁸ T. Kihir, *Anadolu'da Bizans...*, s. 387.

¹¹⁸⁹ Ö. Süslü, *"Diplomaside..."*, s. 459.

¹¹⁹⁰ O. Turan, *Mefkuresi...*, s. 387.

¹¹⁹¹ Musin Demir, *Ahilik, Ahi Evren'i Veli ve Kırşehir'de Ahilik Kutlamaları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2004, s. 21.

etkili olan Rönesans, Haçlı Seferleri sırasında Hristiyanların, Müslümanlardan sanat, teknik alanında birçok yenilikler ve keşifler öğrenmesi ile temelleri atılmıştır.¹¹⁹²

Malatya Süryanilerin kültür şehirlerinden biri olup Selçuklular zamanında da bu özelliğini korumayı başarmıştır. I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in veziri Malatyalı Muhammed Gazi, Şeyh İzzeddin Ebu'l Kasım-ı Hammuş gibi İran kökenli kişiler Malatya'ya gelerek burada faaliyetlerde bulunarak Süryani kültürü ile etkileşimde bulunup ilmî hareketlerde bulunmuşlardır.¹¹⁹³

Türklerin tarih sahnesine ilk çıkışlarından itibaren komşu devletler ile etkileşim içinde bulunmuşlardır. Mesela koşu takımlarını, ata binmeyi, bunun için gereken dar pantolon ve çizme giymeyi Çinliler ve Avrupalılara Türkler öğretmişlerdir.¹¹⁹⁴ Ermenilerde İslam coğrafyasından etkilenen gayrimüslim toplumlardandır. Mesela Ermeni melikleri kıyafet bakımından Türklerin giymiş olduğu kıyafetlere benzer giyinmeye başlarken Rupenidler ise İslam sarığına benzer sarıklar takmaya başlamışlardır.¹¹⁹⁵

Konya, Kayseri, Erzurum gibi şehirlerde yaşayan Müslümanlar, gayrimüslim halktan sanayi, köylerdeki ziraat, maden işçiliği dokumacılık ve inşaat ustalığında etki ederek aralarında kültürel bir bağ oluşturmuşlardır.¹¹⁹⁶

İslam'ın "al-kimyâ" ilmî Avrupa'da "alchimie" olmuş ve bu sayede Avrupa'da barutlu silâhlar ortaya çıkmıştır.¹¹⁹⁷ İslam dünyasında çok yaygın bulunan ve yüksek devlet adamı ve âlimlerin eğlenmelerine yarayan satranç oyunu da Avrupa'ya intikal etmiştir.¹¹⁹⁸

Ortaçağ Avrupasının başlıca gayesi İslam coğrafyasını taklit ederek bu sayede onlara karşı önlemler almaktı.¹¹⁹⁹ İslâm mimarisi ve müziği Avrupa'ya tesiri büyük

¹¹⁹² Z. Atçeken, Y. Bedirhan, **Selçuklu Müesseseleri...**, s. 161; A. Sevgi, "Hoşgörü...", s. 451.

¹¹⁹³ A. Kartal, "Dil ve Edebiyat...", s. 168.

¹¹⁹⁴ Deniz Erim, **Türkiye Selçuklu Devleti'nde Spor ve Eğlence Hayatı**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar 2007, s. 33.

¹¹⁹⁵ V. Gordlevskiy, **Küçük Asya...**, s. 125.

¹¹⁹⁶ M. Akdağ, **İktisadi ve İctimai...**, s. 4.

¹¹⁹⁷ O. Turan, **Türk- İslam Medeniyeti...**, s. 433.

¹¹⁹⁸ O. Turan, **Türk- İslam Medeniyeti...**, s. 433.

¹¹⁹⁹ O. Turan, **Mefkuresi...**, s. 256.

olmuştur. Farabi, hem şarkta hem de garpta müzik üstadı sayılarak, Avrupa’da eserleri Lâtinceye tercüme edilmiştir.¹²⁰⁰

Selçuklu Türkleri Anadolu’yu fethetmeye başladıktan sonra buradaki halk Grekçeyi yeni öğrenmeye başlamışken gündelik konuşmada Türkçeyi tercih ederek Türkçe konuşan önemli sayıda Hristiyan nüfus ortaya çıkmıştı.¹²⁰¹

1311 de Paris ve Belçika’da doğu dillerini öğreten mektepler açılmış ve böylece Hristiyanlar Arapça ile birlikte İslam medeniyetini öğrenmişlerdir. Haçlı müellifi Guillaume de Tyr Müslüman hükümdarlar tarihini kaleme alırken Dante gibi büyük şairlerin eserlerinde geniş bir İslam kültürüne bu sayede vakıf olmuşlardı.¹²⁰²

Türklerin ve Rumların birbirleri ile evlenmesi ile iki farklı kültür daha hızlı birbirlerinden etkilenmeye başlamıştır. Bu etkilenme en büyük örneklerden biride Türklerin Rumca’yı öğrenmeleridir. Bu duruma örnek verecek olursak; dönemin tarihçisi İbn Bibi yazdığı eserinde yer yer Rumca kelimeler kullanmasını gösterebilirken diğer bir örnek ise Mevlana Celaleddin Rumi’nin ve oğlunun hem Rumca bilip hem de Rum hatunlar ile evlenmesini gösterebiliriz.¹²⁰³

Büyük Selçuklu Devleti zamanında kurulan Nizamiye Medreseleri; müderrislerin maaşları, talebelerin kitapları, yeme-içme, barınma gibi masrafları kurulan Nizzamiye Vakfiyelerince karşılanmasının yanında bazı talebelerde burs verirdi.¹²⁰⁴ Daha sonra Avrupa kurulan üniversiteler Selçukludaki medreselerin bu yönünü takip örnek olarak kurulmuştur.¹²⁰⁵

Haçlı ordusunun 1147’de Anadolu’da açlık ve hastalıktan bertaraf olmasının ardından Türkler Haçlı askerlerini tedavi etmiştir. Bu sırada Bolognalı cerrah Hugo Von Lucca’da Haçlı askerlerini tedavi etmek istese de Haçlı askerleri kendilerini İslam hekimlerinin tedavi etmesini istemesinin ardından üç sene İslam ordusunda

¹²⁰⁰ O. Turan, **Türk- İslam Medeniyeti...**, s. 433, Farabi’yi, Roger Bacon Fârâbî’yi Batlamyus ve Öklid ile birlikte zikrederdi.

¹²⁰¹ T. Baykara, “**Toplum...**”, s. 234.

¹²⁰² O. Turan, **Türk- İslam Medeniyeti...**, s. 429-430.

¹²⁰³ T. Kihitir, **Anadolu’da Bizans...**, s. 387.

¹²⁰⁴ Ahmet Ocak, **Selçuklu Devri Üniversiteleri Nizamiye Medreseleri**, Nizamiye Akademisi, İstanbul 2017, s. 251.

¹²⁰⁵ İ. Kafesoğlu, **Selçuklu...**, s. 123; A. Ocak, **Nizamiye Medreseleri...**, s. 251.

görev yaptı.¹²⁰⁶ İslam cerrahlarının nasıl çalıştığına bakarak hastaları esrar, banotu ve ademotu suyuna bastırılıp sünger ile uyutup ameliyat yaptığını öğrenmesinin ardından 1221’de İtalya’ya doğduğu şehre giderek gördüklerini uygulamaya başladı.¹²⁰⁷

XIII. yüzyılda “Bazilikal tip” olarak adlandırılan cami örnekleri; Kible yönüne göre uzunlamasına olan, sütun veya desteklerle 3-5 sahına ayrılan orta sahnin daha geniş ve yüksek, avlusu olmayan bu plan tipi Anadolu’da çok görülen Ermeni, Gürcü ve Bizans Dönemi bazilikalarından ilham alınarak yapılmış ve İslam dünyasında ilk kez Selçuklularda gelişmiştir ve Divriği Ulu Camii (1228), Niğde Alâeddin Cami (1223) bazilikal planlı örneklerindedir.¹²⁰⁸ Selçuklu Türkleri kapı eşiklerinin birçok yerini süsleyen alçılar ya da sütun başlıkları ve zikzak gibi desenler Bizans Devleti anahtarlarından esinlenerek yapılmıştır.¹²⁰⁹

Selçuklularda farklı medeniyetlerden etkilenerek yapıtlar inşa etmiştir. Selçuklu hastane ve medreselerin yapı üslupları Hindistan’daki Budist viharalarından esinlenerek o dönemin şartlarına göre daha modern şekilde yapılmıştır.¹²¹⁰

İki farklı kültürün aynı yerde yaşamaları belli bir süre sonra dillerini de etkilemiştir. Mesela “baron” kelimesi efendi anlamına gelmekte ve bu kelime Selçuklulara büyük bir ihtimal ile Haçlı akınlarından sonra Ermenilerden geçmiştir.¹²¹¹ “Çul taşıma uşaklığı” denilen bir nevi ata bakan veya silah taşıyan bir uşak gibi bir meslek de Selçuklu Türklerine ya Haçlılarla birlikte ya da Hristiyan Rum ve Ermenilerden geçen bir meslek olmuştur.¹²¹²

Karatay Müzesinde bulunan ejderha betimlemeleri büyük ölçüde Hristiyan ressam tarafından popüler edilmiştir.¹²¹³

Selçuklularda kurulan Nizamiye Medreseleri; müderrislerin maaşları, talebelerin kitapları, yeme-içme, barınma gibi masrafları kurulan Nizamiye

¹²⁰⁶ Z. Atçeken, Y. Bedirhan, *Selçuklu Müesseseleri...*, s. 77.

¹²⁰⁷ Z. Atçeken, Y. Bedirhan, *Selçuklu Müesseseleri...*, s. 161.

¹²⁰⁸ G. Öney, “*Sanat...*”, s. 810.

¹²⁰⁹ T. Rice, *Anadolu Selçuklu...*, s. 159.

¹²¹⁰ Z. Atçeken, Y. Bedirhan, *Selçuklu Müesseseleri...*, s. 160.

¹²¹¹ V. Gordlevskiy, *Küçük Asya...* s. 108.

¹²¹² V. Gordlevskiy, *Küçük Asya...*, s. 125.

¹²¹³ T. Rice, *Anadolu Selçuklu...*, s. 171.

Vakfiyelerince karşılanmasının yanında bazı talebelerde burs verirlerdi.¹²¹⁴ Daha sonra Avrupa kurulan üniversiteler Selçukludaki medreselerin bu yönünü takip örnek olarak kurulmuştur.¹²¹⁵

Doğudaki medrese ve hastanelere Nasturilerin Cündişapur'da kurdukları Maristan örnek olmuş ise de bu tesisler zaman içinde kendi kimliğine kavuşmuştu.¹²¹⁶ Bizans sağlık müesseseleri genellikle manastırlara bağlı yarı ruhani birer tesis özelliğine sahipti.¹²¹⁷

İki toplumun yaptığı ticaret de birbirleri arasındaki etkileşimi sağlamaktaydı. Avrupa'da kilise, ticareti hoş karşılamıyor para ticaretini ve faizi yasak etmekteydi.¹²¹⁸ Avrupa'ya bu devirde İslam coğrafyasından aldığı faiz formülleri (Mohatra), borç, kredi, para dönüştürme (tahvil), çek ve havale senetleri sayesinde kilisenin karşısında ticaretin korunması ve gelişimini sağlıyorlardı.¹²¹⁹

1.5.5. Eğitim

Selçuklu Devleti gayrimüslimlere birçok alanda özgürlük verdiği gibi eğitim alanında da istedikleri şekilde eğitim almalarına müsaade etmiştir. Hristiyanlar dinî eğitimlerini ve çocuklarına okuma-yazmayı kendi mabetlerinde öğretirken Selçuklu Devleti'nin hâkimiyetine girdikten sonra bu durum değişmemiştir.¹²²⁰

Bu mabetler maddi anlamda kendini idare edebilir durumda olup genellikle şehir merkezinden uzak bölgelere kurulur ve buradaki öğretmenler ile öğrencilerden vergi alınmazdı.¹²²¹ Mesela dört yüz talebesi olan Siirt'teki Ahvişa Manastırı

¹²¹⁴ A. Ocak, *Nizamiye Medreseleri...*, s. 251.

¹²¹⁵ İ. Kafesoğlu, *Selçuklu...*, s. 123; A. Ocak, *Nizamiye Medreseleri...*, s. 251.

¹²¹⁶ Y. Aydınoglu, *Selçuklularda Tıp Eğitimi...*, s. 8.

¹²¹⁷ Y. Aydınoglu, *Selçuklularda Tıp Eğitimi...*, s. 8.

¹²¹⁸ O. Turan, *Türk- İslam Medeniyeti...*, s. 426.

¹²¹⁹ O. Turan, *Türk- İslam Medeniyeti...*, s. 426.

¹²²⁰ M. Söylemez, *"İlk Dönem..."*, s. 114.

¹²²¹ M. Söylemez, *"İlk Dönem..."*, s. 114.

bunlardan biri olup vergiden muaf tutulan bu insanların devlete maliyeti oldukça yüksek olmuştur.¹²²²

Yahudilerde ise; şehir merkezinde bulunan havraların bitişiğinde veya içinde bulunan müesseselerde cemaatlerine Tevrat ile Talmut dersleri vermekte, din eğitimini “Bet ha midraş”, çocuklarına okuma yazmayı ise “Bet Ha sifr”de vermekte ve burada çalışan hahamlardan da vergi alınmamaktaydı.¹²²³

Selçuklu saraylarında Gulamhane denilen bir eğitim öğretim kurumu savaşlarda ele geçirilen köleler ve başka vesilelerle alınan gayrimüslim çocukları bu gulamhanelerde çok kabiliyetli hocaların nezaretinde eğitime tabii tutuluyorlardı.¹²²⁴ Bu saray mekteplerinde daha çok Rum kökenli çocukların eğitildikleri bilinmektedir.¹²²⁵

Roger Bacon, XIII. yüzyıl ilim ve felsefesini Arapça eserleri okuyarak kurmuş ve eski Yunan ile Aristo’yu anlamak için Arapçayı ve İslâm eserlerini öğrenilmesi gerektiğini söylemiştir.¹²²⁶

Filozof Musullu Kemaleddin bin Yunus (doğumu 1156); Hristiyan ve Yahudilere matematik, geometri, felsefe, mantık, ve musiki dersleri de veriyordu. Hatta filozofların talebeleri İncil ve Tevrat üzerinde onun izahlarının kendi din görevlilerinden daha iyi tasvir ettiğini söylemektedir.¹²²⁷ Mecusiler de aynen Yahudi ve Hristiyanlar gibi din adamlarını kendi mabetlerinde yetiştirmişlerdir.¹²²⁸

Süryaniler Hristiyanlığı kabul ettikten sonra daha çok din temelli eğitim alırken bunun yanında müspet sosyal ilimler de aldılarsa da eğitim kurumları daha çok kilise ve manastırlardı.¹²²⁹

¹²²² Ali b. Muhammed eş-Şabuşî (388/998), ed-Deyârât, (thk. Korkis Avvâd), Daru’r-Râid elArabî, Lübnan 1986, s. 198, **zikreden**; M. Söylemez, “İlk Dönem...”, s. 114.

¹²²³ M. Söylemez, “İlk Dönem...”, s. 115.

¹²²⁴ D. Usul, **Kayseri...**, s. 73.

¹²²⁵ D. Usul, **Kayseri...**, s. 73.

¹²²⁶ O. Turan, **Türk-İslam Tarihi...**, s. 429.

¹²²⁷ O. Turan, **Türk-İslam Tarihi...**, s. 427.

¹²²⁸ M. Söylemez, “İlk Dönem...”, s. 115.

¹²²⁹ U. Can, **Yönetimlerinde Süryaniler...**, s. 66.

Haçlılar; XIII. yy.da Şam'da Melik Kamil'e, Musul'da Atabeg Bedreddin Lulu'ye bir heyet göndererek tıp, matematik, astronomi ve felsefeye dair bir takım sorularına cevaplar alarak ilmî alıntılarda bulunacak seviyeye ulaşmışlardır.¹²³⁰ XIII. yüzyılda da Avrupa'da kendi mekteplerini bırakıp İslâm medreselerine gitmeyi tavsiye edenlerin olduğu rivayet edilmektedir.¹²³¹ Aynı zamanda Hristiyanlar âlimlerde mecliste itibar görmekteydiler.¹²³²

1.5.6. Ordu

1.5.6.1. Selçuklu Devletlerinin Ordusu İçinde Gayrimüslimler

Türkiye Selçuklu Devleti'nin vasallığını kabul eden veya yapılan bir anlaşmanın gereği ile savaş zamanında belirli miktarda asker gönderilmesi zorunlu tutulmaktaydı.¹²³³ Bu devletlerarasında hem Müslüman hem de Hristiyan devletler bulunmaktaydı. 13. yüzyılın ilk yarısında Bizans, Trabzon Rum İmparatorluğu, Ermeni ve Gürcü Kralları birçok kez yardımcı kuvvet gönderdiği bilinmektedir.¹²³⁴ Bizans içindeki Ermeni gruplarının bir kısmının da Bizans Devleti'nin kötü yönetimi sebebi ile Selçuklu Devleti'nin yanına geçtiği bilinmektedir.¹²³⁵

Özellikle yabancı soydan tabiyetini bildirenler göndermek zorunda olduğu kuvvetin miktarı, donanımı ve erzak masrafları taraflar arasında yapılan anlaşmalar ile belirlenirdi.¹²³⁶

1134 yılında II. İoannes Komnenos, Danişmendlilere karşı Selçuklular ile anlaşmış ve I. Rükneddin Mes'ud, Kastamonu üzerine giden Bizans ordusuna ücretli

¹²³⁰ O. Turan, **Türk-İslam Tarihi...**, s. 427.

¹²³¹ O. Turan, **Türk-İslam Tarihi...**, s. 429.

¹²³² **Farac, II**, s. 444; O. Turan, **Mefkuresi...**, s. 372.

¹²³³ Salim Koca, **Selçuklular'da Ordu ve Askeri Kültür**, Berikan Yayınevi, Ankara 2015, s. 113.

¹²³⁴ Ayşe Dudu, Erdem Kuşçu, "Türkiye Selçuklularında Ordu ve Donanma", **Türkler Ansiklopedisi**, C. VII., Yeni. Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 182, M. Fuad Köprülü, **Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri**, 2. Baskı, Akçağ Yayınları, s. 131.

¹²³⁵ M. Demir, T. Turan, "**Gayr-i Müslim Kimliği...**", s. 192.

¹²³⁶ S. Koca, **Ordu ve Askeri Kültür...**, s. 113

askerler göndermiştir.¹²³⁷ Lakin bu ittifak Mes'ud'un Danişmentliler ile anlaşması üzerine gönderdiği askerleri geri çağırıştır.¹²³⁸

Ücretli olarak giden bu gayrimüslim askerler genellikle savaş alanından ilk kaçanlardan olurlardı. Mesela Köseadağ Savaşı'nda Selçuklu ordusuna dahil olan 2000 Frank askerleri savaş meydanından ilk kaçanlardan olmuşlardır.¹²³⁹

Türkiye Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykâvus 1214'lü yıllarda Sinop'un fethi sırasında Kyr Aleksios'u esir alarak şehri ona teslim etmesini ve haraç vermesini istedi.¹²⁴⁰ Bu istekleri kabul etmek zorunda kalan Trabzon Rum İmparatoru Kyr Aleksios, Selçuklu Devleti'ne tâbi olduktan sonra yaptığı anlaşma gereğince 200 mızraklı asker göndermiştir.¹²⁴¹

Yine I. İzzeddin Keykâvus zamanında Ermeni Kralı Leon'u kendine tabî kıldıktan sonra yaptığı anlaşma ile her yıl teçhizatıyla birlikte 500 süvariye emrettiği yere göndermek zorunda bırakmıştır.¹²⁴²

Türkiye Selçuklu Devleti ordusu sadece Türklerden müteşekkil değildi. Orduda farklı din ve milliyetlere mensup unsurlar bulunuyordu. Bunlar İran, Arap, Rum, Ermeni, Gürcü, Frenk ve Ruslar gibi etnik gruplar bulunmaktaydı.¹²⁴³ Bunun nedeni gerek Büyük Selçuklu Devleti'nde gerekse Türkiye Selçuklu Devleti'nde mesele çıkaran Türkmenlere karşı oluşturuldukları bir önlemdi.¹²⁴⁴

Selçuklu sarayında da gayrimüslim askerlerin yer aldığı ve bunların bazıları Müslümanlığı kabul ettiği bilinmektedir.¹²⁴⁵

¹²³⁷ Yusuf Ayönü, "Bizans Ordusunda Ücretli Türk Askerler (XI-XII. Yüzyıllar)", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Cilt. 1, Sayı. 25, Yıl. 2009, s. 64.

¹²³⁸ M. Kesik, **I. Mes'ud**, s. 54, Y. Ayönü, **Selçuklular...**, s. 120.

¹²³⁹ V. Gordlevskiy, **Küçük Asya...**, s. 249.

¹²⁴⁰ Erkan Göksu, "Türkiye Selçuklu Devleti'ne Tâbi Devletler ve Tâbiyet Hukuku Üzerine Bir Değerlendirme", **Uluslararası Malazgirt'ten Osmanlıya Selçuklu Sempozyumu'nda**, 22-23 Mayıs 2014, s. 9; O. Turan, **Türkiye...**, s. 326.

¹²⁴¹ İbn Bibi, **El Evamirü'l-Ala'iyeye...**, s. 181; S. Koca, **Ordu ve Askeri Kültür...**, s. 113-114.

¹²⁴² Koca, **Ordu ve Askeri Kültür...**, s.114; İbn Bibi, **El Evamirü'l-Ala'iyeye...**, s. 197.

¹²⁴³ Turan, **Türk- İslam Medeniyeti...**, s. 348; A. Dudu, E. Kuşçu, "**Ordu ve Donanma...**", s. 282.

¹²⁴⁴ A. Dudu, E. Kuşçu, "**Ordu ve Donanma...**", s. 182.

¹²⁴⁵ O. Turan, **Mefkuresi...**, s. 392, Mesela Piser-i Kerahle lakabını muhafaza eden Erzincan emiri Şerafeddin Mahmud'un da bunlardan olduğu anlaşılıyor. Bu emir Fransızca'yı ve Almacayı çok iyi konuştuğu ve Frankları ve Hristiyanları sevdiğini yazmaktadır.

I. Alâeddin Keykubat deve üzerinde Konya'ya giderken Obruk'ta devlet ileri gelenleri ile karşılaştığında sultanın yanında Gürcü, Rus (Galiba, Varyag yahut Kıpçak), Kürtler, Gürcü, Rumlardan (Anadolu Hristiyan Rumlar) ve başkalarından oluşan kalabalık bir muhafız birliği vardı.¹²⁴⁶ Buda gösteriyor ki sultan kendi can güvenliğini Hristiyanlara emanet edecek kadar onlara güveniyordu. Aynı zamanda sadece tek bir etnik gruba değil farklı soylardaki askerlerle korunduğunu bu olay göstermektedir. Alâeddin Keykubat'ın 1230 yılında Harzemşah ile yaptığı Yassıçemen Savaşı'nda Selçuklu Devleti ordusunda; Türk, Frenk, Gürcü, Rum, Rus ve Arapların olduğu bilinmektedir.¹²⁴⁷

Moğol istilası sebebi ile Anadolu'ya sığınıp güneydoğu bölgesi ve Suriye'ye yerleşen göçebe Türkmenlerin inancı daha çok İslam zemini üzerinde eski Şaman inancı ile Şii ve bazı yerli kabilelerin inançlarının karışımından oluşmaktaydı.¹²⁴⁸ Bu Türkmenler kısa bir süre sonra yerleştikleri yerlerde huzursuzluk çıkarmaya başlamışlardı. Sumeysat Bölgesinde faaliyet gösteren İslamî yönü fazla olmayan daha çok eski Şaman inancına sahip olan Baba İshak (Baba Resul) adında şeyh Selçuklu sultanlarının zevk ve sefaya düştüğünü ve İslami bir şekilde yaşamadıklarını söyleyerek aynı zamananda Türkmenlerin konaklama sıkıntılarından da bahsedip kısa bir sürede etrafına büyük bir Türkmen kitlesi oluşturmuştur.¹²⁴⁹ Sumaysat bölgesinde Eyyubi ve Harezm faaliyetlerinin olması sebebi ile istediği gibi yayılamayan Baba İshak Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı Amasya bölgesine gelerek müritlerini de Adana ve Maraş'a göndererek büyük bir isyan başlattı.¹²⁵⁰ Bu isyanın büyüklüğünü ve ehemmiyetini anlayan Türkiye Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev, Armağanşah'ı Amasya bölgesine yolladı.¹²⁵¹ Armağanşah Baba İshak'ı öldürmesine rağmen Amasya'ya İshak'ı görmek için gidenler onun öldüğüne inanmadılar. Çünkü müritleri onun bir şeyh değil Tanrının peygamberi olarak görüyorlardı.¹²⁵² Baba İshak'ın intikamını almak isteyen müritleri

¹²⁴⁶ V. Gordlevsky, *Küçük Asya...*, s. 252

¹²⁴⁷ T. Baykara, *İktisadi Tarihi Üzerine Araştırmalar...*, s. 66.

¹²⁴⁸ A. Sevim, E. Merçil, *Selçuklu...*, s. 470.

¹²⁴⁹ O. Turan, *Araştırmaları...*, s. 261.

¹²⁵⁰ Atilla Özkırımlı, "Babalılar Ayaklanması-2", *Birikim Dergisi*, sayı:14, s. 35; A. Sevim-E. Merçil, *Selçuklu...*, s. 470.

¹²⁵¹ A. Özkırımlı, "*Babalılar...*", s. 35; A. Sevim, E. Merçil, *Selçuklu...*, s. 470.

¹²⁵² A. Sevim, E. Merçil, *Selçuklu...*, s. 471.

Armağanşah'ı öldürerek Konya'ya doğru yürümeye başladılar. Bu büyük Türkmen akınını Necmeddin Behramşah'ın önderliğinde 60.000 kişilik ordu ile özellikle Hristiyan kuvvetleri ile bastırdılar.¹²⁵³ Bu Hristiyan ordusunun başında Frankların komutanı Ferdahıla ileriye gönderildi.¹²⁵⁴ Frenklerin Baba İshak taraftarlarından öldürdükleri her Türkmen, Selçuklu Devleti maneviyatını güçlendirirken karşı tarafın maneviyatını düşürmüş ve böylece bu isyan bastırılmış oldu.¹²⁵⁵ Böylece Frengüs adını verdikleri Selçuklu ordusunun içinde yer alan gayrimüslim askerî grup isyanın bastırılmasında önemli bir etmen olmuştur.¹²⁵⁶

II. Gıyaseddin Keyhüsrev yaklaşan Moğol tehlikesine karşılık hem Müslim hem de gayrimüslim topluluklardan yardım istedi. Kilikya Ermenilerinin bulunduğu Sis bölgesine, Selçuklu sultanı bir elçi yollayarak bağlı devletlerin göndermek zorunda olduğu askerlerden hariç 3.000 kişilik yardımcı kuvvetinin de gönderilmesini Ermeni Kralı Hetum'un babası Baron Konstantin'den isteyerek karşılığında yüklü miktar para verdi.¹²⁵⁷ Aynı zamanda Trabzon Rum İmparatoru I. Manuel Komnenos (1238-1263) askerî yardım göndermesini istemiştir.¹²⁵⁸ Moğollar ile II. Gıyaseddin arasında yapılan Köseadağ Savaşı'nda sultanın ordusunun içinde Rum, Gürcü, Frenk, Ermeni ve farklı milletlerden askerlerde bulunmaktaydı.¹²⁵⁹

5.6.2. Bizans Ordusu İçinde Türk Askerleri

Bizans içinde önemli miktarda yabancı askerler bulunmaktaydı. İmparatorluğun birliklerinin içinde Norman ve sarayda Rus Muhafızları bulunmakta olup 10 yy.dan itibaren Hazar, Peçenek, Kuman, Gürcü, Arap , Oğuz Türkleri de yer almaktaydı.¹²⁶⁰ Bizans ordusunun içinde çeşitli Türk boyları para karşılığında askerlik yapmaktaydı. Trakya'daki arazilerini yağmalayan Peçenek, Kuman ve

¹²⁵³ A. Sevim, E. Merçil, *Selçuklu...*, s. 471.

¹²⁵⁴ Yinanç, *Selçuklular Devri...*, II, s. 162.

¹²⁵⁵ Yinanç, *Selçuklular Devri...*, II, s. 162-163.

¹²⁵⁶ Z. Atçeken, Y. Bedirhan, *Selçuklu Müesseseleri...*, s. 77.

¹²⁵⁷ N. Kaymaz, *II. Gıyasü'd-din...*, s. 90.

¹²⁵⁸ J. Fallmerayer, *Trabzon İmparatorluğu...*, s. 106.

¹²⁵⁹ N. Kaymaz, *II. Gıyasü'd-din...*, s. 91; Z. Atçeken, Y. Bedirhan, *Selçuklu Müesseseleri...*, s. 77.

¹²⁶⁰ M. Baskıcı, *İktisadi ve Sosyal Yapı...*, s. 143.

Uzları silah zoruyla durduramayacağını anlayan Bizans yönetimi arazi, para ve değerli hediyeler karşılığında onları kendi hizmetine almıştır.¹²⁶¹ Selçuklu Devleti ile Bizans Devleti arasında yapılan Malazgirt Savaşı'nda da Bizans'ın içinde Peçenek ve Uzların olduğu ve savaş sırasında Selçuklu tarafına geçtiği bilinmektedir.¹²⁶²

1071 yılında yapılan Malazgirt savaşında Bizans'ın içinde Türk subayları da bulunmaktaydı. Hatta savaş başlamadan önce Bizans İmparatoru Romanos Diogenes'in savaş meclisi düzenlediğinde bu toplantının içinde Türk asıllı Joseph Tarkhaneiotos (Tarhan) adında bir generaller yer almaktaydı.¹²⁶³ Hatta bu tecrübeli general imparatora Anadolu'dan uzaklaşmalarını Sivas ve Erzurum bölgelerinde karargâh kurup, Türkleri yiyecek sıkıntısına sokup ordusunu tahrip ettikten sonra Anadolu içlerine sokularak Pasinler bölgesinde tahrip etme fikrini sunmuş fakat bunu imparator kabul etmemiştir.¹²⁶⁴ Aynı zamanda Romanos Diogenes'in yanında yer alan Türk asıllı Khrysoskulos adında bir generaller yer almaktaydı.¹²⁶⁵ Fakat bu kişinin kim olduğu ya da daha demin bahsi geçen Joseph Tarkhaneiotos (Tarhan) ile aynı kişi olup olmadığı bilinmemektedir. Selçuklu hanedan üyesi Er-Basan'da Bizans'ın içinde yer alan komutanlar biri olup Malazgirt'te taraf değiştirme ihtimalinde imparator onu İstanbul'a göndermiştir.¹²⁶⁶

Şah Ermen adındaki Ermeni hükümdarı Gürcü Kralı II. Giorgi'ye karşı Suriye, Mezapotamya, Diyarbakır ve Artukoğullarından askerî yardım alıp ordusuna dahil ederek Ani Kalesini kuşattı.¹²⁶⁷

¹²⁶¹ Y. Ayönü, "Ücretli Türk Askerler...", s. 56.

¹²⁶² İ. Kafesoğlu, *Selçuklu...*, s. 85.

¹²⁶³ A. Sevim, E. Merçil, *Selçuklu...*, s. 61; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s. 70.

¹²⁶⁴ A. Sevim, E. Merçil, *Selçuklu...*, s. 61.

¹²⁶⁵ S. Eyice, *Malazgirt...*, s. 33.

¹²⁶⁶ Y. Ayönü, *Selçuklular...*, s. 43.

¹²⁶⁷ Marie Felicite Brosset, *Gürcistan Tarihi (Eski Çağlardan 1212 yılına kadar)*, Haz. Hrand D. Andriasyan, Haz. Erdoğan Merçil, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2003, s. 343.

SONUÇ

Tarih boyunca kurulan Türk devletleri o dönemin şartlarına göre hem kendi soydaş ve dindaşlarına hem de farklı kültürdeki topluluklara hoşgörülü yaklaşmıştır. Bu hoşgörü politikası Hunlardan Karahanlılara, Karahanlılardan Selçuklu Devletine kadar intikal eden bir nevi aile mirası olmuştur.

Selçuklu Devleti'nin Çağrı Bey ile başlayan Anadolu akınları 1071 Malazgirt Zaferi'nden sonra hız kazanmış 1176 Miryokefalon Zaferi ile de Anadolu Türk yurdu haline gelmeye başlamıştır. Selçuklu Türkleri önce Doğu ve Orta Anadolu'ya yayıldıktan sonra Batı Anadolu'ya kadar hâkimiyet sahasını genişletmişlerdir. Türklerin kendi kimliklerini muhafaza ederek farklı inanç ve kültürlere sahip toplumlarla bir arada yaşama tecrübesine ulaşmışlardır. İlk başlarda özellikle Bizans ile askerî anlamda mücadele veren Selçuklular daha sonra yine başta Bizans olmak üzere diğer gayrimüslim toplumlarla ilişkilerini geliştirerek zaman zaman dostane ilişkiler kurmuştur.

Selçuklu Türklerinin akınlarının Anadolu'da başladığı sıralarda gayrimüslim tarih yazarları Türkler hakkında ağır sözler söylerken ilerleyen zamanlarda aynı yazarlar Türklerden övgü ile bahseder. Hatta kendi ırkına eleştirilerde de bulunmaktan kendilerini alamazlar. Mesela Urfalı Mateos eserinde Türkmenlerin ilk akınlarında Türklerden "Vahşi, Kana Susayan" diye bahsederken Melikşah'ın ölüm haberini aldığı anda kendisinin ve halkının bu haberdan ötürü derin üzüntü duyduklarını dile getirmiştir.

Selçuklu Devleti çok yönlü bir yapıya sahipti. Bulunduğu coğrafyanın önemini hemen kavramış ve ona göre stratejik hamleler yapmıştır. Selçuklu sultanları asla kendi kabuğuna çekilmemiş dönemin şartlarına göre hamleler yaparak devletini güçlendirmiştir. Buna en büyük örneklerden biri de şüphesiz Kutalmışoğlu Süleymanşah'dır. Daha tam bir devlet olmadan Bizans'ın içindeki taht mücadelelerinden yararlanarak kısa bir sürede Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın bile bir tehdit olarak görebileceği bir güce sahip olmuştur.

Selçuklu Türklerinin akınlarının başlamadığı dönemde bu coğrafyada toprak aristokrasisine bağlı bir düzen olduğundan ekonomisinin toprağa bağlı halkın büyük zorluklarla karşılaştığı bilinmektedir. Bizans Devleti kendi gibi Ortodoks olmayan halkına yapmış olduğu kötü muameleler, yanlış iskan politikaları, kabiliyetsiz imparatorlar sebebi ile Anadolu tamamen kaos ortamındaydı. Anadolu'nun toprak bakımından verimli olması ve aynı zamanda buranın siyasî anlamda güçlü bir otoriteye sahip olmaması sebepleriyle Türkler tarafından Anadolu bir cazibe merkezi olmuştur. Öyle ki Bizans'ın Türkmen akınlarına karşı sınırlara yerleştirdikleri Ermeni ve Gürcülerin yerleştirilmesi bile akınlara mani olamamıştır. Kuşkusuz tesis ettiği iyi ilişkilerin kendilerine sunduğu fırsatları en iyi değerlendiren ve Hristiyan toplulukları arasındaki inanç farklılıkları ve ihtilaflardan yararlanan Selçuklu Türkleri olmuştur. Selçuklu Türkleri hoşgörü politikasını Anadolu'daki gayrimüslim halka da uygulayarak onları kendilerine sadık bir tebaa haline getirmişlerdir. Özellikle Bizans Devleti'nin Ermenilerin Hrisiyanlığın Gregoryen mezhebinden olması sebebiyle oldukları kötü muamele Ermenileri Selçuklu Devleti'ne zamanla yaklaştırmıştır.

XI. yüzyıla gelindiğinde Bizans Devleti Anadolu'yu hâkimiyeti altına almıştı. Bizans bu coğrafyada yaşayan Rum, Ermeni, Gürcü, Yahudileri ağır vergiler altında ezerek kendi gibi olmayan toplumlara baskı yapmaktan çekinmemiştir. Selçuklu Devletleri, Hristiyan dünyası içinde farklı mezheplere mensup olan ve aralarında dinsel ihtilaf ve çekişmeler bulunan, başta Bizans olmak üzere, Gürcüler, Ermeniler, Haçlı devletleri ve diğer Avrupalılar ile kendi çıkarları doğrultusunda iyi ilişkiler kurmuştur. Söz konusu ilişkiler elçilerin gidip gelmesiyle tesis edilen diplomatik münasebetler, ortak bir düşmana karşı oluşturulan ittifaklar, askerî, ilmî ve ticarî işbirlikleri, kişisel dostluklar, genellikle siyasî amaçlı yapılan evlilikler ve buna bağlı kurulan akrabalıklar ve yine mevcut resmî bir ittifak olmadan iki tarafı da ilgilendiren olağanüstü bir durumda ortak hareket etme kabiliyeti olarak tezahür etmiştir.

Selçuklu Devleti özellikle Bizans Devleti ile çok daha yakın ve yoğun ilişkiler kurmuşlardır. Zamanla bu iki ebedî düşman diğer düşmanlara karşı birbirleri ile ittifak kurmak zorunda da kalmıştır.

Selçuklu Devleti bulunmuş gayrimüslim devletler ile yeri geldiğinde ittifaklarda bulunmuşlardır. Bizans Devleti'nin kendisine yaptığı entrikalara karşı cevap vermekten çekinmemiştir. Selçuklu Devleti Bizans Devleti içindeki taht kavgalarından yararlanarak Bizans'tan para, toprak elde etmiştir. Bizans tahtında yaşanan iktidar mücadelelerinde taraf olarak, sağladığı katkıların karşılığında önemli topraklar elde eden Kutalmışoğlu Süleymanşah'ın Türkiye Selçuklu Devleti, Hristiyanların kendi bünyelerindeki diğer mezheplere uygun görmediği ibadet özgürlüğünü sağlamıştır. Bu şekilde Anadolu'daki yerli gayrimüslim halk tarafından desteklenen Selçuklu Türklerinin fetihleri kolaylaşmış ve Türklerin bölgedeki varlığı kalıcı hale gelmiştir.

Selçuklu sultanları gayrimüslim halka birçok konuda serbestlik vermişlerdir. Kendi dinî vecibelerini serbestçe yerine getirmelerinin yanı sıra Müslüman halkının yararlandığı haklardan da yararlanabiliyorlardı. Mesela hastanelerde tedavi görebiliyor, meslek sahibi olabiliyorlardı. Selçuklu Devleti Anadolu'da ticareti olumlu yönde etkileyen kervansaraylar inşa etmişlerdir. Yapmış oldukları bu uygulamalar sayesinde gayrimüslim halk Selçuklu Devleti sınırları içinde kendini güvende hissederlerdi.

Selçuklu Devleti gayrimüslim halka dinî ibadetlerini özgürce yaşamalarına izin vermiş ve aynı zamanda da ekonomik anlamda da yardımcı olarak onların yaşadıkları şehirleri imar etmeye başlamıştır. İlk zamanlarda Bizans etkisi taşıyan kentler daha sonra Selçuklu mimari yapısına göre şekil almaya başlamıştır. Selçuklu sultanları bunları yaparken bir şehri tamamen yıkmak yerine şehirdeki tahrip olan mimari yapıları düzelterek dinî vecibelerini yerine getirebilecekleri yapılar inşa etmişlerdir. Böylece Anadolu kısa sürede Türk coğrafyası olmuştur.

Selçuklu Devleti toprak reformları sayesinde kısa sürede gayrimüslim halkın dikkatini çekmeyi başarmıştır. I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Akşehir'i aldığı anda buradaki gayrimüslim halkı vergiden muaf tutarak burada çiftçilik yapmalarını desteklemiştir. Hatta Akşehirli gayrimüslim halk daha sonra sultanın Bizans topraklarına geri dönmesine izin vermesine rağmen Selçuklu topraklarından

ayrılmamışlardır. Selçuklu Devleti göstermiş olduğu hoşgörü politikası kısa zamanda meyvesini vererek Anadolu'nun hâkim gücü olmuştur.

Sosyo-politik yakınlaşmaların seyrinde taraflar tesis edilen iyi ilişkileri karşı taraf ile ilgili istihbarat bilgileri edinmede önemli bir vesile olarak kullanmış, mevzubahis yakınlaşmaların sağladığı avantajla diğer tarafın iç meselelerine karışabilmiş ve hatta zaman zaman iktidarın değişmesinde belirleyici rol oynamıştır.

Bizans Devleti ve Selçuklu Devleti Anadolu coğrafyası hakimiyeti için birbirleri mücadele etseler dahi çoğu kez kendi dindaşları ile yapmış oldukları ittifakları bozarak birbirleri ile anlaşma yapmışlardır. Bizans, Selçuklu kuvveti ile tek başına mücadele edemeyeceğini anlayınca Avrupa'dan askerî yardım talep etmek zorunda kaldı. Bizans'ın, Avrupa'dan istediği paralı ordu talebini Papalık büyük bir Haçlı ordusu hazırlatarak olumlu cevap verdi. Her ne kadar I. Haçlı Seferi Avrupalılar tarafından başarıya ulaşsa da daha sonraki Haçlı Seferlerinde bu durum değişme göstermiştir. II. Haçlı Seferinde Bizans bu sefer Papa'nın yanında değil Selçuklu Sultanı I. Rükneddin Mes'ud ile ittifak olmuştur. Hatta Bizans Haçlıların Anadolu'da ilerlemesini durdurmak için geçtikleri yollardaki suları bile zehirlemişlerdir. Bu sırada 2.000 civarındaki Haçlı askeri ölmekten kurtaran Selçuklu ordusu olmuştur. Kendi dindaşlarının ihanetine uğrayıp Selçuklu Devleti merhameti ile karşılaşan askerler Müslümanlığı kabul etmiştir.

Anadolu'ya yapılan Haçlı Seferleri sonucunda Avrupa istediğini tam anlamda yapamasa da İslam dünyası ile yakınlaşmıştı. Avrupa bu Haçlı Seferleri sonucunda İslam dünyasının önemli eserlerini ülkelere götürüp çevirmelerinin akabinde sanat, bilim alanında gelişmeler yaşanmıştır. Böylece Avrupa'da aydınlanma çağı olarak nitelendirebileceğimiz bir döneme ilk adımı atmışlardır.

Büyük Selçuklu Devleti hem de Türkiye Selçuklu Devletleri siyasî başarılarının yanında ticaretle de büyük başarılar elde etmiştir. Venedik ve Kıbrıs ile yapmış olduğu ticaret anlaşmalarının yanında dönemin en büyük olayı olan kervansaraylar yapılmıştır. Kervansaraylar bir misafirhane olmasının yanında

alışveriş merkezi, güvenli bir sığınak ve bunun gibi hizmet yelpazesi geniş olanaklar sağlamıştır.

Selçuklu Devleti hem ürettikleri malların ticaretini yapmış hem de Çin'den Avrupa'ya uzanan ticaretin bir nevi taşımacılığını üstlenmişlerdir. Ticaret, hem devleti zenginleştirmiş hem de ticareti yaptığı ülkeler ile etkileşime girmelerini sağlamıştır. Böylece iki toplum bilerek ya da bilmeyerek zaman içinde birbirlerine benzemeye başlamışlardır.

Konar- göçer olarak yaşamını devam ettiren Türkler Anadolu'da daha çok takas yöntemi ile ticaret yaparak çadırlarda yaşamışlardır. Fakat daha sonra yerli halkla ilişkilerini geliştirerek yavaş yavaş şehirleşmeye burada kalıcı hale gelmeye başlamışlardır. Bu etkileşim iki yönlü olmuştur. Türklerden, kılık-kıyafet, Doğu'nun ilmî gelişmelerinden etkilenmişlerdir. Ortaçağda Müslümanların elinde bulunan bilim ve askerî anlamda ki ilerlemeleri özellikle Haçlı Seferleri ile Avrupa'ya getirilerek bilim çalışmalarını geliştirmişlerdir.

İki toplumun etkileşimi hem din hem dil bakımından olmuştur. Özellikle gayrimüslim evliliklerle oluşan bu etkileşim Anadolu'da Türkçenin konuşulmasını arttırmıştır. Anadolu'da etkin olan Rumcanın yanında Türkçenin de etkin olmasının yanında Türkler de Rumca öğrenmeye başlamışlardır. Böylece iki grup da dillerine farklı yapılarda kelimeler eklenmiştir. Bunun birlikte özellikle sultanların evlendikleri gayrimüslim kadınlar her ne kadar dinlerini değiştirmek zorunda olmasa da Selçuklu sultanları ile evlenmelerinden kısa bir süre sonra kendi istekleri ile Müslümanlığı kabul etmişlerdir. Bu durum Selçuklu halkı içinde de bu şekilde devam etmiştir. Tabi ki Müslüman olan insanların yanında Müslümanlı terk edip Hristiyan olanlar da bulunmaktaydı. Buna en iyi örnek II. İzzeddin Keykâvus'un torunlarıdır. Torunları Hristiyan olup Yunanistan'daki Veroia'da yaşamlarını sürdürerek soylarını Osmanlı Devleti'ne kadar devam ettirmişlerdir.

Selçuklu Devletlerinin yapmış oldukları siyasî, ticarî ve sosyal hayattaki faaliyetleri ondan sonra kurulan Türk devletlerine de örnek teşkil etmiştir. Köseadağ bozgunundan sonra bozulan Anadolu'daki siyasî yapı ile kurulan Türk beylikleri

Selçuklu Devleti'nin devlet teşkilatını taşımıştır. Üç kıtaya hükmeden Osmanlı Devleti'nin oluşturmuş olduğu devlet telakkisi de Selçuklu ve ondan önce kurulan Türk devletlerinden örnek alınarak yapılmıştır. Mesela Osmanlı Devleti Sultanı II. Mahmut'a kadar devletin bel kemiğini oluşturan Yeniçeri Ocağı, Selçukluların gayrimüslim ailelerden alınan küçük yaştaki çocukların gerekli eğitimi aldıktan sonra görev yaptıkları Gulman-ı Saray'a benzemektedir. Türk toplumu tarih boyunca farklı coğrafyalarda farklı isimlerle devlet kurmuş olsalar da aslında devlet teşkilatı, gayrimüslimler ile kurmuş oldukları ilişkiler benzerlik göstermiştir.

İşte Selçuklu Devleti'ni Anadolu'daki mevcudiyetinin günümüze kadar gelmesi Selçuklu tarihinin sıradan bir fütihat olmadığını göstermektedir. Bunun arka planında yatan ise Selçuklu Türklerinin diplomatik becerilerini ve kendinden farklı kültürlere sahip olan hiçbir topluluğa önyargı ile bakmadan, farklı din ve mezhepler mensup insanlarla aynı coğrafyada bir arda yaşama kabiliyetlerine sahip olduğunu gerçeğidir. Türkler tarih boyunca birçok coğrafya hüküm sürmüş ve hem kendi kültürünü karşı topluma empoze etmiş hem de karşı toplumun kültüründen etkilenmiştir. Ve bu sayede büyük bir medeniyet haline gelmiştir.

Sonuç olarak, kendi içine kapanık bir politika yürütmeyen ve kendi kimliğini muhafaza ederek farklı medeniyetler ile kaynaşmasını bilen Selçuklu Devletlerinin, Hristiyan ülke ve toplumlarla tesis ettiği münasebetlerin Anadolu'nun bir Türk yurdu haline dönüştürülmesindeki başarıyla ilişkilendirilmiştir. Bu dönemde benimsenen tavrın gayrimüslimlerle ilişkilerin daha sonraki seyrine yön vermesi bakımından önemlidir. Selçuklu Türklerinin yapmış oldukları bu çalışmalar devrin tüm devletlerine örnek teşkil etmiştir. Selçuklu Devleti'nde uygulanan bu politika ve düzen daha sonra üç kıtaya hâkim olacak Osmanlı Devleti'ne de örnek olmuş ve bu politikaları devlet stratejisi haline getirecektir.

KAYNAKÇA

Kitap Kaynakçaları

- Abdurrahman İbnü'l- Cevzi, **El Muntazam Fi Tarihi'l- Ümem'de Selçuklular**, (Haz. Ali Sevim), TTK, Ankara 2014.
- AGACANOV, Sergey Grigoreviç, **Selçuklular**, (trc. Ekber N. Necef- Ahmed R. Annaberdiyev), Ötüken Neşriyat, İstanbul 2006.
- Ahmed bin Mahmud, **Selçukname**, Haz. Erdoğan Merçil, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2011.
- AHMETBEYOĞLU, Ali, **Avrupa Hun İmparatorluğu**, TTK, Ankara 2001.
- AHMETBEYOĞLU, Ali, **Grek Seyyahı Priskos (V. Asır)'a Göre Avrupa Hunları**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1995.
- AKDAĞ, Mustafa, **Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi I (1243-1453)**, Barış Kitap Basım Yayın, İstanbul 1974.
- AKGÜNDÜZ, Ahmet, **İslâm Hukukunda Kölelik-Câriyelik Müessesesi ve Osmanlı'da Harem**, İstanbul 1995.
- AKROPOLİTES, Georgios, Khronike Syngrafe, **Vekayiname**, (Türkçe Çev. Bilge Umay), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2010.
- ALTAN, Ebru, **İkinci Haçlı Seferi (1147-1148)**, TTK, Ankara 2003.
- ATAN, Turhan, **Türk Gümrük Tarihi**, Cilt I, TTK, Ankara 1990.
- ATÇEKEN Zeki- BEDİRHAN, Yaşar, **Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi**, Eğitim Yayınevi, (2. Baskı), Konya 2012.
- ATTALEIATES, Mikhael, **Tarih**, Çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008.
- AYDIN, Fuat, **Yahudilik**, İnsan Yayınları, İstanbul 2004.
- AYÖNÜ, Yusuf, **Selçuklular ve Bizans**, TTK, Ankara 2014.
- Azimi Tarihi Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler, (Haz. Ali Sevim), (2. Baskı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2004.
- BASKICI, M. Murat, **Bizans Döneminde Anadolu İktisadi ve Sosyal Yapı (900-1261)**, (2. Baskı), Phoenix Yayınevi, Ankara 2016.
- BAYKARA, Tuncer, **Anadolu'nun Selçuklu Devrindeki Sosyal ve İktisadi Tarihi Üzerine Araştırmalar**, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 1990.

- BAYKARA, Tuncer, **I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1164-1211) Gazi-Şehit**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1997.
- BAYRAK, M. Orhon, **Türk İmparatorlukları Tarihi**, Bilge Karınca Yayınları, (3. Baskı), İstanbul 2006.
- BROSSET, Marie Felicite, **Gürcistan Tarihi (Eski Çağlardan 1212 yılına kadar)**, (Haz. Hrand D. Andreasyan, Haz. Erdoğan Merçil), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2003.
- CAHEN, Claude, **Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler**, Çev. Yıldız Maran, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1984.
- ÇELİK, Mehmet, **Süryani Tarihi I**, Yaylacık Matbaası, İstanbul 1987.
- DEMİRKENT, Işın, **Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıçarslan**, (2. Baskı), TTK, Ankara 2014.
- EFLAKİ, Ahmed, **Ariflerin Menkıbeleri (Tahsin Yazıcı Çevirisi)**, Şark İslam Klasikleri: 26, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1994.
- ERGİN, Onur Nuri, **Türkiye'de Hanlar, Kervansaraylar, Oteller ve Çeşitli Barınma Yerleri**, TC Marmara Belediyeler Birliği Yayını, İstanbul 2013.
- ERSAN, Mehmet, **Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler**, TTK, Ankara 2007.
- EYİCE, Semavî, **Malazgirt Savaşını Kaybeden IV. Romanos Diogenes (1068-1071)**, TTK, Ankara 1971.
- FALLMERAYER, Jakob Philip, **Trabzon İmparatorluğu'nun Tarihi**, TTK, Ankara 2011.
- FAYDA, Mustafa, **Halid Bin Velid**, Çağ Yay., İstanbul 1991.
- FENDOĞLU, Hasan Tahsin, **İslâm ve Osmanlı Hukukunda Kölelik ve Cariyelik Kamu Hukuku Açısından Mukayeseli Bir İnceleme**, İstanbul 1996.
- GORDLEVSKİ, Vlademir Aleksandroviç, **Anadolu Selçuklu Devleti**, Onur Yayınları, Ankara 1988.
- GORDLEVSKİY, Vladimir Aleksandroviç, **Küçük Asya'da Selçuklular**, (Çev. Abdülkadir İnan, Yay. Haz. Timurlan Omorov), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015.

- GÜNAY -TÜRKEŞ, Umay, **Türklerin Tarihi Geçmişten Geleceğe**, Akçağ Yayın, Ankara 2007.
- HEYD, W. , **Yakın Doğu Ticaret Tarihi**, (çev. E. Z. Karal), Ankara 2000.
- İbn Batuta Seyahatnamesi**, (Haz. İsmet Parmaksızoğlu), M.E.B., İstanbul 1989.
- İbn Bibi, **El Evamirü'l-Ala'iyе Fi'l-Umuri'l-Ala'iyе Selçukname**, II Tercüme , TTK, (Çev., Mürsel Öztürk), Ankara 2014.
- İbnü'l-Esir, **el Kâmil fi't-Târîh**, C.IX, X, XI, XII, (Türkçe çev., Abdülkerim Özeydin), İstanbul 1987.
- İLTER, Fügen, **Osmanlılara Kadar Anadolu Türk Köprüleri**, Karayolları Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 1978.
- İŞİPEK, Ali Rıza, **Türklerin İlk Amirali Çaka Bey ve Dönemin Deniz Savaşları**, Denizler Kitapevi, İstanbul 2014.
- KAÇIN, Bülent, **Selçuklu Hatunları Büyük Selçuklu Devleti Hanedan Üyelerinin Siyasî Evlilikleri**, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2017.
- KAFESOĞLU, İbrahim, **Selçuklu Tarihi**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1972.
- KAFESOĞLU, İbrahim, **Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu**, Ötüken Neşriyat, (2. Basım), İstanbul 2014.
- KAYA, Selim, **I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)**, TTK, Ankara 2006.
- KAYMAZ, Nejat, **Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyasü'd-din, Keyhüsrev ve Devri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.
- Kerimuddin Mahmud-i Aksarayî, **Müsameetü'l- Ahbar**, (Çev. Mürsel Öztürk), TTK, Ankara 2000.
- KESİK, Muharrem, **Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mes'ud Dönemi (1116-1155)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2003.
- KHONİATES Niketas, **Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)**, Çev. Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995.
- KİHTİR Tuğrul, **Anadolu'da Bizans, Haçlılar, Selçuklular**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2017.
- KİNNAMUS, John, **Deeds of John and Manuel Comnenus**, İngilizce çev., Charles M. Brand, New York: Columbia University Press 1976; Türkçe çev., Işın

Demirkent, Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176), Türk TTK, Ankara 2001.

KOCA, Salim, **Selçuklularda Ordu ve Askeri Kültür**, Berikan Yayınevi, Ankara 2005.

KOCA, Salim, **Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)**, TTK, Ankara 1997.

KOMNENA, Anna, **Alexiad Anadolu'da ve Balkan Yarımadasında İmparator Alexios Komnenos Dönemi Tarihi Malazgirt Sonrası**, Çev. Bilge Umar, İnkılâp Kitapevi, İstanbul 1996.

KÖYMEN, Mehmet Altay, **Alparslan ve Zamanı, Başkanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları**, İstanbul 1972.

KÖYMEN, Mehmet Altay, **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi**, II. Cilt, 4. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2011.

LİGETİ, Louis, **Bilinmeyen İç Asya**, (Çev. Sadrettin Karatay), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1941.

MANGALTEPE, İsmail, **Bizans Kaynaklarında Türkler**, İstanbul, Doğu Kütüphanesi Yay. , 2009.

MERCAN, İsmail Hakkı, **Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi**, Berikan Yayınevi, (2. Baskı), Ankara 2013.

MERÇİL Erdoğan, **Selçuklular: Makaleler**, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2011.

MERÇİL, Erdoğan, **Selçuklularda Saraylar ve Saray Teşkilatı**, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2011.

MERÇİL, Erdoğan, **Türkiye Selçuklularında Meslekler**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000.

Mevlana Celaleddin Mektupları, (Çev. ve Haz. Abdülbaki Gölpınarlı), İnkılâp Kitapevi Baskı Tesisleri, İstanbul 1999.

Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, **Câmiu'd-Düvel: Selçuklular Tarihi**, Cilt. II, (Haz. Ali Öngül), Akademi Kitapevi, İzmir 2001.

Nizamü'l-Mülk, **Siyasetname**, (trc. Mehmet Taha Ayar), (5. Baskı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.

- OCAK, Ahmet, **Selçuklu Devri Üniversiteleri Nizamiye Medreseleri**, Nizamiye Akademi, İstanbul 2017.
- OCAK, Ahmet, **Selçukluların Dini Siyaseti (1040-1092)**, Tatav Yayınları, İstanbul 2002.
- Ögel, Bahaeddin, **Türklerde Devlet Anlayışı**, (3. Baskı), Ötüken Neşriyat, İstanbul 2016
- ÖNGÜL, Ali, **Selçuklular Tarihi I**, Çamlıca Basım Yayım, Manisa 2007.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim, **Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1990.
- PİYADEOĞLU, Cihan, **Güneş Ülkesi Horasan Büyük Selçuklu Dönemi**, Bilge Kültür Sanat Yayını, İstanbul 2012.
- Raşid Al-Din Fazlallah, **Cami Al-Tavarih**, 2. Cilt, 4. Güz, (Haz. Ahmed Ateş), TTK, Ankara 1999.
- RICE, Tamara Talbot, **Anadolu Selçuklu Tarihi**, Çev. Tuna Kaan Taşkan, Nobel Yayın, Ankara 2015.
- SEVİM, Ali- MERÇİL Erdoğan, **Selçuklu Devleti Tarihi Siyaset**, Teşkilat ve Kültür, TTK, Ankara 1995.
- SEVİM, Ali, **Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi**, 4. Baskı, TTK, Ankara 2014.
- SEVİM, Ali, **Genel Çizgileriyle Selçuklu Ermeni İlişkileri**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2002.
- SÜMER, Faruk, **Yabanlu Pazarı Pazarı Selçukular Devrinde Milletlerarası Büyük Bir Fuarı**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1983
- Târîh-i Âl-i Selçuk (Anonim Selçuknâme)**, Tercüme ve Notlar Halil İbrahim Gök - Fahrettin Coşguner, Atıf Yayınları, Ankara 2014.
- TEKİN, Arslan, **Selçuklu Tarihi**, Kariyer Yayıncılık İletişim, (2. Baskı), İstanbul 2015.
- TEKTAŞ, Nazım, **Tanrının Askerleri -1- (Hunlar-Tabgaçlar- Siyenpiler)**, Burak Yayınları, İstanbul 2006.
- THOMPSON, Elizabeth A., **Hunlar**, (çev. Sibel Dinçel), Phonex Yayınevi, Ankara 2008

- TOGAN, A.Zeki Velidi, **Umumi Türk Tarihine Giriş**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul 1970.
- TURAN, Osman, **Selçuklu Tarihi Araştırmaları**, (Haz. Altan Çetin- Bilal KOÇ), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.
- TURAN, Osman, **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2005.
- TURAN, Osman, **Selçuklular ve İslamiyet**, Ötüken Neşriyat, (10. Basım), İstanbul 2017.
- TURAN, Osman, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, Ötüken Neşriyat, (14. Basım), İstanbul 2016.
- TURAN, Osman, **Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi**, 13. Basım, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2009.
- TURAN, Osman, **Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar Metin, Tercüme ve Araştırmalar**, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014.
- TURAN, Şerafettin, **Selçuklular'dan Bizans'ın Sona Erişine Türkiye-İtalya İlişkileri I**, TC Kültür Bakanlığı, Ankara 2000.
- Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)**, (Çev., H. D. Andreasyan), (2. Baskı), Ankara 1987.
- UYUMAZ, Emine, **Sultan I. Alâeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi (1220-1237)**, TTK, Ankara 2013.
- UYUMAZ, Emine, **Türkiye Selçuklu Devletine Gelen Giden Elçiler (XI. Yüzyılın sonu- XIV. Yüzyılın başları)**, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2011.
- UZLUK, Feridun Nafiz, **Anadolu Selçukluları Devletleri Tarihi**, Cilt: III, , Ankara 1952.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1988.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Devlet Teşkilatında Medhal**, TTK, Ankara 1984.
- ÜNAL, Oğuz, **Güneş Ülkesinden Güneşin Doğduğu Yere Horasan'dan Anadolu'ya Türkiye Tarihi**, 2. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2014.
- YİNANÇ, Mükrimin Halil, **Türkiye Tarihi Selçuklular Devri**, II.Cilt, (Yay. Haz. Refet Yinanç), TTK, Ankara 2014.

Yûsuf Has Hacib, **Kutadgu Bilig I Metin**, (trc. Reşit Rahmeti Arat), Ankara 1991.

Makale Kaynakçaları

AKBULUT, İlhan, “Türkler Tarihinde Ermeniler”, C.50, S.1, **SBF Dergisi**, Ankara 1995, s.29-41.

AKMAN, Mehmet, “Kilise ve Havraların İslam-Osmanlı Hukuk Tarihindeki Yeri”, **İLAM Araştırma Dergisi**, C. I, Sayı: 2 Temmuz-Aralık 1996), s. 133-144.

AKTAŞ, Yasemin, “II. Kılıçarslan Döneminde Nureddin Mahmut ve Selahaddin Eyyûbî ile İlişkiler”, **Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 54, Haziran 2015, s. 261-272.

ARSLAN, Hammet, “Geçmişten Günümüze İzmir Yahudileri: Yerleşme, Kurumsallaşma Süreci ve Mevcut Durum”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 2, 2016 s. 197-224.

ASLANAPA, Oktay “Ortaçağda Türklerin İleri Bir Sosyal Yardım Müessesesi: Kervansaraylar”, **Türk Kültürü**, Cilt 1, Sayı:5, Ankara 1963, s. 26-30.

AYAN, Ergin, “Büyük Selçuklu Sultânlarının Siyâsî Evlilikleri”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, Mart-Nisan 2008, Sayı 173, s. 109-128.

AYAN, Ergin, “Irak Selçuklu Sultanlarının Evlilikleri”, **SAÜ Fen Edebiyat Dergisi**, Cilt 10, Sayı 1, 2008, s. 151-165.

AYDIN, Mehmet, “Diyalog Açısından İlahi Dinlerin Birbirlerine Yaklaşımı”, **Selçuklu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: X, Konya 2000, s. 9-24.

AYÖNÜ, Yusuf, “Bizans Ordusunda Ücretli Türk Askerler (XI-XII. Yüzyıllar)”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Cilt. 1, Sayı. 25, Yıl. 2009, s. 53-69.

AYÖNÜ, Yusuf, “Türkiye Selçuklu Devleti ile Trabzon İmparatorluğu Arasında Karadeniz Bölgesi’ndeki Hâkimiyet Mücadeleleri (1204-1243)”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Cilt. XXIII, Sayı 1 / Temmuz, s. 15-35.

AYTAÇ, İsmail, “Selçuklu Kervansarayları”, **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt 7, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 854-564.

- BAL, Mehmet Suat, "Türkiye Selçuklu Devleti Tarihinde Bir Dönüm Noktası; II. İzzeddin Keykâvus Dönemi", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 24, Sayı:38 / 2006, s. 239-258.
- BAYAT, Ali Haydar, "Anadolu Selçuklu Hastane Vakfiyelerinin Tek Örneği Olarak Sivas Darüşşifası Vakfiyesi", **Türk Kültürü Aylık Dergisi**, Sayı. 33, 1991, s. 5-19.
- BAYKARA, Tuncer, "Türkiye Selçuklu Döneminde Toplum ve Ekonomi", **Türkler Ansiklopedisi**, C.VII, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 223-257.
- BAYRAM, Mikâil, "Türkiye Selçuklularında Devlet Yapısının Şekillenmesi", **Türkler Ansiklopedisi**, C. 7, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 169-178.
- BEDİRHAN, Yaşar, "Türkiye Selçuklularında Dış Ticaret", **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Cilt 9/5 Spring 2014, s. 371-402.
- BEZER, Gülay Ögün "Türkiye Selçukluları'nın Güneydoğu Siyaseti ve I. Haçlı Seferinin Bunun Üzerindeki Etkileri", **Türklük Araştırmaları Dergisi**, 12 (Eylül 2002), s. 79-113.
- BİLİCİ, Kenan, "Anadolu'da Selçuklu Dönemi Sanat Ortamı", **Türkler Ansiklopedisi**, C. 7, Yeni Türkiye Yayını, Ankara 2002, s. 748-754.
- BROOK, Kevin Alan, "Hazar-Bizans İlişkileri", **Türkler Ansiklopedisi**, C. II, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 473-480.
- CAHEN, Claude, "13. Yüzyılın Başında Anadolu'da Ticaret", çev. Aykut Derman, **Cogito**, Sayı: 29, 2001, s. 132-143.
- CELNAROVA, Xenia, "Türklerin Akdeniz Kültürel Bölgesine Entegrasyonu", **Türkler Ansiklopedisi**, C. 7, Ankara: Yeni Türkiye Yayını, Ankara 2002, s. 743-747.
- CİLACI, Osman, "Tarih Boyunca Anadolu'da Yaşayan Gayr-ı Müslimlere Genel Bir Bakış", **Diyanet İlmî Dergi**, Cilt. 35, Sayı: 4, 1999, s. 19-28.
- ÇAVUŞDERE Serdar, "Selçuklular Döneminde Akdeniz Ticareti, Türkler ve İtalyanlar", **Tarih Okulu Dergisi**, Sayı:4/ 2009, s. 53-75.

- ÇİÇEK, Ayşe “Kilikya Ermeni Baronluğunun Ortaçağ Anadolu Tarihindeki Yeri Üzerine” **Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Sayı:1 Mart 2018, s. 61-82
- ÇİFTÇİOĞLU, İsmail, “Anadolu Selçuklu Sultanlarının Gayrimüslim Kadınlarla Evlilikleri”, **Zeitschrift für die Welt der Türken**, 5/1, 2013, s. 7-25.
- DEMİR, Mustafa, TURAN, Tufan, “Türkiye Selçuklu ve Osmanlı Tecrübesinde Gayr-i Müslim Kimliği”, **Akademik İncelemeler**, Cilt:2, Sayı:1, 2007, s. 189-213.
- DENİZ, Arda, “Türkiye Selçuklu Sultanı Şahin Şah’ın Oğlu Şerefü’l-din İshak ve Yapı Kitabesine Dair Yeni Bir Bakış”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 8 Sayı: 37 Nisan 2015, s. 327-332.
- DİRİMTEKİN, Feridun, “Selçukluların Anadolu’da Yerleşmelerini ve Gelişmelerini Sağlayan İki Zafer”, **Malazgirt Armağanı**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1993, s. 231-258.
- DUDU, Ayşe, KUŞÇU, Erdem, “Türkiye Selçuklularında Ordu ve Donanma”, **Türkler Ansiklopedisi**, C. VII., Yeni. Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 176-188.
- DURUKAN, Aynur, “Selçuklu Dönemi Kültür Ortamından Bir Késit: XII. Yüzyıl”, **Türkler Ansiklopedisi**, C.7, Yeni Türkiye Yayını, Ankara 2002, s. 724-742.
- DÜZBAKAR, Ömer, “XV-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti’nde Elçilik Geleneği ve Elçi İaşelerinin Karşılanmasında Bursa’nın Yeri”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2009, s. 182-194.
- EĞİLMEZ, Savaş, “Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan’ın Kafkasya Politikası”, **Türkler Ansiklopedisi**, C. 4, Ankara, 2002, s. 705-712.
- ERAVŞAR, Osman, “Ortaçağ Anadolu Kentleri”, **Türkler Ansiklopedisi**, C. 7, Ankara: Yeni Türkiye Yayını, Ankara 2002, s. 333-343.
- ERSAN, Mehmet, “Ortaçağ Ermeni Kaynaklarına Göre Selçuklu Sultanları”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Cilt: XXV, Sayı: I, Temmuz 2010, s. 147-154.
- ERSAN, Mehmet, “Türkiye Selçukluları’nda Hediye ve Hediyeleşme-I”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Sayı XIV, 1999, s. 65-78.

- ERTAŞ, M. Yaşar, “İstanbul-Şam Hac Güzergâhındaki Menzil Külliyelerinin Bakım ve Onarımı (1729-1732)”, **TKİD**, S.15, İstanbul, Kocav Yay. , 2006, s.1-24.
- ESKİKURT, Adnan, “Ortaçağ Anadolu Ticaret Yolları”, **Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 33, 2014 Güz, s. 15-40.
- ESMER, TÛTÛNCÛ, Gülsüm, ATES, Alpaslan, ve ESMER, Soner, “Uluslararası Ticarete Trabzon Limanının Dünü, Bugünü ve Geleceği”, **KTÛ Türk Deniz Ticareti Sempozyumu**, IV. 16-17 Nisan 2012.
- EYİCE, Semavî, “Bertrandon De la Broquiere ve Seyehatnamesi (1432-1433)”, **İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi**, C. VI Cüz: 1-2, İstanbul 1975, s. 85-126.
- GÖKSU, Erkan, “Türkiye Selçuklu Devleti’ne Tâbi Devletler ve Tâbiyet Hukuku Üzerine Bir Değerlendirme” **Uluslararası Malazgirt’ten Osmanlıya Selçuklu Sempozyumu’nda**, 22-23 Mayıs 2014, s. 1- 23.
- Gregory Abu'l- Farac (Bar Hebraeus), **Abul Farac Tarihi**, Çev., Ömer Rıza Doğrul, C. II, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987.
- GÜÇLÜAY, Sezgin, "Anadolu Selçuklu Devleti'nin Ticaret Politikası", **Türkler Ansiklopedisi**, C. VII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 365-374.
- GÜÇLÜAY, Sezgin, "Avrupa ile Türk-İslam Dünyası Arasında Hayat Damarı Olan Ticaret Yolları (IX.-XIV. Yüzyıllar)", **38. ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi)**, 10-15.09 2007, Ankara, Türkiye., s. 1429-1436.
- GÜÇLÜAY, Sezgin, "Ortaçağ'da Ticaret Müesseseleri, Bankalar, Birlikler, Şirketler", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 11, S. 2, s. 295-304, Elazığ, 2001, s. 295-304.
- GÛMÛŞ, Nebi, “Selçuklu Gürcü İlişkileri”, **Türkler Ansiklopedisi**, C. 4, Ankara, 2002, s. 713-721.
- GÛNEL, Gökçe, “Anadolu Selçuklu Dönemi’nde Anadolu’da İpek Yolu - Kervansaraylar – Köprüler”, **Kebikeç**, 29/2010, s. 133-146.

- GÜNLER, Mevlüt, “Türkiye Selçuklu Devleti’ndeki Saltanat Mücadelelerinde Çukurova Ermenilerinin Rolü”, **KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Sayı: 16 (26)/2014 s. 64-71.
- GÜTEPE, Necati, “İlk Türk Devletlerinde Bürokrasi”, **Türkler Ansiklopedisi**, C. 2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 894-906.
- HACIALİOĞLU, Aliyev Şirinbey, “Orta Çağ Gürcü Kaynağı Matiane Kartlisa’da Selçukluların Şeki ve Kaheti Seferler, **Selçuklu Siyasî Tarihi (Bildiriler)**, (Yay. Haz.: M. Metin Hülagü, Abdulkadir Yuvalı, Ali Aktan, Erhan Toksa, Muhittin Kapanşahin), TTK, Ankara 2014, s. 65-74.
- İNCE, Fatma, “Selçuklu-Ermeni İlişkilerinde Millet-i Sadıka’nın İzleri”, **Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi**, 5(1), s. 488-514.
- İPŞİRLİ, Mehmet, “Elçi”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C. XI, İstanbul 1995, s. 3-15
- KAFESOĞLU, İbrahim, “Doğu Anadolu’ya İlk Selçuklu Akını (1015–1021) ve Tarihi Ehemmiyeti”, **60. Doğum Yılı Münasebetiyle Fuat Köprülü Armağanı**, İstanbul 1953, s. 259–274.
- KARA, Seyfullah, “Türkiye Selçuklularında Dini Hayat”, **Türkler Ansiklopedisi**, C. 7, Ankara: Yeni Türkiye Yayını, Ankara 2002, s. 308-319.
- KARTAL, Ahmet, “Anadolu Selçuklu Devleti Döneminde Dil ve Edebiyat”, **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi (1)**, İstanbul 2008, s. 95-168.
- KAYA, Abdullah, “Başlangıcından 1071’e Kadar Türklerin Anadolu’ya Akınları Hakkında Bir Değerlendirme”, **Ekev Akademi Dergisi**, Yıl: 18 Sayı: 59 (Bahar 2014), s. 211-232
- KAYA, Abdullah, “XI-XIII. Yüzyıllar Arası Kayseri ve Çevresine Genel Bir Bakış, Karadeniz”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, cilt 5, sayı. 9, 2015, s. 199-212.
- KAYAOĞLU, İsmet (1981). “Anadolu Selçukluları Devrinde Ticarî Hayat”, **A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.XXIV, s. 359-373, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara 1981, s. 359-373.
- KEJANLI, Türkan, “Anadolu’da Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Kent Sistemi”, Kale ve Merkez-Çarşı Gelişimi, **e-Journal of New World Sciences Academy**, S. 3 (2010), s. 287-302.

- KEMALOĞLU, Muhammet, “Türkiye Selçuklularında Gayr-ı Müslim Tebaa ile Kurulan Sosyal İlişkiler”, **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl:4 Sayı:7 2012 Güz, s. 168-185.
- KEMALOĞLU, Muhammet, “Türkiye Selçuklularında İçtimai Müesseseler ve Eserler”, **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**, Cilt:1/Sayı:4/Aralık/2014, s. 1- 31
- KOCA, Salim, "Selçuklu İktidarının Belirlenmesinde Rol Oynayan Güçler ve Alâeddîn Keykubâd'ın Türkiye Selçuklu Tahtına Çıkışı" , **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S. 25, s. 1-38.
- KOCA, Salim, “Selçuklular Döneminde Türk-Ermeni İlişkileri”, **Türk Yur du Dergisi**, Cilt 26, Sayı 225, Mayıs 2006, s. 19-33.
- KOCA, Salim, “Türkiye Selçuklu Sultanlarının İzledikleri Ekonomik Politikalar”, C. 7, **Türkler Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 344-353.
- KOÇAK, Fatma ve ÖZKAN, Murat, “Bizans’tan Ruslara Miras: Hristiyanlık”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 8 Sayı: 37, Nisan 2015, s. 376-383
- KONUKÇU, Enver, “Şahrah-ı Garbi”, XII. **T.T. Kongresi Bildirileri**, s.349-354.
- KÖYMEN, Mehmet Altay , “Türkiye Selçuklu Devletinde Ekonomik Hayat”, **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, Sayı. 65, Mayıs 1992, s. 16-27.
- KÖYMEN, Mehmet Altay, “Alp Arslan Zamamı Selçuklu Saray Teşkilatı ve Hayatı ”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, IV/6-7, s. 1-100
- MANGALTEPE, İsmail, “Avar Tarihinin En Önemli Savaşı: 626 İstanbul Muharasası”, **Karadeniz Araştırmaları**, S.10, Ankara, KaraM Yay. , Yaz/2006, s.1-124.
- MERÇİL, Erdoğan, “Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi”, **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt.4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.597-633.
- MERÇİL, Erdoğan, “Gaznelilerde Bir Saray Memuriyeti: Resuldarlık”, **VIII. Türk Tarih Kongresi-Bildiriler**, (11-15 Ekim 1976), Cilt 2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1981, s. 703-709.

- METİN, Tülay, “Selçuklular Zamanında Anadolu’da Türk İskânına Dair Bir İnceleme: Malatya Örneği”, **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 4(2), s.137-156.
- METİN, Tülay, “Türkiye Selçuklu Devleti’nin Karadeniz’deki Siyasî ve Askerî Faaliyetleri”, **Akademik İncelemeler**, Cilt 3, Sayı: 2, Yıl. 2008, s. 13-26.
- NECİPOĞLU, Nevra, “Türklerin ve Bizanslıların Ortaçağda Anadolu’da Birliktelikleri”, **Cogito**, Sa. 29, İstanbul 2001, s.74-91.
- NUHOĞLU, Güller, “Gaznelilerde Devlet Teşkilatı”, **Türkler Ansiklopedisi C. 5**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 286-308
- ÖNEY, Gönül, “Anadolu Selçuklu Sanatı”, **Türkler Ansiklopedisi, C. 7**, Ankara: Yeni Türkiye Yayını, Ankara 2002, s. 807-819.
- ÖZCAN, Koray “Anadolu'da Selçuklu Kentler Sistemi ve Mekansal Kademelenme”, **METU Journal of the Faculty of Architecture Dergisi**, Cilt:2 Sayı. 23, s. 21-62
- ÖZCAN, Koray ve YENEN, Zekiye, “Anadolu-Türk Kent Tarihine Katkı: Anadolu Selçuklu Kenti(XII. Yüzyılın Başından XIII. Yüzyılın Sonuna Dek)”, **Megaron**, 2010;5(2), s. 55-66.
- ÖZERGİN, Kemal, “İpek Yolu”, **Boğaziçi Dergisi**, S.38, İstanbul 1985, s. 14-19.
- ÖZKIRIMLI, Atilla, “Babalılar Ayaklanması" **Birikim Dergisi**, sayı:14, s. 35-39.
- PİYADEOĞLU, Cihan, “Büyük Selçuklu Coğrafyasında Yaşayan Hristiyan- Yahudi Tebaa ve Devlet Ricaliyile Olan Münasebetleri”, **Selçuklu Siyasî Tarihi (Bildiriler)**, Yay. Haz. M.Metin Hülagü Abdulkadir Yuvalı, Ali Aktan, Erhan Toksa, Muhittin Kapaşahin, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2014, s. 203-212.
- POLAT, M. Said, “Selçuklu Türkiye’sinde Ticaret”, **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt VII, Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 375-385.
- SAKARYA, Tuğçe Müge, “XII. Yüzyıl Bizans Kroniklerine Göre Anadolu’da Selçuklu-Bizans Ortak Yaşamı”, **Selçuklu Tarihi Bilim ve Düşünce (Bildiriler)**, Yay. Haz., Metin Hülagü, Abdulkadir Yuvalı, Ali Aktan, Erhan Toksa, Muhittin Kapaşahin, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2014, s. 423-137.

- SARGUTAN, Erdal, "Selçuklularda Tıp ve Tıp Kuruluşları", **Vakıflar Dergisi**, S. XI., Ankara 1977, s. 313-322.
- SEVGİ, Ahmet, "Anadolu Selçuklularında Hoşgörü", **Türkler Ansiklopedisi**, 7. Cilt, Yeni Türkiye Yayını, Ankara 2002, s. 439-455.
- SEVİM, Ali, "Artukluların Soy ve Artuk Bey'in Siyasî Faaliyetleri", **Belleten**, XXVII/101,(1962), s.121-146.
- SÖYLEMEZ, Mehmet Mahfuz, "İlk Dönem İslam Toplumunda Gayrimüslimlerin Yeri: Haklar ve Hoşgörü", **İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 22/2010, s. 99-124.
- SÜMER, Faruk, "Selçuklular Devrinde Türkiye'de Madenler", **Marmara Üniversitesi Türklük Araştırmaları Dergisi**, S. 4, İstanbul, 1989, s. 159-164.
- SÜSLÜ, Azmi, "Diplomaside, Tarihte Dostluk: Türk-Ermeni İlişkileri", **Belgi**, Sayı:4, yaz 2012/II, s. 458-470.
- SÜSLÜ, Özden, "Tavsiyelere Göre Anadolu Selçuklularında Giyim", **Türkler Ansiklopedisi**, 7. Cilt, Yeni Türkiye Yayını, Ankara 2002, s. 766-784.
- ŞENGELİYA, N. N.. "XI-XIII. Yüzyıl Gürcü Tarihlerine Göre Selçuklular", Çev. Mehmet Mürselov", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Cilt XXII, Sayı 2, Aralık 2007, s. 227-240
- TELLİOĞLU, İbrahim, "Ortaçağda Türk-Gürcü Münasebetlerini Şekillendiren Faktörler" , **ICANAS 38 Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi**, (Ankara, 10-15 Eylül 2007), VI, 6 / 2012, s. 3077-3089.
- TEZCAN, Mehmet, "İpek Yolu'nun İran Güzergâhı ve İpek Yolu Ticaretine İran Engellemesi" **Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi**, Sayı: 3/1 2014 s. 96-123
- TIZLAK, Fahrettin, "Osmanlıdan Önce Türklerde Madencilik", **Türkler Ansiklopedisi**, C. 7, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 407-414.
- TOKSOY, Ahmet, "1018-1071 Yılları Arasında Selçuklu-Bizans İlişkileri ve Ermeniler", **Yeni Türkiye**, Sayı 60/ 2014, s. 264-279.

- TOKSOY, Ahmet, “Malazgirt Zaferinden Önce Doğu Anadolu’ya Yapılan Türk Akınları”, **Türkler Ansiklopedisi**, 4. Cilt, Yeni Türkiye Yayını, Ankara 2002, s. 678-693.
- TOPÇU, Sultan Murat, "Develi Şehrinin Selçuklular Dönemindeki Fiziki Yapısı", **Karadeniz Araştırmaları**, Sayı 38/2013, s. 1-14.
- TOPÇUOĞLU, Ali Aslan “Gayrimüslimlerle Sosyal İlişkiler Hakkında İslâm Hukuku Açısından Bazı Mülâhazalar”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. 3 / 10 Kış 2010, s. 584- 596.
- TURAN, Osman, "Selçuklu Devrine Aid Köy Satışı Hakkında Bir Vesika." **Vakıflar Dergisi**, 10 (2006), s. 127-218.
- TURAN, Osman, “Celaledin Karatay ve Vakfiyeleri”, **Belleten**, XLV/45 (1948), s. 112.
- TURAN, Osman, “Keykâvus I”, **İA**, VI, s. 631-642
- TURAN, Osman, “Ortaçağda Türkiye-Kıbrıs Münasebetleri”, **Belleten**, Cilt: XXVIII – Sayı: 110 – Yıl: 1964 Nisan, s. 209-227.
- TURAN, Osman, “Selçuk Kervansarayları”, **Türkler Ansiklopedisi**, C. VII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002. s. 755-765.
- TURAN, Refik; Güray KIRPIK, “Selçuklu Dönemi Türklerde Sosyal ve Ekonomik Hayat”, **Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları**, Ed. H. Acun, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2007, s. 19-51.
- UZUN, Adem, “Türk-Ermeni İlişkilerinde Selçuklular Dönemi”, **Türk Yurdu Dergisi**, Nisan 2011 - Yıl 100 - Sayı 284, s. 136-149.
- ÜREK, Melki “Süryaniler’in Tarihive Sosyolojik Yapısı”, **Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi**, Cilt 10, Sayı 2, Mayıs – Ağustos 2013 s.95-112.
- YAKUT, Esra, “Eski Türklerde Hukuk”, **Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 3, 2002, s. 401-426.
- YARAR, Hülya, “Ermeniler ve Türk Ermeni İlişkileri”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, S.13, 2002, s. 35-57.

ZACHARIADOU, Elizabeth, “II. İzzeddin Keykâvus’un Veroia’daki Hristiyan Torunları”, **Makedonika**, Tome, 6, (1964-1965), Çeviren: Şahin Kılıç, s. 246- 257.

Tez Kaynakçaları

ALEVNUR, Hasan, **Selçuklular Döneminde Gayr-i Müslimler**, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans, Manisa 2007.

AYDINOĞLU, Yasemin, **Selçuklularda Tıp Eğitimi ve Selçuklu Hastanelerinin Avrupa Kültürüne Olan Etkileri**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı, Yüksek Lisans, Konya 2009.

BİÇAK, Sedat, **Türkiye Selçuklu Toplumunda Kadın (XI-XIV. yy)**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarihi Anabilimdalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans, İstanbul 2007.

CAN, Umut, **Türk İslam Yönetimlerinde Süryaniler XII-XVI. Yüzyıllar**, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans, Manisa 2010.

ÇELİK ÜSTÜNER, Hatime, **Türkiye Selçukluları ve Beylikler Döneminde Erzurum’da Sosyal ve Kültürel Hayat**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans, Sakarya 2011.

DAĞLI Rifat, **II. Kılıçarslan Zamanında Türkiye Selçuklu Devleti’nin Dış Siyaseti (1155-1192)**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans, Ankara 2011.

DEMİR Musin, **Ahilik, Ahi Evren’i Veli ve Kırşehir’de Ahilik Kutlamaları**, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, Sivas 2004.

DEMİRCİ Mustafa, **XII. ve XIII. Yüzyılda Türk – Gürcü Münasebetleri (Türkiye Selçukluları ve Doğu Anadolu Türk Beylikleri Döneminde)**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans, Konya 2011.

- DENİZLİ Alper, **Bizans'a Sığınan Selçuklu Hanedan Üyeleri**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans, Afyonkarahisar 2010.
- DERTLİ Gülay, **Anadolu Selçuklularında Hanedan Evlilikleri**, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Karabük 2014.
- DİNÇDİR İsmail, **Türkiye Selçuklu Devletinde Eğitim Sistemi(1075-1308)**, Kahramanmaraş Sütçüimam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans, Kahramanmaraş 2015.
- ERİM, Deniz, **Türkiye Selçuklu Devleti'nde Spor ve Eğlence Hayatı**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans, Afyonkarahisar 2007.
- GÜLEM Mustafa, **Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'nun Dış Politikası (Erken Bizans Dönemi (330-718))**, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans, Sivas 2015.
- KARA Seyfullah, **Anadolu Selçuklularında Din ve Din Kurumları**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Erzurum 2002.
- KAYA Mustafa, **XII. ve XIII. Yüzyılda Türkiye Selçuklu Devleti'nde Dış Ticaret**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans, Konya 2004.
- POLAT M. Said, **Moğol İstilasına Kadar Türkiye Selçuklularında İçtimai ve İktisadi Hayat**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarihi Anabilimdalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul 1997.
- SÜRGİT, Fatih, **Selçuklu Dönemi Âlimler (1040-1092)**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Ortaçağ Tarihi Programı, Yüksek Lisans, İstanbul 2010.
- ŞENGÜN, Gülşah, **Büyük Selçuklularda Kadınların Yönetimdeki Rolü**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans, İstanbul 2014.

- TOKAN, Özgür, **İslamiyet Öncesi Türklerde Diplomasi ve Hunlar Dönemi Diplomatik İlişkiler**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2011.
- TURGUT, Havva Nur, **I. Alâeddin Keykubad Dönemi Bilim ve Düşünce Hayatı**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans, Konya 2009.
- USUL, Dilber İlimli, **Selçuklular Zamanında Kayseri’de İlimi ve Kültürel Faaliyetler**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans, Konya 2007.
- YANAR Şenay, **Türkiye Selçukluları ve Beylikler Devrinde Kayseri’de Kültürel Hayat**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans, Sakarya 2008.
- YILMAZ Sezen, **Büyük Selçuklu Devletinde Elçilik Kurumu**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.

EKLER

1. Alp Arslan'ın IV. Romanos Diogenes' e Mektubu

“Ey kâfirlerin serdarı, bilesin ki sen buraya kendin gelmedin Allah senin elde ettiğin zenginliği ve ganimetleri Müslümanlara vermek istedi. Allah'ın yardımıyla sen benim esirim ve kölem olacaksın. Askerlerinin bazıları senin gibi esirim olup bazıları da öldürülecektir. Bütün malın Müslümanların olacak. Kaçmak istediğinde senin ve askerinin esir olup boynuna nasıl zincir vurulduğunu ve hazinenin nasıl hazineme geçtiğini göreceksin. Erkek isen buna karşı gel.”

2. Melikşah'ın Bizans Devleti'ne Mektubu

“İmparator! Sana ilişkin şeyleri öğrendim: Nasıl daha devletin yönetimine henüz geçmiş iken, kendini çeşitli tehlikelerle karşılaştığını, nasıl sen Latinlerin yeni haklamış iken İskitlerin (Peçeneklerin) sana karşı saldırı düzenlediğini; Emir Ebu'l Kasım'ın kendisinin de (vaktiyle) Süleyman'ın seninle yapmış bulunduğu antlaşmayı çiğneyerek Asya'yı Damalis / Üsküdar'a kadar talan ettiğini bana anlattılar. Ebu'l Kasım'ın o yörelerden kovulmasını ve Asya'nın Antakya ile birlikte senin egemenliğine dönmesini istiyorsan oğullarımın en büyüğü ile evlendirilmek üzere bana kızını gönder. Böylelikle artık engel tanımayacaksın ve yanında bağlaşıklık olarak ben bulununca yalnız doğuda değil ta İlyrikon/Arnavutluk'a kadar ve tüm batıda her şeyi başaracaksın; bizim sana göndereceğimiz ordular sayesinde artık hiç kimse sana karşı koyamayacak.”

3. Bizaa Kalesinde Bizans Tarafından Esir Alınan Müslümanların Büyük Selçuklu Sultanı Sencer'e Mektubu

“Yüce Tanrı katından şu hitap gelmiştir. Şükredin. Kulların şükretmeleri farklılık gösterir.....Biz zavallılar, zulme uğramış olan Rum esirleri Müslüman kadın, çocuk ve yaşlı olmak üzere, alimi, cahili, zayıfı, güçlüsü, yoksulu, zengini yaklaşık olarak elli bin kişiyiz. Şikayetimizi seher vakti çektiğimiz aharla, kanlı gözyaşlarımızla karıştırıp Yüce Allah'ın katına havale ediyoruz. Uyanık Tanrı hürmetine, her nefeste bir alemi fetheden , yeryüzünün komutanı Sencer b. Melikşah'a zorbayı şikayet ediyoruz.....Yüce Allah'ın azametine, kibriyasına, celaline ant olsun ki vücudundaki tüylerin milyon kat karşılığını yarın divan kurduğunda biz adalet isteyenler mazlum biçarelerden göreceksin.”

4. Büyük Selçuklu Sultanı Sencer'in Bizans Meliki Muin Assamm'a yazdığı mektubu

“Duyduğumuza göre, Rum’un büyük Hristiyan meliki İslam diyarına gelmiş, zulme başlamış, bazı Müslümanları esir etmiş, kılıçtan geçirmiş, mallarını yağmalamış, talan ettirmiş, şeytani bir gurura kapılıp sonra bu işin akıbetini düşünmemiş.Rumların, Ermenilerin ve Saklabların kan izleri hâlâ askerimizin ve kullarımızın kılıçlarında ve mızrak uçlarında durmaktadır. Allah’a şükürler olsun, bugünkü padişahlığımız eskisinden daha güçlüdür. Askerler yerli yerinde, kılıçlar çekilmiş.....Eğer Rum'un büyük Hristiyan meliki İslam esirlerini en iyi şekilde bırakmazsan, İslam ilinden aldıklarını iade etmezsen, bu cesaretinden, bu küstahlığından dolayı özür dilemezsen, Rum’dan Türkistan’a, Hindistan’dan Şam’a, Arap diyarına kadar nerede Müslüman varsa bütün Hristiyanları kılıçtan geçirmelerini nerede kilise, manastır varsa yerle bir etmelerini, ahıra çevirmelerini emredeceğiz.....Amid ve Meyyafarıkın dışında sadece Konstantiniyye’de makam tutarız”

5. I. Aleksios Komnenos’un I. Kılıçarslan’a Mektubu

“Şanı Büyük Sultan Kılıçarslan! Bilirsiniz ki Sultanlık makamı size babanızdan kaldı. Evlilik yolu ile akrabaları olan Çaka, Roma İmparatorluğuna karşı silahlanıyor. Çaka Bizans’ı idare edecek bir unvana sahip olmadığından ve bu kadar geniş bir imparatorluğu zapt etmesi mümkün olamayacağını kendisi de bilmektedir. Bu sebeptendir ki yapmış olduğu bütün hazırlıklar sana karşıdır. Bu durum karşısında sen de onu başıboş bırakmamalısın ve aynı zamanda cesaretini yitirmemelisin. Yapman gereken ona karşı uyanık davranmandır. Bana gelince be Tanrının yardımı ile onu Rum topraklarından kovarım, sen de kendi çıkarın için ülkeni ve egemenliğini uyanıklıkla korumak için olabilirse barışçı ile ya da kılıç ile.”

6. II. Kılıçarslan’ın Süryani Patriğine Mektubu

“Ermenistan’ın, Suriye’nin ve Kapadokya’nın büyük sultanı Kılıçarslan’dan; devletlerimizin zaferinden sevinç duyan, Mar Bar Sauma manastırında zaferimiz için dua eden, dostumuz Patrik’e: Dualarınız sayesinde Tanrı’nın devletimize coşkunluk verdiğini kabul ve sizi takdir ediyoruz. Aslında Bizans İmparatoru’nun yeğeni, ünlü Alaşehir’den ayrılarak çocukları ile birlikte gelip bizi buldu. Yüce tahtımız önünde bize itaat etti. Biz kendisiyle 40.000 kişilik asker gönderdik. Bunu öğrenen

hasımlarımız kalabalık halinde toplanarak savaşmaya geldiler. Tanrı zaferi bizim askerimize nasip etti. Kuvvetlerimiz onların peşine takıldı, devletimizin korku ve telaşa düşmüş olan düşmanlarımızı oradan kaldırdılar. Öyle ki düşmanlarımız uzun zaman bellerini doğrultamayacaklar. Bu sebeple askerlerimiz büyük Diadion Kalesini ele geçirdi. ve buradan deniz sahillerine kadar yerleri devletimizin idaresine tabi kıldılar. Biz, Türklere hiç ait olmamış bu topraklarda devletimizin kanun ve töreni uyarınca hükmetmekteyiz. Biliyoruz ki, Tanrı bütün bunları bize, senin duaların ile bağışladı. Senden devletimiz için duayı kesmemeni istiyoruz. Sağlıkla kal”

7. Gürcü Kraliçesi Tamara, II. Kılıçarslan’a Mektubu

“Alemlerin efendisi, Müslümanların Sultanı...sevenlere yardımcı olmanızı diler....ülkem çok mamur ve zengin. ve ben eski meliklerden daha güçlüyüm. Ülkemin ve kendimin iyi bir erkek yöneticinin yardımı ihtiyacı vardır. Önemli bir soy olan Davud hanedanından gelmekteyim ve soyumun devam etmesi için ve benden sonra bu ülkeye hâkim olacak, din inanç ayrılıklarına rağmen halkının ve devlet erkanının ona saygı duyacağını bildirdikten sonra oğlunuz Rükneddin ile evlenmek isterim.

8. Rükneddin Süleymanşah’ın Gürcü Kraliçesi Tamara’ya Mektubu

“Gök kubbesi altında bulunan sultanların en yücesi, Allah’ın büyük peygamberi Muhammed’in halifesi ben Rükneddin Gürcülerin kraliçesi Tamara’ya bildiririm ki, her kadının aklı zayıftır. Sen Allah’ın sevgilisi Müslümanların öldürülmesi ve hür bir millet tabiiyet vergisi vermeye zorlamak için Gürcü milletinin eline kılıç verdin. Şimdi ben sana ve milletine dar-ül-İslam’ın adaletini göstermek ve Allah’ın yalnız bizim elimize tevdi eylediği kılıcı bir daha kullanmamanızı öğrenmek maksadıyla geliyorum. Vardığımda otağımın önünde diz çöken, dinini bırakıp Hazret-i Muhammed’in peygamberliğini kabul eden ve boşuna ümit bağladığını haçı huzurumda kıran kimselerden başkasının yaşamasına müsaade etmeyeceğim. Şimdilik seni İran’a getirecek vekilimi bekle.

9. Rükneddin Süleymanşah’ın Gürcü Kraliçesi Tamara’ya Mektubu

“Ey Rükneddin! Allah’ın kudretine güvenerek ve Meryem’e niyaz edip mukaddes salibe ümit bağlayarak, gökleri gazaba getiren mektubunu okudum, onda Allah’ın mahkum edeceği fenalığın bir delili olduğunu gördüm. Allah’ın adına boşuna yemin

edenlerin bizzat onun tarafından yok edildiğini bilmiyor musun? Ben servetime ve askerlerime değil, Allah'a ve senin hakaret ettiğin haça güveniyorum. Mektubuna göre, sana İsa'nın askerlerine itaat için değil, gururunu kırmak için gönderiyorum. Senin değil, Allah'ın iradesi ve adaleti tecelli edecektir. Kullarının ihmalini bildiğimden tam zamanında yetiştirmek maksadıyla, sana adamlarından birini de gönderiyorum; askerlerimde hareket etmiştir.

10. Kıbrıs Kralı Hugues'den Türkiye Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykâvus'a Mektubu (Ocak 1214)

“Allah'ın himayesine mazhar olan meşhur Kıbrıs adasının kralı Hügo'dan bütün Türk ülkesine hakim, karada ve denizde, galip ve muzaffer, pek kudretli asil ve mesut büyük sultana selam olsun.Sultanlığının salim, mesut ve memnuniyette olmasını Allaha her zaman temenni ederim.....Aramızda altı yıldan beri yeminle tasdik edilen dostluk bulunduğunu, yukarıda adı geçen, sultanlık devletinin adamından daha etraflı olarak anlayacak ve vesikaların yeminli altın mühürle musaddak olduğunu öğreneceksiniz. Sultanlık devletinin müsaadesi gereğince bütün ülkelerinden tüccarlar ve gemiciler engelsiz ve tereddütsüz olarak bütün neşe ve kolaylıkla benim memleketime gelecekler; aynı tarzda bizimkiler kimse tarafından mani olunmaksızın, her biri tamamen serbest olarak senin memleketlerine girecek.....Eğer sultanlık devletinin istikbalde yazmak veya emretmek hususunda bir arzusu olursa, mektubla veya elçi vasıtası ile emretsin; şayet bizim ülkemizden herhangi bir ihtiyacı olursa bilelim. Zira memnuniyetle sultanlık devletinin emrini yerine getirmeğe hazırız.”

11. Kıbrıs Kralı Hugues'den Türkiye Selçuklu Emirine Mektup

“Çok meşhur, mümtaz emirlerin büyük emiri, Konya'nın büyük reisi, Konya eyaletinin şeyinşahı, sultanlık sarayının baş müşaviri, benim aziz dostum: benim krallık devleti seni selamlar ve çok meşhur olan sana hükümdarlığımın ve bütün ailemin emin adamı işbu şövalyesi senin yüksek huzuruna elçi olarak gönderir ve sana benim krallığıma layik olan bütün hürmeti bana göstermeni ve her hususta kendisini korumanı ve ona adam terfik etmeni ve korkusuz olarak onu büyük sultanlık huzuruna çıkarmanı beyan ederim; öyle ki hayranlığımızı ifade edelim, seni memnun etsin ve bizde seni methedelim. Bütün hizmetini ifa ettikten sonra

adamların ve senin yardımın ve talimatınla onu bize geri gönder ve bize gelmek için onu erzak ile teçhiz et.....Zira bizimle büyük sultan arasında halisane bir dostluk mevcuttur; aynı tarzda benim memleketimden seninkine. Afiyette ol.

12. Kıbrıs Kralı Hugues'den Türkiye Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykâvus'a Yeminli Dostluk Mektubu (19 Temmuz 1216)

“Allah’ın müzaheretini ile benim krallık devleti ve büyük Konya şehrinin yüksek hükümdarı İzzeddin Keykâvus arasında dostluk hakkında iyi niyet ve muhabbet izhar edildiğinden her ikimizin muvafakiyetle yeminle ve yeminli name ile bu dostluğun takviesini işte biz krallık devleti yerine getiriyoruz. Çünkü meşhur Kıbrıs adasının kralı maruf kral Emirinin oğlu Hristiyan dinine mensup Hügo, bugünkü Temmuz ayının 19’unda Allah’ın mukaddes İncili üzerine, hayat bahşeden salıp aşkına ve Hristiyan cemaatinin imanı üzerine yukarıda adı geçen be Kıbrıs Kralı Hügo, Konya şehrinin büyük Sultanı İzzeddin tarafından izhar edilen iyi dostluk niyetine bütün kudretim ve imkanlarım dahilinde üç yıl müddetçe riayet edeceğime yemin ederim.....üstünde mukaddes ve hayat bahşeden salıp altında kendi başına emniyet telkin eden mumlu mühürle garanti edilen iş bu yeminli name.

13. Kıbrıs Kralı Hugues'den Türkiye Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykâvus'a Mektup

“Allah’ın muavenet ve rizasile meşhur ve ilham-ı ilahiye malik bulunan Kıbrıs adasının Kralı Hüho, çok yüksek, kuvvetli ve asil soydan ve Türklerin hakimiyeti altındaki bütün ülkelerde galip ve muzaffer bulunan büyük sultan İzzeddin’e selam! Samimi ve halisane sevgiyi senin sultanlık devletine bildirir, her şeye kadir Tanrı’nın lütuf ve inayeti ve senin sultanlığının halisane ve iftiraya uğramayan sevgisi sayesinde benim krallık devleti afiyet ve emniyettedir ve iyidir. Senin yüksek iktidarına arz ederim...

14. Türkiye Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykâvus’un Kıbrıs Kralı Hugues’e Mektubu (Eylül 1216)

“Çok asil soya mensup Kıbrıs Kralı sir Hügo ile az evvel yeminli dostluk yapıldığı haberi benim sultanlık devletine elçi Zaharias vasıtasıyla vasıl olduğundan aynı suretle benim sultanlık devlet de yemin eder; iki tarafın yeminle rıza göstererek ve yeminli name ile tarafımızın da muvaffak ve teminatı ile takviye edilen bu dostluk gereğince, onun krallık devleti içindeki bütün insanlara ve bütün ülkesindeki tüccarlara ve diğerlerine bizim bütün sultanlığımız ülkelerine girmek ve çıkmak, korkusuz, tamamen serbest ve itirazsız olarak vukubula; onlar ve onların bütün emtiaları her şeyden muhafaza edilerek sadece mutaf olan gümrük resmini vereler.....Böylece meydana gelen ve burada açıklanan anlaşmaya benim sultanlık devleti ile Kıbrıs adasının yüksek kralı sarsılmaz ve şüphesiz olarak riayete mecburdur. Bu anlaşmanın teyit ve takviyesi maksadı ile bizim sultanlık devlet tarafından iş bu vesika Eylül 1216 yılında parafe edilmiştir

15. I. İzzeddin Keykâvus’a Ermeni Kralı Leon’dan Gelen Mektup

“Eğer padişah, suçun ölçüsünde ceza uyguluyorsa, muzaffer ordunun suçlu bendesine vurduğu darbe ve verdiği ceza yeterlidir. Yüce himmetli padişah, her halükarda bu ülkenin yönetimini ve korunmasını kullarından birinin eline bırakacaktır. Ben naçiz ve düşkünü o kulu saysın. Melikü’l-Ümera, zorlu bir savaşta günümüzü kararttı. Durumumuzun düzelmesi sizin sınırsız cömertliğinize ve engin iyilikseverliğinize kalmıştır. Uzun sözün kısası, her yıl bin süvariye ve beş yüz çarkçıyı kararlaştırılacak haraçla birlikte siz Sultanımızın savaşının hizmetine göndereyim. Sikkeye sizin mübarek adlarınızla şerefle direyim. Haracı arttırıp hiç geciktirmeden eksiksiz olarak devlet hazinesine göndereyim

16. I. İzzeddin Keykâvus’a Ermeni Kralı Leon’dan İkinci Mektup

“Ülkeler birbirine bağlandı. Önümüzde yabancı kale kalmadı, bendeniz, büyük bir dikkat ile siz Sultanımızdan gelecek emirleri beklemekteyim.”

17. Ermenilerin I. Alâeddin’e yolladığı Mektup

“Eğer bize günahımız derecesinde azap edecekseniz vurduğunuz darbeler yeterlidir. Uzun sözün kısası her sene bin süvari ve beş yüz çarhçı neferi harp hizmetine gönderelim, kesilecek sikkeyi sultanın lakabı ile şerefle direlim, haracı iki misline çıkaralım.”

Büyük Selçuklu Devleti'ne Gelen Elçiler Tablo 1

Sultanın Adı	Nerden Geldiği	Tarih	Elçinin Adı	Neden Gitti
Tuğrul Bey	Bizans	1048?	_____	Pasinler Savaşından sonra barış şartları için ve savaş sırasında esir olan Liparit'in kurtuluş akçesi vererek serbest bırakılması için geldiymiştir.
Alp Arslan	Gürcü Kralı IV Bagrat	1064	_____	Aman dileyip itaat etmek için
	Ermeni	1064	_____	İtaat bildirmek
	Bizans	1070-1071	_____	Bizans Urfa kuşatmasında şehri bırakması için yalladı.
	Bizans	1071	_____	Halep Kuşatmasında Sultan'ın aldığı yerleri geri vermesini isteyerek aslında Selçuklu'ya karşı savaş hazırlıklarını gizli tutmak
Melikşah	Bizans	1075	_____	Hediyeler getirerek Selçuklu-Roussel ittifakını bozmak
	Antakya Valisi Philaretos	1082-1083	_____	Mektup yollayarak Mısır Valisini şikayet etti.
	Bizans	1088	_____	Vergi ödemek
	Ani Ermeni Başpiskoposu	1090	_____	Vergileri azaltıp Ermeni halkına yeni halar vererek hoşgörülü davranılmasını istemek.

Büyük Selçuklu Devleti'ne Gönderdikleri Elçiler Tablo 2

Sultanın Adı	Nereye Gitti	Tarih	Elçinin Adı	Neden Gitti
Tuğrul Bey	Bizans	1048?	Şerif Nasr b. İsmail	Pasinler Savaşından sonra barış yapmak
	Bizans	1051	_____	Mısır Seferi için topraklarından geçme izni almak
	Bizans	1052	_____	Bizans Fatimi dostluğunu bozmak
Alp Arslan	Bizans	1051-1052	İbnü'l Eysar	_____
	Bizans Krallığı Theodora	1055	_____	İstanbul'daki Emeviler zamanında yapılan camiye namaz kılmak
	Bizans	1055	_____	Bizans'ın aldığı yerleri geri istedikten sonra vergi istemek
Melikşah	Bizans	1064	_____	Ermeni Kralı David'in oğlunun kızı ile evlenmek istemesi
	Bizans	1064	Aybek el-Has Tevmir	Selçuklu ya itaatini bildirmesini sağlamak
	Bizans	1070	el- Haçip	Bizans'a sığınan Er-Basan'ın geri istemesi
Melikşah	Bizans	1071	_____	Malazgirt'ten önce engellemeye çalışıp Bizans'ın durumunu öğrenme çabası
	Bizans	1086	Siyavuş (Çavli)	Evlilik
	Bizans	1092	Emir Bozan	Sultan'ın mektubunu iletmek

Türkiye Selçuklu Devleti'ne Gelen Elçiler Tablo 3

Sultan'ın Adı	Nereden Geldiği	Tarih	Elçinin Adı	Neden Geldiği
I. Kılıç Arslan	Bizans	—	—	Çaka Bey ile Sultan'ın arasını açmak
	Bizans	1134?	—	Danışmendilere karşı ittifak oluşturmak
I. Mesud	Bizans	1153-1154	—	Kilikya Ermeni Kralı II. Toros'a karşı ittifak kurmak için
	Bizans	1155-1160?	—	Çeşitli hediyeler getirerek Yağbasan ile aralarını açmak
II. Kılıç Arslan	Bizans	1158	Aleksios Giphardos	Danışmendilerden aldığı yerleri iade etmesini istedikler
	Bizans	1162-1163	Konstantinos Gabras	—
	Bizans	—	—	Nureddin Mahmud ile yaptığı ittifaktan rahatsız olması
	Bizans	1174-1175	Hadım Thomas	Bizans ile Selçuklu arasındaki gerginliği bitirmek
	Bizans	1180-1190?	—	—
	Haçlılar	1190	—	III. Haçlı Seferi için Anadolu'dan geçen Alman İmparatoru'nun Türkmen saldırılarına uğramasının ardından Konya'yı muhasar etti. Sultan'ın asıl amacının Kudüs'e gitmek olduğunu bildirdi.
I. Gıyaseddin	Bizans	1192?	—	Philadephia/Alaşehir Valisi Theodoros Mankaphas'ın teslim edilmesi
II. Rükneddin	Gürcü	1202	—	Gürcistan Seferi öncesinde Thamara savaşa hazır olduğunu söylemek için gönderdi
	Bizans	1204	—	Haçlı işgaline karşı anlaş

Türkiye Selçuklu Devleti'ne Gelen Elçiler Tablo 4

Sultanın Adı	Nereden Geldiği	Tarih	Elçinin Adı	Neden Geldiği
I. İzzeddin	İznik İmparatorluğu	1211	—	Hem Sultanın satranatlığını hem de Alasehir Savaşında ölen Gıyaseddin'in cenazesinin nakli
		1204	—	Barış İstemek
		1220	Jacobus Topulu	Yapılan Ticari anlaşmaları yenilemek
		1225	—	Barış İstemek
		1225	—	İtaat Bildirmek
I. Alaeddin Keykubat	Venedik Dukası	1225	—	Barış talebinde bulunmak
		1225	—	Barış İstemek
		1228	Filippo Giuliano	—
III. Gıyaseddin	Bizans	1232	—	Barış ve itaat bildirmek
		1266	—	Tahta çıkışını kutlamak
III. Gıyaseddin	Frengiyan'dan	1266	—	Tahta çıkışını kutlamak
		1266	—	Tahta çıkışını kutlamak

Türkiye Selçuklu Devleti'ne Gelen Elçiler Tablo 5

Sultan'ın Adı	Nereye Gittiği	Tarih	Elçinin Adı	Neden Gittiği
I. Kılıç Arslan	Bizans	—	—	Çaka Bey ile Sultan'ın arasını açmak
Şahinşah	Bizans	1110-1112	—	Barış istemek
I. Mesud	Bizans	1146	—	Barış istemek
	Ermeni	1153	—	Barış istemek
II. Kılıç Arslan	Ermeni	1157	—	Dostluk için
	Haçlılar	1157	—	Nureddin Mahmud'a karşı ittifak
	Bizans	1159	—	Barış istemek
	Bizans	1162	—	Kensisine karşı yapılan ittifakı bozmak
	Bizans	1174	—	Aralarında anlaşmayı yenileyip savaşı engellemek
I. Gıyaseddin	Bizans	1153	—	Barış istemek
	İznik İmparatorluğu	1209-1210?	—	Bizans İmparatoru III. Aleksios'un haklarını iadesi aksi takdirde savaşın olacağı
II. Rükneddin	Gürcü	1202	—	İki taraf arasında anlaşma
	Gürcü	1202	—	Sefere çıktığını tebliğ etmek

Türkiye Selçuklu Devleti'ne Gelen Elçiler Tablo 5

Sultan'ın Adı	Nereye Gittiği	Tarih	Elçinin Adı	Neden Gittiği
I. İzzeddin	Kilikya Ermeni	1211	Nigide Valisi Zeyneddin	Tahta çıktığını tebliğ etmek
	İznik İmparatoru	1211-1212	Seyfeddin Ayaba	Alaşehir Savaşında ölen babasının naaşı nakil için
	Komsu Devletlere	1218	Emirü'l Devat, Ziyeddin Kara Arslan	Ermeni topraklarını Leon'a verdiğini bildirip haraç tahsil etmek
II. Gıyaseddin	Ermeni	1242-1243	_____	Mogollarla savaşmak için asker temin etmek
	İznik İmparatorluğu	1243	_____	Mogollara karşı ittifak
	İstanbul İmparatorluğu	1243	_____	Kösedag'dan sonra anlaşma
II. İzzeddin	İznik İmparatorluğu	1262	_____	Sığınma Talebi

Büyük Selçuklu ve Türkiye Selçuklu Devletlerine Verilen ve Alınan Hediyeler Tablo 6

Sultanın Adı	Kime-Kimden	Tarih	Verilen Hediyeler	Alınan Hediyeler
İğrul Bey	Bizans	1048	100.000 dinar para, bir ipek elbise, 500 mutfak elbise, 500 at, 100 kılıp gümüştü, 300 şelri ve 300 mısır merkebi, 1000 tane keçi	—
Alp Arslan	Gürcü	1064	Pahalı çeyizli hediyeler	—
	Ahseran	1068	Hazineden alınlar ve yedek kendi an	—
	Bizans Valisi	1070?	—	Kanır
	Romanos Diogenes	1071	Tarç, hilat, Bizans tacına ait değerli taşlar, "Okşur" adında mıcı	—
Meliksah	Philaretos	1090	—	Altın, gümüştü, iyn cins at ve kanrlar
Şahinşah	Bizans	1116	—	Uzun şamdan, at ve yüklü paralar
I. İzzeddin Mesud	Bizans	1133	—	Para ve deperli hediyeler
II. Kılıç Arslan	Bizans	1162	—	Gümüş ve altın tabakalar, şamdan, mücevherler, kayalar ve para
	Hacı	1171	Hilal, ipekli kumaşlar, atlar ve para	—
II. Rükneddin Süleymansah	Gürcü	1202	—	Elbise ve bir hediyeye
I. Gıyaseddin Keyhüsrev	Ermeni	1197?	—	Hilal ve iyn cins bir at
	Bizans	1204?	—	Kese, Rum ipekleri, çarpye, ev ve mutfak aledlerinden oluşan değerli eşyalar
I. İzzeddin Keykavus	İznik İmparatoru	1211	—	300.000 dinar, mücevher, erkek kolleler, çarpye, altın işlemeli taslar, görkemli atlar, mücevher,
	Kilikya Ermenileri	1211	—	Altın, gümüştü, yemek takımları, değerli kumaşlar, atlar
	Kır Aleksis	1214	Altın işlemeli elbiseler, mücevherli atlar ve değerli hediyeler	—
	Ermeni Kralı Leon	1215-1216	Mücevherli baş sarığı, 12.000 mudd taneli ve hayvanlar	—
	Ermeni Kralı Leon	1216	—	Altın, gümüştü, altın işlemeli soyun atlar, özel kanrlar, Frank kadın kolleler, doğan ve şalın
I. Alaeddin Keykubat	Rus Knezliği	1225	100.000 dinar, 30.000 dirham, Kırsak, Rus, Rum kolleler, 10 çarpye, 5 kanır ve yüksek, orta ve düşük seviyede hilat	—